BIBLIOTHEEK KITLV
0221 8210

KOLONIALE STUDIËN

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1933

REDACTIE :
Dr. W.M.F. MANSVELT, H.J. VAN MOOK, Dr. R. E. SMITS en Dr. J.W. DE STOPPELAAR

Zeventiende Jaargang

TWEEDE DEEL

G. Kolff & Co. Batavia-(C.).
1933

KONINKLIJK INSTITUUT voor TAAL-LAND- & VOLKENKUNDE van NEDERLANDSCH-INDIË

INHOUD

van den 17den Jaargang (Tweede halfjaar).

Blz.

Krankzinnigenverzorging in Nederlandsch-Indië, door Prof. Dr. P. M. van Wulfften Palthe 341
Nog eens „Het Volksonderwijs en de crisis", door H. Kraemer 361
Bevordering der Inheemsche welvaart, door R. M. A. A. Koesoemo Oetoyo 375
Bolaäng-Mongondow, door R. P. Notosoesanto 401
De Inheemsche psychopathen en hunne sociale beteekenis, door Dr. Moh. Amir 434
Boekbespreking.
Mr. J. Kalma: Crisisbeschouwingen 447

Volksinkomen en Belasting, door L. Götzen 449
Het wegverkeer in Indië gedurende de laatste jaren, door Jhr. Ir. C. Ortt 485
Economische ontwikkelingsmogelijkheden van Noord-Nieuw-Guinea in het bijzonder door Kolonisatie van Europeanen en Indo-Europeanen, door Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn..... 514
Boschreserveering op particuliere landen, door W. Zwart 540
Kroniek.
Het Nederlandsch-Japansche Arbitrageverdrag 560
Boekbespreking.
Teng Sioe Tjhan: De landrentebelasting..... 568

Burma en Ned.-Indië vergeleken en tegenover elkaar gesteld, door J. S. Furnivall 571
Geeft Mandsjoerije de oplossing voor de economische problemen van Japan?, door Dr. Ben Dorfman 590
Kriminalistiek, kriminalistische instituten, politie-laboratoria en opsporingscentrales, door D. H. Meijer 610

Blz.

De bevolkingsgroepen in het Nederlandsch-Indische recht, door Mr. W. F. PRINS 652
Balische deelbouwcontracten gewijzigd als gevolg der huidige crisis, door M. PEDDEMORS..... 689
Reclasseering van Inheemschen. Hoe moet er gereclasseerd worden?, door L. C. BAUDISCH-VAN HARENCARSPEL..... 697

Krankzinnigenverzorging in Nederlandsch-Indië

door

Prof. Dr. P. M. Van Wulfften Palthe
(Hoogleeraar te Batavia).

I. Hoe zij is.

Wil men zich een goed oordeel vormen omtrent de mogelijkheid eener doelmatige krankzinnigenverzorging in deze gewesten, dan is het wel in de eerste plaats nuttig en noodig om te weten hoeveel krankzinnigen er in totaal zijn en welk deel daarvan behandeling en verpleging noodig heeft.

Over het totale aantal krankzinnigen in Ned.-Indië is niets met zekerheid bekend. Van Europa weten wij, dat men daar te rekenen heeft met minstens twee krankzinnigen op de duizend inwoners (2$^0/_{00}$). Voor de Europeanen in N.-I. geldt ditzelfde verhoudingsgetal, hetgeen blijkt uit het feit, dat van de 250.000 Europeanen er in 1931 652 in de verschillende gestichten opgenomen waren.

Voor China vinden wij volgens de schatting van Mac Cartney [1]) 1.300.000 krankzinnigen op een bevolking van 500 millioen, dat is dus 2.6$^0/_{00}$.

Dat hier te lande het aantal krankzinnige Inlanders procentsgewijze geringer zou zijn dan dat van Europeanen in Europa is vroeger wel vermoed, doch alle deskundigen, die zich met dit vraagstuk hebben bezig gehouden (Travaglino, Engelhard, Gans, Van Loon, Van der Schaar) zijn van dit — eigenlijk door niets gemotiveerde — vermoeden teruggekomen.

1) Geciteerd door G. Schaltenbrand, Psychiatrie in Peking. *Zschr. f. die ges. Psych. u. Neurol*, Bd. 137, 1 en 2, 1931.

Wel staat vast, dat, terwijl in Europa de overgroote meerderheid der kranzinnigen gestichtsverpleging noodig heeft, omdat de gecompliceerde maatschappij geen uitzonderlijke persoonlijkheden, die krankzinnigen nu eenmaal zijn, verdraagt, in deze gewesten met haar eenvoudiger sociale verhoudingen een groot deel der krankzinnigen in kampongverband kan blijven zonder al te storend te werken.

Het heeft dan ook weinig zin om tot een geschat aantal van, laten we zeggen 120.000 krankzinnigen te komen voor dezen geheelen archipel (= 2‰), want al zal dit getal niet ver van de waarheid af zijn, het zegt ons niets omtrent het gedeelte, dat voor opname in een krankzinnigengesticht in aanmerking komt.

Ook uit het aantal aanvragen tot opname in de gestichten is geen conclusie te trekken omtrent het werkelijk aantal, dat psychische behandeling en verpleging noodig heeft, immers nog bijna steeds worden slechts *die* patiënten voor opname in aanmerking gebracht, welke gevaarlijk en lastig zijn, uit sociale motieven dus, terwijl het inzicht nog niet doorgewerkt is, dat ook patiënten in hun *eigen* belang, ter fine van genezing, deskundige psychiatrische hulp noodig kunnen hebben, welke ze (bij afwezigheid van psychiatrische klinieken) slechts in de gestichten kunnen krijgen. Bovendien blijven een groot aantal aanvragen achterwege, omdat de betrokken autoriteiten — bestuursambtenaren bijv. en politie menschen — totaal ontmoedigd zijn door het steeds herhaalde antwoord, dat er *nergens plaats is.*

Neemt men dit alles in aanmerking, en legt men zich neer bij het feit, dat een schatting van het tekort ondoenlijk is, dan blijft het toch nog onomstootelijk vast staan, dat het aantal gestichtsplaatsen (bij de tegenwoordige organisatie), onnoemelijk veel kleiner is dan het getal patiënten, dat op psychiatrische behandeling wacht. Het is de groote verdienste van VAN DER SCHAAR dit in een tijdschriftartikel [1]), dat m.i. veel te weinig de aandacht getrokken heeft, exact te hebben bewezen. Hij vond n.l. bij zijn onderzoek, dat, terwijl de gestichten alle vol zaten, er in geheel Java (zonder de groote steden) jaarlijks 1377 krankzinnigen in voorloopige bewaring waren opgesloten, voornamelijk in de gevangenissen. In Midden Java zaten dagelijks gemiddeld 70 personen

1) Sociaal-Psychiatrische gegevens voor Java. *G.T. v. N.I.* dl. 72, 1932.

in gevangenissen op plaatsing te wachten; voor geheel Java komt hij tot een dagelijks gemiddelde van 250 tot 300 patiënten, die opgeborgen zijn en ongeveer drie maanden opgeborgen *blijven*.

Eigen onderzoek heeft mij geleerd, dat als men er de groote steden bij telt, dit getal nog veel hooger is. Voor de omranding van Soerabaja alleen al vond ik op een dag in Juni 1932: 120 krankzinnigen in voorloopige bewaring, waarvan 30 in de ziekenhuizen en de rest in de gevangenissen. In Batavia zaten in 1931: 199 en in 1932: 147 krankzinnigen in de politiebureaux opgesloten, waar ze verscheidene weken (enkelen tot 3 maanden toe) bleven.

En dit zijn dan nog alleen de krankzinnigen, waar men ter bevoegder plaatse iets van af weet, die geregistreerd zijn en waarover bij rechterlijke vonnis beslist is (voorloopige bewaring): het zijn de *officieele* wachters. Het aantal „ongenummerden" echter, waarvan geen papieren bestaan, die ingesloten zijn in arrestantenlokalen en politiebureau's, telkens weer eens losgelaten en dan weer vastgezet, al naar het inzicht van een politieman, die ook niet anders kan, dan naar zijn beste weten handelen, *dat* aantal is uit den aard der zaak niet bekend, maar naar ieder insider weet, ontstellend groot.

Voegt men hier dan nog bij de ongeregistreerde krankzinnigen in de blokzalen der militaire hospitalen en de isoleerkamers van plaatselijke ziekenhuizen, die geen débouché vinden, dan blijkt daaruit wel — niet alleen, dat er natuurlijk véél meer kranzinnigen buiten dan binnen de gestichten zitten maar — en dat is veel belangrijker — dat ook dagelijks honderden personen opgesloten zitten, waarvoor geen plaats is in de gestichten, patiënten dus, die per sé niet in de vrije maatschappij thuis hooren, die onder géén voorwaarde kunnen worden losgelaten en die geheel verstoken zijn van deskundige behandeling en verpleging.

Als we nu gezien hebben, dat het allergrootste deel der krankzinnigen, een veelvoud van tienduizenden los in de kampong loopt, (tot op den huidigen dag liggen er aan de ketting of zitten in het blok), dat een aantal zonder verdere formaliteiten is vastgezet in arrestantenlokalen en dat honderden in voorloopige bewaring zijn opgenomen, dan zou men haast vergeten, dat er ook nog krankzinnigengestichten zijn. Welnu, een blik op de Landsbegrooting

kan onze herinnering opfrisschen: niet minder dan 2 millioen 250 duizend gulden [1]) is jaarlijks gemoeid met de exploitatie van 8 grootere en kleinere krankzinnigengestichten (enkele worden „doorgangshuizen" genoemd) en een zestal zoogenaamde verpleegtehuizen (zonder dat hierbij nog afschrijving gerekend is). Deze gestichten (de boekwaarde der vier groote bedroeg in 1931 *f* 4.088.000) zijn voor het meerendeel kloeke, steenen gebouwen, rood bepand en met tegels bevloerd; de patiënten slapen er alle in bedden, de leiding is toevertrouwd aan ervaren psychiaters, er wordt door de doktoren, het verplegend personeel..... en door een deel van de patiënten hard gewerkt, kortom men kan *in dat opzicht* aan ieder met trots toonen, wat er in betrekkelijk luttele jaren bereikt is.

In totaal echter kunnen slechts om en nabij 6000 inlanders in die gestichten opgenomen worden (in de doorgangshuizen nog ongeveer 800). Die plaatsen zijn alle bezet, zoodat slechts nieuwe opname kan geschieden, naar mate andere patiënten ontslagen worden. Deze opname geschiedt praktisch nooit rechtstreeks, d.w.z. uit de vrije maatschappij, doch steeds, zooals ook begrijpelijk is, uit de voorloopige bewaring.

De opname regelt zich dus naar het ontslag en elk gesticht heeft een „wachtlijst", waaruit tot op nagenoeg volle sterkte wordt aangevuld. Aan den eenen kant dus groote, goed ingerichte en geoutilleerde krankzinnigengestichten onder deskundige leiding, aan den anderen kant slechts een *fractie* van het totaal aantal krankzinnigen aan wie al deze zorg en al dit geld ten goede komt. En is dit nu de fractie, die het meest in aanmerking komt voor gespecialiseerde behandeling en verpleging, zooals ze die in de gestichten ontvangen, met andere woorden, worden de dure gestichtsplaatsen — de verpleegprijs per dag per persoon schommelt tusschen *f* 1.07 en *f* 0.78 (1931) — ingenomen door hen, die nergens anders kunnen worden ondergebracht en door *die* patiënten, waarbij, door juiste en tijdige behandeling, een redelijke kans op genezing of verbetering bestaat?

In dezen tijd is stellig de vraag gerechtvaardigd of de kennis

1) Dit cijfer geldt voor 1931, daarna is het deels door bezuiniging, maar voornamelijk door de algemeene prijsdaling en salarisvermindering, teruggeloopen tot ongeveer 2 millioen.

en de werkkracht van de doktoren en van het verplegend personeel en de formidabele som van ruim 2 milioen per jaar wel doelmatig, wel efficient gebruikt wordt.

II. Wat er aan ontbreekt.

Om deze vraag te beantwoorden moeten we nagaan, waaruit de bevolking van een gesticht bestaat en dit hangt weer af van de mogelijkheid van ontslag en de wijze van opname.

Zooals reeds gezegd, geschiedt de opname praktisch nooit rechtstreeks: de psychiaters kunnen op de selectie geenerlei invloed uitoefenen, zij zien de patiënten, wanneer zij in de gestichten komen, en daar kómen zij pas na vele instanties. Gemeenlijk gaat dit zoo: een lastige krankzinnige wordt, al of niet door tusschenkomst van een plaatselijken dokter, naar een politiepost gebracht, blijft hier eenigen tijd zonder verder formaliteiten en wordt dan bij rechterlijk vonnis in voorloopige bewaring gesteld, gewoonlijk in een gevangenis. Hier blijft hij gemiddeld drie maanden (VAN DER SCHAAR) en vaak ook veel langer — naar mij persoonlijk bekend is.

De selectie voor de gestichten geschiedt nu: ten eerste door de mortaliteit, die ook nu nog schrikbarend groot is. (Omstreeks 1855 was de jaarlijksche sterfte in de officieele bewaarplaats te Batavia 21.6%; VAN DER SCHAAR komt op grond van zijn gegevens tot het gefundeerd vermoeden, dat de jaarlijksche sterfte heden ten dage de 7% nadert).

Dat deze hooge sterfte voor een deel te wijten is aan onvoldoende geneeskundige behandeling en verpleging is zeker: een gevangenis is geen plaats voor zieke krankzinnigen, de gevangenisdokter is geen psychiater en bovendien overkropt met ander werk. Hoeveel krankzinnigen lijden aan behandelbare — en in een bepaald stadium geheel of gedeeltelijk te genezen ziekten — blijkt wel uit het feit, dat in 1930 van de overleden mannen in het gesticht te Magelang 30% geleden had aan dementia paralytica en lues cerebri (ziekten, die bij tijdige behandeling een goede verbeteringskans hebben).

Van de overgeblevenen wordt nu, in den wachttijd, een verdere grove selectie gemaakt door een niet psychiatrisch onderlegd medicus en naar ik meen ook wel door niet geneeskundige auto-

riteiten, met name de gevangenisbeheerders. Een deel, dat geen uiterlijke teekenen meer vertoont, wordt als „genezen" ontslagen, een ander deel (ongeveer de helft) wordt aangehouden en blijft doorwachten, totdat er plaats in een gesticht komt. Naar twee kanten kunnen hier fouten gemaakt worden. Paralytici bijv. in een beginstadium worden soms weer rustig en oogenschijnlijk normaal, zoodat het van een niet deskundige te begrijpen valt, wanneer hij hen — zonder dat het tot een behandeling komt — loslaat. Maar veel vaker gebeurt het omgekeerde. Patiënten, die een kortdurende acute psychose hebben doorgemaakt, worden aangehouden, ook ná hun genezing, omdat *niemand* die genezing kan constateeren en niemand het op zijn verantwoording durft nemen om iemand, die eenmaal krankzinnig geweest is „op de vrije maatschappij los te laten". Diagnostiseeren van krankzinnigheid is in vele gevallen al moeilijk, uit té maken of iemand *niet* meer krankzinnig is, nog veel bezwaarlijker. Sommige krankzinnigen kunnen zóó meestelijk hun hallucinaties of waandenkbeelden dissimuleeren, dat zelfs een ervarene er nog herhaaldelijk invliegt en zoo kan het dan wel gebeuren, dat een „genezen" ontslagen patiënt den dag na zijn ontslag zijn vrouw vermoordt of de slaapkamer van den Duitschen keizer binnendringt.

Het is den menschen dan ook niet euvel te duiden, dat ze veelal het zekere voor het onzekere kiezen en eenvoudig *alles* aanhouden, wat eenmaal vreemd is geweest, totdat een psychiater een beslissing kan nemen, hetgeen niet geschiedt vóór ze, na maanden wachtens, in een gesticht belanden. Dit is nu eenmaal de begrijpelijke consequentie van het gevolgde — foutieve — systeem en het zou onbillijk zijn bepaalde menschen hieromtrent verwijten te maken. Desalniettemin *blijft* het ellendig en om een licht op dezen treurigen toestand te doen schijnen, kan ik niet beter doen dan in het kort de geschiedenis te verhalen van zoo'n ongelukkige, die op een kwaden dag in voorloopige bewaring verzeild raakte en in de gevangenis op een gestichtsplaats wachtte.

Amatredjo ging begin October 1931 met zijn broeder Amatardjo naar een stuk oerwoud, dat ze bezig waren open te leggen. Zij velden 's morgens een grooten, ouden boom. Tegen 5 uur 'smiddags begon de broer „raar" te doen en ging de wanden van zijn huisje afbreken. Hijzelf ook raakte tegen 6 uur plotseling in de war, zag sterretjes voor zijn oogen, had oorsui-

zingen en kon ternauwernood zijn vrouw en kinderen herkennen. Een familielid waarschuwde de politie en den volgenden dag werden beiden in de boei gesloten. Een plaatselijke arts gaf een verklaring af van krankzinnigheid: als voornaamste verschijnsel werd, wat Amatredjo betreft, opgegeven: „schreeuwt, maakt zijn cel vuil", voor Amathardjo staat aangegeven: „was wild, kwam overal aan, is sedert twee dagen rustig". Beiden vertellen, dat ze hoogstens 2 dagen „bingoeng" zijn geweest en dat zij daarna weer volkomen normaal waren. De zaak is echter aan het rollen en niets kan het keeren, dat op 10 October de Landraad machtiging geeft tot opname in een gesticht met de bepaling, dat deze beschikking binnen 6 maanden moet worden ten uitvoer gelegd.

Daarna begint het wachten; vijf maanden blijven beiden in de gevangenis, om op 6 Maart 1932 uit Sumatra naar een krankzinnigengesticht op Java overgebracht te worden onder politiegeleide.

Hier blijkt direct, dat geen van beide krankzinnig is; minutieus dagelijks herhaald onderzoek levert niets op, ja met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is het uit te maken, dat ze hoogstens enkele *dagen* in de war zijn geweest. Wat daarna is gebeurd weten ze zich immers tot in finesses te herinneren. Op 11 Maart 1932 worden ze dan ook als „niet krankzinnig" ontslagen en naar Sumatra teruggebracht — onder politiegeleide — waar ze „hopen" hun gezin te zullen terugvinden.

Dergelijke gevallen van kortdurende acute verwardheid zijn in deze streken lang niet zelden, maar ik zal hier nu de verleiding weerstaan om over de aetiologie en de psychopathologie van deze gevallen uit te weiden. In zijn soberheid is bovenstaand verhaal sprekend genoeg en ik kan U verzekeren, dat het niet opzichzelf staat en dat in wezen gelijksoortige gevallen zich dagelijks voordoen; hoeveel patiënten hierdoor te gronde gaan, hoeveel leed berokkend en hoeveel geld verspild wordt met dit systeem, is niet bij benadering op te geven.

Zien wij dus, dat het opsluiten van krankzinnigen in daarvoor niet bestemde plaatsen leiden zal, hetzij tot een te vroeg ontslag hetzij, wat erger is, tot een maandenlang vasthouden van volkomen normalen; de gevolgen van het huidige systeem nemen meestal nog ernstiger vormen aan dan de bovenbeschrevene. Hoewel ik het niet exact bewijzen kan, ben ik er voor mijzelf van overtuigd, dat velen, die zoo ingesloten zijn, als het maar lang genoeg duurt, tot een zóódanige graad van afstomping vervallen, een dergelijke (pseudo-) dementie gaan vertoonen, dat als hun tijd daar is, en er een plaats in een gesticht vrij komt, zij daar nu ook *inderdaad* op hun plaats zijn. Het *sine die* opsluiten van iemand in een gevan-

genis, die niet begrijpen kan, welke rechtvaardigheidsgrond daarvoor bestaat — want een gevangenis is voor hen een gevangenis —, het behandeld worden als een gevaarlijk wild beest, de zorgen over hun gezin, het „onverdiende" van dit alles, kunnen een soort gevangenispsychose in het leven roepen, waarvoor het tegenwoordige systeem der krankzinnigenverzorging verantwoordelijk is. Wij *maken* vele patiënten „gestichtsrijp".

Dit alles geldt voor menschen, die kortdurend in de war zijn geweest, uit zichzelf genezen en opgesloten *blijven*. Veelal zijn echter nog andere processen in het spel, die in hun gevolgen niet minder ernstig zijn. In deze gewesten komen herhaaldelijk acute psychoses voor op grond van intoxicaties of infectieziekten zooals malaria, typhus, pneumonie en lues (syphilis). Niemand zal willen ontkennen, dat bij dergelijke ziekten nauwkeurige medische behandeling en verzorging noodig is. Op grond van hun maniakale, dikwijls agressieve verwardheid worden deze patiënten echter uit de gewone ziekenhuizen geweerd, de gestichten zijn vol..... het wordt eentonig..... ze komen terecht in een politiecel of gevangenis, waar, op zijn minst gezegd, hun genezingskansen gering zijn. Telkens komen dan ook „ongelukken" voor, patiënten sterven — onder den rook van Batavia —, door verhongering in een cel: natuurlijk heeft dan niemand schuld en is er een samenloop van misverstanden geweest, maar die zijn dan toch alleen maar mogelijk bij *dit stelsel*.

Wanneer krankzinnigen, wier psychose berust op een organisch hersenlijden niet spoedig onder psychiatrische behandeling komen, wreekt zich dat nog het ergst bij de syphilis. Behalve de acute luetische (lues = syphilis) verwardheid, vragen de dementia paralytica (een naziekte van de syphilis) en de lues cerebri (hersensyphilis) grondig specialistische behandeling. Hoe eerder men erbij is, hoe beter resultaten. Vroege behandeling van deze ziekten — en dat is mijn jarenlange ervaring in de C. B. Z. te Batavia — maakt, dat bijna alle patiënten weer in de vrije inheemsche maatschappij terug kunnen, zij het dan ook min of meer gehavend. De resultaten worden véél slechter, wanneer pas in de gestichten de aard van het lijden wordt vastgesteld; veel goede tijd is dan reeds verloren gegaan.

Men onderschatte den ernst van deze zaak niet, de frequentie der luetische psychosen is enorm hoog. In 1931 waren in Grogol (het „Doorgangshuis" bij Batavia) onder de, in dat jaar opgenomen 230 nieuwe patiënten, 35 lijders aan dementia paralytica en 4 aan lues cerebri, in 1932 werden op 247 opnamen bij mannen 33 gevallen van paralyse gevonden. Het onderzoek van ADA POTTER [1]) in Lawang over de jaren '26—'31 gaf aan, dat op de 2547 nieuwe patiënten er *zeker* 239 een luetisch hersenlijden hadden. Dat is 9.38%, een cijfer, dat nog veel te laag is en volgens haar vermoedelijk een sterke stijging zou ondervinden, wanneer methodisch een routineonderzoek zou gedaan worden naar bloed en hersenvochtreacties van alle patiënten. En dat geldt dan voor *gestichts*patiënten, die al door de voorloopige bewaring gezeefd zijn, waar stellig nog vele sterven gedurende den wachttijd; de dementia paralytica en de lues cerebri zijn *frequente doods*oorzaken, hetgeen wel duidelijk wordt aangetoond door het reeds vermelde feit, dat 30% van de gestorven mannen in het gesticht te Magelang aan dementia paralytica of lues cerebri geleden hadden (1930).

Ook in de psychiatrisch-neurologische afdeeling der C. B. Z. te Batavia, de, naar mijn weten, eenige ziekeninrichting, waarin *stelselmatig* psychoses rechtstreeks ter behandeling komen, was het cijfer voor de luetische aandoeningen van het centraal zenuwstelsel zeer hoog. Op de onderwijsafdeeling met een capaciteit van 35 bedden, werden in 1932 300 nieuwe patiënten opgenomen. Hiervan leden in totaal 105 aan een of anderen vorm van neurolues (syphilis van het zenuwstelsel). Van deze 105 neuroluetici waren er 49 patiënten met psychische stoornissen (dementia paralytica 19, lues cerebri 30), die daar in een vroeg stadium onder behandeling kwamen en voor het allergrootste deel als voldoende genezen aan de maatschappij konden worden teruggegeven.

Met zulke cijfers voor oogen is het begrijpelijk, dat men in opstand komt tegen een stelsel, waarbij bestaande genezingsmogelijkheden niet benut worden, omdat de deskundigen eenvoudig geen *kans* krijgen de patiënten tijdig te behandelen.

Bij velen, ook hij medici, bestaat nog de dwaling, dat het er

1) G. T. v. N. I. dl. 72, 1932.

nu niet zooveel op aan komt óf en wannéér een krankzinnige onder behandeling komt; zij genezen toch niet, tenminste niet door behandeling! Voor Europa is daar misschien iets waars in, voor *deze* gewesten, met zijn vele infectiepsychosen en zijn enorme luesfrequentie, is het een gevaarlijke onwaarheid.

Wat zou men zeggen van een stelsel van tuberculosebestrijding, waarbij de sanatoria, ruim voorzien van deskundige artsen, vol lagen met ongeneeslijke patiënten en de menschen met een geneesbare, *beginnende* longtuberculose voor opname in een dergelijk sanatorium pas dán in aanmerking kwamen wanneer zich bij hen een flinke caverne of een miliaire tuberculose ontwikkeld had met minimale genezingskansen?

In de gestichten zit van de droesem het bezinksel. De psychiaters — (wat hun invloed op de opname van patiënten betreft) van de buitenwereld afgesloten en geïsoleerd in de ivoren torens van hun gestichten — krijgen een, op „vreemde" wijze geselecteerd materiaal, waaraan nagenoeg niets meer te behandelen valt en dat ze niet meer kwijt kunnen. Zij zitten aan het *einde* en niet aan het begin, waar ze zoo oneindig nuttiger werk kon verrichten.

Dit stelsel is ondoelmatig en inefficient!

III. Hoe het beter zou kunnen.

Op drieëlei wijze zou de congestie in de gestichten kunnen worden tegengegaan: *a*) door systematische beperking der opname; *b*) door uitbreiding der gestichtsruimte; *c*) door opvoering van het ontslagcijfer.

Stellig zal de overheid regelend en beperkend moeten optreden tegen de neiging van de dessa om zich van haar abnormale elementen te ontdoen. Het komt er echter maar op aan, *hoe* dit geschiedt. Eind 1931 werd door den Dienst der Volksgezondheid aan de Gouverneurs in Java een circulaire rondgezonden, waarin werd aangedrongen op een scherpe selectie, door de „gezaghebbenden" in samenwerking met gewestelijke artsen, der voor opname in aanmerking komende patiënten, met dien verstande, dat slechts *die* krankzinnigen voor opneming in een krankzinnigengesticht in aanmerking mogen gebracht worden, die werkelijk *gevaarlijk* en *lastig* zijn voor de omgeving.

Hierdoor wordt dus principieel een sociale maatstaf aangelegd

voor de opname van krankzinnigen: niet het belang van den patiënt, doch dat der omgeving geeft den doorslag. Een *geneeskundige* indicatie, waarbij dus patiënten, die niet gevaarlijk of lastig zijn, ter fine van behandeling opgenomen kunnen worden, wordt niet erkend.

Dit is een poging tot oplossing van het probleem, die op den duur zeker niet bevredigen kan, (het gesticht zou verlaagd worden tot een opbergplaats voor gevaarlijke en lastige elementen), te minder nog omdat de beoordeeling van het al niet noodzakelijke der opname *niet* geschiedt door deskundige psychiaters maar door „gezaghebbenden" in samenwerking met gewestelijke artsen.

Wat het onder *b*) genoemde betreft: nooit zal iets bereikt kunnen worden met het al maar bijbouwen van gestichten of verpleegtehuizen. De huidige economische depressie verbiedt dit ten eenenmale en als gevolg hiervan valt reeds thans te constateeren, dat de gevangenissen, politieposthuizen en andere plaatsen van voorloopige in bewaringstelling *wederom overvol zijn met krankzinnigen* (Rondschrijven van het Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid Nov. '31). VAN DER SCHAAR heeft er bovendien terecht op gewezen, dat uitbreiding van gestichten, doorgangshuizen en verpleegplaatsen geen merkbaren invloed heeft gehad op den wachttijd in voorloopige bewaring. Elk nieuw gebouw is als een spons in een tropische regenbui!

Zoolang niet alle of nagenoeg alle krankzinnigen ergens zouden zijn ondergebracht, blijft de zuigkracht van nieuwe opbergplaatsen onverminderd bestaan: de gemeenschap ontdoet zich nu eenmaal graag van zijn lastige elementen!

Wanneer we de oplossing dan ook in uitbreiding der gestichten zouden trachten te vinden komen we voor onaanvaardbare consequenties te staan. Wie zou willen verdedigen, dat het mogelijk ware, om alle krankzinnigen te interneeren en daarvoor per jaar 25 millioen uit te geven en welke kenner van onze Indische samenleving acht het bovendien noodig, dat alle krankzinnigen eruit verwijderd worden?

In deze omstandigheden blijft er dus niets anders over dan door vervroegd, versneld ontslag patiënten te verwijderen, die volgens het oordeel van den *psychiater* geen *gestichts*verpleging meer van noode hebben. Het einddoel hiervan moet dan zijn, dat *die* fractie

van het aantal krankzinnigen, die we met de beschikbare middelen helpen kunnen, inderdaad *dat* deel is, welke speciale behandeling en verpleging het *meest* noodig heeft, zoowel in hun eigen als in het openbaar belang.

Op het oogenblik zitten in de gestichten vier categorieën van patiënten:

a) de agressieven, die, buiten het gesticht, manifest gevaarlijk of lastig zijn,

b) patiënten, die geneeskundige behandeling van noode hebben,

c) rustige menschen, die *verpleegd* moeten worden door gestichtspersoneel (hulpbehoevenden, senielen),

d) rustige, uitgedoofde, dementen, die geen *speciale gestichts*-behandeling of -verpleging behoeven.

Reeds jaren is men bezig om over het principe van „vervroegd" ontslag, met name de verwijdering van de onder *d* genoemde categorie uit de gestichten, te spreken. Tot een appreciabel resultaat heeft dit echter nog niet geleid; in vergelijking met vroeger heeft er tot op den huidigen dag *geen vermeerderd ontslag* plaats. De cijfers in deze spreken een voldoend duidelijke taal. Van het totaal aantal krankzinnigen werd uit de gestichten ontslagen:

in	1925	9.8%
	1927	7.4%
	1928	7.3%
	1929	12.2%
	1930	11 %
	1931	10 %

Voor sommige gestichten zien we eerder het tegendeel b.v. in Lawang, waar het ontslagpercentage zich als volgt bewoog:

1925	10.6%
1926	8.1%
1927	7 %
1928	8.7%
1929	9 %
1930	7.5%
1931	6.8%
1932	4.4%

Ook het invoeren van de z.g. werktherapie, waarvan men verwachtte — en waarvan door enkelen beweerd wordt — dat het de mogelijkheid van vervroegd ontslag vergroot, heeft in het huidige systeem niet tot verhooging van het ontslagpercentage geleid (doordat die mogelijkheid niet benut werd of *kon* worden?). In het gesticht te Magelang bv. wordt de werktherapie tot het uiterste opgevoerd, maar het ontslagpercentage is er niet grooter dan in de andere gestichten (1931: Magelang 10.7%; Lawang 6.7%; Buitenzorg 11.2%; Sabang 14.8%). Ook was het ontslagpercentage in de periode vóór de invoering der werktherapie niet kleiner dan om en nabij de 10%, het getal waarom het ontslagpercentage schommelde van 1927 tot 1932 in den tijd dus, dat de stelselmatige werktherapie opgezet en doorgevoerd werd.

Om het vervroegd ontslag werkelijk in toepassing te brengen staan er ons twee wegen open: ontslag naar de vrije maatschappij van al die menschen, waarvan gebleken is, dat zij geen *speciale gestichts*verzorging meer behoeven, of overbrenging van deze categorie naar eenvoudige, goedkoope, geheel op inheemsche wijze ingerichte Landbouwkolonies en werktehuizen.

Wat het eerste betreft: ik ontveins mij niet, dat het ontslaan van patiënten naar de vrije maatschappij, ook al zijn ze in wetenschappelijken zin gesproken, nog krankzinnig, moeilijkheden en gevaren verbonden zijn.

Men weet vaak niet, bij patiënten, die lang gewacht hebben, waarheen men ze moet terug sturen, een moeilijkheid echter, die door het nauwkeurig inwinnen van inlichtingen bij de opname te overwinnen is. De omgeving neemt verder niet gaarne lastige menschen weer terug, maar ook dit mag ons niet weerhouden een systeem door te voeren, dat we nuttig achten: de dessa zal zich tot op zekere hoogte deze last moeten getroosten en moeten bedenken, dat de plaatsen, die ingenomen worden door *dit* soort patiënten te kort komen aan hen, waar geneeskundig gesproken nog *wel* wat aan te doen is. In ziekeninrichtingen mogen in dezen tijd slechts menschen opgenomen worden, als er een redelijke kans op genezing bestaat: er is geen reden om nu voor de krankzinnigen een uitzondering op dezen harden maar noodzakelijken maatregel te maken.

De *sociale* taak, die naast de geneeskundige, in *Europa* door de

gestichten vervuld wordt, moet hier toevallen aan *kolonies* voor psychisch invaliden, wil men niet de geheele krankzinnigenverzorging in gevaar brengen door hare onbetaalbaarheid.

En wat de gevaren betreft: we moeten en mogen nu eenmaal wat riskeeren. Geen psychiater zal ooit met zekerheid kunnen zeggen, dat een patiënt, hoe uitgebluscht hij oogenschijnlijk ook is, niet eens, in een plotselinge vlaag van opleving, gevaarlijk kan zijn. Men bedenke evenwel, dat nergens bewezen is, dat er meer agressieve daden verricht worden door krankzinnigen dan door volkomen normalen. Wil men op dit gebied *alles* voorkomen en zou men de stelling willen verdedigen, dat alle krankzinnigen ondergebracht moeten worden om te voorkomen, dat door hen — indien ze zich vrij in de maatschappij bewegen — moord en doodslag zal worden bedreven, dan kon men met evenveel, zoo niet méér recht de maatregel verdedigen om b.v. alle Madoereezen op te sluiten ter voorkoming van steekpartijen!

Bovendien wordt bij deze gang van zaken het ontslag der krankzinnigen geregeld door deskundige psychiaters, die hen gezien en beoordeeld hebben en al geeft het naar gezegd geen *volledige* waarborg, het is toch niet aan te nemen, dat, *op deze wijze ontslagen,* krankzinnigen nu gevaarlijker zouden zijn dan de so wie so, toch al vrij rondloopende, zeker wel 50.000 krankzinnigen, die nooit door een arts gezien zijn.

Ik ben ervan overtuigd dat, wanneer men dezen maatregel rigoreus doorvoert, de gestichten zeer ontlast zullen worden en *steeds* plaatsen vrij hebben voor hen, die gestichtsverpleging bepaaldelijk behoeven.

Van de zijde der gestichtsdirecteuren is met klem betoogd, dat verdere opvoering van het ontslagcijfer onverantwoord zou zijn: alles wat men er aan den eenen kant uitschept, zou na eenigen tijd in deplorabelen toestand aan den anderen kant weer komen toevloeien! Nergens echter blijkt, dat deze opvatting meer is dan een theoretische constructie. Als men ziet, dat bijv. in Magelang van de 1568 krankzinnigen, die in 1932 in het gesticht waren, er in totaal 180 naar de vrije maatschappij werden ontslagen en in Lawang van de 3338 slechts 150 vrij kwamen, dan kan men moeilijk volhouden, dat er een behoorlijke proef met „vervroegd" ontslag is genomen en dat daaruit *experimenteel*

gebleken zou zijn, dat de patiënten er in korten tijd lichamelijk en geestelijk ernstige schade door zouden onvervinden (VAN ANDEL, *G.T.v.N.I.*, afl. 6, dl. 73, pag. 354). Waar die proef wél genomen is, blijkt van al deze narigheid niets: in Grogol werden van de 443 in 1932 opgenomen manlijke krankzinnigen 248 naar de vrije maatschappij ontslagen, d.i. 56% (Magelang 11.4%, Lawang 4.4%) en daarvan kwamen er slechts twee of drie als recidivist terug. Al zijn doorgangshuizen en gestichten in dit opzicht niet geheel aan elkaar gelijk te stellen, toch geven deze cijfers stellig te denken en het staat dan ook voor mij vast, dat voor verschillende gestichten en Doorgangshuizen nog lang het einde niet gekomen is van een beweging, die erop aanstuurt door ontslag van oude, plaats te maken voor nieuwe patiënten.

Wel kunnen wij het echter met enkele gestichtsdirecteuren eens zijn, dat — blijft het huidige systeem gecontinueerd — we vroeg of laat niet verder kunnen. Hier zal dan moeten worden ingeschakeld het systeem van Landbouwkolonies en werktehuizen, waarop boven reeds gedoeld werd.

Een ieder spreekt elkaar na, dat dit in dezen tijd niet kán en dit impliceert dan, dat we zouden moeten wachten op betere tijden.

Welnu, dit speculeeren op het economisch wonder is onverantwoord en ik maak mij er zelf ook een verwijt van er vroeger aan te hebben meegedaan. Ten onrechte verschuift men de stichting van dergelijke kolonies naar de toekomst. Nadere overweging van dat punt heeft mij tot de overtuiging gebracht, dat wij nu reeds de actie in moeten zetten — gedecentraliseerd en met de hulp van particulier initiatief — om tot dergelijke kolonies en werkinrichtingen te komen en dat de daarvoor benoodigde gelden ten deele gevonden moeten worden door drastische maatregelen ten aanzien van de gestichten, voor een ander deel uit bijdragen van de locale ressorten, waaruit de geestelijke invaliden, die deze kolonies bevolken, afkomstig zijn en die er belang bij hebben, dat zij uit de dessa's verwijderd blijven. Eigen werkzaamheid der patiënten en giften uit liefdadigheid moeten de sluitsteen voor de exploitatie vormen.

Een vereeniging, die zich deze krankzinnigennazorg ten doel stelt, is onlangs te Batavia opgericht [1]) en heeft haar werkzaam-

1) Vereeniging tot verzorging van geestelijk invalieden.

heden begonnen met medewerking der plaatselijke gestichtsdirecties.

In deze kolonies zullen stellig een groot deel der huidige gestichtspatiënten ondergebracht kunnen worden. Gezien hare eenvoudige opzet, zal het de vraag zijn of hierin kunnen opgenomen worden de senielen en hulpbehoevenden, die wel geen gestichtsbehandeling van noode hebben, doch wel vaak tijdroovende verpleging. Met de bestaande hulpmiddelen zullen we ook voor hen een oplossing moeten vinden en het lijkt me, dat deze, althans ten deele, te vinden is in een ander gebruik der bestaande verpleegtehuizen. Hier is wel eenige verpleging doch een minimum van geneeskundige zorg en daarom zijn ze dan ook volmaakt ongeschikt voor de eerste opname van patiënten, waar ze in het nu vigeerende systeem voor gebruikt worden. We moeten het omdraaien en niet de gestichten vullen uit de verpleegtehuizen, maar de laatste bevolken met *die* patiënten uit de gestichten, welke uit de landstreek afkomstig zijn, waar de verpleegtehuizen staan en die niet méér verzorging en verpleging noodig hebben als ze in deze huizen zullen vinden. Zijn deze maatregelen genomen dan blijft voor het gesticht zijn eigenlijke taak over. Dit gesticht behoort dan in twee deelen gesplitst te worden: een „gesloten" afdeeling voor de agressieven, de manifest gevaarlijken en bovendien voor *die* patiënten, die een langere observatie (gedurende welke zij „geschikt" gemaakt worden voor de kolonies) noodig hebben om te kunnen beoordeelen waar ze uiteindelijk heen gezonden kunnen worden, en een *open* afdeeling voor de opname.

Deze afdeeling — in dit systeem gezien wel de belangrijkste — ontvangt dan — voor ieder gesticht uit zijn eigen ressort — de patiënten direct uit de buitenwereld. De *psychiaters*, die hier zitten krijgen de versche gevallen ter behandeling en selectie: de *patiënten* passeeren niet eerst gevangenissen en politiecellen. De artsen uit de periferie kunnen op een eenvoudige verklaring de zieken, voor wie zij een psychische behandeling noodig achten, naar de opname afdeeling zenden.

Op de voordeelen van dit systeem — als het goed wordt uitgevoerd en daarvoor zal het oordeel en de medewerking der gestichtsdirecteuren van overwegend belang zijn — behoeft niet

nader gewezen te worden: uit al het bovengeschrevene volgt dit klaar en duidelijk.

Op enkele moeilijkheden heb ik reeds gewezen, maar er zijn nog enkele meer, die wel niet onoverkomelijk zijn, maar die toch onze aandacht verdienen.

Het zich ontdoen van vrijwel alle rustige patiënten zal in de gestichten de dagelijksche gang van zaken ongunstig beïnvloeden. In het huidige systeem zou dit inderdaad een zwaar wegend argument zijn, maar ik meen, dat wanneer we radicaal met dit systeem breken — en dat zullen we vroeg of laat hier te lande *moeten* doen — er zooveel goeds en nuttigs tegenover zal komen te staan dat niemand meer in ernst zal kunnen volhouden, dat dit bezwaar niet voldoende gecompenseerd wordt.

Verder zal het duidelijk zijn, dat door de groote afstanden het hier op Java al vaak moeilijk en in sommige gevallen onmogelijk zal zijn om direct elke krankzinnige naar een gesticht over te brengen [1]).

Het door mij voorgestane systeem heeft dan ook een aanvulling noodig en wel deze, dat gelegenheid moet worden geschapen in ziekeninrichtingen acute psychoses voor korten tijd op te nemen. Hiertegen is van vele zijden bezwaar gemaakt; ik zelf heb ook gemeend, dat het niet ging, maar de ervaring van de laatste jaren heeft mij geleerd, dat het anders is. Met wat zorg en toewijding, met kleine veranderingen in de inrichting, is het best mogelijk krankzinnigen van inheemschen landaard gedurende eenigen tijd in een ziekeninrichting op te nemen en te verplegen. Wij moeten ons wat van de „Europeesche" begrippen los maken en niet in elke krankzinnige inlander een gevaarlijken gek zien. Zelfs in de acute phase van hun psychose zijn zij vaak van zoo groote meegaandheid, dat, al geeft het last en zorg, zij toch wel degelijk eenigen tijd ondergebracht kunnen worden. In 1932 — om een voorbeeld te noemen — namen we op een gewone afdeeling van de C. B. Z. met één isoleerkamer zestig krankzinnige patiënten op, die er korteren of langeren tijd bleven. Het meerendeel dezer patiënten kreeg in de ziekeninrichting zijn volledige

1) Onder gestichten versta ik hier en elders ook de zoogenaamde Doorgangshuizen. Voor Java hebben we dan als opnameplaatsen: Buitenzorg, Lawang, Magelang, Batavia, Soerabaja, Semarang, Solo.

behandeling en werd na afloop daarvan als voldoende hersteld naar de vrije maatschappij ontslagen. Ongelukken kwamen hierbij niet voor. Zoo is het ook elders, in Bandoeng bijvoorbeeld — en zoo kàn het m.i. overal, als het maar kort duurt en men steeds weet, dat men in nood de patiënten kwijt kan naar de gestichten.

Is vervoer onmogelijk of te kostbaar, dan kunnen stellig acute psychoses met goede genezings- of verbeteringskans — bij lues bijv. en bij acute infectieziektes — gedurende hun geheele behandeling in de ziekeninrichtingen *blijven*. Voor de buitengewesten zal dit stellig vaak noodig zijn en in alle opzichten beter dan het opbergen van patiënten in verpleegtehuizen, zooals in het vigeerende systeem geschiedt.

*
**

De huidige gang van zaken, met zijn telkens hier en daar wat bij bouwen, leidt tot eindeloos prutswerk; nauwelijks is in Makassar een „huis" geopend, dat zich onmiddellijk volgezogen heeft, of Bali wil ook een gesticht en dan kan Sumatra's Oostkust niet achterblijven. Het is alsof we met een theelepeltje den Oceaan willen leeg scheppen!

Aan de krankzinnigenzorg in Ned.-Indië kleeft een vitium originis: men heeft de organisatie geheel op Europeesche leest geschoeid: in *wezen* is hier alles hetzelfde als in Holland: gebouwen, doktoren, verpleging, wijze van opname, enz. Maar waar in Holland dit systeem leidt tot het onderbrengen van nagenoeg alle krankzinnigen in gestichten, hetgeen daar noodig — en economisch ook mogelijk is — omdat in het fijne raderwerk van de gecompliceerde Europeesche maatschappij een krankzinnige nu eenmaal een voortdurende bedreiging voor de goede functie is, daar valt hier, in de eenvoudige samenleving dezer gewesten, aan dergelijk einddoel niet te denken.

Het is niet *mogelijk* maar het is ook niet noodig en, waar de doelstelling zoo geheel verschillend is, daar moet ook de gevolgde methode een radicaal andere zijn.

Willen wij niet achter de feiten aanloopen, dan zullen wij zoo spoedig mogelijk overstag moeten en een vaste, andere lijn volgen,

die naar mijn overtuiging — zelfs wanneer het in de toekomst eens niet meer mogelijk bleek om twee en een kwart millioen voor krankzinnigenzorg uit te geven — zal leiden tot een doelmatiger en efficienter gebruik der beschikbare gelden ten bate van de patiënten en de samenleving.

Het spreekt van zelf, dat in het bovenstaande slechts de groote lijnen in het probleem der krankzinnigenverzorging onder het oog zijn gezien. Belangrijke punten bleven onbesproken: het verschil in werkwijze van de inspectie van het krankzinnigenwezen bij het oude en het nieuwe systeem is er één van, de krankzinnigenzorg voor Europeanen een ander. Detailkwesties omtrent de *uitvoering* behooren tot competentie van in deze materie meer ervarenen, met name de gestichtsartsen en werden hier dan ook niet aangeroerd.

Tenslotte zal ook het vraagstuk van de psychiatrische opleiding der a.s. artsen hernieuwd onder het oog moeten worden gezien.

Het is een levensbelang voor een goede krankzinnigenverzorging in deze gewesten, dat de artsen aan de periferie, die de eerste stoot moeten opvangen, psychoses weten te beoordeelen, met krankzinnigen kunnen omgaan en in staat zijn om in bepaalde gevallen therapeutisch werkzaam te zijn. Elementair onderricht in de Psychiatrie — niet zoo zeer theoretisch maar vooral praktisch — is dringend noodig en het is bedroevend te moeten erkennen, dat waar S.T.O.V.I.A. en N.I.A.S. respectievelijk een tachtig- en twintigtal jaren bestaan en de Geneeskundige Hoogeschool haar zesde bestaansjaar achter zich heeft, deze opleiding in alle opzichten onvoldoende is [1]).

Een wetenschappelijk centrum in den vorm van een psychiatrische Universiteitskliniek (niet zoozeer voor de individueele behandeling, maar ter bestudeering der prophylaxe, der geestelijke hygiëne, der therapie en dienstbaar gemaakt aan het onderwijs) ten behoeve van een Volksziekte, waarbij de belangen van ongeveer twee pro mille der totale bevolking gemoeid zijn, is toch wel het minste, dat men verwachten mag in een land, dat getoond

---

1) Met waardeering moet worden vermeld, dat door den D. V. G. alle medewerking wordt verleend om in deze leemte zoo goed mogelijk te voorzien.

heeft voor bestrijding van andere volksziekten belangrijke bedragen beschikbaar te willen stellen.

Vatten we het bovengeschreven nog eens samen, dan zie ik de lijn van ontwikkeling der krankzinnigenzorg in deze landen als volgt:

a) kleine handelbare gestichten in de groote centra,

b) kolonies voor psychisch invaliden,

c) wijziging in het gebruik der verpleegtehuizen,

d) doelbewuste organisatie der mogelijkheid om bepaalde psychoses in de gewone ziekenhuizen te behandelen,

e) verbetering van het onderwijs in de psychiatrie voor a.s. artsen.

Nieuw zijn deze voorstellen geenszins en niets is verder van mij dan een prioriteitseisch omtrent ideeën inzake krankzinnigenverzorging in Ned.-Indië. Jarenlang is erover gesproken, maar in principe is er niets veranderd; blijven wij zoo doorgaan, dan wordt de toestand onhoudbaar voor zoover hij het al niet is!

Moge het al waar zijn, dat ik een geopende deur intrap, mijn grief blijft dan toch bestaan, dat niemand er doorheen gaat!

Nog eens „Het Volksonderwijs en de crisis",

door

H. KRAEMER.

Het is geen gewoon verschijnsel, dat een Directeur van een Departement naar de pen grijpt om in publieke discussie een artikel, dat een critiek op het beleid van het onder hem ressorteerende Departement bevat, te bestrijden. Ik spreek dan ook gaarne mijn erkentelijkheid aan Dr. SCHRIEKE uit, dat hij het door mij in de „Koloniale Studiën" van April l.l. gepubliceerde stuk over „Het Volksonderwijs en de crisis" zulk een ongewone attentie waardig heeft gekeurd. Deze erkentelijkheid sluit tevens de plicht tot beantwoording in.

Mijn artikel, dat eigenlijk een nota is, opgesteld in opdracht van den Ned. Ind. Zendingsbond, bevatte twee hoofdgedachten. Ten eerste, een principieele critiek op het beleid ten aanzien van het Volksonderwijs. Die critiek werd omschreven als een voor de juiste en gezonde ontwikkeling van het Volksonderwijs schadelijke centraliseering en nivelleering. Ten tweede, een praktische suggestie, n.l., ten einde de voor de, op de behoeften van het milieu gerichte, onderwijsvoorziening noodzakelijke vrijheid van beweging te verzekeren worde jaarlijks een bepaald bedrag vastgesteld als subsidie, dat naar eigen inzicht, hoewel natuurlijk met verplichting tot verantwoording betreffende financieel en onderwijskundig beleid, mag worden besteed.

De principieele critiek wijst Dr. SCHRIEKE volkomen af. De drijvende kracht achter de onderwijsherziening is niet centralisatie of nivelleering. Dat te meenen is een volledig misverstand. Naast de onvermijdelijk-noodzakelijke bezuiniging is het thema van het departementaal beleid niet centralisatie of nivelleering, maar: rationalisatie. Deze rationalisatie doet, volgens Dr. SCHRIEKE, in geen enkel opzicht tekort aan het door mij bepleite beginsel van werkelijke

inplanting der school in het milieu, waarin ze staat. In de beginselen en bepalingen van de A. S. R. en in den Leidraad daarop is volkomen de paedagogische vrijheid gewaarborgd, waarvoor ik pleit. De subsidieregeling is zoo soepel „dat geheel aan de wenschen van Dr. KRAEMER kan worden voldaan". Daarom is mijn praktische suggestie onnoodig, terwijl ze bovendien een „opvallend gemis aan bekendheid met de praktijk" verraadt en een „miskenning van het aan de organisatie van het volksonderwijs ten grondslag liggend zelfbekostigingsbeginsel" behelst. Mijn suggestie is „ondoordacht" en „onuitvoerbaar", terwijl „met het oog op de paedagogische vrijheid van het bijzonder onderwijs geen wijziging van het stelsel noodig" is.

Ofschoon gaarne de alom-erkende bekwaamheid en de groote deskundigheid van den geachten schrijver erkennende, meen ik geen redenen te vinden om de hoofdstrekking van het betoog van Dr. SCHRIEKE als juist te erkennen. Integendeel.

Oppervlakkig bezien zou men zeggen, dat Dr. SCHRIEKE en ik in wezen hetzelfde willen. Mijn groote fout zou alleen maar zijn, dat ik het departementale beleid, zoowel naar zijn wezen, zijn bedoeling als zijn werkelijkheid, volkomen onjuist beoordeel. Ofschoon Dr. SCHRIEKE gaarne erkent, dat het onderwijsvraagstuk nog niet opgelost is, wie zijn stuk aandachtig leest, zal onvermijdelijk moeten constateeren, dat het Departement van Onderwijs met een verre van ongevaarlijke zelftevredenheid en zelfgenoegzaamheid meent ten aanzien van het Volksonderwijs op den goeden weg te zijn. Waar Dr. SCHRIEKE bij mij een teveel aan idealisme en een tekort aan werkelijkheidskennis constateert, meen ik die karakteristiek op hemzelf te mogen terugwerpen. Hij is m.i. te idealistisch ten aanzien van den zin en de draagkracht der beginselen van het huidig onderwijsbeleid, en interpreteert de werkelijkheid veel te veel volgens den woordelijken inhoud van de bepalingen, en niet naar haar eigenlijk geschieden.

***

Het zij mij vergund te beginnen met Dr. SCHRIEKE'S critiek op mijn voorstel over een andere wijze van subsidieering. Uitdrukkelijk sta hierbij voorop, dat dit voorstel, zooals Dr. SCHRIEKE terecht

zegt, een „suggestie" was. Dat het, gezien de zeer bonte werkelijkheid, leemten kan hebben, zij gaarne toegestemd. Het was een voorstel bedoeld als grondslag voor discussie met het Departement van Onderwijs. Alle stukken, mij uit den Archipel toegezonden om als materiaal te dienen tot samenstelling van mijn nota, bevatten één groote klacht over de groote belemmering bij het behartigen van het volksonderwijs ondervonden van de vele bindende voorwaarden, die aan het genot van subsidie verbonden zijn ten aanzien van leeftijd der kinderen, inrichting der school, doelstelling van het tê gegeven onderwijs etc. en de daaruit voortvloeiende administratie en correspondentie en strijd, en tevens de onmogelijkheid daardoor om de ook in de A. S. R. zoo belangrijk geachte milieufactoren tot haar recht te doen komen. Onafhankelijk van elkaar, formuleerden de meeste der toegezonden stukken in hoofdtrekken het door mij aangegeven voorstel als een weg om uit de moeilijkheid te geraken. Nu aanvaard ik gaarne critiek op mijn voorstel, omdat het eenige waarom het gaat, is: hoe verzekeren wij op de beste wijze een volksonderwijsvoorziening, die levend functionneert in de gemeenschap, waarin dat onderwijs werkt en die werkelijk vormende en opvoedende kracht heeft! Bijzonder gaarne zou ik die juist van Dr. SCHRIEKE, den Directeur van Onderwijs, aanvaarden, bij wien krachtens zijn ambt een hartstochtelijke belangstelling voor dit doel en een groote kennis van werkelijkheden en mogelijkheden mogen verondersteld worden. De *wijze* van critiek van Dr. SCHRIEKE heeft mij echter ten zeerste teleurgesteld, daar ze de kern van de kwestie laat liggen. Ze stapelt met groote haast een in de *huidige, door mij aangevallen* organisatie, gelegen aantal formeele en organisatorische moeilijkheden op; ze manoeuvreert met de in dit verband allerbelangrijkste principieele begrippen als differentiatie en inwortéling zonder den *wezenlijken* inhoud, dien ze in het denken en doen van het Departement heeft, duidelijk bloot te leggen, en roept dan a. h. w. triomfantelijk uit: we zijn er nog wel niet geheel, maar we zijn op den goeden weg en hebben ook reeds een goed eind weegs afgelegd. Het antwoord van Dr. SCHRIEKE is een verdediging van een systeem, maar geen behandeling van het onderwijsprobleem. Mijn artikel was een uitnoodiging tot principieele bezinning. Die uitnoodiging

is niet aangenomen. Het zelfbekostigingsbeginsel, dat Dr. SCHRIEKE mij voorhoudt, is inderdaad het *ideaal*, maar een ideaal, van welks verwezenlijking we nog ver verwijderd zijn. Volgens de Volksraadstukken 1933—1934, onderwerp 1, afdeeling V, Stuk 3, hoofdstuk II is voor personeele uitgaven voor het openbaar volksonderwijs uitgetrokken een bedrag van *f* 6.310.000, en voor het gesubsidieerde volksonderwijs een bedrag van *f* 1.154.000, waarvan de 17% salariskorting evenwel nog niet is afgetrokken. Het gaat dus nog om substantieele bedragen uit 's Lands kas. Het doel van mijn voorstel was tot een regeling te komen die aan de particuliere onderwijsorganen de gelegenheid schenkt om met het bedrag, dat de Regeering ter beschikking kan stellen, een zoo intensief mogelijke onderwijsvoorziening na te streven, waarbij uiteraard de intensiveering der zelfbekostiging een groote rol spelen zal. Dat Dr. SCHRIEKE mij den „wensch" toedicht om door middel van dit voorstel meer subsidie te ontvangen, is in strijd met de heele strekking van mijn betoog, dat telkens volledige erkenning van en medewerking aan de urgentie der bezuiniging uitspreekt. De strekking van het voorstel, zooals het daar ligt, is bovendien niet te beschouwen als een persoonlijke gedachte van mij. Het vertegenwoordigt de meening van de bovengenoemde Commissie van den N. I. Z. B. en tevens van den Schoolraad, die in de maand Februari het door mij geschrevene als nota bij Z. E. den Gouverneur-Generaal indiende, ter begeleiding van een rekest over de vrijheid van onderwijs. Verschillende leden der genoemde lichamen lijden in geen enkel opzicht aan een „opvallend gemis aan bekendheid met de praktijk", daar zij er dagelijks mee te maken hebben. Het is daarom hun, en is ook mij, wel bekend dat het door mij in algemeene trekken geformuleerde voorstel niet past binnen het raam van de g e l d e n d e subsidieregelen en -beginselen. Als Dr. SCHRIEKE het binnen dit raam beziet en critiseert, is het inderdaad onaanvaardbaar. Hij maakt het zich echter zoo bijzonder gemakkelijk, weet zich hoogstens tot het niet zeer hooge plan op te werken dat er de wensch naar meer subsidie achter zou zitten, maar negeert de bedoeling, die eraan ten grondslag ligt: hoe met m i n d e r geld evenveel of, zoo mogelijk, meer onderwijs te geven. Het mocht redelijkerwijze van den Directeur van Onderwijs verwacht worden, dat deze probleem-

stelling hem ten diepste zou interesseeren, en hij daarom mede zou denken in die richting, ook al zou dan misschien dit mededenken een anderen praktischen neerslag bij hem ten gevolge hebben dan hetgeen in mijn voorstel is neergelegd. Nu is het eenige antwoord: de gedachte van een fixum past niet in het h u i d i g e systeem, dus onaanvaardbaar. Het organisatorische denken komt niet aan het levende denken, dat zich verplaatst in de concrete belangen van het onderwijs in een bepaalde streek, toe. Wanneer men wel aan het levende denken toekomt, is de gedachte van een fixum zeker nadere overweging waardig, omdat het vrijer en krachtiger werken mogelijk maakt voor degenen, die op lange praktijk en overdenking berustende inzichten hebben over het volksonderwijs. Op grond van het totaal der begrooting voor volksonderwijs en van het gemiddeld bedrag, dat in de laatste jaren voor een bepaalde streek is beschikbaar gesteld, is het ongetwijfeld mogelijk een fixum te bepalen, een fixum dat naar gelang van het noodzakelijke inschrompelen of mogelijke uitdijen der totaal-begrooting telkens gewijzigd kan worden, daar het bij fixum niet gaat om een voor altijd vaststaand, maar om een van te voren bekend bedrag. Dat de realiseering van het zelfbekostigingsbeginsel bij een dergelijke regeling geen schade zal lijden, daarvoor staan het eigen inzicht en streven van Zending borg, zooals Dr. SCHRIEKE ook eenige keeren vaststelt. Deze *nieuwe* wijze van subsidieeren is slechts een *middel* om tot grootere vrijheid van beweging te geraken, zoodat de eenige bemoeienis van Gouvernementeele zijde de jaarlijksche contrôle is of de verkregen subsidiegelden inderdaad voor onderwijsdoeleinden besteed worden, en of het onderwijspeil, *overeenkomstig de op grond der behoeften van een bepaalde streek opgestelde normen,* bevredigend is. Dr. SCHRIEKE had als Directeur van Onderwijs hierin minstens een energieke poging kunnen lezen om de differentiatie, volgens zijn antwoord zoo krachtig door de bepalingen en door hemzelf voorgestaan, te bevorderen.

Even summier als hij mijn voorstel afwijst en de daarin verborgen gedachte over het hoofd ziet, verklaart hij de klacht over administratieven rompslomp ongerechtvaardigd. Eén jaarlijksche afrekening en een klein kasboekje, daartoe reduceert zich voor hem die administratieve rompslomp. Het genoegen om dit te decreteeren zij den Directeur van Onderwijs gaarne gegund, maar

ik verwijs in de eerste plaats nog eens naar het werkje van Dr. FISCHER over „Zending en Volksleven", die zich op grond van eigen aanschouwing in krasse termen bij die klacht aansluit, en in de tweede plaats naar het vrijwel unanieme getuigenis van vele zendelingen, dat ze zich bijna niet meer verantwoord achten zooveel tijd aan schooladministratie te besteden. Binnen de redeneering van Dr. SCHRIEKE zijn deze getuigen, die in een dagelijksche praktijk staan, òf sukkels òf leugenaars.

Dat de huidige subsidieregeling veel administratie en correspondentie meebrengt, is trouwens vanzelfsprekend, daar die subsidieregeling niet alleen een financieele regeling is, maar tevens een regeling van den geheelen opzet en vorm van het onderwijs, zoodat over elk onderdeel daarvan, juist tengevolge der subsidiewijze, moet gecorrespondeerd en vaak *gestreden* worden. Mijn andere vorm van subsidieering werd voorgesteld juist om dàt zooveel mogelijk te vermijden. Dit cardinale punt raakt Dr. SCHRIEKE echter in het geheel niet aan.

Dat andere wijzen van subsidieering mogelijk zijn, waarbij dit belang werkelijk als een belang gezien wordt *ter wille van het onderwijs zelf*, bewijzen voorbeelden uit het buitenland. Mij is een koloniaal land bekend, waar men methode en opzet van het onderwijs bij het particulier initiatief geheel vrij laat. De subsidieering wordt vastgesteld overeenkomstig het aantal, bij een door den Staat ingesteld examen, geslaagden. Hier is dus subsidieering achteraf, maar het punt, waarop het aankomt, is dat de vrijheid van beweging verzekerd is. Ondanks Dr. SCHRIEKE'S betoog, ondanks de in de bepalingen uitgedrukte beginselen van vrijheid en differentiatie, blijf ik bij mijn meening, dat de uit de financieele regeling van het huidige subsidiesysteem voortvloeiende verplichtingen om met aanwijzingen en goedkeuringen van Inspectie en Departement als geboden te rekenen, aan die theoretisch-uitgedrukte vrijheid en differentiatie noodzakelijkerwijze maar een zeer mageren uitgroei mogelijk maken. Ik wijs dan ook de beschuldiging van Dr. SCHRIEKE af, dat ik mij voor de karakteristiek, dat de onderwijsleiding nivelleerend zou zijn, alleen maar beroep op bepalingen, die ik op mijn wijze interpreteer, niet op feiten. Wie mijn artikel aandachtig leest, zal ontwaren dat ik daarin (p. 130—136) twee zaken tracht te belichten. Ten eerste geeft

ik een aantal voorbeelden, waarin het uniformeerende streven uitkomt, vooral tengevolge van de wijze, waarop de Inspectie haar taak opvat. Ik heb mij daarbij tot belangrijke kwesties bepaald, zooals het vraagstuk der drieklassige school en de indeeling van het schooljaar b.v., welke vragen zeer nauw samenhangen met de *differentiatie*. Dr. SCHRIEKE wil toch zeker niet, dat ik mijn betoog had opgesierd (resp. ontsierd) met zulke historische anecdoten als die aangaande een Inspecteur tot wiens idealen het behoorde het zoover te brengen dat hij elken morgen, op zijn bureau zittend, kon zeggen: ziezoo, op dit uur doen de kindertjes van alle scholen in mijn ressort aan dat vak; of aangaande Inlandsche schoolopzieners, die wel in hun rapport als een belangrijke zaak vermelden dat het hout der banken niet de vereischte reglementaire dikte heeft, maar elke leidinggevende critiek aan den in de eenzaamheid werkenden goeroe achterwege laten, laat staan dat ze eenige belangstelling voor vragen van milieu of differentiatie toonen.

In de tweede plaats heb ik trachten te belichten dat de bepalingen, omdat ze niet alleen financieele, maar ook vele voorschriften over het onderwijs zelf bevatten, ondanks alle uitdrukkelijke stipuleering van de erkenning van vrijheid en differentiatie, bij *theoretisch* nadenken alleen al een onoplosbare tegenstelling bevatten. Ik ben zoo vrij daarvoor nog eens een beroep te doen op de bekende scherpzinnigheid van Dr. SCHRIEKE. Niet om gelijk te krijgen, maar omdat ik mede wil werken dat de als een conditio sine qua non aangemerkte differentiatie haar *volle pond* krijge. Ik meen mij hierbij te mogen aandienen als een voorvechter van de in de bepalingen uitgedrukte *beginselen*.

Mijn critiek is daarom ook niet bewijsloos, waarbij ik geen feiten, maar alleen bepalingen, die ik op mijn wijze interpreteer, zou aanvoeren (zooals Dr. SCHRIEKE zegt), maar zij berust op de interpretatie der *werkelijkheid*.

Mijn voorstel wijst Dr. SCHRIEKE af als ondoordacht en onuitvoerbaar. Met het oog op de paedagogische vrijheid van het bijzonder onderwijs is, zegt hij, geen wijziging van het vigeerende stelsel noodig. Nu rijst er onwillekeurig een vraag bij mij, op grond van het volgende feit. Gelijk reeds vermeld, werd mijn artikel als nota-bijlage bij een rekest van den Schoolraad ingediend

bij Z. E. den Gouverneur-Generaal. Dat geschiedde in Februari l.l. In April d.a.v. had de onderwijsman bij de Zending op Nieuw-Guinea, de Heer I. S. KIJNE, een onderhoud met Dr. SCHRIEKE, waarbij een voorstel, geheel in den geest van mijn artikel, ter sprake kwam betreffende een meer aan de plaatselijke omstandigheden beantwoordenden en meer in het geheele maatschappelijke milieu opgenomen vorm van volksopvoeding dan tot nu toe mogelijk was. De medewerking van Dr. SCHRIEKE, den Directeur van Onderwijs, werd verzocht voor het nemen van een proef in een beperkt, overzichtelijk en samenhangend complex van kampongs aan de Wandammenbaai. Dr. SCHRIEKE beloofde zijn medewerking en wel o.a. in dier voege, dat den Heer KIJNE voor een proeftijd van *vijf jaar* salarissubsidie voor de onderwijzers van de bij die proefneming betrokken 9 scholen wordt toegekend. Er zijn nog andere voorwaarden vastgesteld, allen kloppend met de in mijn artikel ontwikkelde gedachten. De vermelding daarvan laat ik achterwege. Het eenige wat ik met verwondering en nadruk wil uitspreken, zijn twee dingen. Ten eerste is het vijf jaar in het vooruit toekennen van een salarissubsidie dan geen fixum en geen afwijking van het aanvullend karakter der subsidieering bij het Volksonderwijs? Bij goeden wil blijkt dus toch te kunnen, wat volgens Dr. SCHRIEKE's bestrijding van mijn voorstel per se niet kan. Ten tweede, ten behoeve van een proefneming en experiment van den Heer KIJNE, precies in denzelfden geest als ik bepleitte, blijkt voor den tijd der proefneming *terzijdestelling* van de bepalingen van de A. S. R., voorzoover zij de vrijheid van beweging belemmeren, noodig. Dr. SCHRIEKE *doet* dat *zelf*. Ik verblijd mij daarover zeer, maar vraag toch weer met verwondering: hoe is nu die *daad* te rijmen met zijn stellige uitspraak, dat met het oog op de paedagogische vrijheid van het onderwijs geen wijziging van het stelsel noodig is? Bezien in het licht van deze feiten, doet zijn zelfverzekerde, afstraffende toon zonderling aan. Ik acht me dan ook ontslagen van nadere weerlegging van de in Dr. SCHRIEKE's artikel passim geformuleerde uitspraak, dat de subsidieregeling „zoodanig soepel is dat *geheel* (curs. van mij) aan de wenschen van Dr. KRAEMER kan worden voldaan", en dat wat de Regeeringsstukken saneering of rationaliseering noemen en wat ik als uniformeering betitelde, *niets* (cursiveering van mij) met de paeda-

gogische vrijheid te maken zou hebben. In verband met die uitspraken (p. 159) haalt Dr. SCHRIEKE de proefneming van principieel veel wijdere strekking aan, waartoe op Nieuw-Guinea zal overgegaan worden, en die door mij boven is vermeld. Hij plaatst dat echter in een verband alsof deze proefneming *geheel binnen het raam der A. S. R.* kan geschieden, terwijl zooals we gezien hebben de A. S. R. er noodzakelijkerwijze voor *terzijde geschoven moet worden.* Voor de helderheid der discussie en terwille van de diepere onderwijsbelangen, ware van de zijde van Dr. SCHRIEKE in dit geval meer precisie gewenscht geweest. Het is niet belangrijk of Dr. SCHRIEKE of ik het in een discussie winnen, maar of het onderwijs behartigd wordt.

***

In mijn artikel was de spits der redeneering (en ieder goed lezer zal dit begrepen hebben) geheel anders gericht dan Dr. SCHRIEKE meent. Mijn doel was in het licht te stellen, dat differentiatie, die *zin* heeft en zin behoudt, veel grondiger en dieper moet opgevat worden dan de differentiatie, zooals ze als beginsel in de A. S. R. beleden wordt, en dat op den duur alleen bij een streven naar de verwerkelijking van die grondiger opgevatte differentiatie een werkelijk vruchtbaar en vormend volksonderwijs mogelijk is. Mijn betoog was geheel gericht op die differentiatie, waarnaar thans op Nieuw-Guinea gestreefd zal worden en welke door Dr. SCHRIEKE betiteld wordt als „een proefneming van principieel veel wijdere strekking". Mijn aanval was daarop gericht dat een differentiatie van dat karakter niet mogelijk is binnen het raam der huidige A. S. R. Door de A. S. R. tijdelijk voor de proefneming op Nieuw-Guinea buiten werking te stellen heeft Dr. SCHRIEKE mij faktisch in het gelijk gesteld. Ik ontken niet dat de A. S. R. nadrukkelijk het beginsel der differentiatie belijdt. Ik ontken ook niet dat er een zekere mate van differentiatie bestaat. Ik erken dat dit laatste door mijn concentratie op het diepere begrip differentiatie niet voldoende tot zijn recht is gekomen. Ik handhaaf echter ten volle, daarbij gesteund door Dr. SCHRIEKE's daad ten aanzien van Nieuw-Guinea, dat het dubbele karakter van de A. S. R. als financieele regeling en

onderwijsregeling die diepere differentiatie onmogelijk maakt en de tendenz naar uniformeering en nivelleering steeds de machtigste zal blijven. Een Departement is van nature geneigd algemeen-geldige maatstaven aan te leggen. De Inspectie evenzoo. Werkelijke differentiatie is alleen maar mogelijk bij een zeer grondig ingaan op het milieu en de factoren, die het samenstellen. Dat dit altijd zeer moeilijk bevredigend zal zijn op te lossen, waar de centrale positie en leiding van een Departement steeds onmisbaar en wenschelijk zal blijven, is zeker, maar de hardnekkige wil om, waar mogelijk, een zoo essentieel mogelijke verwerkelijking van echte differentiatie te bewerkstelligen, is nog onmisbaarder wanneer het hoofddoel is een versterkend en levenwekkend volksonderwijs te scheppen. Het is dunkt mij niet teveel gezegd, dat, gezien de menschelijke natuur, aanwakkering van het heilige vuur daarvoor steeds noodzakelijk is. Ronduit gezegd, dat heilige vuur is mij bij Dr. SCHRIEKE te weinig bemerkbaar. Zelfs zijn slotwoord van instemming met de door mij geponeerde beginselen en over de nog onvoltooide taak tot verhooging van het sociaalpaedagogisch effect der school, kan die indruk bij mij niet te niet doen. Door zijn verdediging van het beleid ten aanzien der differentiatie (welke gelijk ik reeds zeide een geheel andere is dan de door mij bedoelde) klinkt een onmiskenbare toon van zelfvoldaanheid over het departementale beleid. Die voldaanheid vindt haar voedingsbodem in de overtuiging, dat de door Dr. SCHRIEKE nagestreefde „rationalisatie" zoowel de oplossing is van het bezuinigingsprobleem als van het onderwijsprobleem in zijn wijderen omvang. Over het eerste wil ik het niet hebben, daar aan Zendingszijde niet de minste neiging bestaat om niet aan bezuiniging mede te werken. De discussie loopt over het tweede. Dr. SCHRIEKE meent dat ik met de woorden centralisatie en nivelleering de plank volkomen missla en ontraadselt het geheim van het onderwijsbeleid in het woord rationalisatie. Het is mij wel. Ik blijf echter constateeren dat het onderwijskundige denken van den Directeur van Onderwijs in een principieel andere richting gaat dan het mijne. Dat bij verleening van subsidie normen gesteld moeten worden, dat algemeene regelingen onvermijdelijk zijn, dat de richtige besteding der financiën in dezen tijd bijzondere aandacht vraagt, niemand zal lust hebben dat te ontkennen. Ook ik

niet. Maar de hoofdzaak, waarom het bij onderwijs, dat nooit mag vergeten dat het *opvoeding* wil zijn, vooral in maatschappijen als waarmede wij bij het volksonderwijs te maken hebben, gaat is of Dr. SCHRIEKE met „rationalisatie" het eigenlijke onderwijsprobleem nader brengt tot de oplossing. M.i. brengt rationalisatie alleen maar een *formeele*, geen *materieele* oplossing, een *quantitatieve*, geen *qualitatieve*. Organisatorisch en wat het distributievraagstuk van scholen betreft schept ze orde en een het oog weldadig-aandoende verdeeling van proporties. M.i. is het zelfvertrouwen, dat Dr. SCHRIEKE ten aanzien van de uitwerking en toepassing der rationalisatie vertoont, niet minder dan bovenmenschelijk. Dat doet vooral beangstigend aan in een man die een verleden heeft als professor in de sociologie. M.i. is het schrikwekkend dat Dr. SCHRIEKE mededeelt dat het rationalisatieproces van het bestaande onderwijsapparaat al is afgeloopen. Werkelijke rationalisatie, d.i. rationalisatie, die zich niet bepaalt tot het op grond van de bevolkingsdichtheid van verschillende streken schijnbaar rechtvaardig distribueeren van scholen, moet berusten op een intieme kennis van historische en contemporaire factoren. Dr. E. DE VRIES zegt in „de Banier" van 1 Juni l.l. terecht: „Alle rationaliseering begint met gezette studie van de quantitatief bepaalde milieufactoren hier; o.a. bevolkingsdichtheid, terreinmoeilijkheden, grootte der nederzettingen etc. etc. Die zijn in ieder gewest binnen Nederlandsch-Indië verschillend". Ik voeg hier nog gaarne bij dat ook een gezette studie van de qualitatief bepaalde milieufactoren als geschiedenis, drang naar onderwijs etc. etc., noodig is. Voor zijn rationalisatie stelt Dr. SCHRIEKE zelf „het objectieve behoeftecriterium, waarbij geval voor geval wordt overwogen, wat de reëele behoefte van de streek eischt." Een objectief behoeftecriterium in dezen zin eischt een geweldigen voorarbeid. Let men nu op de mededeeling dat het rationalisatieproces al is afgeloopen, dan vraagt men zich verbijsterd af hoe dit mogelijk is bij zulk een geweldige taak. Alles hangt er hier van af, of het snoeimes gewerkt heeft of de wichelroede. Dat Dr. SCHRIEKE ons spoedig dienaangaande uitvoerige onthullingen doe is in het belang van het onderwijs zeer gewenscht.

Daar zijn verschillende aanwijzingen, die mijn onrust levendig houden. Dat *formeel* denken en niet *materieel-onderwijskundig*

denken Dr. SCHRIEKE leidt, concludeer ik o.a. uit zijn antwoord op mijn vraag over de Bataklanden, waarom afwijzend beschikt werd op het verzoek der Zending daar in 1932 om de subsidie met 8% te verminderen (gelijkstaande met het in Mei 1932 door den Directeur van O. en E. bereikte percentage van bezuiniging), doch de Zending vrijheid te laten het onderwijs, zoo mogelijk, in zijn tegenwoordigen omvang te handhaven. Dr. SCHRIEKE zegt: dat was een organisatiekwestie. Soit, maar ik vraag: had Dr. SCHRIEKE toen al de uitkomsten van een op een objectief behoeftecriterium berustend onderzoek over de Bataklanden ter beschikking, waarop hij zijn snel en feilloos oordeel kan bouwen? En kan hij dit besluit rechtvaardig ten aanzien der Bataklanden nemen zonder de uitkomsten van het onderzoek in andere streken op grond van het objectieve behoeftecriterium te kennen? Waar kwam die alzijdige kennis, die naar zijn eigen woorden op de „reëele behoefte der streek" en tevens van alle met volksscholen voorziene gebieden moet berusten, zoo snel vandaan?

Evenzeer laat mij zijn antwoord op de vraag over den Europeeschen schoolopziener, die op het salaris van een Inlandschen schoolopziener wilde doorwerken, zeer onbevredigd. Dr. SCHRIEKE zegt: „de besteding van de subsidie en de contrôle daarop kan niet in dezelfde hand gelegd worden". Best. Daarop ware een oplossing te vinden, want het gold hier een groot *onderwijs*belang. De genoemde Europeesche schoolopziener is een man van erkende toewijding en bekwaamheid. Hij is intiem met Soemba bekend. Hij heeft op grond van zijn lange ervaring uitgewerkte gedachten over den best-aangepasten vorm van onderwijs op Soemba. Men zou zeggen, bezien in het licht van de door Dr. SCHRIEKE beleden liefde voor de differentiatie en overwegende dat het vasthouden van zulk een man met kostbare ervaring in geen enkel opzicht de bezuinigingsnoodzaak of de rationalisatie in het gedrang bracht, dat zich tegen aanvaarding van zulk een aanbod niets verzette. Alles was er voor. Uit geen geste of woord van het Departement is gebleken dat men als *behartigers* van onderwijsbelangen hier een ongezocht voordeel zag. Het verzoek werd zonder meer gewezen van de hand met een formeel argument. Ik blijf daarom dergelijke gevallen als symptomen van de eigenlijke houding van het Departement

beschouwen zoolang ik geen overtuigender argumenten hoor.

Van Departementswege wordt thans gestreefd naar het vormen van volksschoolfondsen voor elk gewest. Het plan wil een grootere mate van ernst maken met de bevordering van het beginsel der zelfbekostiging. Die bedoeling als zoodanig is natuurlijk toe te juichen. Goede bedoelingen echter rechtvaardigen, noch waarborgen de juistheid van een plan. Zooals het ontwerp fondsreglement aan eenige schoolbeheerders is aangeboden, is het weer een specimen van formeel, gelijkmakend denken. Het wordt weer gedrukt door het feit, dat het voor verschillende streken te centraliseerend (een gewest, schoolfonds per onderafdeeling), gedacht is en dus zijn doel, n.l. opvoedend werken tot prikkeling van den wil tot zelfbekostiging, mist. In de bedoelde streken kan het alleen die opvoedende werking hebben, als de vorm van zelfonderhoud de *plaatselijke* gemeenschap bestrijkt, omdat de horizon der menschen nu eenmaal niet wijder is, en het besef van de noodzakelijkheid en natuurlijkheid der zelfbekostiging alleen maar *binnen* dien horizon in hen geboren kan worden. Dit voorbeeld wordt alleen genomen om te illustreeren, dat het begrip voor differentiatie veel intenser opgevat dient te worden dan het Departement uit zichzelf geneigd is te doen. — Summa summarum: Dr. SCHRIEKE's antwoord geeft geen waarborg, dat de rationalisatie ook maar eenigszins aan het wezenlijke onderwijsprobleem toekomt en dus de als eigen beginsel door Dr. SCHRIEKE gevindiceerde differentiatie den noodigen armslag verschaft. Het voordeel van Dr. SCHRIEKE's streven ligt geheel in het financieele, waarbij onderwijs en opvoeding in het gedrang raken. Het onmisbare financieele voordeel ware evengoed te bereiken door bij elke begrooting vast te stellen welk bedrag globaal voor volksonderwijs ter beschikking te stellen is, daarna op grond van het verleden aan de verschillende streken een bepaald bedrag toe te kennen, en verder zooveel mogelijk vrijheid te laten om intensiteit en extensiteit van onderwijs zoo groot mogelijke kans te geven.

Ten besluite nog eenige opmerkingen over de slot-alinea's van Dr. SCHRIEKE [1]). De geachte schrijver vindt dat ik „n.h.v.

[1]) Mijn antwoord op Dr. SCHRIEKE's artikel is in geen enkel opzicht volledig. Het zou te ver voeren om op elke uitspraak van hem in te gaan, die mijn tegenspraak uitlokt. Dr. SCHRIEKE heeft telkens gratuïte beweringen, waartegen op grond der practijk heel wat op te merken zou zijn.

overbodig" het belang bepleit van particulier initiatief, en poneert dat van Departementszijde nog *nimmer* (curs. van mij) bezwaar is gemaakt tegen de vrijheid, noodig voor experiment.

Ik kan niet beoordeelen of inderdaad nog nimmer bezwaar is gemaakt. Belangrijker is echter, dat de geheele sfeer die de A. S. R. meebrengt, zulke voornemens vaak in den kiem verstikt en niet tot de daad doet komen. Een kip, die met zijn poot aan een paal gebonden is, heeft ook vrijheid, van beweging, maar binnen het rayon dat de lengte van het touw hem toestaat.

Overigens spreek ik gaarne mijn erkentelijkheid en blijdschap over de op N.-Guinea toegestane proefneming uit. Daarnaast meen ik echter te mogen vaststellen dat mijn nota aan dat besluit toch niet totaal vreemd is. Niet alleen chronologische argumenten geven mij het recht tot die veronderstelling.

Dr. SCHRIEKE zegt dat mijzelf in 1928 door zijn ambtsvoorganger een proefneming met 10 volksscholen is aangeboden en in 1931 door hem zelf een proefneming met een „Moga"-school. Met verbazing heb ik dit gelezen, daar mij van beide *aanbiedingen* niets bekend is. Persoonlijk zou ik dat ook nooit hebben kunnen aannemen, daar mijn positie en werkkring dat onmogelijk maken. Hier moet een zonderling misverstand bestaan.

Als winst uit deze discussie boek ik gaarne en met dankbaarheid, dat de Directeur van Onderwijs bereid is elke poging tot ernstig experiment te steunen. M.i. zal dan echter de methode moeten zijn, dat dit maar niet overal of door iedereen begonnen wordt, maar alleen daar begint waar menschen zijn, die hun weg zien en bezieling hebben. Evenmin mag verwacht worden, dat men in een paar maanden met geheel-nieuwe onderwijsprogramma's klaar is. Het stadium van vurig zoeken en tasten, waarin thans de paedagogische wetenschap en het onderwijs over de geheele wereld verkeeren, verbiedt snelle en éclatante resultaten te verwachten of te eischen.

Bevordering der Inheemsche welvaart

door

R. M. A. A. Koesoemo Oetoyo.

Landbouw.

§ 1. *Inleiding.* Als men per trein of auto een reis maakt door Java's binnenland, ziet men aan weerskanten van den weg cultuurgronden van de meest verscheidene gradatie van beplanting. Van Batavia naar Buitenzorg gaande rijdt men aanvankelijk langs woonerven met overwegend vruchtboomen-cultuur; slechts hier en daar ziet men enkele kokospalmen boven het geboomte uitsteken. De nabijheid der hoofdstad met hare groote behoefte aan vruchten is in dezen van beslissenden invloed. Meer het binnenland in begint de beplanting der woonerven met klapperboomen terrein te winnen om ten slotte, in de typische desa, te overwegen. Hier ontwaart men slechts hier en daar, tusschen een bosch van palmen, een enkelen ramboetan- of manggaboom. Hier ook wisselen de bewoonde kommen meer af met groote complexen sawahs, met daartusschen in droge, d.i. niet bevloeibare, tegalvelden.

Ook de beplanting der sawahs vertoont, althans in den Oostmoesson — in den Westmoesson worden zij geheel met rijst beplant — talrijke variaties. Kunnen zij ook in den drogen tijd in ruime mate over bevloeiïngswater beschikken, dan teelt men er eveneens rijst op. Is het beschikbare water minder, dan plant men er z.g. tweede gewassen op, zooals mais, bataten, cassave, grondnoten, sojaboonen e.d. Kan men in het geheel geen bevloeiïngswater op de sawahs brengen, doch ligt het ondergrondsche water dicht aan de oppervlakte, dan plant de desaman in den drogen tijd gewassen, die slechts nu en dan besproeiïng noodig hebben als ketimoen, semangka, katjangsoorten enz.; het water wordt dan verkregen door het graven van ondiepe putten waaruit het met primitieve emmers wordt geschept. Waar dit waterscheppen veel tijd en arbeid kost, spreekt het vanzelf dat deze cultuurmethode slechts daar loonend kan zijn waar het

product door de nabijheid van centra van bevolking of spoorhaltes gemakkelijk van de hand kan worden gedaan. In het andere geval blijven deze sawahs in den drogen tijd braak liggen.

Veel meer dan met de sawahs heeft dit onbeplant blijven plaats met de — droge — tegalgronden. Deze worden in het algemeen alleen in den regentijd beplant, en dan dikwijls niet eens elk jaar, daar zij meestal op hellend terrein voorkomen, zoodat bij bewerking van den grond — zooals gezegd in den Westmoesson — veel teelaarde met den regen wegspoelt. Periodieke rusttijden hebben deze tegalvelden dus zeer van noode. Er zijn dan ook velden die slechts eens om de 3, zelfs om de 5 of meer jaren kunnen worden beplant. Dat zij in de laagste klassen der landrente worden aangeslagen, spreekt dus vanzelf.

§ 2. *De landrente.* Grondslag van de landrente is de productiviteit der gronden: hoe meer de grond produceert dus, hoe hooger hij in de landrente wordt aangeslagen, m.a.w. hoe meer bate de fiscus er van trekt. Vandaar dat irrigatiewerken, mits niet te duur in aanleg, als bij uitstek rendabel kunnen worden aangemerkt. Deze werken toch maken dat de sawahs in den Westmoesson meer verzekerd zijn van een geregelde bevloeïing en in den Oostmoesson meer met tweede gewassen kunnen worden beplant; beide factoren, die de productie zeer ten goede komen en de landrente doen stijgen. En neemt men daarbij in aanmerking, dat waar de productie der streek vermeerdert, handel en vertier vanzelf zullen opbloeien, waardoor ook meer inkomsten- en andere belastingen binnenkomen, dan is het zeer goed gezien van de Regeering, dat zij een uitgaaf voor groote irrigatiewerken, die een meeropbrengst aan landrente van 2½ à 3% 's jaars in het vooruitzicht stelt, als rendabel beschouwt. De helft daarvan mag op den buitengewonen dienst worden gebracht. Zie o.m. de Memorie van Antwoord Afd. VII begrooting 1930—'31 pag. 10, waar bovendien wordt verklaard dat „de economische rentabiliteit, welke de voordeelen voor de gemeenschap stelt tegenover de uitgaven, welke het Land zich getroost, veel grooter (is)". Zij heeft dan ook terecht niet geschroomd, alleen in de 10 jaren 1919 t/m 1928, volgens P. J. GERKE's „Tien begrootingen met den Volksraad" (p. 364) ruim *f* 111.000.000.— aan groote irrigatiewerken te besteden.

Noemden wij hierboven de productiviteit der gronden grondslag van de landrente, het procentage van de „belastbare opbrengst" van die gronden wordt afgemeten naar den economischen toestand der streek, in dier voege dat hoe meer welvaart er heerscht, hoe hooger procentage wordt geheven. Te dien einde worden de ressorten op Java en Madoera (districten, regentschappen) verdeeld in z.g. economische kringen. In elken kring wordt hetzelfde procentage van de „belastbare opbrengst" der gronden aan landrente opgebracht. Bij de bepaling dezer kringen zijn mede van invloed de mogelijkheden tot afzet der landbouwproducten. Zoo worden de gronden, die dicht bij een groote stad, bij een spoor- of tramhalte, bij een voor auto- of karrentransport geschikten weg, dan wel bij een grooten passar zijn gelegen, in een hoogeren kring ingedeeld dan die er ver af zijn gelegen. In denzelfden economischen kring evenwel wordt het bedrag der landrente bepaald door de productiviteit der gronden. Met het oog daarop worden zij in klassen verdeeld, de sawahs apart en de overige gronden, met uitzondering van de vischvijvers en nipahbosschen, in één rubriek vereenigd onder den verzamelnaam van droge gronden. Onder droge gronden worden dus verstaan: woonerven, klapper-, thee-, kapok- en andere tuinen en tegalvelden, d.z. al of niet geterrasseerde, niet bevloeibare, gronden zonder beplanting met overjarige gewassen.

Waar wij het in dit artikel voornamelijk zullen hebben over de droge gronden, moge hieronder, om duidelijk te maken welke factoren invloed hebben op den aanslag der landrente, een aanhaling volgen uit de „monographie" — d.i. het rapport van den Dienst der Landrente over den economischen toestand en de terreingesteldheid van zeker ressort — van het district *Bandjar* in Oost-Preanger, welker hoofdplaats aan het gelijknamige station van de Westerlijnen der S. S. is gelegen. De vermelding tusschenhaakjes van den landrenteaanslag per bouw achter de diverse klassen is van ons.

„In de eerste klasse (landrente *f* 8.50 p. bouw) zijn opgenomen de gunstigst gelegen woonerven en klappertuinen ter districtshoofdplaats Bandjar.

De tweede klasse (landrente *f* 6.80 p. bouw) wordt gevormd

door de veel minder waardevolle woonerven en klappertuinen ter onderdistrictshoofdplaats Bandjarsari.

De derde klasse (landrente *f* 4.50 p. bouw) omvat de overige, woonerven en klappertuinen gelegen aan de provinciale wegen, spoor of tramlijn en in de nabijheid van passars.

Tot de vierde klasse (landrente *f* 3.50 p. bouw) zijn gebracht de woonerven en klappertuinen gelegen aan de provinciale wegen, doch verwijderd van spoor, tramlijn en passars.

In de vijfde klasse (landrente *f* 2.50 p. bouw) zijn gebracht de woonerven en goed produceerende klappertuinen gelegen aan de desawegen en de minder produceerende klappertuinen aan den provincialen weg.

In de zesde klasse (landrente *f* 1.50 p. bouw) komen naast de meer afgelegen tuinen en erven, de vruchtbaarste tegalans voor.

De zevende klasse (landrente *f* 1.— p. bouw) omvat, behalve enkele in verband met ligging, terreinformatie of bodemgesteldheid inferieure erven en tuinen, de groote massa die niet dan met braaklegging van 2 of 3 jaar beplantbare tegalans.

Tot de achtste klasse (landrente *f* 0.50 p. bouw) behooren tenslotte de zwaar geaccidenteerde tegalans van meest steenachtigen bodem".

Tot zoover de „monographie" van het district *Bandjar*. Men ziet dat alnaarmate de gronden goed of minder goed zijn beplant, de landrente heel wat kan verschillen. Nemen wij in oogenschouw de „goed produceerende klappertuinen, gelegen aan de desawegen", wat ligging betreft het meest voorkomende, dan betalen zij toch nog *f* 2.50 landrente per bouw (5e klasse). Stellen wij daartegenover „de vruchtbaarste tegalans" der 6e klasse, dan brengen deze aan landrente slechts *f* 1.50 p. b. op, alzoo *f* 1.— minder dan de goed produceerende klappertuinen. Toch zijn die tegalans, zijnde vruchtbaar, zeer goed in goede klappertuinen om te zetten. Het verschil in landrenteaanslag springt des te meer in het oog als men de „vruchtbaarste tegalans" vergelijkt met „klappertuinen gelegen aan de provinciale wegen, doch verwijderd van spoor, tramlijn en passars" (4e klasse). Voor deze laatste wordt *f* 3.50 p. b. aan landrente opgebracht, d.i. *f* 2.— meer dan voor bovengenoemde „vruchtbaarste tegalans".

Naar een bij uitstek deskundige op het gebied der landrente

ons heeft medegedeeld, kan de belasting van den doorsnee-klappertuin — gunstig of minder gunstig gelegen, goed of minder goed produceerend, door elkaar — worden geschat op gemiddeld *f* 4.— p. bouw, en van het doorsnee-tegalveld op gemiddeld *f* 1.— p. b., een verschil dus van *f* 3.— per bouw 's jaars.

Men ziet, dat door hierboven *Bandjar* als voorbeeld te nemen, wij allerminst het economisch gunstigste district, waar de hoogste bedragen aan landrente worden opgebracht, naar voren hebben geschoven. Ook ondervolgende vergelijkende staat bevestigt dit.

Landrente per bouw droge grond.

Droge grond in het district	Bangsri (Japara)	Bandjar (Preanger)	Anjer (Bantam)	Buiten-zorg	Toelichting
1e klasse	f 5.—	f 8.50	f 9.—	f 13.90	
2e „	„ 3.—	„ 6.80	„ 6.—	„ 10.40	
3e „	„ 2.—	„ 4.50	„ 4.50	„ 6.90	
4e „	„ 1.30	„ 3.50	„ 2.50	„ 4.60	
5e „	„ 0.90	„ 2.50	„ 1.50	„ 2.60	
6e „	„ 0.60	„ 1.50	„ 1.—	„ 1.30	
7e „	„ 0.30	„ 1.—	„ 0.50	„ 0.70	
8e „	ontbreekt	„ 0.50	ontbreekt	ontbreekt	

Voor geheel Java en Madoera wordt de volgende opstelling gemaakt. Zij is verkregen door als totale uitgestrektheid droge grond de opgave in het jongste Statistisch Jaaroverzicht (3.783.421 bouw in 1930), afgerond, aan te nemen en deze naar de uitkomsten der landrenteonderzoekingen over de jaren 1925, 1926 en 1927 (zie Jaarverslag der Landelijke Inkomsten p. 18 +) onder te verdeelen in uitgestrektheden droge grond, waarvoor onderstaande bedragen aan landrente moeten worden opgebracht.

Landrenteaanslag droge gronden.

527.000	bouws	betalen		25	cent		per	bouw
374.000	„	„	*f*	0.25	tot *f*	0.50	„	„
692.000	„	„	„	0.50	„ „	0.75	„	„
360.000	„	„	„	0.75	„ „	1.—	„	„
498.000	„	„	„	1.—	„ „	1.25	„	„

133.000	bouws	betalen	*f*	1.25	tot	*f*	1.50	per	bouw
237.000	„	„	„	1.50	„	„	1.75	„	„
128.000	„	„	„	1.75	„	„	2.—	„	„
368.000	„	„	„	2.—	„	„	2.50	„	„
137.000	„	„	„	2.50	„	„	3.—	„	„
152.000	„	„	„	3.—	„	„	3.50	„	„
66.000	„	„	„	3.50	„	„	4.—	„	„
50.000	„	„	„	4.—	„	„	4.50	„	„
26.000	„	„	„	4.50	„	„	5.—	„	„
16.000	„	„	„	5.—	„	„	6.—	„	„
9.000	„	„	„	6.—	„	„	7.—	„	„
5.000	„	„	„	7.—	„	„	8.—	„	„
2.250	„	„	„	8.—	„	„	9.—	„	„
1.100	„	„	„	9.—	„	„	10.—	„	„
800	„	„	„	10.—	„	„	12.—	„	„
250	„	„	„	12.—	„	„	14.—	„	„
300	„	„	„	14.—	„	„	16.—	„	„
200	„	„	„	16.—	„	„	18.—	„	„
100	„	„	„	18.—	„	„	20.—	„	„

3.783.000 bouw = totaal droge gronden op Java en Madoera.

Uit deze gegevens blijkt, dat verreweg de meeste droge gronden (totaal rond 2½ millioen bw.) in de landrente zijn aangeslagen voor 25 ct. tot *f* 1.25 de bw., terwijl ook belangrijke uitgestrektheden in de rubrieken *f* 1.50 — *f* 1.75 (237.000 bw.) en *f* 2.— — *f* 2.50 (368.000 bw.) vallen. Dit klopt ongeveer met de opgaven uit meer genoemd district *Bandjar* (Preanger) alwaar van de rond 36.000 bw. droge grond zijn aangeslagen:

11.492	bw.	à	*f*	0.50	de bw.
13.471	„	à	„	1.—	„ „
4.064	„	à	„	1.50	„ „
3.470	„	à	„	2.50	„ „
3.199	„	à	„	3.50	„ „

§ 3. *In hoeverre Landsuitgaven ter bevordering der cultuur op droge gronden uit een financieel-politiek oogpunt verantwoord is te achten.* In de vorige § hebben wij met een enkel woord reeds er op gewezen dat het Land in de 10 jaren 1919 t/m 1928 *f* 111 mm, d.i. gemiddeld *f* 11 mm per jaar, heeft uitgegeven aan

groote irrigatiewerken, dus uitsluitend in het belang der cultuur op sawahs. *Van eenige belangrijke uitgaaf ten behoeve der cultuur op droge gronden hebben wij echter nimmer gehoord.* Wel zijn hier en daar door de Volksbanken weleens geringe credieten verstrekt voor den aanplant van een overjarig gewas (thee, kapok, wellicht ook klapper), maar nog veel meer crediet is door die banken besteed aan bevordering der sawahcultuur.

Gaan wij na waaraan deze stiefmoederlijke houding t.o.v. de droge gronden is te wijten, dan moeten wij — het feit dat ook de groote cultures belang hebben bij intensiveering der irrigatie zullen wij hier buiten beschouwing laten — op de volgende omstandigheden wijzen:

1e. Bevordering der cultuur op droge gronden van *eenjarige* gewassen zal — uitzonderingen daargelaten, waarover nader — weinig resultaat geven; men is dus aangewezen op *overjarige* gewassen.

2e. De cultuur van overjarige gewassen heeft evenwel langjarig crediet noodig, crediet dat tot voor kort de volkscredietbanken niet dan schoorvoetend durfden verstrekken.

3e. De besturen dezer volkscredietbanken zijn voor het grootste deel leken op het gebied der bevolkingscultures en kunnen dus haar nooden en behoeften moeilijk beoordeelen.

4e. Tot vóór de z.g. „herziening der landrente" — wij meenen vanaf 1927 — waren de beter beplante droge gronden in het algemeen zeer laag gewaardeerd; eerst toen het bekende rapport MEYER RANNEFT-HUENDER op de hooge producties had gewezen is in de waardeering verandering gekomen. Daardoor werden die gronden tot dat tijdstip min of meer als quantités négligeable beschouwd.

5e. Ook zonder eenige aanmoediging, van welke zijde ook, breidden de droge gronden zich uit — dus ook de cultuur daarop, is blijkbaar de gevolgtrekking —, zoodat men niet inzag, waarvoor bevordering noodig zou zijn. En ten slotte:

6e. Men wist niet, op welke wijze de cultuur op droge gronden moest worden bevorderd.

Al deze factoren, de een plaatselijk meer de ander minder, hebben er toe medegewerkt om t.a.v. de droge gronden God's water over God's akker te laten vloeien. O.i. ten onrechte. Wij

zijn namelijk overtuigd dat de productie van het meerendeel der droge gronden zeer goed op te voeren is, wellicht gemakkelijker, in elk geval minder kostbaar dan de sawahs, die òf dure irrigatiewerken vereischen òf dure kunstbemesting, waaraan de bevolking om hier niet na te noemen, overigens begrijpelijke, redenen voorloopig nog niet wil beginnen.

Over de wijze waarop de opvoering van de productie der droge gronden dient te worden gestimuleerd, zullen de volgende §§ handelen. In deze § dient slechts de vraag te worden beantwoord, in hoeverre uit het oogpunt van financieele politiek — dus los van ethische of algemeen economische overwegingen — financieele offers van de overheid voor de opvoering der productie van droge gronden gemotiveerd zijn.

In § 1 hebben wij reeds duidelijk gemaakt dat naast andere factoren in hoofdzaak de productie der gronden de hoogte van den landrenteaanslag bepaalt. Gelukt het dus deze productie op te voeren, dan zal de landrente automatisch stijgen. Gesteld dat van de 2½ mm bw. van de rubriek 25 ct. tot *f* 1.25 landrente, in § 2 genoemd, slechts 1 mm bw. door de opvoering der productie de belasting met *f* 1.— per bouw kan worden verhoogd — nader zal worden aangetoond dat dit niet tot de onmogelijkheden behoort —, dan krijgt de fiscus *f* 1 mm 's jaars meer aan landrente binnen. En nemen wij verder aan, dat een eventueel daaraan te besteden bedrag evenals bij aanleg van irrigatiewerken — zooals in den aanhef van § 2 aangegeven — 2½ à 3% rente moet opbrengen om als rendabel te worden aangemerkt, dan is een uitgaaf in eens of bij gedeelten van *f* 30 à *f* 40 mm alleszins verantwoord. Een minder ruwe schatting, hoewel toch nog zeer globaal, zal nader volgen (zie blz. 387).

Het spreekt vanzelf dat momenteel, in dezen tijd van financieele depressie er niet aan te denken valt om dit offer van het Land te vergen. Niettemin moeten, mocht men onze gunstige verwachtingen deelen, nu reeds de noodige onderzoekingen worden verricht en voorbereidende maatregelen getroffen — w.o. opleiding van het benoodigde personeel voor de uitvoering —, die niet veel behoeven te kosten, opdat men later als de middelen er zijn, geheel voorbereid zal zijn om de zaak met kracht ter hand te nemen.

Ook spreekt het vanzelf dat dit millioenenbedrag niet ineens

behoeft te worden beschikbaar gesteld. Men zou er eenvoudig geen raad mee weten. Het is ons voorshands er om te doen, een idée te geven, hoeveel in totaal aan bevordering der cultuur op droge gronden gemoeid kan zijn. Over de besteding van het bedrag zal een der volgende §§ handelen (§ 5 blz. 394).

§ 4. *Welke cultures aan te bevelen.* Voorop sta dat in de keuze van de gewassen, waarvan de teelt dient te worden bevorderd de deskundigen aan het Departement van L. en H., inzonderheid de Afd. Landbouw, de beslissende stem moet hebben. Dit is des te meer noodig, waar plaatselijke omstandigheden daarop van grooten invloed kunnen en ook moeten zijn, wil men zoo goed mogelijk van teleurstelling gevrijwaard blijven. Om maar een enkel voorbeeld te noemen zijn de omstreken van de groote steden of de streken, die gemakkelijk op die steden afvoeren, meer aangewezen op den aanplant van vruchtboomen; ver af gelegen streken echter, vanwege het kostbare transport, op producten waarvan het transport naar den haven van uitvoer niet te veel op den prijs drukt. Desniettemin lijkt het ons niet ondienstig ook van onzen kant enkele richtlijnen aan te geven.

Rekening houdende met het ontwikkelingspeil van den Javaan op het gebied van landbouw, met zijn geringe economische draagkracht en zijn overige levensomstandigheden, komt het ons voor, dat op de eerste plaats voor bevordering in aanmerking komt de teelt van die gewassen, welke niet het geheele jaar door evenveel zorg vereischen — in den drukken padi-, plant- of oogst-tijd moeten zij tegen eenige verwaarloozing bestand zijn — en waarvan het product in de onmiddellijke omgeving gemakkelijk en tegen loonenden prijs verhandelbaar is.

A. De kokoscultuur. Als zoodanig komt de kokospalm bij uitstek in aanmerking. Eenmaal in den grond gezet, vereischt de boom niet veel onderhoud. Met een of twee maal grondbewerking per jaar, benevens nu en dan schoonmaak van de kruin kan worden volstaan en eenmaal vruchtdragend geeft hij het geheele jaar door vruchten, die zelfs in dezen buitengewone ongunstigen tijd van abnormaal lage prijzen, volgens de laatste opgaven van het „Economisch Weekblad" toch nog voor 2½ cent per stuk op de passars worden verhandeld. (In normale tijden kan deze prijs op 5 à 6 cent worden gesteld). De berichten in de dagbladen

over prijzen van ƒ 1.— à ƒ 1.50 per 100 stuks betreffen waarschijnlijk uitzonderingsgevallen in afgelegen streken, waar toevallig de opkoopers van het gedroogde product, de copra, zijn uitgevallen door de malaise. Trouwens, zijn de verkoopprijzen niet loonend meer, dan plukt de Javaan zijn klappers niet, maar laat ze eenvoudig op den grond vallen — hetgeen vermindering van de plukkosten beteekent — en gebruikt ze zelf voor de eigen huishouding, hetzij geraspt, in den vorm van klappermelk of als — zeer smakelijke — braadolie.

Een klapperaanplant kan volstaan met eenmaal grondbewerking, waarbij tevens — mits het plantverband niet te nauw wordt genomen — z.g. tweede gewas kan worden tusschengeplant, waarvan het product de kosten van grondbewerking grootendeels goedmaakt.

Al deze factoren werken er toe mede om van den klapperteelt hier te lande een volkscultuur bij uitnemendheid te maken. Desniettemin zijn er nog honderdduizenden bouws voor deze cultuur geschikte gronden, waarop geen of heel weinig klapperboomen voorkomen. Als men een treinreis maakt van Batavia naar Semarang of Soerabaja en men gaat het speciaal na, dan ziet men op menig deel van het traject bloeiende klapperaanplantingen en dikwijls er vlak naast gronden die in dezelfde gunstige omstandigheden verkeeren, waarop evenwel geen klapperboom voorkomt. Dit oogenschijnlijk vreemde verschijnsel moet uiteraard zijn natuurlijke oorzaak hebben en deze is naar onze overtuiging in het volgende te vinden:

1. Voor den aanleg van een klapperaanplant, zelfs in ruim plantverband, zijn per bouw op zijn minst noodig 80 jonge kweekplanten (bibit) van ten minste 1 jaar oud, die, wil men voor teleurstellingen bespaard blijven, van goed geselecteerde kokosnoten moeten zijn verkregen.

2. Tenzij men deze noten van eigen boom kan plukken, moet men er minstens 5 cent per stuk voor betalen, hetgeen voor 1 bw. dus neerkomt op een uitgaaf van 80 × 5 ct. = ƒ 4.—, een bedrag dat slechts de min of meer gegoede Javanen op zij kunnen leggen.

3. Moeten de bibits worden gekocht — minstens één jaar wachten, voor het kweeken duurt wat lang —, dan betaalt men

er in normale omstandigheden 10 à 20 cent — al naarmate den leeftijd van 1 à 2 jaar — per stuk voor, gemiddeld dus 15 ct. Dit vertegenwoordigt per bw. aanplant alzoo een uitgaaf ineens van 80 × 15 ct. = ƒ 12.—.

4. De kokospalm werpt eerst op 8- à 12-jarigen leeftijd — al naar de variëteit en de zeehoogte, waarop de streek gelegen is — redelijke vrucht af, zoodat het bedrag van ƒ 12.— evengenoemd, in dien tijd in het oog van den eenvoudigen Javaan improductief is.

5. Wel kan men, zoolang de aanplant nog jong is, zich nog niet gesloten heeft, daartusschen tweede gewas als catchcrop op planten, doch hoe ouder de boomen worden, hoe minder product men van het tusschengewas kan oogsten.

6. Door hun betrekkelijk hooge waarde zijn de klapperbibits, eenmaal in den grond gezet, nogal onderhevig aan diefstal, vooral in den goeden planttijd, den Westmoesson; terwijl waar veel wilde varkens voorkomen, zij zeer van de vraatzucht dezer plagen hebben te lijden. Tenzij de eigenaar zelf op den grond zit of er dichtbij woont, moeten klapperaanplantingen dus goed worden ompaggerd (omheind), iets wat alweder slechts de meergegoeden zich kunnen veroorloven.

Dit zijn de factoren die naar onze ervaring maken dat nog duizenden bouws geschikte droge grond — die niet alle in groote complexen bijeen zijn gelegen — niet met kokospalmen zijn beplant, hoe goed de Javaan ook reeds overtuigd is van de groote waarde van klappertuinen. Dit is ook de reden waarom, hoe goed het Binnenlandsch Bestuur zich van oudsher ook inspant om den aanplant middels prentah aloes uitgebreid te krijgen, de resultaten — enkele uitzonderingen daargelaten — nog op lange na niet aan de verwachtingen hebben beantwoord. Naar onze overtuiging moeten dan ook andere maatregelen worden genomen, die meer rekening houden met de bezwaren, hierboven genoemd, die de Javaan bij de uitbreiding van zijn klapperaanplant heeft te overwinnen. Doch daarover in een volgende § nader.

Thans nog een enkel woord over de productie. De meer aangehaalde landrentemonographie van het district *Bandjar* zegt ervan: „Tengevolge van de ongelijkmatige beplanting is het uiterst moeilijk een zuivere calculatie te maken van de opbrengst per

bouw der in het district Bandjar aangetroffen doorsnee klappertuinen. Over het algemeen is gebleken, dat een schatting van 60 klappers per boom en per jaar voor de best produceerende tuinen niet te hoog is te achten. Aannemende, dat op een bouw droge grond ongeveer 80 boomen zijn te planten (een nauwer plantverband komt de productie niet ten goede) dan zouden 4800 klappers per jaar zijn te oogsten. De laagst te bedingen prijs is thans (het was in 1926) ƒ 2.50 per 100 klappers, zoodat de bruto-opbrengst per bouw is te schatten op ƒ 120.— per jaar. De onkosten zijn gering en bedragen niet meer dan ƒ 30.— per bouw".

VAN GORKOM's „Oost-Indische Cultures" (1e druk p. 191) vermeldt: „In het algemeen zal het voorzichtig zijn op niet meer dan 50 noten per boom en per jaar te rekenen, hoewel in gunstige omstandigheden en bij goede bemesting 80 — 100 noten niet buitensporig is, en hoogere opbrengsten, zelfs 150, worden vermeld".

VAN GORKOM geeft dus een lager raming van de productie dan de schrijver van de monographie. Doch ook al aanvaardt men deze lagere raming van 50 klappers per boom per jaar, dan nog geeft 1 bouw aanplant van 80 boomen een productie van 4000 noten ter waarde van — voor normale jaren laag geschat — 40 × ƒ 2.50 = ƒ 100.— per jaar. Neemt men met den schrijver van de monographie aan dat de onderhoudskosten ƒ 30.— bedragen — hetgeen ons te hoog lijkt, daar de grondbewerkingen tevens dienen om tusschengewassen te telen —, dan komt men tot een netto-winst van ƒ 70.— p. bw. p. jaar. In het district *Bandjar* wordt van de „belastbare opbrengst" — bij droge gronden gelijk te stellen met de netto-productie — 4.5 tot 9% aan landrente geheven, gemiddeld 6.7%. Nemen wij veiligheidshalve 6.5% als gemiddelde aan van de landrente, te heffen van den „doorsnee klappertuin", dan komen wij tot een belastingopbrengst van 0.065 × ƒ 70.— = ƒ 4.50 per bouw. In dit district zijn de ondervolgende uitgestrektheden droge grond in de landrente aangeslagen:

35	bw.	1e	klasse	voor	ƒ 8.50	p. bouw
16	„	2e	„	„	„ 6.80	„ „

471	bw.	3e	klasse	voor	*f*	4.50	p.	bouw
3.199	„	4e	„	„	„	3.50	„	„
3.470	„	5e	„	„	„	2.50	„	„
4.064	„	6e	„	„	„	1.50	„	„
13.471	„	7e	„	„	„	1.—	„	„
11.492	„	8e	„	„	„	0.50	„	„

Totaal 36.218 bouw droge grond.

Gesteld nu — stellige bewijzen zijn bezwaarlijk aan te voeren, zoodat speciaal daartoe te houden onderzoekingen het aannemelijk zouden moeten maken — dat het op den langen duur der Regeering gelukt, de klappercultuur in het Bandjarsche, alle soorten droge grond door elkander genomen, slechts op $^1/_5$ deel van de droge gronden van minder dan *f* 4.50 landrente te stimuleeren, dan zou de landrenteverhooging per jaar in het district bedragen rond:

4e	klasse	1/5	×	3.199	×	(f 4.50.—	f 3.50)	= ±	640	× f 1.—	= f 640.—
5e	„	1/5	×	3.470	×	(f 4.50.—	f 2.50)	= ±	700	× f 2.—	= f 1.400.—
6e	„	1/5	×	4.064	×	(f 4.50.—	f 1.50)	= ±	800	× f 3.—	= f 2.400.—
7e	„	1/5	×	13.471	×	(f 4.50.—	f 1.—)	= ±	2.700	× f 3.50	= f 6.750.—
8e	„	1/5	×	11.492	×	(f 4.50.—	f 0.50)	= ±	2.300	× f 4.—	= f 9.200.—

Totaal (landrenteverhooging op 9.140 bw.) rond *f* 20.000.—

of een meeropbrengst aan belasting van ruim *f* 2.— per bouw. En mogen wij dezelfde calculatie op heel Java en Madoera toepassen — zie de opgave op blz. 379 onder het hoofd „Landrenteaanslag droge gronden" — dan zou, waar de totale uitgestrektheid droge grond van beneden de *f* 4.50 landrente ca. 3.650.000 bw. bedraagt, de landrenteverhooging 's jaars over heel J. en M. bedragen $^1/_5$ × 3.650.000 × *f* 2.— = *f* 1.460.000.— of bijna *f* 1½ mm. Men ziet, dat door op blz. 382 onze berekening van het financieele offer, dat het Land zich voor de bevordering der cultuur op droge gronden mag getroosten, op *f* 1 mm belastingverhooging te baseeren, wij aan den lagen kant zijn gebleven.

Voor overproductie behoeft waarlijk niet te worden gevreesd. Bij een wereldproductie van cocosboter groot 50.000 à 60.000 ton (let wel: boter) reeds in 1908 (V. GORKOM's „O. I. Cultures" 1e druk p. 222) — nu zal zij veel grooter zijn, doch de gegevens staan ons niet ten dienste — zal een vermeerdering van eenige

duizenden tons van geen noemenswaardigen invloed op de prijzen zijn. Bovendien is „het gebruik van cocosvet in de Europeesche industrie nog voor groote uitbreiding vatbaar (V. GORKOM zelfde p. 222), terwijl de Javaan bij groote daling der prijzen van copra zijn klappers zelf kan benutten; meer vet in zijn voeding komt hem zeer goed te stade. Dit hebben de laatste jaren geleerd; immers toen de copraprijzen op de wereldmarkt flink waren gedaald, werd dit dadelijk gevolgd door een aanmerkelijken teruggang van den export, althans uit Java. Overigens zij er op gewezen, dat deze scherpe prijsdaling gevolg schijnt te zijn van de malaise eenerzijds, anderzijds van de verhoogde productie der vischtranen, welke productie echter door handelsverdragen tusschen de belanghebbende landen, uit vrees voor uitsterving van de walvischsoorten, thans aan beperkende bepalingen is of wordt gebonden. Een prijsopleving is dus mogelijk in uitzicht, terwijl nadrukkelijk naar voren wordt gebracht, dat ook al daalt de prijs tot 1½ ct. per noot, de klappercultuur voor den Javaan naar onze meening nog loonend is. Immers bij een jaarproductie van 4800 noten per bouw, zooals in het district *Bandjar* door den schrijver der landrentemonographie gecalculeerd, is de brutoopbrengst toch nog 4800 × 1½ ct. = ƒ 72.— 's jaars, d.i. ƒ 42.— meer dan de o.i. te hoog getaxeerde exploitatiekosten van ƒ 30.—.

Aan de wijze waarop de klappercultuur ware te bevorderen, zal een afzonderlijke § worden gewijd. Thans rest ons nog te citeeren wat V. GORKOM's „O.I. Cultures" van de vooruitzichten der cultuur zegt (p. 225): „Wij hebben de cocoscultuur leeren kennen als een groeiende en bloeiende. Deze groei en bloei zijn niet kunstmatig maar kerngezond en *nog voor veel vermeerdering en toename vatbaar* (de cursiveering is van ons). Haar voornaamste eindproduct, het cocosvet, vindt gezuiverd als eetbaar vet en ruw als grondstof voor de zeepziederij een steeds toenemend verbruik. Daarnaast staan in ons Indië zeer gunstige productievoorwaarden. Bodem en klimaat blijken voor deze cultuur bijzonder geschikt"; enz.

B. Kapokcultuur. Een cultuur die zich eveneens zeer goed leent om door den Javaan te worden gedreven en nog wel voor groote uitbreiding vatbaar schijnt, is die van den randoeboom,

waarvan de kapokvezel afkomstig is (vandaar de geijkte naam kapokcultuur). De randoe toch is wat grond betreft al heel weinig kieskeurig, heeft niet veel verzorging noodig en werpt, eenmaal in den grond gezet, geregeld en in betrekkelijk ruime mate product af. De landrente-monographie van het district *Bangsri,* Regentschap Japara, van 1928 zegt ervan:

„De opbrengst uit deze cultuur levert zeer belangrijke baten voor de bevolking op". Sedert de oprichting van een 12-tal kapokgoedangs in met name genoemde desa's „is de aanplant van randoeboomen belangrijk toegenomen en men kan veilig aannemen dat per goedang in den Oostmoesson voor *f* 20.000 à *f* 30.000 aan kapok wordt opgekocht".

In dit citaat wordt tevens aangegeven op welke wijze de kapokcultuur moet worden bevorderd. Het gaat hier dus niet om verleening van crediet als bij de klappercultuur, maar om oprichting of stimuleering van de oprichting van kapokopkoop- tevens verwerkings-etablissementen, die niet veel geld kosten. Waar deze opkoopgoedangs ontbreken, wordt de vrucht — want de randoeboom komt hier op Java overal voor — eenvoudig niet geplukt en waait de vezel onbenut weg. Waar die goedangs evenwel gemakkelijk te bereiken zijn, worden de vruchtkolven naarstig verzameld en verkocht niet alleen, doch breidt de cultuur zich, mits het klimaat maar medewerkt — de randoeboom eischt namelijk een uitgesproken oostmoesson —, vanzelf uit. Alleen zou in den aanvang de teelt kunnen worden bevorderd door verstrekking van het, trouwens weinig kostbare, zaaizaad. Want bij de kapokcultuur is het bekende beeld van den vicieusen cirkel van toepassing: men plant geen randoe als er geen kapokgoedang is en niemand is tot oprichting van een opkoopgoedang bereid wanneer in de streek niet veel randoe voorkomt. De kunst is dus alleen om dezen cirkel te verbreken.

Wat de vrees voor overproductie betreft, gelooven wij niet, dat zij groot behoeft te zijn. Wel is waar zijn de kapokprijzen in de laatste jaren zeer gedaald, doch naar wij van bevoegde zijde hebben vernomen, lag het daaraan dat de speculatie in de laatste haussejaren zich van den kapokhandel heeft meester gemaakt. Doordat deze speculatieve handel de prijzen steeds hooger had opgezet, begon Amerika, de grootste afnemer van kapok, ander,

goedkooper, vulsel voor matrassen, dan wel meer stalen veeren voor de bedden, te bezigen, waardoor de behoefte aan kapok verminderde. Lager, meer met de productiekosten overeenkomende, kapokprijzen zullen dat land, en waarschijnlijk ook Japan en Europa, wel weer tot het gebruik van kapok als vulmateriaal doen terugkeeren. En de bevolking hier te lande is in staat voor veel lageren prijs voort te brengen. Immers, waar de randoe in het algemeen meer als bijcultuur wordt aangeplant, is als het ware elke prijs, die van het product, de kapok, kan worden gemaakt, als loonend te beschouwen, mits hij maar boven de pluk- en verwerkingskosten gelegen is. Zelfs bij den tegenwoordigen prijs van om en bij de *f* 22.— per picol geeft althans de cultuur, den Javaan toch nog een niet te versmaden bijverdienste in deze tijden van geldschaarschte.

Ten slotte de mededeeling, dat wij op verscheidene cultuurondernemingen peperranken tegen de randoeboomen zagen geplant, die een niet onaardige vermeerdering van inkomsten geven. Waar mogelijk ware deze cultuurmethode toe te passen.

C. Koffiecultuur. Volgens V. GORKOM's „O. I. Cultures" wil de klapperboom op 800 à 1000 M. zeehoogte niet voldoende vrucht dragen. Ook de randoeboom is een laaglandgewas bij uitnemendheid. Voor de lagere streken zijn wij dus met beide cultures reeds geholpen. Moeilijker wordt het een cultuurgewas aan te wijzen, dat voor de hoogere streken van boven de 800 M. hoogte geschikt is. Wel schijnt in de Preanger de thee een volkscultuur te zijn geworden, doch de plant eischt in ons oog te groote zorg, en dan bij voortduring, om ooit volkscultuur bij uitnemendheid te kunnen worden. Bovendien — en dit is wellicht het grootste bezwaar — kan de cultuur alleen loonend zijn in de nabijheid van betrekkelijk dure verwerkingsetablissementen, een voorwaarde waaraan in de Preanger ten volle wordt voldaan. Alleen, waar deze fabrieken eigen aanplantingen hebben, zullen zij — en dit is nu blijkbaar het geval — bij lage prijzen uiteraard trachten eerst voor haar eigen product afzet te vinden en voorshands zich onthouden van opkoop van bevolkingsthee. Met het gevolg, dat de theetuinen der inheemsche bevolking, als zijnde improductief, gevaar loopen door verwaarloozing te gronde te gaan.

Meer geschikt als bevolkingscultuur voor de hoogere streken

achten wij den teelt van koffie, inzonderheid de Robusta-koffie. Men meene niet dat de Javaan tegen de koffiecultuur als voorheen, ten tijde der verplichte leveringen, nog een zekere antipathie heeft. Die tijd is zoo ver achter den rug, dat het huidige geslacht de aan de verplichte cultuur destijds verbonden zware persoonlijke diensten reeds lang vergeten is. Het feit dat hier en daar in het hooge gebergte, ook op Java, maar vooral op Sumatra, de teelt van Robustakoffie is ingeburgerd, is daarvan het sterkste bewijs. Hoe weinig aan het onderhoud der tuinen ook wordt gedaan — zelfs de zoo noodige snoei der boomen wordt dikwijls nagelaten — toch levert de cultuur nog voldoende op om als loonend te kunnen worden aangemerkt. En is de aanplant door langdurige verwaarloozing reeds zoo goed als geheel improductief geworden, dan doet men haar een verjongingskuur ondergaan door successievelijk, bij gedeelten, de slechte stukken te rooien en opnieuw met koffie te beplanten. Dit brengt blijkbaar minder kosten en arbeid met zich mede dan het ontginnen en plantklaar maken van oerbosch.

Ook de cultuur van andere koffiesoorten dan Robusta komt wellicht voor bevordering in aanmerking. Wel is waar brengt de Arabica- of Liberia-koffie minder aan boonen op, doch anderzijds wordt het product met een fancy-prijs betaald, die in den loop der tijden vrij stabiel is gebleken. Terwijl de prijs van Palembang Robusta momenteel *f* 18.75 per picol bedraagt, wordt prima Padang-Arabica betaald met *f* 51.50, voorwaar geen gering verschil. Trouwens in sommige streken, o.a. in het hooge gebergte van Bali en ter Sumatra's Westkust, heeft de Arabicakoffie zich als volkscultuur kunnen handhaven.

D. Arrowroot-cultuur. Bij de bevordering der cultuur op droge gronden dient ook, inzonderheid bij beplanting in ruim plantverband als bij de klapper of de randoe, aandacht te worden gewijd aan de tusschenbeplanting, de z.g. „catchcrop". Het vrije terrein tusschen de plantenrijen moet toch, wil het hoofdgewas goed gedijen, periodiek worden bewerkt. Kan men op dit bewerkte veld dus tevens een of ander gewas telen — de Javaan gebruikt er meestal eenjarige gewassen voor — dat verkoopbaar product geeft, dan is dit meegenomen.

Uiteraard moet hij geheel worden vrij gelaten welk tusschen-

gewas hij wil planten. Heeft de uitbreiding van den te bevorderen aanplant op eenigszins groote schaal plaats, dan moet er voor worden gezorgd dat van de opbrengst van het tusschengewas geen overproductie komt. Daarom ware, waar mogelijk, te stimuleeren de tusschenbeplanting met:

1e. *Kedelée.* Deze plant, die slechts ca. 3 maanden te veld staat, brengt de bekende sojaboon voort, waarvan hier te lande een import van jaarlijks 100.000 ton, voornamelijk uit Dairen in Mandsjoerije, bestaat ter waarde van *f* 10 mm. Zij wordt voornamelijk als tweede gewas na of voor de rijst op sawahs geteeld, doch is ook geschikt om, mits in het begin van den regentijd uitgezaaid, als catchcrop tusschen jonge klapperaanplantingen te dienen. Zij kan echter niet veel schaduw verdragen, zoodat zij tusschen een ouderen, meer gesloten, aanplant gepoot, niet veel product belooft. Toch blijve de aandacht steeds ook op de mogelijkheid van kedelée als cathcrop gevestigd, daar mede uit het oogpunt van begunstiging van onze handelsbalans, de bevordering van deze cultuur van zeer veel belang is.

2e. *Arrowroot.* Meer geschikt om onder schaduw te worden geplant, zelfs in een gesloten aanplant van volwassen kokospalmen, is de arrowroot, een oorspronkelijk vreemd gewas, dat hier op Java zich sedert lang heeft ingeburgerd. Zij wordt zoo goed als overal op woonerven, onder de dichte schaduw der klapper- en andere boomen, geteeld en eischt, eenmaal in den grond gezet, al heel weinig onderhoud. Volgens V. GORKOM's „O. I. Cultures" (1e druk p. 329) treft men haar hier „op Java in het laagland en hoog op de bergen" aan. Voorts heet het, dat „allerlei grondsoorten voor de cultuur in aanmerking" komen, terwijl „in menig geval een akker, die tijdelijk voor andere cultuurgewassen ongeschikt werd, nog een goeden arrowrootoogst geeft". „Het maximum zetmeelgehalte van de knollen wordt na 11 à 12 maanden bereikt". Vooral laatstgenoemde omstandigheid maakt de arrowroot uitermate geschikt om in oudere klapperaanplantingen, die slechts eens in het jaar grondbewerking, maar dan ook goede, noodig hebben, als catchcrop te worden gecultiveerd.

Er is evenwel aan de cultuur een moeilijkheid verbonden en wel deze dat de knollen, slordig behandeld of na rasping in niet

geheel helder water uitgewasschen, min of meer getint onzuiver meel, dus van minder verkoopwaarde, geeft, waarschijnlijk weinig geschikt om in het groot te worden verhandeld of uitgevoerd. Bij de bevordering van deze cultuur is het dus een eerste vereischte, dat men door oprichting of stimuleering van de oprichting van kleine etablissementen voor den opkoop der knollen en verwerking tot prima arrowrootmeel de verbouwers in de gelegenheid stelt, hun product zoo voordeelig mogelijk van de hand te doen. Het gaat met de arrowroot als met de kapok hierboven bedoeld: er zal niet veel worden verbouwd — tenzij voor eigen gebruik of verkoop op de passars tegen belachelijk lage prijzen — zoolang er geen etablissementen zijn voor den opkoop en de bereiding tot meel; en er zullen geen etablissementen worden opgericht zoolang men niet verzekerd is van groote leveranties: de vicieuse cirkel. Toch behoeven deze bereidingsinrichtingen niet veel te kosten, daar dure machines geenszins daartoe benoodigd zijn. Een eerste vereischte is echter, dat zij het geheele jaar door over zuiver bronwater kunnen beschikken opdat helderwit prima meel kan worden bereid.

Evenwel, alvorens tot bevordering der arrowrootcultuur in het groot over te gaan, verzekerde men zich eerst van den noodigen, voordeeligen afzet, opdat men zichzelve, en ook de bevolking, niet dupeert. Uit de ons ten dienste staande, door het Kantoor voor de Statistiek welwillend verstrekte gegevens putten wij het volgende: Arrowrootmeel „wordt gebruikt als voedsel voor zwakken en herstellenden; de hoofdafnemers echter zijn de chocoladefabrikanten" (HEYNE: Nuttige planten van N. I. p. 507). Verder wordt het gebezigd voor vulling van pasteien, biscuits, ice-creampoeders, voeding voor kinderen, als mengsel bij de bereiding van medicijnen en bij de textielindustrie „for finishing" (Dictionary of tariff information). De invoer in Engeland varieert van ruim 2.000.000 lb. in 1921 ter waarde van ca. £ 21.000 tot ruim 3.800.000 lb. in 1928 ter waarde van ca. £ 64.000 (Tropical Agriculture). De engros-prijzen te Londen in 1912 voor — 1e kwaliteit — Bermudameel bedroegen volgens HEYNE 1 sh. 6 d. per lb., tegen 3¾ d. per lb. voor goede St. Vincentarrowroot, hetgeen bij een koers van het £ van ƒ 12.— neerkomt op ca. ƒ 107.— per pikol Bermuda- en ca. ƒ 19.— per pikol St.

Vincent-meel. In Bermuda wordt het arrowroot-meel zorgvuldig bereid in „modern uitgeruste fabrieken" en in St. Vincent niet. Men ziet dat zorgvuldige bereiding den prijs tot meer dan 500% kan opvoeren. Vandaar dat wij hebben aangedrongen op oprichting van modern uitgeruste bereidingsetablissementen hier op Java, zoo noodig, ter verlaging der administratiekosten, tevens ingericht voor de bereiding van tapioca-meel. Eerst dan kan de cultuur loonend worden en zich uitbreiden. Ten slotte zij ter vergelijking aangeteekend, dat de prijs te Londen van prima tapioca, cassavemeel, momenteel bedraagt $^{11}/_{6}$ sh. per cwt. of ca. *f* 6.— per picol.

§ 5. *Gang van zaken en financiering.* Alvorens over te gaan tot beschrijving van den gang van zaken, die wij ons bij de bevordering van de cultuur op droge gronden voorstellen, over te gaan, ga het volgende vooraf. In een afzonderlijke § zullen wij voorstellen, den officieelen naam „Landbouwvoorlichtingdienst" in verband met de door ons daaraan toegedachte taak te veranderen in „Dienst voor de bevordering van den Inheemschen landbouw" of verkort „Landbouw-bevorderingsdienst". Nochtans zullen wij in dit opstel steeds, voor de duidelijkheid, blijven spreken van „Landbouwvoorlichtingdienst" als men maar weet dat wij daarmede den gereorganiseerden dienst bedoelen.

Den gang van zaken bij de bevordering van de cultuur op droge gronden dan, stellen wij ons als volgt voor. In den aanhef van § 4 hebben wij reeds vooropgesteld, dat wij ons de taak van de bevordering der cultuur toebedeeld denken aan den Landbouwvoorlichtingdienst, zoowel van het Land als van de 3 Provincies. Een poging onzerzijds in den Volksraad om de financiering van landbouwcredieten aan dien Dienst op te dragen stuitte bij de Regeering op verzet op grond, dat de Volkscredietbanken daartoe de aangewezen lichamen zijn. Met dit standpunt kunnen wij accoord gaan in zooverre, dat wij er geen bezwaar tegen hebben dat de boekhouding bij die banken berust. De landbouwvoorlichtingdienst moet echter over een apart fonds kunnen beschikken, afgezonderd van de overige fondsen der bank, opdat hij geheel vrij is, zoowel om naar omstandigheden met die gelden te handelen als — en dit is wellicht nog belangrijker — om naar eigen inzicht te bepalen vanaf wanneer en in hoeveel termijnen het geleende bedrag moet worden terugbetaald. Zoude de ambtenaar van

den Lvd. bij credietverstrekking in het belang van de bevordering der cultuur op drogen gronden zich moeten schikken naar de algemeene uitleenpolitiek der volkscredietbank, waarvan de werksfeer zich meerendeels op heel ander terrein beweegt, dan zou van die bevordering wellicht niet veel terecht komen. Onderstaande regelen, den gedachtengang van zaken beschrijvende, zullen dit duidelijk maken. Het voor den Lvd. bestemde fonds mag dus wel door de volkscredietbank worden geadministreerd, doch het zeggenschap erover beruste bij den ambtenaar van den Lvd.

Na dit intermezzo komen wij thans tot een kort résumé van den gang van zaken, dien wij ons bij de bevordering der cultuur op droge gronden voorstellen. Om de zaken zoo duidelijk mogelijk voor te stellen nemen wij slechts één cultuur tot voorbeeld en wel waarvan wij het meest verwachten, die van den kokospalm. Met geringe wijzigingen kan het werkprogram dan op de andere cultures worden toegepast.

1. De ambtenaar voor den Lvd., in het vervolg kortheidshalve landbouwkundig ambtenaar te noemen, begint met de terreinen uit te kiezen, die hij voor den klapperteelt geschikt acht. Het kunnen woonerven zijn, tegalvelden, z.g. vrij staatsdomein of zelfs van regen afhankelijke sawahs, die als zoodanig weinig opbrengen. Ook mogen zij min of meer geaccidenteerd zijn. Voorbeelden dat klappertuinen, op vrij sterk hellend terrein aangelegd, goed produceeren, zijn voldoende bekend. Voorts behoeven zij niet in groote complexen bijeen te liggen; ook kleine stukken — juist die men overal veel tusschen woonerven, tegalgronden of sawahcomplexen vindt — mogen niet als ongeschikt voor het doel, zonder meer worden ter zijde gelegd.

2. Alsdan wordt den bezitters van die gronden afgevraagd of zij genegen zijn, onder de na te noemen voorwaarden, waaraan zij zich stipt hebben te houden, er met financieelen steun van het Gouvernement klappertuinen van te maken.

3. Zijn zij er niet toe genegen, doch wel bereid om hun bezit van de hand te doen, dan wordt naar een ander gezocht — onder de niet-grondbezitters zijn voldoende geschikte klapperplanters te vinden —, ten wiens behoeve het stuk grond wordt aangekocht —

de financieele kwestie komt nader aan de orde — en in huurkoop, althans een soort huurkoop, afgestaan.

4. De klapperplanters krijgen de eerste leening uitbetaald zoodra zij den grond plantklaar hebben gemaakt, d.w.z. geschikt om er 2e gewas als catchcrop op te teelen en voorzien van het noodige aantal plantkuilen voor de klapperbibits (plantmateriaal).

5. Deze klapperbibits, zoomede eventueel plantmateriaal voor het tusschengewas, waar zij dit blijken hoog noodig te hebben, krijgen zij in leen verstrekt. Naar ruwe schatting zullen deze leeningen bedragen per bw. aanplant:

1e jaar	voor 80 klapperbibit	à 10 ct.	= ƒ	8.—
	voor 80 plantkuilen	à 5 ct.	= „	4.—
	Totaal voorschot 1e jaar per bouw		ƒ	12.—

Het ligt in de bedoeling dat de klapperbibits door den Landbouwvoorlichtingdienst zelf worden gekweekt — vandaar de lage prijs van 10 ct. per stuk —, terwijl het eventueel benoodigde plantmateriaal voor het tusschengewas, eveneens door den Lvd. te verstrekken, na den oogst moet worden betaald, zoodat de kosten niet in hun „rekeningcourant" behoeven te worden opgenomen. Wat wel daarin moeten paraisseeren omdat zij eerst na ca. 10 jaar dienen te worden terugbetaald, zijn de kosten voor klapperbibits en plantkuilen, te zamen, zooals hierboven blijkt, bedragende ƒ 12.— per bouw.

Eigenlijk behoeft in de eerste 2 à 3 jaren geen voorschot bij wijze van tegemoetkoming in de onderhoudskosten van den klapperaanplant te worden verleend, daar het tusschengewas voldoende opbrengt. Alnaarmate de aanplant zich meer sluit evenwel, zal het tusschengewas minder opbrengen, zoodat het voorschot hoe langer hoe meer zou moeten bedragen. Om nu de berekening zoo eenvoudig mogelijk te maken en tevens den band met den planter niet te doen verslappen, zouden wij er meer voor voelen om hem eenvoudig elk jaar met een gelijk bedrag, om de gedachten te bepalen b.v. van ƒ 2.— per bouw, uit te betalen telkens nadat de grond met een tusschengewas is beplant en overigens is gebleken dat de jonge klapperboomen goed zijn onderhouden, tegemoet te komen totdat de aanplant in volle productie is en hij zijn voorschot van de opbrengst van zijn klapperaanplant kan aan-

zuiveren. Stellen wij deze periode van volle productie op gemiddeld 10 jaar, dan zou aan voorschot per bouw in totaal noodig zijn ƒ 12.— + 9 × ƒ 2.— = ƒ 30.—.

Dit bedrag, zoomede eventueele voorschotten voor den aankoop van voor klapperaanplant bestemde gronden, wordt verleend onder crediet- of ander soort safe verband, zoodat decepties zoo goed mogelijk worden voorkomen, terwijl mocht hier of daar een planter-debiteur onwillig blijken de termijnen te betalen, verhaal op zijn klapperaanplant mogelijk blijft.

Terloops de opmerking dat ongeveer hetzelfde systeem wellicht op kolonisten in de buitengewesten zou kunnen worden toegepast, uiteraard met dit onderscheid dat bij evengenoemde kosten van ƒ 30.— p. bouw nog bijkomen die voor overbrenging voor het gezin van Java, die volgens de laatste opgaven gemiddeld ƒ 15.— bedragen (Volksraad H 1932 p. 1056).

Boven op blz. 382 hebben wij reeds gecalculeerd dat alleen op Java en Madoera — dus de kolonies op de buitengewesten buiten beschouwing gelaten — 1.000.000 bouw droge „bouwgrond" dus reeds ontgonnen, tot hooger productie zou zijn te brengen. Voegt men daarbij de tot z.g. vrij staatsdomein behoorende woeste gronden, waarvan zeker niet weinig in klappertuinen zouden zijn om te zetten — de later te heffen landrente is dan te beschouwen als zuivere verhooging —, dan komt men zeker tot een totale uitgestrektheid van 1.200.000 bw. Rekent men per bouw op een uitgaaf van ƒ 30.—, zooals hier boven aangegeven, dan geeft dit een totale uitgaaf van ƒ 36.000.000.—. Inderdaad niet gering. Doch zet men dit bedrag naast de ƒ 111.000.000.—, die in de 10 jaren 1919 t/m '28 zijn uitgegeven aan groote irrigatiewerken (zie boven), dan is het geenszins als exorbitant groot te beschouwen. Want ook deze ƒ 36 mm behoeft en kan ook niet ineens (te) worden uitgegeven. Stap voor stap, steeds van de opgedane ondervinding profiteerende, moet worden vooruitgegaan. Maar zijn de 1.200.000 bw. klapperaanplantingen reeds in volle productie, dan geeft dit een verhooging van het volksinkomen à ƒ 72.— p. b. — de klapper berekend à 1½ ct. per stuk, zie boven; meergenoemde monografie van Bandjar rekent op ƒ 100.— p. b. — van ten minste ƒ 86.400.000.— 's jaars (bij een, normalen, prijs van 5 ct. per noot dus bijna 300 mm gulden) en een vermeerdering van

de landrente à gemiddeld — bestaande bouwvelden en nieuwe ontginningen door elkander genomen — ƒ 2.— p. b. van 1.2 mm × ƒ 2.— = bijna ƒ 2.500.000.—*).

§ 6. *Dienst voor de bevordering van den inheemschen landbouw of verkort Landbouw-bevorderingsdienst.* Uit de vorige § moge blijken dat wij den bestaanden dienst van de voorlichting van den landbouw een andere taak toedenken dan hij tot dusver heeft te verrichten, m.n. voorlichting geven. Op zichzelf is voorlichting uiteraard zeer nuttig. Maar gezien het ontwikkelingspeil en het financieele draagvermogen van de inheemsche maatschappij zal voorlichting alleen wel eenig nut stichten, doch zonder de beschikking over de noodige middelen om den inh. landbouw flink vooruit te brengen, zal dit nut niet uitermate groot zijn. Deze middelen zoeke men niet in prentah aloes, al of niet door tusschenkomst van het Binnenl. Bestuur, doch in verstrekking van wat in bedoelde maatschappij ontbreekt, n.l. kennis en vooral werkkapitaal, die beiden in samenwerking met arbeid, waarover de bevolking in ruime mate beschikt, tot schoone uitkomsten moeten leiden. Die kennis en het werkkapitaal dringe men haar niet op, doch wie eenmaal financieele hulp van den Dienst heeft aanvaard, heeft zich ook te onderwerpen aan de voorwaarden, door dien Dienst gesteld. Zoo b.v. moet iemand, die met zijn financieele hulp een klapperaanplant heeft aangelegd, zich bij het onderhoud daarvan gedragen naar de aanwijzingen van den Dienst.

Boven hebben wij reeds gestipuleerd, dat er in dezen tijd van financieele depressie uiteraard niet te denken valt om van de Regeering een offer van ƒ 36 mm, zij het niet ineens, te vragen. Maar waar een ieder ervan overtuigd is dat eenmaal betere tijden zullen aanbreken, kan thans reeds worden begonnen met allereerst de opleiding van het in de naaste toekomst benoodigde personeel, voornamelijk van Indonesische landbouwkundigen. Want komt de door ons voorgestane maatregel tot uitvoering, dan zal het noodig zijn dat in elk Regentschap ten minste een adjunct-

*) Mr. J. J. TICHELAAR stelt het bedrag, dat de suikercultuur in den vorm van loonen, grondhuren en geleverde materialen — d.i. dus als tegenprestatie — jaarlijks onder de bevolking brengt, of liever bracht (zie diens brochure p 160) op ƒ 127 m.m., d.i. dus niet de helft van de ƒ 300 m.m. hierboven genoemd.

landbouwconsulent wordt bescheiden, in sommige streken wellicht één in elk district.

Ook houde men er rekening mede, dat vooronderzoekingen moeten worden verricht, waarmede, daar zij niet veel zullen kosten, nu reeds kan worden aangevangen.

§ 7. *Slotwoord.* Aan het eind van onze beschouwingen gekomen, zouden wij, deels ter resumptie, nog het volgende willen zeggen:

1. Hoe ongeschikt de kokoscultuur voor den Europeeschen grootlandbouw ook is, voor de inheemsche bevolking is zij als geknipt èn doordat zij geen intensief onderhoud vereischt èn doordat zij wel geen hooge, doch vrij contante inkomsten afwerpt. Zelfs bij den huidigen prijs van 1½ cent per noot is zij voor den Javaan als loonend te beschouwen.

2. Er zijn op Java honderdduizenden bouws grond, grootendeels reeds ontgonnen, gedeeltelijk nog niet, die met voordeel in klappertuinen zijn om te zetten. Zij liggen niet alle in groote complexen aaneengesloten, doch verspreid tusschen sawahs en tegalgronden.

3. De omzetting in klappertuin van elke bouw tegalan geeft een verhooging van de landrente van gemiddeld ƒ 2.— en van woesten grond in klappertuin van ƒ 3.50 tot ƒ 4.50.

4. Landsuitgaven ter bevordering van de klappercultuur, mits geen ƒ 50.— à ƒ 60.— te boven gaande, is dus als rendabel te beschouwen, vooral als men daarbij in aanmerking neemt dat zij grootendeels, als zijnde leeningen, in 's Lands kas zullen terugvloeien.

5. Het brengen van de helft dier uitgaven op den buitengewonen dienst — waarvoor kan worden geleend — is alzoo alleszins verantwoord.

6. Ook de bevordering van de kapok (randoe-)cultuur voor de daarvoor geëigende gronden en streken is aan te bevelen.

7. Als tusschengewas voor gesloten klapper-aanplantingen leent zich de arrowrootplant het best.

8. Zoowel de kapok- als de arrowrootcultuur heeft de aanwezigheid van een bereidingsetablissement noodig om loonend te zijn. Oprichting of stimuleering van de oprichting van deze fabriekjes mag daarbij dus niet worden nagelaten.

9. De bestaande credietbanken met haar op landbouwgebied ondeskundig personeel zijn niet geschikt om de bevordering dezer cultures te leiden. Zij mogen wel met de administratie der uitgaven en (later) inkomsten worden belast, doch de leiding der bevordering zelf worde gelegd in handen van den Landbouwvoorlichtingdienst, alsdan om te doopen in Dienst voor de bevordering van den inheemschen landbouw.

Ten slotte nog het volgende: Als de teekenen niet bedriegen is de Regeering thans zoekende naar middelen om de inheemsche welvaart te bevorderen als basis waarop ook in tijden van wereld-depressie kan worden gebouwd. Aan het door ons bepleite stelsel, gegrondvest op den „inzet op den sterke", immers op den ondernemenden grondbezitter, moge menig gebrek kleven — voor opbouwende critiek zijn wij steeds open —, doch wij hopen dat wij een systeem hebben aangegeven, dat althans het overdenken waard is. Aan de Regeering en Hare deskundige adviseurs nu om het meer in details uit te werken, aan de mogelijkheden te toetsen en zoo mogelijk ten uitvoer te leggen.

Batavia-Centrum, 5 Januari 1933.

Bolaäng-Mongondow.

⟨Beschrijving van het Adatrecht⟩.

door

R. P. NOTOSOESANTO.

Inleiding.

Bolaäng-Mongondow is een zelfbesturend landschap met korte verklaring. Administratief ressorteert het onder de onderafdeeling Bolaäng-Mongondow (waartoe nog behooren de zelfbesturende landschappen Bintaoena, Bolaäng-Oeki en Kaïdipan-Besar) van de afdeeling Menado; prof. VAN VOLLENHOVEN beschouwt het in Het Adatrecht van Ned.-Indië I p. 352 als onderdeel van de adatrechtskring Gorontalo.

Het landschap strekt zich uit over de geheele breedte van het noordelijk schiereiland van Celebes van de Moluksche tot de Celebes-zee; de grenzen zijn: in het *Noorden* de Celebes-zee, in het *Zuiden* de Tominibocht (v/d Moluksche zee), in het *Oosten* de rivier Poigar; *in het Westen* de Sangkoebrivier, en zooals hij verder in het contract van 1907 nauwkeurig beschreven is.

De grenzen van het rijk (in het Oosten en Westen) waren voor de vaststelling daarvan in het suppletoir contract van 1907 nog niet scherp aangegeven. De verschillende rijkjes, die de onderafdeeling Bolaäng-Mongondow vormen, hadden verschillende enclaves in elkanders gebied. Zoo had vóór de definitieve vaststelling der grenzen 't landschap Bolaäng-Oeki feitelijk geen vast bepaald gebied, dit rijkje werd door Bolaäng-Mongondow slechts geduld in twee nederzettingen: één aan de noordkust en één aan de zuidkust; doch de Oekiërs trokken herhaaldelijk over de door Bolaäng-Mongondow getrokken grenzen heen; daaruit sproten herhaaldelijk geschillen voort. Om nu aan dien toestand een einde te maken werd Oeki's gebied rondom de baai van Oeki aan Bolaäng-Mongondow toegewezen, terwijl als ruil daarvoor Bolaäng-Oeki een veel grooter

en met Malibagoe samenhangend gebied kreeg. (Een kaart, waarop die grenzen duidelijk staan aangegeven, vindt men in de Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau, afl. II (1912)).

Bij de in 1904 gehouden volkstelling bleek, dat Bolaäng-Mongondow had: 41417 zielen, 7307 huisgezinnen en 9166 werkbare mannen.

In de „Voorloopige Uitkomsten van de Volkstelling 1930" 2e gedeelte, wordt als kleinste eenheid genomen de onderafdeeling, voor de onderafd. Bolaäng-Mongondow vindt men het getal: 70664 Inlanders; terwijl dit getal in 1904 was: 54755 (n.l. voor de heele onderafdeeling!).

De overheerschende godsdienst is de Islam, die ingevoerd heette te zijn in 1832 (onder het bestuur van den radja CORNELIS MANOPPO) door SJARIEF ALOEWI, die gehuwd was met de dochter van dezen vorst; in 1866 was ± 2/3 van de bevolking reeds Mohammedaansch.

Het Christendom maakte ook vorderingen, ultimo 1909 waren er zes gemeenten en bij-gemeenten met totaal 921 Christenen, terwijl in den loop van dat jaar 85 volwassenen en 105 kinderen gedoopt werden. Het Adatrecht van Ned.-Indië I p. 353 vermeldt het getal van 1500 (dus in ± 1913/14. Het zendingswerk wordt behartigd door het Nederl.-Zendeling-Genootschap te Rotterdam: te Passi is een zendeling gevestigd. De zending heeft in bijna iedere negeri een school geopend. Landschapsscholen vindt men er ook, o.a. een Hollandsch Inlandsche School te Kotamobagoe.

Rechtsgemeenschappen.

Evenals in de Minahassa zijn de gemeenschappen ook hier deels territoriaal, deels genealogisch; behalve het zelfbesturend landschap zelf heeft men als rechtsgemeenschappen het dorp en de familie. Het district was vroeger wellicht een rechtsgemeenschap, doch tegenwoordig is het enkel een bestuursressort van vorstenambtenaren. Men verhaalt, dat de oudste bewoners de „orang Mongondow" en de „orang Doemoga" waren en dat later de „orang Bolaäng" vanuit zee kwamen (bolango = zee) en de hegemonie over de andere stammen wisten te verkrijgen. Een ander verhaal luidt, dat er oorspronkelijk vijf stammen waren te onderscheiden: 1. de tau-Boeloean, 2. de tau-Binangoenan, 3. de

tau-Polian, 4. de tau-Lombagin en 5. de tau-Doemoga. Deze laatste stam heeft invloed over de andere stammen weten te verkrijgen, de regeering berust bij dezen stam. Tegenwoordig is echter het genealogisch verband der stammen — evenals dat ook het geval is met de linoela's of kaoem's van de limapahalaä (Gorontalo) [1]) — verdwenen. De individuen kunnen wellicht nog weten tot welken stam zij behooren, doch practische beteekenis heeft het stam-verband tegenwoordig niet meer. Ook de districten Kotaboenan, Passa, Lolajan (waaronder ressorteert het onderdistrict Doemoga), en Bolaäng, die evenals in de Minahassa, door territorialiseering uit de stammen zijn ontstaan, kunnen thans niet meer als rechtsgemeenschappen worden aangemerkt, ze hebben geen eigen vermogen; beschikkingsrecht over de gronden hebben ze niet. Op de vraag n.l. of het districtsbestuur met ontginningen in het district te maken heeft krijgt men in den regel tot antwoord, dat het districtshoofd geen recht heeft om vergunningen te verleenen tot grondontginningen; de antwoorden afkomstig van Pojowabesar, Koboketjil, Kotamobagoe, Kobobesar vooral luiden heel duidelijk, dat het recht tot 't verleenen van vergunning berust bij de menschen, die de „totaboean" hebben, daarvoor is „moepakat" van de bevolking vereischt. Soms krijgt men wel als antwoord, dat het districtshoofd ontginningsvergunning mag geven doch slechts indien het dorpsbestuur, het dorp vertegenwoordigende, daartoe geen bezwaar heeft, want, dat vergunningsrecht spruit voort („timboel"?) uit het recht van de dorpelingen („anak bala") of van het dorpshoofd („sangadi"). Alleen de antwoorden, afkomstig van de districtshoofden van Bolaäng en van Kotaboenan, deelen mede, dat vergunning tot grondontginningen gegeven wordt door de districtshoofden (panghoeloe's); het districtshoofd van Bolaäng voegt er echter nog aan toe, dat vroeger de vergunning slechts gegeven werd door het dorpsbestuur.

Behalve de oorspronkelijke vijf stammen kwamen in de 17e-18e eeuw nog andere stammen in Bolaäng-Mongondow: de Bantikers (dorp: Soemojit) en de Alifoeren, die wellicht door ontevredenheid met het bestuur hunner hoofden uit de Minahassa hierheen zijn uitgeweken (jammer dat er geen antwoord op de rondvraag van

1). Dr. B. J. Haga, De Lima-pahalaä (Gorontalo) in T. B. G. deel 71 (1931) overdr. p. 20.

de dorpen dezer Minahassische stammen zijn gekomen); verder schijnen ook de bewoners van de dorpen Pontodon, Langagon, Mojag en Kobo in lateren tijd van elders te zijn gekomen. Hoe het ook zij, reeds in 1867 konden de zendelingen N. P. WILKEN en J. A. SCHWARZ mededeelen (Med. Ned. Z. G. XI p. 314), dat al de stammen in Bolaäng-Mongondow zich met elkaar hadden vermengd tot één volk met dezelfde taal, zeden en gewoonten.

Het dorp (kampong, negeri) is een rechtsgemeenschap met zijn eigen bestuur en zijn eigen vermogen. Het dorpshoofd (sangadi, sangadji, kimelaha, hoekoem major enz.) is de vertegenwoordiger van het dorp; als handlangers heeft hij dorpsbeambten (probis). Het dorp heeft het beschikkingsrecht over de gronden in zijn gebied (totaboean = gebied, beschikkingskring). Vele dorpen op de Mongondowsche hoogvlakte hebben als „totaboean" niet alleen de gronden rondom de „lipoe" (dorpskom, hoofddorp?), maar bezitten ook in verafgelegen streken hun totaboean, meestal aan de kusten, in andere districten gelegen. In die verafgelegen totaboean's zijn meestal ook nederzettingen ontstaan, die evenwel geen eigen sangadi hebben, ze staan nog onder de sangadi's van de hoofddorpen; meestal hebben ze één of meer vertegenwoordigers van het dorpshoofd (over de „totaboean" nader onder „grondenrecht"). Uitbeelding van de dorpséénheid is ook de „sigi"; ieder dorp heeft zijn eigen sigi; van het dorp Pojowabesar vindt men vermeld, dat het twee sigi's heeft; deze afwijking van den regel kan ik (nog) niet verklaren; was het dorp wellicht ontstaan door samenvoeging van twee zelfstandige dorpen? Deze onderstelling is hierop gebaseerd, dat ook op Java bij samenvoeging van desa's vaak bedongen wordt, dat elk dorp zijn eigen danhjang-desa en dus ook zijn eigen „sedekah-boemi" (waarmee men de „monibi" kan vergelijken) afzonderlijk zal mogen behouden. Uit de onvolledige gegevens zijn hierover geen conclusies te trekken.

Een sigi is een huisje, een heidensch tempeltje zou men het kunnen noemen, waarin worden bewaard oude borden en andere antieke voorwerpen van de voorvaderen afkomstig. Bij het „monibi" (offeren, vereeren van de geesten der voorouders) doet de heele gemeente mee; men offert dan varkens, geiten en kippen, waarvan het bloed op de „tangga sigi" (de trap v/d sigi) wordt gesprenkeld. Ook is de sigi de plaats ter ontzondiging van overtreders

van bepaalde adatdelicten (als bloedschade). Des te sterker komt uit, dat de sigi een uitbeelding is van de dorpseenheid, als men weet, dat in de nederzettingen (in de verafgelegen totaboean's) geen aparte sigi's aanwezig zijn; een „monibi kon totaboean" (waaraan slechts de menschen, die in de kolonie's in de verafgelegen totaboean's (voor hun levensonderhoud) verblijven, deelnemen) doet men daar zonder sigi.

Als rechtsgemeenschappen komen ook de ouderrechtelijke familie's (kaoem's) in aanmerking. De hoofden dezer familie's, de z.g. goehangia's (in verschillende antwoorden o/d rondvraag vertaald door „orang-orang toea negri" d.z. dorpsoudsten), hebben bemoeienis in de dorpszaken (bemoeienis bijv. met grondontginningen, met transacties, met verloving en huwelijk, met dorpsrechtspraak), vele antwoorden vermelden zelfs, dat ook in kleine zaken het dorpshoofd overleg pleegt met de goehangia's. Een familie kan gogaloeman gronden hebben, d.w.z. gronden in gemeenschappelijk bezit van de familie; een stuk grond in vroeger tijd door een voorouder ontgonnen (ontginning = taloen) blijft, indien de grond later verlaten is (dogami), gogaloeman bij de familie van den ontginner; een niet-familielid mag dien grond niet occupeeren; occupatierecht heeft alleen een lid van de familie, doch hij heeft slechts genot van den grond, het bezitrecht blijft bij de familie als geheel.

Uiteraard geschiedt die occupatie eerst na „mojosingo" (d.i. bespreking) met de familieleden (familiehoofd).

Omtrent de vraag of, en zoo ja hoe, familiesplitsingen plaats vinden, zwijgen de gegevens.

Nieuwe soorten rechtsgemeenschappen zijn de boven reeds gemelde inlandsche Christengemeenten.

Individuen.

In Bolaäng-Mongondow zijn de individuen aparte rechtssubjecten, ze gaan niet op in de rechtsgemeenschappen.

Omtrent de onderscheiding van het Bolaäng-Mongondowsche volk in verschillende standen zijn de gegevens niet eenstemmig. In het „Bolaäng-Mongondowsche Wetboek" treft men de volgende onderscheiding aan: (1) de bangsa, d.i. de adel, (2) de simpal, (3) de nonow, (4) de tampoenoeön, (5) de tahing, en (6) de

joboeat. In dat wetboek vindt men o.a. ook geregeld tot welken stand een kind, dat geboren is uit ouders behoorende tot twee vershillende standen, moet worden ingedeeld, een eigenaardigheid daarbij is, dat het kind in den regel den stand volgt van de moeder, slechts een huwelijk tusschen een bangsa en een simpal doet het kind den stand van den vader volgen; een tweede eigenaardigheid is (of: een onvolledigheid), dat men slechts een regeling vindt van de afstamming der kinderen gesproten uit huwelijken tusschen personen behoorende tot twee in rang opeenvolgende standen. Over de vraag of huwelijken tusschen personen behoorende tot niet-opeenvolgende klassen geoorloofd zijn en zoo ja, hoe dan de regeling van de afstamming moet zijn, zwijgt het wetboek. In andere gegevens [1]) vindt men andere standenonderscheidingen vermeld, die ik als voor den huidigen tijd van weinig belang hier verder voorbijga.

Bestuur, Rechtspraak, Regeling.

Boven is reeds medegedeeld, dat de kleinste rechtsgemeenschappen in Bolaäng-Mongondow zijn: de families (kaoem's), aan wier hoofd de „goehangia's" staan, die mederegeerders zijn van het dorpshoofd. In verschillende antwoorden op de rondvraag worden die goehangia's dikwijls ook „orang-toea negeri" genoemd; 't begrip „orang-toea" moet men niet misverstaan, de juiste beteekenis daarvan is: de vertegenwoordiger van de oude generatie, hij behoeft dus geen grijsaard te zijn. Hoe die familiehoofden hun gezag in de familie precies uitoefenen kan ik uit de gegevens niet halen.

Aan het hoofd van ieder dorp (negeri; kampoeng) staat een door handlangers (probis) bijgestaan dorpshoofd; de titels der dorpshoofden verschillen naar gelang van hun afkomst; zijn zij van adel dan dragen zij de namen van „major kedaton" of „kapita radja" (we kunnen dit beschouwen als een soort titulairen rang, immers is bijvoorbeeld „major kedaton" de benaming van onderdistrictshoofden); zijn zij daarentegen uit de „bala" ('t gewone volk, de plebs) ontsproten, dan heeten zij „hoekoem major", „sangadi", „sengadji" of „kimelaha". Doch het schijnt dat tegenwoordig de naam „sangadi" de algemeen gebruikelijke is. De dorps-

1). M. Z. G. IX p. 235; M. Z. G. XII p. 303 v.v; T. A. G. VII (1883) p. 123; M. Enc. B. IIe afl. 1912 p. 90 (dit laatste vermeldt slechts de adell. klassen).

hoofden worden door den radja benoemd en ontslagen (hoe? willekeurig? vererving met electie?). De hoofden van de Alifoeren dorpen heeten „hoekoem-toea" of „oekoeng toea".

Dat dorpshoofd en -oudsten een groote rol in het dorp spelen is boven reeds medegedeeld.

Het gemeentehuis heet „baroi komalig", daarin neemt de radja op een verhevenheid plaats omringd door de bobato's (landsgrooten), die een lageren zetel hebben, wanneer hij in het dorp zaken heeft af te doen (bijv. rechtspraak).

Aan het hoofd van de vier districten, waarin het landschap Bolaäng-Mongondow is verdeeld, n.l. (1) Bolaäng (of Pasisir Bolaäng), 2 Passi (of Sebelah-goenoeng), (3) Lolajan (of Sebelah rata), en (4) Kotaboenan, staan de panghoeloe's die sedert lang loutere vorstenambtenaren zijn geworden. Aanstelling van panghoeloe's bij *keuze* door de oudsten vindt men nog vermeld door Dr. RIEDEL (in T. B. G. XIII (1864) p. 279).

In zijn bestuurstaak wordt het districtshoofd bijgestaan door het 2e districtshoofd (onderdistrictshoofd), de „major kodato" of „major kedaton". Onder het district Lolajan ressorteert nog het onderdistrict Doemoga onder een onderdistrictshoofd (major-kodato).

Waarschijnlijk waren de major kodato's vroeger de vertegenwoordigers van den radja in de districten, toen de panghoeloe's nog stamhoofden waren en *bij keuze* [1]) door de familiehoofden werden aangesteld (de naam „major kedaton" duidt aan dat ze ambtenaren waren van de „kedaton", vorstenverblijf, dus waren ze te beschouwen als zetbazen van den bewoner van de kedaton).

Aan het hoofd van het landschap eindelijk staat de datoe of radja (vorst), die uit het vorstelijk geslacht door de gezamenlijke rijksgrooten wordt aangewezen en door het gouvernement wordt benoemd.

In 1912 heeft de zelfbestuurder de „korte verklaring" geteekend (volgens het uniform model) (korte verklaring van 8 October 1912 te vinden in de Bijlagen van de Handelingen van de Staten-Generaal 1912/13 No. 342: 24, uitgewerkt in de Zelfbestuursregelen — S. 1919: 822 (een ordonnantie); later als gouvts. besluit opnieuw

1). of: uit de oudste familie?

afgekondigd in S. 1927: 190 om ze aan den Volksraad te onttrekken; toelichting in Bijbl. 11514).

De vorst wordt in zijn regeering bijgestaan door landsgrooten (bobato's, mantri's), die djogoegoe of gogoegoe, president-radja en kapita-laoet heeten; ze worden in overleg met den radja en landsgrooten door den resident van Menado benoemd en ontslagen.

Sinds de heer A. P. MOKOGINTA als djogoegoe is afgetreden, bestaat in Bolaäng-Mongondow geen djogoegoe meer; het djogoegoe-ambt werd in 1927 opgeheven (onder den resident van Manado SCHMIDT). De djogoegoe was de rechterhand van den radja; 't volk maakte zijn wenschen aan den radja kenbaar door tusschenkomst van den djogoegoe; bij tijdelijke verhindering van den radja nam de djogoegoe diens ambtsbezigheden waar (bijv. 't optreden als voorzitter van den madjelis-ketjil).

Vóór de reorganisatie, die plaats vond na het optreden van radja DATOE CORNELIS MANOPPO (acte van verband en bevestiging 3 October 1905) had men in Bolaäng-Mongondow veel meer landsgrooten dan tegenwoordig, hun aantal was in verhouding tot de grootte van het landschap te talrijk, en werd bij die organisatie daarom sterk ingekrompen.

Omtrent de *rechtspraak* zijn de gegevens volledig wat betreft de zelfbestuursrechtspraak, doch zeer luttel wat betreft de rechtspraak van de lagere organen. Men vindt iets vermeld over de rechtspraak van dorpsoudsten bij geschillen omtrent grensscheiding en de voor de dorpsoudsten afgelegde eeden („nigbot" = eed, vervloeking). De „nibot" wordt op verschillende manieren afgelegd: bij de z.g. „odiödi" wordt een bamboekoker genomen, met losse aarde gevuld en in het vuur gelegd, totdat ze met een slag ontploft; 't formulier is: „degene die hierbij liegt, zijn buik zal openbarsten als deze in het vuur gelegde bamboe, ook die van zijn kinderen en klein-kinderen"; bij de z.g. „mangibot kon boeta" nemen de betrokkenen een handvol aarde in den mond terwijl één der oudsten het volgende uitroept: „degene die liegt of onwaarheid spreekt, hij zal sterven, door de aarde verslonden worden, zoomede zijn kinderen en klein-kinderen"; bij de „mangibot motondanan" moeten de twistenden hun rechterhand in het water steken, terwijl een oudste het formulier uitspreekt: „degene, die liegt of onwaarheid

spreekt, de wonden aan zijn hand in dit heete water gestoken, zullen tot aan zijn dood niet genezen". In welke gevallen elk der drie „ngibot's" wordt gebezigd wordt niet vermeld. Een bepaald vervloekingsformulier, dat de rechtsprekende oudste bij zijn uitspraak voegt, heeft men bij geschillen omtrent grensscheiding: „wanneer gij op dezen grond blijft, zoo zullen wormen u doorknagen, met lepra zult gij gestraft worden, zoomede uwe kinderen en klein-kinderen".

Voor de dorpsjustitie heeft men een wettelijk aanknoopingspuntje in art. 1 van de „Regeling nopens de rechtspraak over de zelfbestuursonderhoorigen van de landschappen behoorende tot de onderafdeeling Bolaäng-Mongondow van de afdeeling Manado", van 1 Augustus 1925, welk artikel behoudens kleine onbeteekenende afwijkingen gelijkluidend is aan art. 25 I. R. en art. 347 R. Bg., welke laatste artikelen aanknoopingspuntjes zijn voor de dorpsjustitie in gouvernementsgebied.

Of de districtshoofden rechtspraak hebben of gehad hebben blijkt uit de gegevens niet.

De zelfbestuursrechtspraak wordt geregeld in de bovengenoemde „Regeling" van 1 Augustus 1925, een regeling, die op verzoek van den resident van Manado werd vastgesteld door de gezamenlijke zelfbestuurders van de onderafdeeling Bolaäng-Mongondow en die zijn bekrachtiging en uitwerking vindt in het residentsbesluit, ddo. Manado 14 November 1925 No. 493; behoudens de bevoegdheid van den Rijksraad van Manado (een gouvernementsrechtbank die kennis neemt van bepaalde zware delicten binnen een landschap gepleegd door een onderhoorige van het landschap en die zijn regeling vindt in S. 1882 No. 28), wordt de rechtspraak in Bolaäng-Mongondow uitgeoefend door: 1e het landschapsgerecht; de zelfbestuurder of diens plaatsvervanger, indien hij verhinderd is, is alleenrechtsprekend rechter; 2e de inheemsche rechtbank, die samengesteld is uit het onderafdeelingshoofd als voorzitter en de radja, de volgens landschapsgebruik hiervoor in aanmerking komende grooten, de districtshoofden en zoo noodig de door de zelfbesturen daarvoor aangewezen kamponghoofden als leden.

Of er in Bolaäng-Mongondow een sjarat (godsdienstige rechter) bestaat en zoo ja, waartoe die rechter competent is, daarover zwijgen de gegevens; wel wordt er melding gemaakt van de aan-

wezigheid van Mohammedaansche godsdienstbeambten: de hakim of imam, die als directeur fungeert van de negeri-moskee, verder: de hatib, bilal(e), séhé, saraä, paili.

In de meeste dorpen worden ze benoemd en ontslagen door de gezamenlijke dorpers of wel door de „orang-orang-toea negeri" en van de benoeming of het ontslag wordt — langs hiërarchischen weg — mededeeling gedaan aan den radja; in eenige dorpen berust het benoemings- en ontslagrecht daarentegen bij het districtshoofd of bij den radja. De godsdienstbeambten zijn niet heerendienstplichtig. In de Christen-gemeenten fungeeren de schoolmeesters tevens als godsdienst-voorgangers. De priesters van het Heidendom (z.a. de borian, sonaät en talenga, boven reeds genoemd) verdwijnen langzamerhand met de verdwijning van het Heidendom.

Regelingen van de lagere rechtsgemeenschappen (familie, dorp) zullen wel aanwezig zijn, doch gegevens daaromtrent ontbreken.

Een vorstenedict, bekend als het z.g. „Wetboek van Bolaäng-Mongondow", is hierachter onder „Vindplaatsen" vermeld. De inhoud van dat wetboek vindt elders in verschillende rubrieken van deze adatrechtsbeschrijving bespreking. Men moet er echter steeds op bedacht zijn, dat de practische waarde van het „wetboek" onzeker is. Verder heeft men vorstenedicten van jongeren datum vastgesteld door de gezamenlijke zelfbestuurders van de onderafdeeling (blijkbaar onder invloed van het Europeesch bestuur).

Wetgeving door rechters vindt men in het vonnis van het „Landschapsgerecht van Bolaäng-Mongondow" gedateerd 8 Januari 1923 Rolregister 3*a* (een „gerecht" met een voorzitter en vijf leden!; dit is gebeurd vóór de „Regeling" van 1 Augustus 1925!; doch 't kan zijn, dat de leden slechts een adviseerende stem hadden of den naam verkeerd werd gebruikt); in dit vonnis is bepaald dat:

I. rechtsvorderingen nopens het bezitrecht van of transacties over gronden en de daarop voorkomende beplantingen, verjaren door verloop van tien jaren;

II. schadevergoedingsacties van door dieren aan tuinen veroorzaakte schade niet ontvankelijk zijn, indien de tuinen niet omheind of de toegangen niet afgesloten waren bij de toebrenging van de schade.

Adatvolkenrecht.

Oorloogjes tusschen Bolaäng-Mongondow en de naburige rijkjes, en dorpsoorloogjes binnen het rijkje zelf behooren tot het verleden. In vroegeren tijd werden vele oorloogjes gevoerd. Dan werd eerst het gefluit van een bepaalden vogel door den eersten „Talenga" (vogelwichelaar) geraadpleegd. Was het gunstig dan werd de „Sonaät" (aanvoerder) van den oorlog met zijn volgelingen naar het vijandig gebied gezonden. De oorlog begon met koppensnellen in de vijandelijke negeri. De overwonnen partij zond een ongewapend persoon, die in nederige bewoordingen om vrede smeekte. Wanneer de voorwaarden wederzijds bepaald waren, werd, als teeken dat de vrede gesloten was, een schoone welgevormde jonge maagd van elke partij over en weer ingeruild (de „bogot sintangan").

Verwantschapsrecht.

Het verwantschapsrecht is ouderrechtelijk, de kinderen zijn dus zoowel lid van de familie van hun vader (ama) als van die hunner moeder (ina), ze krijgen dus in beide families gebruiksrecht op het familiegoed. De afstamming en het erfrecht zijn naar beide zijden, de familie van den vader is evenwaardig aan die van de moeder; man en vrouw blijven ieder tot hun eigen families behooren, door huwelijk wordt de natuurlijke verwantenkring alleen vergroot. Het huwelijksgoed is deels van den man, deels van de vrouw, deels van beiden (hierover beneden meer, zie p. 417 e.v.).

Aanneming van kinderen [1]) komt voor, en geschiedt zonder plechtigheden. Erfgerechtigd is het aangenomen kind als zoodanig niet, zelfs ook niet als de pleegouders naar zijn naam worden genoemd, bijv. amai Dena = de vader van Dena, waarbij „Dena" de naam is van het kind; het aangenomen kind ontvangt slechts kleine geschenken of datgene wat de overledene heeft bepaald. De aanneming van een kind schept derhalve niet een volledige verwantschapsband.

Vroeger had men familiewoningen, tegenwoordig heeft elk gezin een eigen woning met erf.

1). Kind = adi'; tonggadi'on = iemand gelijk een eigen kind willen maken, aannemen.

Huwelijksrecht.

In Bolaäng-Mongondow heeft men de eleutherogamie, men mag zoowel in als buiten stam en familie trouwen, ook zijn huwelijken tusschen personen behoorende tot verschillende dorpen en districten geoorloofd.

Ten aanzien van de verboden huwelijksgraden laten de gegevens aan duidelijkheid en volledigheid veel te wenschen over. Wat we daaruit kunnen halen is dat de opgegeven verboden huwelijksgraden grootendeels samenvallen met die van de Mohammedaansche wet. We vragen ons af, welke van die verboden huwelijksgraden oorspronkelijk waren en welke wijzigingen deze hebben ondergaan door Islam of Christendom; helaas kunnen we het antwoord daarop uit de gegevens niet halen. Als verboden worden volgens de gegevens aangemerkt: huwelijken tusschen bloed- en aanverwanten in de opgaande en nederdalende lijn, tusschen broers (oetat) en zusters (bobaj), tusschen zoogbroeders en zoogzusters (tongotétéan), tusschen schoonbroers en schoonzusters (ipar; Mongondowsch?), tusschen oom (pokoe amaän) en nicht (pokoe adiön?), tusschen tante (pokoe inaän) en neef (pokoe adiön?) en tusschen een Mohammedaan met een niet-Islamiet.

Behalve gemelde, ook door de Mohammedaansche wet verboden huwelijken tusschen volle neef en nicht (anak basoedara = adi' deja mogoetat?) en die tusschen de kleinkinderen van broers of zusters (tjoetjoe basoedara; Mongondowsch?) onderling. De gegevens vertellen ons niet welke van die verboden huwelijksgraden obsoluut zijn, m.a.w. welke van die verboden huwelijken met nietigheid worden bedreigd [1]). Men vindt wel vermeld, dat van den regel mag worden afgeweken (in welke gevallen?) na het verrichten van een ritueel, dat bestaat uit het slachten van één of meer offerdieren (varken, bok, witte kip), waarvan het bloed gesprenkeld wordt (podoegoe = bloed sprenkelen; doegoe = bloed) op de „tangga sigi" (zie pag. 404) en op de voeten van de a.s. echtgenooten, terwijl het vleesch tot een maal wordt toebereid ten behoeve van

1) Het vonnis van de landschapsrechtbank van Bolaäng-Oeki van den 17den Februari 1925, No. 16/1924, verklaart, dat het plegen van bloedschande van een vader met zijn dochter (mongiadi) volgens het adatrecht (van B.O.) als zwaar misdrijf wordt aangemerkt, en „dat volgens dat recht vroeger de beklaagden tot straf steeds elk afzonderlijk op een vlot werden geplaatst, voorzien van levensmiddelen voor drie dagen, en men hen daarop in zee liet afdrijven."

dorpshoofd en oudsten aan wie bovendien de bruidschat moet worden betaald. Het ritueel eindigt met het in twee stukken slaan door den goedhangia (zie pag. 405) van een door de a.s. echtgenooten vastgehouden bord, de momontow kon boeian (breken van een bord), een magisch breken van den familieband tusschen de a.s. bruid en bruidegom.

Het „wetboek van Bolaäng-Mongondow" verbiedt in art. 53 huwelijken tusschen een Bolaäng-Mongondowsche vrouw met een vreemdeling (met name genoemd: „satoe dagang Boegis"), de ouders en broeders van de vrouw worden met boete bedreigd indien ze tot de totstandkoming van een dergelijk huwelijk medewerken; ook het dorpsbestuur wordt bij overtreding van het verbod beboet omdat het als „bewaker" („penoenggoe") van de kampong heeft te waken, dat het verbod niet wordt overtreden.

Pleegverwantschap schijnt geen huwelijksbeletsel te zijn, doch de gegevens verschaffen ons hieromtrent geen zekerheid.

Hoe komt nu „normaal" een huwelijk tot stand?

In Bolaäng-Mongondow zijn de jongelieden vrij in hun keuze van een wederhelft; het initiatief gaat in den regel van hem uit; zoodra beide jongelieden zeker zijn van elkanders liefde, laat de jongeman door tusschenkomst van zijn ouders het huwelijksaanzoek doen. Indien de ouders van het meisje met het voorstel accoord gaan wordt er op een bepaalden dag in hun woning een bijeenkomst gehouden, waarin behalve de familieleden van den jongeman en die van het meisje ook aanwezig zijn het dorpshoofd en dorpsoudsten. Men beraadslaagt o.a. over de grootte van den bruidschat; deze wordt steeds hoog gesteld, doch daarop kan worden afgedongen; verder over de vaststelling van den datum van de huwelijksvoltrekking; ook leggen beide partijen de belofte af, dat de jongelieden zich niet meer met anderen zullen verloven. Ter bevestiging van die belofte wordt door de partij van den jongeman een uiterlijk teeken gegeven, „tagoe" genoemd, hiermee is dan de verloving („kokantangan") in rechte bindend.

De „tagoe", ofschoon gegeven door de partij van den man alleen, bindt beide partijen. Oorspronkelijk was de „tagoe" een magisch bindmiddel, beide partijen voelden zich t.o.v. elkaar gebonden, en verbreking van den magischen band werd als zeer gevaarlijk beschouwd. Langzamerhand krijgt de „tagoe" de beteekenis van

bewijsmiddel n.l. dat de verloving heeft plaats gehad: de tagoe wordt immers in de familievergadering door alle aanwezigen bezichtigd! Ook heeft de „tagoe" een economische beteekenis gekregen; want hoewel de „tagoe" een klein voorwerp is, althans een voorwerp van betrekkelijk geringe waarde (de „tagoe" kan bestaan uit een ring, een boloesoe d.i. schelpenarmband, een halssnoer („bobol"), oorbellen („karaboe"), bij het gewone volk meestal uit kleedingstukken van den a.s. bruidegom, als kain, broek, jas e.d.), vertegenwoordigt die een grooter bedrag; immers: verbreking van de verloving zonder aannemelijke reden van den kant van de vrouw verplicht haar niet alleen om de „tagoe" terug te geven en alle kosten te vergoeden die de mannelijke partij reeds heeft uitgegeven, maar ook om boete te betalen, waarvan het bedrag door de „tagoe" wordt vertegenwoordigd. Indien de wederrechtelijke verbreking van den kant van den man komt, is deze niet alleen de „tagoe" kwijt en verplicht tot vergoeding van uitgegeven kosten, maar moet hij bovendien ook de boete betalen.

In het „Bolaäng-Mongondowsche wetboek" vindt men (artt. 31—37) het bedrag van de boetes aangegeven, die de jongeman moet betalen als hij de verloving verbreekt, het bedrag van de boete stijgt naarmate de stand van het meisje hooger is. Het schijnt dat deze boetes bestemd zijn voor den vorst. De bepalingen van het „wetboek" zijn dikwijls onverstaanbaar.

Kinderverloving („pojokantangan") komt ook voor en wordt tot stand gebracht door den wil der wederzijdsche ouders; de ouders van den jongen moeten dan bijdragen in de opvoedingskosten (in hoofdzaak kosten voor het aanschaffen van kleeren) van het meisje. Indien de „pojokantangan" tot stand komt op de wijze van een gewone verloving, dan heeft ze ook dezelfde rechtsgevolgen als deze. Doch onder „pojokantangan" wordt ook verstaan een loutere afspraak van de wederzijdsche ouders om te trachten later een gewone verloving tusschen hun kinderen tot stand te brengen. Volgt later één der „verloofden" den wil van hun ouders niet, dan kunnen deze in rechte niet aangesproken worden; maar dikwijls geven ze aan de teleurgestelde wederpartij een klein geschenk als pleister op de wond.

Of kinderhuwelijken plaats vinden blijkt uit de gegevens niet.

Behalve het verlovingspand geeft de partij van den jongeman

nu en dan ook nog geschenken aan het meisje, als eterijen, contant geld, kleedingstukken e.d., die „iba" worden genoemd. Wanneer later het huwelijk tot stand komt, worden „tagoe" en „iba" niet gerekend tot den bruidschat („tali"). Deze wordt in den regel op den huwelijksdag betaald, doch de betaling kan met onderling goedvinden der partijen ook worden uitgesteld zelfs tot de huwelijksontbinding (hetzij onder de levenden hetzij door den dood). Indien bij het overlijden van de vrouw de bruidschat nog niet betaald is, kan de man van de betaling daarvan worden vrijgesteld, mits hij de kosten van de begrafenis en droefheidsfeesten (monoesa) voor zijn rekening neemt. Geen bruidschat wordt betaald:

1. Wanneer de echtgenooten met elkaar zijn getrouwd zonder medeweten of medewerking van hun respectieve families;
2. wanneer de vrouw vóór het huwelijk reeds zwanger is geworden;
3. als de man arm is doch zijn schoonouders hem zeer genegen zijn;
4. indien een man van adel huwt met een vrouw van lageren stand, (momahang < Pahang = selir kawin). Terwijl dus een adellijke man geen tali' behoeft te betalen wanneer hij een vrouw van lageren stand trouwt, moet daarentegen een man uit het volk een zeer hoogen bruidschat betalen, indien hij zich de weelde veroorlooft om een adellijke vrouw te trouwen. De madjelis-ketjil van Bolaäng-Mongondow, rechtsprekende te Poigar den 12den Februari 1925, erkent een huwelijk tusschen een man uit de „anak-bala" met een adellijke vrouw zonder dat de vereischte (hooge) bruidschat is betaald, niet als wettig („sjah"); het gezamenlijk planten van klapperboomen door man en vrouw gedurende dat onwettige huwelijk doet volgens de rechtbank niet ontstaan gemeenschappelijk bezit van de geplante boomen, doch de man wordt aangemerkt als een „olit" (d.i. iemand die verplichte diensten heeft te verrichten voor daarop rechthebbende personen van adel of voor hoofden, onder vrijstelling van heerendiensten), die voor de adellijke vrouw heeft gewerkt, i.c. het planten der klapperboomen; deze behooren uitsluitend aan de vrouw.

De grootte van den bruidschat wordt berekend naar den stand der partijen, hoe hooger de stand is van de bruid hoe hooger de bruidschat, terwijl de bruidschat voor een dochter van een „anak-

bala" slechts dertig realen bedraagt, loopt die voor een prinses tot in de duizenden realen [1]). Ook mag de bruidschat bestaan uit katoen, borden of schotels, in vroeger tijd ook uit slaven, bij gewone(?) lieden bedraagt dan de „tali'" zes stukken zwart, drie honderd stukken wit katoen, honderd borden of schotels, negen slaven of hiervoor in de plaats een gelijk aantal karbouwen of ander vee.

De ceremonie van het vragen en aanbieden van den bruidschat („monali'" of „mototali'an") was vroeger zeer ingewikkeld (een uitvoerige beschrijving daarvan vindt men in T. B. G. 71 (1931) p. 530—623: Verloven en Trouwen in Bolaäng-Mongondow door W. DUNNEBIER) doch sedert ongeveer 25 jaar is die plechtigheid zeer vereenvoudigd, thans wordt kortweg medegedeeld (in welgekozen woorden), dat de familieleden van de bruid van plan zijn de „tali'" te vragen. Nadat de bruidschat is gegeven, wordt de bruidegom door zijn familieleden en kennissen naar de woning van de bruid geleid, waar een feest wordt gegeven. Bij zijn ontmoeting met de bruid moet de bruidegom geschenken geven aan de bruid en de twee of drie vrouwen die de bruid gedurende de huwelijksplechtigheid „bewaken" binnen de gordijnen van het bruidsbed.

Na het geven van de geschenken geleidt de bruidegom zijn bruid naar buiten. Ze worden dan door de gasten gelukgewenscht, men houdt ook wel toespraken. Tenslotte wordt het feestmaal gezamenlijk genuttigd, waarbij ook heilwenschen worden uitgesproken. Bij de Mohammedanen heeft vóór de ontmoeting van bruid en bruidegom eerst de Mohammedaansche huwelijkssluiting plaats, bij aanzienlijken geschiedt dit in het huis der bruid, bij armen in de moskee. De Mohammedaansche huwelijkssluiting is een contract tusschen den bruidegom en den uithuwelijker (wali) der bruid; ook in Bolaäng-Mongondow is het een vast gebruik, dat de godsdienstbeambte (imam, chatib, e.d.) met den bruidegom het contract sluit als gemachtigde van den bloedverwant-uithuwelijker (wali nasab). De gegevens vermelden niet, of naast den bruidschat bij de Mohammedaansche huwelijkssluiting nog de Mohammedaansche huwelijksgift (machr of sadak) wordt gegeven of beloofd; waarschijnlijk gebeurt dit wel; want uit de gegevens valt wel af te leiden dat

1) Tegenwoordig wordt de waarde der realen omgezet in guldens.

de tali' niet bestemd is voor de bruid, doch voor haar ouders en andere familieleden, zoodat de „machr" niet versmolten is met den bruidschat zooals dit bijv. het geval is in Atjeh. Men verwarre den inheemschen bruidschat (tali') niet met de Mohammedaansche „machr" (huwelijksgift); de „tali' " immers is bestemd voor de ouders van de bruid en hun verwanten, terwijl de „machr" (in den Koran meermalen een „loon" genoemd, waarop vrouwen bij het aangaan van het huwelijk naar recht en billijkheid aanspraak hebben) bestemd is voor de bruid persoonlijk.

Bij de Christenen heeft (naast het inheemsche huwelijk?) het kerkelijke huwelijk plaats voor den „toean pendeta" (zendeling) of den „goeroe-djoemaät" (schoolmeester, inlandsche voorganger). Volgens een regeling van de gezamenlijke zelfbestuurders van de onderafdeeling Bolaäng-Mongondow („Poetoesan dan perboeatan dari pemerintah keradjaän Bolaäng-Mongondow, Bintaoena, Kaidipang-Besar dan Bolaäng-Oeki") gedateerd Kota Mobagoe 19 Augustus 1924 No. 43, moeten de a.s. echtgenooten, wanneer ze een kerkelijk huwelijk willen sluiten, eerst aangifte doen bij den radja of op plaatsen, die ver af gelegen zijn van de residentie van den radja, bij het districtshoofd van de trouwlustigen („kepala district dari orang jang hendak masok dalam hal nikha itoe") (hoe indien de trouwlustigen verschillende districtshoofden hebben?).

Indien de jonggetrouwden (boeloi = echtgenoot(e), motoniboeloi = trouwen) nog geen eigen huis hebben en de bruidschat is reeds betaald dan wonen ze in bij de ouders van den man; op een bepaalden dag na de huwelijksvoltrekking worden de jonggehuwden dan door de familieleden van den man afgehaald; dit ceremoniëele halen wordt „gama" genoemd.

Het komt dikwijls ook voor, dat de jonggetrouwden bij de ouders der vrouw inwonen; de gegevens vertellen ons echter niet of dit komt, omdat de bruidschat (nog) niet is betaald, en of in dit geval het „halen" dan achterwege wordt gelaten.

T.a.v. de goederen der echtgenooten wordt onderscheid gemaakt tusschen:

I°. de eigen goederen van elk der echtgenooten, waartoe behooren: de ten huwelijk aangebrachte goederen van ieder hunner, en goederen, die speciaal aan één van beiden door vererving of

schenking toevallen. Deze goederen blijven gescheiden, de echtgenooten hebben gedurende het huwelijk echter over en weer vruchtgenot van elkaars „eigen goederen".

II°. de tijdens het huwelijk gemeenschappelijk verworven goederen; deze goederen behooren aan beide echtgenooten gezamenlijk (bojogogaloeman). Van een onderscheiding tusschen goederen, die door waarlijk gemeenschappelijken arbeid staande huwelijk worden verkregen eenerzijds, en goederen die gedurende het huwelijk door een van beide worden verworven (onverschillig of de man die op 't veld verkrijgt en de vrouw in de warong) anderzijds, blijkt uit de gegevens niet.

Huwelijksontbinding onder de levenden heeft plaats:

1°. hetzij met wederzijdsch goedvinden van man en vrouw;

2°. hetzij door den wil van den man (de man verlaat zijn vrouw en weigert de door haar eenigen tijd daarna aan hem toegezonden hem toebehoorende mat en hoofdkussen te ontvangen);

3°. hetzij door den wil van de vrouw (de vrouw begeeft zich dan naar één harer familieleden en zij wil het door haar man haar toegezonden stuk katoen niet ontvangen).

Bij huwelijksontbinding met wederzijdsch goedvinden wordt het gemeengewonnen goed tusschen man en vrouw, meestal in gelijke deelen, verdeeld. Doch indien de huwelijksontbinding veroorzaakt wordt door schuld van één der partijen dan verliest de schuldige het recht op zijn (haar) aandeel. Indien de vrouw de schuldige is moet zij bovendien nog den bruidschat teruggeven indien die reeds betaald is; indien dit nog niet is gebeurd, verbeurt haar familie het recht op uitbetaling daarvan. De vrouw is schuldig:

1°. indien zij overspel pleegt („mokitoealing" of „mokitoelaling");

2°. indien zij haar schoonouders uitscheldt (schoonvader = noenoeton; schoonmoeder = goeja'; schoonzoon of schoondochter = mototaka);

3°. indien zij de echtelijke woning vrijwillig verlaat.

In welke gevallen de man als schuldig wordt aangemerkt, vindt men in de gegevens niet aangegeven.

De kinderen blijven na de huwelijksontbinding in den regel bij de moeder, doch ze mogen — als ze het oordeel des onderscheids reeds hebben — ook zelf kiezen bij wien van de beide ouders ze zullen verblijven.

De huwelijksontbinding van Christen- of Heiden-Bolaäng-Mongondowers geschiedt in den vorm van echtscheiding voor den rechter, volgens de boven (p. 417) reeds vermelde regeling van de zelfbestuurders van de onderafdeeling Bolaäng-Mongondow van 19 Augustus 1924 No. 43 werd de „madjelis besar" als de competente rechtbank aangemerkt. Welke rechter na de reorganisatie van de 1 Augustus 1925 daartoe bevoegd is (het landschapsgerecht of de onderafdeelingsrechtbank) blijkt uit de gegevens niet.

De Mohammedaansche wet kent verschillende wijzen van huwelijksontbinding onder de levenden.

We weten echter niet, of al deze vormen van huwelijksontbinding geheel dan wel gewijzigd gerecipiëerd zijn in het Bolaäng-Mongondowsche adatrecht, aangezien de gegevens daarover zwijgen. De antwoorden op de rondvraag of de „koeloek (choel')", „pasah (fasch)" en „ta'liq (taklèk)" bekend zijn in Bolaäng-Mongondow en zoo ja, hoe de formule luidt en bij wie „rapak" plaats moet vinden, geven blijk, dat de beantwoorders de vraag niet hebben begrepen; zoo vindt men bijv. als antwoord: dat „ta'liq" = „harta orang kawin" (= bruischat), elders: dat „koeloek" = „toeloengan, toeloeng-menoeloeng orang kena kesoesahan" (= onderling hulpbetoon), velen gaven zelfs in het geheel geen antwoord. De sangadi van Pangian en die van Pontondon geven als antwoord, dat de koeloek (choel') geen toepassing vond („tiada terpakai di Bolaäng-Mongondow"). De huwelijksordonnantie van 16 December 1910, S. 1910: 659 (die thans op 't punt staat te worden vervangen door een nieuwe) geldt niet voor het zelfbesturend landschap Bolaäng-Mongondow.

Het huwelijk wordt ook ontbonden door den dood van één der echtgenooten. Indien de man overlijdt mag de vrouw vóór den afloop van de droefheidsfeesten (manoesa < soesa = droefheid) niet hertrouwen; gedurende dien wachttermijn (hoelang duurt deze termijn?) krijgt ze van de familieleden van haar overleden man de z.g. „pinobaloean" (weduwen-onderstand; baloe = weduwe, weduwnaar?). Die inheemsche wachttermijn schijnt onder de Mohammedanen versmolten te zijn met de 'iddah-periode.

Erfrecht.

Indien iemand overlijdt en één of meer kinderen achterlaat, komt

zijn heele nalatenschap (deze omvat dus: de eigen goederen van den overledene en zijn aandeel in de gemeengewonnen goederen) aan het kind (de kinderen). Als het kind nog onvolwassen is blijft de heele boedel onverdeeld en wordt door den overlevenden ouder beheerd.

Indien van een kinderloos echtpaar de man overlijdt en de bruidschat is reeds betaald, dan wordt het gemeengewonnen goed (de bojo gogaloeman) na aftrek van de begrafeniskosten in twee gelijke deelen (altijd?) verdeeld, de eene helft komt aan de vrouw en de andere helft aan de familieleden van den overleden man (van deze familieleden komen het eerst in aanmerking des mans kinderen bij een andere vrouw verwekt). Doch indien de bruidschat niet is betaald (omdat de familieleden van den man het huwelijk niet goedkeurden) krijgt de weduwe alles; de kosten voor de „monoesa" draagt ze dan natuurlijk zelf. (Hoe indien van een kinderloos echtpaar de vrouw het eerst overlijdt?)

Na het overlijden van den overlevenden echtgenoot wordt de boedel door de familie geërfd (Hoe?). Is de familie uitgestorven (nopoetoe) dan komen de goederen aan de familie die het dichtst verwant is. Volgens de „Regeling der gezamenlijke zelfbestuurders van 19 Augustus 1924 No. 43" (boven op p. 417 en 419) moesten geschillen betreffende adatrechtelijke boedelverdeeling, al was de waarde van het geschil grooter dan ƒ 100.— beslecht worden door de „majelis ketjil". Deze rechtbank is echter met ingang van 1 Januari 1926 ingetrokken. (Welke rechter is na dien competent?)

Geschreven testamenten (soerat wasiat) komen voor; ze worden opgemaakt ten overstaan van en onderteekend [1]) door „saksi's" [2]) onder wie steeds één of meer volkshoofden voorkomen. Een „soerat wasiat" kan den vorm hebben van een schenking onder de levenden [3]), doch kan ook opgemaakt worden in den vorm eener schenking, welke eerst bij het overlijden van den schenker onherroepelijk wordt [4]).

1) w.o. ook is te verstaan onderteekening met kruisjes.
2) dat de „saksi" meer is dan de „getuige" van het Ned. recht leest men in Het Adatrecht v. Ned. Indië door prof. Van Vollenhoven deel II blz. 251 en 297.
3) vgl. de soerat wasiat van A. Kadamong en B. Awon; Oewangga: 1 Dec. 1915, opgenomen in het vonnis van de Madjelis Ketjil No. 12/1925.
4) vgl. de soerat wasiat van Ake Doendo, Noengan 2 Sept. 1921; en die van Boetod Manoppo, Noeangan 4 Januari 1922 opgenomen in vonnis Madjelis Ketjil No. 5/1925.

Ze kunnen inhouden een boedeltoescheiding aan de erfgenamen ab-intestato, een boedeltoewijzing aan niet-ab-intestaat erfgenamen, de benoeming van een voogd of voogdes over minderjarigen, of de aanstelling van een „djoeroe-koeasa" (executeur-testamentair) die te zorgen heeft voor de vereffening van de schulden der nalatenschap [1]) en voor een juiste verdeeling der nagelaten goederen. De „djoeroe-koeasa" krijgt dan belooning voor zijn moeite.

Tenslotte vindt men in de gegevens melding gemaakt over de „kojouw", d.i. de laatste wensch van iemand gedurende zijn laatste ziekte. Een kojouw kan behalve uit: een wensch om op een bepaalde plaats begraven te worden, of uit het mededeelen van een belangrijk voorval die de stervende in zijn leven heeft gezien of gehoord, of uit het geven van raadgevingen aan de aanwezigen, ook bestaan uit een wensch om de nalatenschap op een bepaalde wijze te bestemmen. Deze laatste wensch (een wensch dus van vermogensrechtelijken aard) is alleen dàn geldig, wanneer die is uitgesproken voor een voldoend aantal „saksi's", dat éénstemmig is in zijn getuigenis. Als „saksi's" bij uitstek worden aangemerkt: de sangadi, de goehangia's en de godsdienstbeambten.

Een voorbeeld van een afwijking door een „kojouw" van een regel van adaterfrecht, dat na iemands dood zijn nalatenschap aan al zijn kinderen moet vererven, gaf één der antwoorden op de rondvrag: toen de ex-major-kadato van Lolajan zijn einde voelde naderen heeft hij een kojouw uitgesproken luidende, dat zijn bezittingen die hij tijdens het huwelijk met zijn tweede vrouw had verkregen, zouden worden verdeeld onder zijn drie kinderen die hij van deze tweede vrouw had gekregen, en dat zijn kinderen uit zijn eerste vrouw geen aandeel daarin zouden krijgen. Deze kojouw werd ook opgevolgd.

---

1). Onder „schulden der nalatenschap" wordt bij Mohammedanen o.a. ook begrepen religieuze schulden, bijv. voor de „badal hadji" (het bekostigen van een vervanger om de bedevaart in de plaats van den overl dene te volbrengen; vgl. de soerat wasiat van Ake Doendo in noot 4 van p. 420 vermeld).

Grondenrecht.

Het *beschikkingsrecht* over den grond is — zooals we boven (pag. 403) gezien hebben — niet aan de districten, doch aan de dorpen, waarvan ieder een beschikkingskring, „totaboean", heeft. Een uiting van dit dorpsbeschikkingsrecht is in de eerste plaats dit, dat lieden van het dorp zelf in de totaboean van het eigen dorp vrij boschproducten mogen zamelen, woesten grond mogen ontginnen, terwijl *niet*-dorpsgenooten daartoe eerst aan het dorpshoofd en de dorpsoudsten vergunning (momohong, moïgoem) moeten vragen, en retributie (oliïg?) bestaande uit een gedeelte (dikwijls de helft) van de verkregen boschproducten of van den eersten oogst moeten betalen. In de totaboean van sommige dorpen, bijv. Tabang, is het zelfs niet geoorloofd voor niet-dorpsgenooten om een stuk grond te gaan ontginnen. In deze dorpen is het beschikkingsrecht dus sterker dan elders. Verder uit zich het beschikkingsrecht in de onvervreemdbaarheid van bezeten grond binnen de dorpstotaboean aan iemand uit een ander dorp.

Voorts is ook de bemoeienis van dorpsbestuur en dorpsoudsten in transacties nopens grond een uiting van het dorpsbeschikkingsrecht. Dorpsbestuur en oudsten treden op niet alleen als preventieve rechtsverzorger, maar ook als vertegenwoordiger van de gemeenschap.

De vraag, of de beschikkingskringen der dorpen aaneensluiten, dan wel of daartusschen ook lappen niemandsgebied aanwezig zijn vindt in de gegevens geen beantwoording.

Boven (p. 404) is ook reeds medegedeeld, dat vele dorpen op de Mongondowsche hoogvlakte als totaboean niet alleen hebben de gronden rondom de „lipoe" (hoofddorp), maar ook in verafgelegen streken, meestal aan de kusten gelegen (vgl. pag. 429)

Aanleiding tot het ontstaan van die kust-totaboeans was het zoeken naar „pentjaharian", als zout, damar, en andere boschproducten; verder het jagen op wild, e.d.

Men zegt, dat vroegere vorsten het gebied van hun rijk verdeeld hebben onder de dorpen en daarbij ook de grenzen van de totaboeans vaststelden. Als grenzen worden gebruikt: rivieren, bergen, meren, baaien, kapen, groote steenen, ravijnen, e.d.

Het beschikkingsrecht van het hoofddorp uit zich in die ver-

afgelegen totaboeans op dezelfde wijze als op de totaboean rondom het hoofddorp gelegen.

Het *bezitrecht* (soear lelah, (kino-)lopi(-än), (sinin-)sagĕd-(-an)) op grond ontstaat door ontginning, hetzij door een familie (dan ontstaat: familiegrond, „boeta pogaloeman" of „tongoädian"), hetzij door een individu (dan ontstaat: individueel bezeten grond, „boeta tontani" of „imbatangan").

Of ontginning door het dorp ook voorkomt blijkt uit de gegevens niet. Een voorwaarde voor het ontstaan van het Inlandsch bezitrecht is, dat de ontginner in het dorp, in welks totaboean de ontginning plaats vindt, thuis hoort.

De bezitter heeft de bevoegdheid om zich als heer en meester over den grond te gedragen, doch hij is verplicht te eerbiedigen: het beschikkingsrecht van het dorp, het belang van andere grondbezitters en uitdrukkelijke voorschriften van het adatrecht (regelingen van den zelfbestuurder)geldend voor grondbezitters.

Het bezitrecht gaat te niet: òf als de bezitter zijn recht opzettelijk en uitdrukkelijk prijsgeeft, òf indien het gronden betreft waarop geen overjarige gewassen voorkomen door een tijdsverloop van tien jaren gerekend van het oogenblik af waarop de rechthebbende het laatst zijn grond verlaat. Deze verjaringstermijn loopt dus niet indien er overjarige gewassen op den grond aanwezig zijn. Deze tienjarige verjaringstermijn dateert pas van lateren tijd ter weerhouding van den bezitter om zijn grond te laten verwilderen en ter voorkoming van rechtsonzekerheid. (Boven, p. 410, hebben we er reeds op gewezen, dat door het vonnis van het landschapsgerecht van Bolaäng-Mongondow, gedateerd 8 Januari 1923, Rolregister No. 3*a*, een beslissing is gewezen, dat rechtsvorderingen betreffende gronden en daarop voorkomende aanplantingen niet ontvankelijk zijn, indien ze na verloop van tien jaren worden ingesteld).

Indien vóór het einde van den verjaringstermijn een ander het verlaten bouwveld (dogami) opnieuw in cultuur wil brengen, moet hij van den bezitter toestemming vragen, 't hangt dus af van de overeenkomst van beide partijen of de grond dan in leen, in huur, in deelbouw, zal worden gegeven. Doch brengt een derde dien dogami binnen de tienjarige periode in cultuur niet wetende dat de grond reeds ontgonnen is geweest, terwijl de bezitter pas voor

zijn rechten opkomt als de grond reeds beplant is, dan kan de bewerker volstaan met aan den bezitter een deel van den oogst of van de geplante boomen te geven.

Volgens de „adat kebiasaän" geldende in het rijk Bolaäng-Mongondow, — aldus het vonnis van het landschapsgerecht van Bolaäng-Mongondow van 29 Juli 1926 (rol no. 45) — wordt, indien iemand klapperboomen plant op den grond van een ander zonder toestemming van den bezitter, het aantal klapperboomen in drie gelijke deelen verdeeld, daarvan krijgt de grondbezitter twee deelen terwijl de planter één deel daarvan krijgt. Geschiedt het planten *met* toestemming van den bezitter van den grond dan krijgen bezitter en planter ieder de helft van het aantal boomen behoudens echter de overeenkomst der partijen („pembitjaraän lain antara jang poenja tanah dan jang menanam").

Na verloop van tien jaar is het bezitrecht op den verwaarloosden grond vervallen en komt deze onder het onbelemmerde beschikkingsrecht van het dorp terug. In de conferentie, die den 20sten December 1924 te Kotamobagoe werd gehouden tusschen den gezaghebber, den administratief-ambtenaar, de Radja's van Bolaäng-Mongondow en van Bolaäng-Oeki en den djogoegoe van Bolaäng-Mongondow, verklaarden echter de radja's en de djogoegoe, dat de grond na tienjarige verwaarloozing weer aan het *rijk* (keradjaän) terugvalt. Ja, verklaarden zij, het landschap kan zelfs een dogami, ook al is die nog geen tien jaar verlaten geweest, steeds occupeeren wanneer het den grond noodig heeft.

Reeds het „Bolaäng-Mongondowsche wetboek", dat gemaakt is ongeveer het midden van de vorige eeuw, verplicht de grondbezitter om zijn tuinen van een omheining te voorzien, om te voorkomen, dat de aanplantingen beschadigd zouden worden door beesten; het vonnis van het landschapsgerecht van 8 Januari 1923 (boven p. 410) bepaalt, dat rechtsvorderingen tot eisch van vergoeding van door dieren aan tuinen veroorzaakte schade niet ontvankelijk zijn, indien de tuinen niet voorzien zijn van een omheining, of waarvan de toegang niet afgesloten is.

Gebruiksrecht van familiegrond komt toe aan ieder familielid; de beplantingen die hij daarop stelt komen hem ten goede, verder heeft hij genot van de vruchten, die de daarop aanwezige overjarige gewassen afwerpen, doch de grond blijft „gogaloeman" bij

de familie. De familie kan aan dat gebruiksrecht een einde maken (willekeurig of na ommekomst van den bepaalden tijd?), dan is de bewerker verplicht den grond aan de familie terug te geven, (dit teruggeven heet: „tonggolisigan"). Of dergelijke familiegronden voor verdeeling vatbaar zijn, vertellen ons de gegevens niet. Omtrent vervreemding en verpanding van familiegrond, zie beneden pag. 428.

Wanneer de familie uitsterft (mopoetoe) komt de grond rechtens aan de familie die het dichtst verwant is.

Men treft in Bolaäng-Mongondow *goudmijnen* aan (de voornaamste bergen, waar goud gevonden wordt, zijn de G. Doöe en G. Lama); er zijn mijnen, die in bezit zijn van een familie (goeang poesaka), en er zijn er die in individueel bezit zijn (itogi goeang). Voor elk mijnseizoen ontvangen de hoofden en oudsten een tribuut aan goud tot een bepaald gewicht. Goud graven kan ook geschieden op last, om zoowel de „hacil" (belasting?) aan het gouvernement als aan den radja te kunnen betalen.

Genotrecht krijgt een niet-dorpsgenoot, die woesten grond na bekomen verlof van de betrokken dorpsautoriteiten ontgint. Geen overige gewassen mag hij echter op den grond planten. Het genotrecht vervalt, zoodra de cultuur van den grond eindigt of gestaakt moet worden. 't Genotrecht is niet vatbaar voor vererving en voor vervreemding. Indien een *niet*-dorpsgenoot gedurende zijn huwelijk met een dorpsgenoot een stuk woesten grond ontgint, ontstaat daaruit wel Inlandsch bezitrecht, dat gogaloeman wordt van de beide echtgenooten; op den ontgonnen grond mogen dan ook overjarige gewassen (als klappers, sagoeboomen) worden geplant.

Bij de verdeeling van de „bojo-gogaloeman" echter komt de grond aan den echtgenoot, die dorpsgenoot is, of indien deze overleden is, aan diens erfgenamen, deze moeten echter ook dorpsgenoot zijn om den grond te kunnen erven. De kinderen worden steeds beschouwd als dorpsgenooten en zijn dus bevoegd om den grond te erven.

Op de vraag, of in Bolaäng-Mongondow ook *ambtsvelden* bestaan, geeft ongeveer de helft van het aantal beantwoorders een uitdrukkelijk bevestigend antwoord; eenige beantwoorders vertellen ons dat slechts de sangadi's ambtsvelden krijgen, alle andere hoofden niet.

De rest van de beantwoorders geeft òf een ontkennend òf geen antwoord op de vraag. De meeste beantwoorders vermelden dat de hoofden (penghoeloe's, major's kadato, sangadi's) hulp krijgen van de dorpers bij het bewerken hunner velden.

Wakap van klapperboomen aan een moskee vindt men in de „soerat wasijat" van Ake Doendo, gedateerd Noeangan, 2 September 1921 boven op pag. 421 vermeld. Of wakap van gronden ook voorkomen blijkt uit de gegevens niet.

Ontginning (taloen) van „boeta kajoeön" (= oerwoud, woeste grond) wordt voorafgegaan door het stellen van teekens („sigod"), opdat anderen het voorkeurrecht van den a.s. ontginner op den te ontginnen grond zullen eerbiedigen. Als teekens van afbakening worden aan de vier hoeken van het te ontginnen stuk grond boomen geplant, die in het bosch niet thuis hooren, of wel men plaatst op die vier hoeken groote steenen; ook inkeepingen („golong") in de daar aanwezige boomen worden als afbakeningsteekenen gebruikt. Om het stuk grond beter af te bakenen voorziet men het ook wel van een omheining („wentas" of „bontang"). De dag, waarop men met de ontginning begint, wordt bepaald door den sonaät of tonaäs en den talenga die de geluiden der vogels raadplegen; ook op verschillende voorteekens, als droomen, het uitdooven van vuur, wordt gelet.

Met de ontginningsarbeid wordt niet begonnen voordat men eten heeft gegeven aan de beschermgeesten der gronden en akkers (mopokaän kon dimoekoed) bestaande uit een offer (op dezelfde wijze als de jaarlijksche sigi-offers?).

Ontginning van dogami staat ook aan ieder dorpsgenoot vrij van gronden zonder overjarige gewassen, die de vorige bezitter meer dan tien jaar laat verwilderen, of wel van pogami, die de bezitter opzettelijk en uitdrukkelijk heeft prijs gegeven.

Het recht om te *kappen* of om boschproducten te *verzamelen* staat aan iederen dorpeling vrij in de totaboean van zijn eigen dorp; een niet-dorpsgenoot heeft daartoe geen recht, tenzij met verlof en tegen betaling van recognitie aan het beschikkingsgerechtigde dorp.

Een vreemdeling, die betrapt wordt terwijl hij bezig is in een totaboean onrechtmatig te zamelen of te kappen, wordt voor de hoofden gebracht en beboet.

't Kenbaar maken van het kap- en zamelrecht geschiedt ook door het maken van inkeepingen in de boomen.

Verkoop van grond komt zelden voor [1]). Wat verkocht wordt is gewoonlijk slechts de „goba", d.i. de beplantingen die op den grond aanwezig zijn als geheel, de „hasil kebon" en niet de grond zelf („tanah kedoedoekan goba"). Ook verkoop van „goba" komt niet veelvuldig voor, dit doet men slechts, wanneer men in geldnoot zit, in sommige dorpen vond verkoop van „goba" zelfs nog nooit plaats.

Verpanding (pokikontang) van grond komt meer voor. Grondverpanding schijnt ook hier, evenals elders in Indonesië, een oudere instelling te zijn dan grondverkoop. Grondverpanding is bruikpand; ze is geen accessoire rechtshandeling, maar is een zelfstandige transactie. Evenals verkoop is verpanding van grond een feitelijke terbeschikkingstelling van een stuk grond door den bezitter aan de wederpartij tegen ontvangst van een contante som gelds; het verschil met verkoop is dit, dat bij verpanding de pandnemer verplicht is om den grond aan den bezitter-pandgever terug te geven, zoodra de pandsom is terug betaald, terwijl bij verkoop de bezitter zijn grond voor goed kwijt is.

Omdat de pandnemer door het genot van het product van den grond een behoorlijke, dikwijls een flinke rente trekt van het tegen dit pand in leen gegeven geld, waarbij dit laatste uiteraard veel kleiner is dan de waarde van den pandgrond, heeft hij (pandnemer) er geen belang bij om de pandverhouding spoedig te doen eindigen; het initiatief hiertoe zal dan ook niet van hem uitgaan.

Indien de verpande grond buiten schuld van den pandnemer te niet gaat, of in waarde vermindert (bijvoorb. door een „goehi" d.i. overstrooming) dan is de pandnemer zijn geld en de pandgever zijn grond geheel of gedeeltelijk kwijt; er is dus gemeenschappelijke schade („roegi gogaloeman").

De inpandgever is meestal de bezitter van den grond, doch ook de pandnemer is bevoegd tot onderverpanding mits tegen hoogstens hetzelfde bedrag als dat, waarvoor de bezitter den grond aan den herverpander heeft verpand. Het recht om te lossen is

1) Omtrent de koop van stukje grond om een dooden „joboeat" of „sahi" te begraven, een voorbeeld van het oorspronkelijke karakter v/d koopsom als middel ter losmaking van den magischen band tusschen den grond en den verkooper daarvan, hebben we boven reeds opgemerkt

in den regel onbeperkt naar den tijd, doch kan ook wel gebonden worden aan een termijn, waarna de pandgrond bezitgrond van den pandnemer wordt; het pand is derhalve „empas" (vervallen). Evenals alle andere grondtransacties geschiedt inpandgeving met medeweten en onder medewerking van dorpshoofd en oudsten.

Deelbouw van bouwvelden komt voor. De verdeeling van den oogst hangt af van de overeenkomst van deelbouwer en grondbezitter, meestal in twee gelijke deelen. Verschillende termen worden voor deelbouw opgegeven: „pokiïmboeöe" = deelbouw, terwijl „pokiïmbotak = halfbouw; andere termen voor deelbouw zijn: „pojonoemoe', pojosilaijon, nobobigojan, pojosijoedon, mopotata' ". Welke van deze termen de meest juiste is, blijft nog een open vraag.

Verhuur van grond komt voor, doch niet in alle dorpen; de huursom (in geld? in producten?) wordt in den regel vooruit betaald.

Uitleenen van grond komt ook voor; doch heeft bijna uitsluitend plaats t.a.v. dogami en onder voorwaarde dat de leener slechts padi (rijst), miloe (maïs), groenten e.d. en geen overjarige gewassen daarop mag planten. De opbrengst van het door hem geplante gewas komt hem — bewerker — geheel toe, doch de vruchten van de op den grond voorkomende overjarige gewassen worden nog steeds door den bezitter genoten. De leener mag den geleenden grond niet weder uitleenen.

Vervreemding of *verpanding van familiegrond* is slechts geoorloofd als de familieleden er mede accoord gaan, ze komen dan met den familieoudste aan het hoofd, bij den sangadi en verklaren dat ze „sepakat" zijn (éénstemmig zijn), en indien er een schriftelijke acte wordt opgemaakt vermeldt men daarin de namen van *alle* familieleden.

Verplichting tot *toekomstige prestaties* nopens grond wordt gevestigd door een klein bedrag aan geld, om als „rigon in josingo" (letterlijk: „kekoeatan pembitjaraän = versterking van het besprokene) te dienen. De termen „inoekoed" en „ponggaät" vindt men hiervoor ook opgegeven.

Bij grondtransacties wordt in den laatsten tijd ook wel een schriftelijke acte (soerat kekoeatan, soerat keterangan) opgemaakt.

Omtrent het *waterrecht* zwijgen de gegevens.

Dat er grondregistratie bestaat („soerat tanah jang diboeat oleh pemerintah keradjaän Bolaäng-Mongondow") blijkt uit het vonnis-civiel No. 36/1925 van de Madjelis ketjil, gedateerd Kotamobagoe 19 Juni 1925 (Reg. No. 281/1924); daarin is ook sprake van een „mantri-oekoer".

Hieronder laten wij volgen de namen van de voornaamste „lipoe's" op de hoogvlakte van Mongondow, die een „totaboean" hebben aan de kuststreken.

Namen der „lipoe's.		Namen der nederzettingen waaromheen of in de buurt waarvan de verafgelegen totaboean's der lipoe's liggen.	
Pojowabesar	(P)	Noeangan	(K)
Koboketjil	(P)	Noeangan	(K)
Kobobesar	(P)	Molobog	(K)
Kopandakan	(P)	Boejat	(K)
Otam	(P)	Nonapan	(B)
Mojag	(P)	Motongkad	(K)
Poboendajan	(P)	Motondai	(L)
Molinow	(P)	Tolag(?) en Kotaboenan	(K)
Passi	(P)	Poigar	(B)
Bigoe	(P)	Tombolekad	(?)
Motoboibesar	(P)	Alat	(?)
Tabang	(P)	Tobajagan	(L)
Pojowaketjil	(P)	Pinolosian	(L)
Mongondow	(P)	Ajong-sampaka	(?)

(P) beteekent: gelegen i/h district: Passi
(K) „ : „ „ : Kotaboenan
(B) „ : „ „ : Bolaäng
(L) „ : „ „ : Lolajan

Schuldenrecht.

T.a.v. andere goederen dan grond onderscheidt men ook tusschen gemeen bezeten goed (van het dorp, van de familie) en individueel bezeten goed.

De bezitter van aanplantingen behoeft niet dezelfde persoon te zijn als de bezitter van den grond waarop ze staan (vgl. boven onder „Grondenrecht").

Ook t.a.v. roerend goed wordt een afspraak tot toekomstige prestatie bekrachtigd door een uiterlijk teeken („inoekoed" of „rigon in josingo") (vgl. boven p. 428).

Verpanding van roerend goed (mopongadé, pokikontang) komt dikwijls voor. Indien het verpande voorwerp uit een zaak bestaat, die geen „nut" geeft aan den pandnemer (bijv. gouden sieraden) wordt er steeds een vervaltermijn gesteld, ook wordt dan dikwijls rente bedongen. Verpanding van zaken, die wel „nut" geven aan den pandnemer (bijv. vee, vruchtboomen, vroeger ook slaven, etc.), geschiedt meestal zonder vervaltermijn; indien gedurende de verpanding het verpande dier jongen krijgt, komen deze in bezit van den pandnemer, ze worden dan aangemerkt als extra rente van het uitgeleende geld.

Deelwinning van vee komt ook vaak voor. In het vonnis van de Madjelis ketjil Reg. No. 40/1925 leest men een verdeelingsverhouding van 1 : 1. Verdere gegevens ontbreken.

Geldleening zonder eenig onderpand komt ook dikwijls voor; in den kleinen kring van dorpsgenooten kent men elkanders betrouwbaarheid en credietwaardigheid. Bovendien speelt hierbij het beginsel van „toeloeng-menoeloeng" (onderling hulpbetoon) ook een groote rol.

Bij feesten (geboortefeest, feesten bij haarknippen (monggonsing) van kinderen, huwelijksfeest, lijkfeesten, besnijdenisfeesten) helpt men elkaar met arbeid, met goederen en met geld.

Het onderling hulpbetoon onderscheidt men hier in twee vormen:

1°. de „makidoeloe" of „modoeloe" is de hulp die men verleent aan familieleden, dorpsgenooten en hoofden.

2°. de „momosad", dit is het georganiseerde hulpbetoon bij veldbewerking; een „posad" bestaat uit 20 à 40 personen onder een leider, de „kepala posad". De hulpverleeners krijgen gewoonlijk van den eigenaar van het veld eten en versnaperingen; soms brengen ze hun eigen eten mee, dat later door den grondeigenaar wordt vergoed (met een gedeelte van den oogst?).

Gegevens uit de vorige eeuw vertellen ons, dat ambachten slechts bijbedrijf waren; ze bestonden meestal uit ijzer- en goudsmederij,

vooral smeden van scherpe werktuigen. De handel geschiedde meestal door Boegineezen en Chineezen.

Omtrent delictenrechten en rechtsmiddelen troffen we niet voldoende gevgevens aan om een afzonderlijke beschouwing te rechvaardigen.

Vindplaatsen.

1. Dr. J. G. F. RIEDEL, Het landschap Bolaäng-Mongondow, in Tijdschrift Bataviaasch Genootschap deel 13 (1864).

2. N. P. WILKEN en J. A. SCHWARZ, Verhaal eener reis naar Bolaäng-Mongondow, in Mededeelingen Nederl. Zendeling-genootschap 11 (1867) pag. 1—41 en 225—254.

3. Dezelfde schrijvers, Allerlei over het land en volk van Bolaäng-Mongondow in Mededeelingen Nederl. Zendeling-genootschap 11 (1867) p. 284—398.

4. F. S. A. DE CLERCQ, Aanteekeningen op het verhaal eener reis naar Bolaäng-Mongondow, in Mededeelingen Nederl. Zendeling-genootschap 12 (1868) p. 297—305.

De heer DE CLERQO, controleur van Belang, maakte een reis van Kotaboena naar Bolaäng-Mongondow om te onderzoeken de waarheid van de mededeelingen van de twee zendelingen.

5. Wetboek van Bolaäng-Mongondow (Maleische tekst) in Tijdschrift Bataviaasch Genootschap 35, (1893). Deze tekst is afkomstig van Dr. SIEBER.

Zie hierover:

6. Dr. SNOUCK HURGRONJE, over de teksten v/h Wetboek van Bolaäng-Mongondow in Notulen Bataviaasch Genootschap 33, (1895) blz. 23—26.

Behalve de tekst door Dr. SIEBER aan het genootschap toegezonden en opgenomen in T. B. G. 35 (1893) is later in 1894 (December) a/h genootschap ook een exemplaar gestuurd, dat afkomstig is van den resident van Menado (met een Hollandsche vertaling).

Dr. SNOUCK HURGRONJE heeft beide exemplaren onderzocht en kwam tot de conclusie, dat de Hollandsche vertaling veel te wenschen overliet. De vergelijking der artikelen van beide redacties leidt tot de uitkomst, dat de varianten wel talrijk zijn, maar slechts bij uitzondering den inhoud betreffen. De radja onder wiens leiding de vernieuwing v/h verbond plaats vond is in de tekst v/d resident een ander (A. C. MENOPO) dan die in SIEBER's exemplaar (J. W. MENOPO) en de in art. 2 genoemde datums der vernieuwing verschillen ongeveer 6 jaren (SIEBER 1849, Resident 1855), waarbij echter op te merken valt, dat beide exemplaren een artikel bevatten (Resident No. 33, bij SIEBER 62), waarin het jaartal 1857 voorkomt, en SIEBER's ex. van ouderen datum en 2 October 1856 gedateerd is. Zonder vertaling heeft inderdaad de tekst weinig waarde, maar de door den resident toegestuurde vertaling is hier en daar even raadselachtig als het origineel.

7. A. C. VEENHUYZEN, Aanteekeningen omtrent Bolaäng-Mongondow

in Tijdschrift Aardrijkskundig Genootschap XX (1903) I (ontleend a/h verslag over een reis van 8 April t/m 20 Mei 1900, tot onderzoek naar de gemeenschappelijke grenzen van de Minahassa en het landschap Bolaäng-Mongondow door A. C. VEENHUYZEN, Controleur B. B. Voor 't adatrecht van belang zijn de *noten*, gegeven door den heer Dr. J. G. F. RIEDEL, ter aanvulling van zijn artikel „Het landschap Bolaäng-Mongondow" in T.B.G. dl. XIII (1864) boven genoemd).

8. F. S. A. DE CLERCQ, Schets van het landschap Bolaäng-Mongondow, in Tijdschrift Aardrijkskundig Genootschap VII (1883).

9. W. DUNNEBIER, De zending in Bolaäng-Mongondow, in Mededeelingen Nederl. Zendel. Genootschap 53 (1909).

10. In Adatrechtbundel XXXIII (1930) p. 368: een stukje over 't Zelfbestuur in Bolaäng-Mongondow (1916) gehaald uit:

„Aanteekeningen van W. DUNNEBIER in Mededeel. v/h Ned. Zendel. Genootschap. 60 (1916) blz. 287—289: handelt slechts over de gunstige houding v/h zelfbestuur tot de zending.

11. W. DUNNEBIER's vertalling van een opstel van één zijner leerlingen over „Verloving en Huwelijk in Bolaäng-Mongondow", met aanteekeningen van den heer MOKOGINTA, ex. djogoegoe van Bolaäng-Mongondow, laatstelijk wethouder van de stadsgemeente Batavia; in T. Bat. Gen. 1931 (71) blz. 530 v. v.

12. Politiek Contract van 8 September 1858 (radja: ADRIAAN CORNELIS MANOPPO), (te vinden in de „gedrukte stukken v/d IIe Kamer v/d Staten-Generaal", zitting 1859—1860 (LV) No. 12).

13. Politiek Contract van 22 October 1895 (radja: RIEDEL MANUEL MANOPPO) (zitting 1896—1897—139).

14. Suppletoir Contract van 2 April 1898 (zitting 1898—1899—166).

15. Suppletoir Contract van 25 Mei 1901 (zitting 1901—1902—169).

16. Suppletoir Contract van 12 Maart 1907 (zitting 1908—1909—311) radja DATOE CORNELIS MANOPPO, hierbij: grenzen-vaststelling.

17. Mededeelingen Encyclopaedisch Bureau aflevering II (1912) met kaart.

18. Staatsblad van Nederl.-Indië 1882 No. 28. (Rijksraad v. Menado).

19. Antwoorden op een rondvraag in 1925 gedaan; deze antwoorden zijn afkomstig van het districtshoofd van Bolaäng, het districtshoofd van Kotaboenan, van een vergadering onder leiding v/h districtshoofd van Passi, en verder van de sangadi's van 26 dorpen uit 't district Passi.

Uit Lolajan (en Doemoga) ontbreken helaas gegevens; ook zijn geen antwoorden binnengekomen v/d sangadi's uit de districten Bolaäng, Kotaboenan en Lolajan.

20. Een bundel vonnissen van de inheemsche rechtbanken in Bolaäng-Mongondow (1922—1925).

21. Korte verklaring van 8 October 1912 te vinden in de Bijlagen v/d Handelingen v/d Staten-Generaal 1912/13 No. 342—24.

22. Stbl. 1919: 822; Stbl. 1927: 190; Bijbl. 11514.

23. „Regeling nopens de rechtspraak" vastgesteld door de gezamenlijke Zelfbesturen der onderafd. Bolaäng-Mongondow van 1 Augustus 1925 No. 9.
24. Residentsbesluit, ddo. Manado 14 Nov. 1925 No. 493.
25. Regeling nopens de deurwaarders, vastgesteld door de gezamenlijke Zelfbestuurders der onderafd. Bolaäng-Mongondow van 1 Maart 1924 No. 1.
26. Prof Mr. C. VAN VOLLENHOVEN, Het Adatrecht van Nederl.-Indië.

De Inheemsche psychopathen en hunne sociale beteekenis

door

Dr. Moh. Amir, Psychiater.

In een vorig artikel [1]) hebben wij de criminologische beteekenis uiteengezet van de psychopathen in het algemeen. Thans zullen wij speciaal de inheemsche psychopathen aan een medisch-psychologisch onderzoek onderwerpen, teneinde na te gaan, wat voor rol deze typen spelen in de inheemsche maatschappij. Daarbij zullen wij het uiteraard niet hebben over den stimuleerenden invloed op het gebied van kunst, religie en politiek, welke, zooals bekend, vaak wordt uitgeoefend door „dégénérés superieurs", doch wij zullen het voornamelijk hebben over „Untermenschen", over „bionegatieve" persoonlijkheden (Lange Eichbaum), die zich om de één of andere reden antisociaal, crimineel hebben gedragen. Het materiaal van de psychopathen-afdeeling der gevangenis Glodok dient als basis dezer onderzoekingen. Wij moeten van te voren vooropstellen, dat dit materiaal klein is, geselecteerd, immers uit gevangenissen afkomstig, zoodat het niet precies de verhoudingen in de dessa weergeeft. Aan den anderen kant biedt Glodok gelegenheid voor een intensieve observatie, zoodat de studie van de persoonlijkheid van den delinquent meer tot haar recht komt. Zoo kunnen dus de twee criminogene factoren, de aanleg en het milieu, afzonderlijk bestudeerd worden en hun belangrijkheid in elk bijzonder geval tegen elkaar afgewogen.

Wij zullen dan de psychopathen groepsgewijs volgens den landaard bespreken en beginnen met de Atjehers. Onderzocht werden 22 Atjehsche psychopathen, waarvan 13 tusschen 20 en

1) Zie *Koloniale Studiën*, December 1932.

30 jaar oud, 5 tusschen 30 en 40 jaar oud en 4 ouder zijn dan 40 jaar. De meesten hunner zijn tani, 3 zijn kleine handelaren in pinangnoten en kains. Wat de ontwikkeling betreft, de meesten zijn analphabeet, behalve één Tengkoe en één godsdienstleeraar (goeroe). Wat de gepleegde delicten betreft, deze bestaan hoofdzakelijk uit gewelddelicten (moord, doodslag, mishandeling) met name in 16 gevallen (72,5%), daarna komen eigendomsdelicten (4 gevallen) en 2 politieke misdrijven. Het is opmerkelijk dat in dit materiaal geen zedenmisdrijven voorkomen. Merkwaardig is nu het feit, dat deze misdadigers uit Atjeh allen òf krankzinnig òf zwaar gedegenereerd zijn. Van de 22 daders toch zijn er 3 psychotisch (2 dementia praecox, 1 dementia senilis), 1 achterlijk, de rest zwaar psychopaath, waarbij de actieve typen overwegen, m.n. paranoieden, prikkelbaren, impulsieven. Bij deze typen is vaak een kleine aanleiding voldoende, om tot een kortsluitingshandeling (mata gelap) over te gaan. Zoo sloeg een epileptoied type een ander dood, omdat deze hem maloe maakte, door te zeggen: „Je bent nog nooit bij een vrouw geweest, je lijkt zelf wel een vrouw". Een ander stak zijn vrouw dood, omdat zij niet klaar was, om naar een feest te gaan. Bij anderen was een vrouwenperkara de aanleiding tot het delict. Naast deze prikkelbare typen komen 2 gevallen voor van godsdienstwaan. Om Allah te behagen stapelde een schizoiede psychopaath steenen op de trambaan, sneed telefoondraden door en vermoordde een oeloebalang. Een ander, goeroe van beroep, meende betooverd te zijn door een vriend en onderhield relaties met Adam en Mohammed. Van de 2 politieke misdadigers (opstandelingen) lijdt er één aan een zware vorm van psychopathie en aan gevangenispsychose, terwijl de ander zwakzinnig is (erethische imbeciel). Opmerkelijk ook is het aantal gedeprimeerden. Een geval van doodslag berustte op homosexueele ijverzucht. Een Tengkoezoon oefende een ware terreur uit in zijn streek, stal vee en is een recalcitrante recidivist.

„Vorige geslachten", zoo lezen wij in de Encyclopaedie van N.I., „groeien in tuchteloosheid op. Eerbied voor andermans leven en goed was gering. Ook tegenwoordig komen moord en doodslag onder Atjehers veelvuldig voor, niet zelden om weinig beteekenende redenen". Onze Atjehsche psychopathen zijn in de gevangenis lastige, recalcitrante klanten met een lange straflijst.

Gaan wij thans over tot de Bataksche psychopathen, waarvan wij 18 konden onderzoeken. Van deze 18 crimineelen is één jeugdige (onder 20 jaar), 8 tusschen 20 en 30 jaar oud, 9 tusschen 30 en 40 jaar oud. De gepleegde delicten zijn moord, 8 gevallen, doodslag, 3 gevallen, mishandeling tot dood 3, diefstal 1, en zedendelicten 3 gevallen. Alweer overwegen hier de gewelddelicten (73,6%). Voor het eerst treden in onze statistiek de zedendelicten op. In tegenstelling tot de Atjehers komen bij onze Bataks geen gevallen van krankzinnigheid voor, deze crimineelen zijn veel meer opgewekt, nerveus, querulant, niet zoo gecompliceerd van karakter als de Atjehers. Wat de godsdienst betreft, 14 hunner zijn Mohammedanen en 4 Christenen. De delicten der Christen-Bataks bestaan uit moord (2), mishandeling tot dood (2) en poging tot verkrachting (1). Van deze Christen-Bataks zijn 2 hypomanen, 1 nerveuse strumalijder en 1 schizoiede psychopaath. Van deze Bataks zijn 11 landbouwer, 1 koelie, 1 zonder vast beroep, 1 kleine handelaar, 2 huisjongens, 1 varkensjager en 1 kapper. Zes hunner hebben de school bezocht, waarvan 2 de Zondagsschool. Maakt de Atjehsche psychopaath den indruk van een dwangneuroticus, die vol complexen zit, met een dooreenstrengeling van religieuse, politieke en erotische strevingen (mislukte bruidsnacht-aanval op een kafir), de Batak is meer de primitief, die zich gemakkelijk motorisch ontlaadt (kortsluiting). Opmerkelijk zijn daarbij de zedendelicten. Een 38-jarige tani, die de school bezocht heeft, getrouwd is en 3 kinderen bezit, ontvoert met 3 anderen een minderjarig meisje en defloreert haar. Een 16-jarige zoon van een djaksa (polygaam huwelijk) bezocht de H. I. S. van Medan, werd djongos en verkrachtte een buurmeisje.

Er zijn 15 gewelddelicten. Ook hier weer de vaak kleine aanleiding. Een vrouw praatte te veel en vergeet 's mans rookgerei klaar te zetten. Een man gaf geleend geld niet terug (2 gevallen). Een man vermoordt een huisgenoot, omdat deze hem en zijn kind magisch bewerkt en ziek maakt. Een man wordt door een makker geslagen en doodt hem. Het feit dat deze Bataks meer school hebben gegaan, heeft het aantal gewelddelicten blijkbaar niet gedrukt.

Wij gaan thans over op de Minangkabauers. Onderzocht werden

39 gevangenen, waarvan 16 tusschen 20 en 30 jaar oud, 21 tusschen 30 en 40 jaar en 2 boven 40 jaar oud. De door hen gepleegde delicten bestaan uit moord 3 maal, doodslag 3 maal, mishandeling 4 maal, mishandeling tot dood 3 gevallen, diefstal 2 gevallen, heling 1 geval, verduistering 1 geval, kindermoord 1 geval, verkrachting 8 gevallen, en communistische opstand 12 gevallen. Bij hen zien wij de gewelddelicten een derde van het totaal uitmaken, zoodat deze ver achterblijven bij de Atjehers en Bataks. Echter zijn onder de rubriek opstand wel enkele gewelddelicten te vermelden.

De politieke misdrijven (opstand, communisme) nemen hier een groote plaats in, evenals de delicten tegen de zeden (verkrachting en kindermoord). Aan diefstal maken onze Minangkabausche psychopathen zich niet zoo schuldig. Wat de karakterologische beelden betreft der delinquenten, men treft bij hen nog al variatie. Naast 4 krankzinnigen (3 dementia praecox, 1 dementia senilis) treft ons het groote aantal zwakzinnigen (8 op 39 = 20%).

Gaan wij thans wat dieper op de delictsgroepen in. Wat de slachtoffers van het communisme betreft, hiervan zijn 3 krankzinnig, 1 lijder aan Basedowsche ziekte (schildklierafwijking), 3 paranoiede, 1 prikkelbare, 1 gedeprimeerde en 1 hysterische psychopaath. De rol van het psychopathendom in revoluties is in Europa voldoende bestudeerd. Van deze 12 communisten zijn 3 handelaars, 2 tokohouders, de rest landbouwers. Interessant is de levensloop van sommigen hunner. Een nerveuse man uit de ommelanden van Padang werd rampokker evenals een seniele zoon van een panghoeloe, die doebalang en rampokker werd. Een andere nerveuse, wiens zuster aan sedjoendai (hysterie) leed, had in 1910 een winkeltje aan de Kwantan, werd in 1920 rubberplanter en keerde rijk naar Siloengkang terug. Geïntimideerd? Een ander was krankzinnig, had godsdienstwaan, noemde den dokter Chalipah (kalief). Een krankzinnige communist verkondigde steevast, dat Jezus weer geboren wordt en viel het personeel aan. Drie paranoiede leiders, „stakingskoningen" in de gevangenis, bezochten in hun jeugd de Inlandsche school, zijn resp. batikhandelaar, chauffeur en vischverkooper geweest. Een der communisten was een slaapwandelaar. Op zijn 12de jaar ging hij naar de Kwantan. Op zijn 15de jaar in Singapore, pinanghandelaar. In 1924 kwam

hij rijk in Siloengkang terug. Opmerkelijk is, dat het niet de armoedigste lieden zijn, die tot het communisme zijn bekeerd. Voortgezet onderzoek zal waarschijnlijk uitwijzen, dat er onder de communistische gevangenen überhaupt veel psychopathen voorkomen. Een deel der stakers, hongerstakers, recacitrante opstokers, behoort zeker tot dit slag.

Bij de gewelddelicten spelen zwakzinnigen een groote rol, d.z. de debielen en imbecielen. Zoo sneed een debiele zijn kind de hals af en wilde zich daarna op dezelfde wijze dooden. Een andere zwakzinnige vermoordde een krankzinnige broeder. Een imbeciel meende magisch beïnvloed te zijn. Naast de zwakzinnigen spelen bij de gewelddelicten de prikkelbare en nerveuse elementen een rol. Een vischverkooper, maloe gemaakt op de passar, steekt een ander overloop. Een andere prikkelbare, steekt zijn moeder overhoop, een derde mishandelt zijn moeder, om een poesakaquestie. Deze lieden zijn meest landbouwers. Krankzinnigheid speelt hierbij een geringe rol. Ook hier treft ons vaak de geringe aanleiding van het gewelddelict, de anadaequate reactie van de psychopathische persoonlijkheid op den prikkel (affectmisdaden). Vrouwenperkara's treffen wij minder aan dan bij de Bataks.

Wat de zedendelicten betreft, drie der delinquenten zijn landbouwers uit het Soloksche afkomstig, die betrokken zijn in hetzelfde proces. Een 6-tal mannen hielden een 10-jarig meisje (karbouwenhoedster) vast en violeerden haar. Toen het meisje hevig bloedde, vermoordden twee hunner haar en verborgen het lijk in een grot. Van deze 3 zedelijkheidsmisdadigers is een debiel (zwakzinnig), een schizoied, de derde nerveus. Een debiele man die de H. I. S. van Padang heeft bezocht, steeds van betrekking veranderde, timmerman, goudsmid, hotelbediende was, schaakte een meisje en violeerde haar. Analoog hiermee is het geval van een ex-leerling der Inl. school, later taxiknecht en chauffeur. (Ook ter Westkust zijn chauffeurs vaak Don Juans). Een eunuchoiede imbeciel uit het Padangsche maakte zich eveneens schuldig aan een zedendelict, evenzoo een houthakker uit het Siaksche. Homosexueele drijfveeren werden niet gevonden. Bij de meeste dezer zedendelicten moet zwakzinnigheid als oorzaak worden aangenomen en spelen Freudiaansche complexen blijkbaar een onder-

geschikte rol. Hoe zou dit ook anders kunnen in een polygaam land met vroege huwelijken?

Wij gaan thans over op de Zuidsumatranen. Hun aantal bedroeg 41, waarvan 3 beneden 20 jaar, 24 tusschen 20 en 30 jaar, 11 tusschen 30 en 40 jaar en 3 ouder dan 40 jaar oud. De meesten kwamen van Palembang (29), 7 waren van de Lampongs, 3 uit Benkoelen en 2 uit Bangka afkomstig. Wat hun delicten betreft, er zijn 4 gevallen van moord, 8 van doodslag, 1 poging tot doodslag, 7 mishandeling, 9 gevallen van mishandeling tot dood, 5 diefstal, en 4 zedendelicten. Hieruit ziet men het groote aantal gewelddelicten (71%). Tevens verschijnen ook hier een aantal verkrachtingszaken, die wel samenhangen met de vrije verhouding tusschen de geslachten, tusschen de „manganei" (jongelieden) en de „moeli" (meisjes). Wat de persoonlijkheid der daders betreft, ons treft het groote aantal nerveusen en prikkelbaren ($^1/_3$) doch bovendien het groote aantal zwakzinnigen (8 gevallen = 20%). De zedendelicten zijn resp. bedreven door mannen van 22, 30, 50 en 38 jaar, waaronder 2 landbouwers, 1 kleermaker, 1 handelaar in varanenhuiden. Een hunner is recidivist en heeft een stiefkind van 8 jaar bij het rottanzoeken in het bosch verkracht. Hoeveel zedendelicten *niet* tot een berechting komen, is niet te zeggen.

Wat de diefstallen betreft, 5 in getal, zij werden door tani's bedreven, waarvan een aan vallende ziekte leed. Een hunner verwisselde telkens van beroep, chauffeur, olieman, B. P. M.-koelie en toekang oekoer. De gewelddelicten werden bedreven door 26 tani's, 1 rubberplanter, 1 S. S.-employé. Zes hunner hebben desaonderwijs genoten, 8 hunner godsdienstonderwijs, de S.S.-employé heeft zelfs de ambachtsschool te Batavia doorloopen. Onder deze geweldplegers bevonden zich 6 zwakzinnigen (21%). De meesten behooren tot het prikkelbare, nerveuse type, waarbij een kleinigheid voldoende was om tot de daad te geraken. Drie maal is een vrouwenperkara de aanleiding geweest.

Overgaande tot de bewoners van Java, willen wij beginnen met de Soendaneesche psychopathen. Er zijn 57 Soendaneezen onderzocht. De door hen gepleegde delicten bestaan uit moord 4 maal, doodslag 3 maal, poging tot doodslag 1 maal, mishandeling 10 maal, mishandeling tot dood 3 maal, diefstal 14 maal, opstand

10 gevallen, zedendelicten 10 gevallen en verzuim van heerendienst 1 geval. Onder moord is een geval van *amok* opgenomen (zie straks). Te samen zijn er 21 gewelddelicten (36%) waarbij vooral mishandeling een groote rol speelt. Vergeleken met de Zuid-sumatranen en Atjehers nemen bij onze Soendaneezen de gewelddelicten niet zoo'n groote plaats in. Wij zullen op dit feit nader terugkomen. Daarentegen springt in het oog de groote beteekenis der vermogensdelicten en der zedendelicten. De diefstallen vormen 27% van het totale aantal delicten, de zedendelicten en de politieke misdrijven ieder 17%. Wat het psychiatrisch onderzoek dezer delinquenten betreft, ons treft het groote aantal krankzinnigen (13 gevallen), zwakzinnigen (3 gevallen) en epileptici (4 gevallen). Tezamen vormen deze abnormalen 35% der gevallen. Hiervan lijdt de helft aan een z.g. gevangenispsychose, een reactie dus op het gevangenismilieu. Dit verschijnsel, het niet op kunnen tegen het gevangenismilieu, treedt hier voor het eerst op. Onder de zedelijkheidsmisdadigers bevinden zich een 5-tal Bantji's. Bewoners van Batavia zullen deze halfslachtigen zeker wel kennen. Onder bantji's verstaan wij passieve homosexueelen, die zich van kinds af aan als vrouw voelen en als vrouw gekleed gaan (sarong, kabaja, lange haren) en die werk zoeken als kokkie, waschmeid, tooneelspeelster (Stamboel) en als ..... prostituée. Zij komen van alle oorden naar een groote stad als Batavia toegestroomd (een hunner is van Britsch Borneo afkomstig) alwaar zij de straten en pleinen onveilig maken. De meesten hunner zijn bij politieraid op straat (Molenvliet) gevangen, een hunner had bovendien een diefstal op het geweten. De meesten vertoonen bij het geneeskundig onderzoek zweren aan den anus. Aangeteekend zij, dat de bekende Bissoes, die als doekoen in Zuid-Celebes fungeeren, eveneens tot deze transvestieten gerekend moeten worden.

Wij hebben zooals gezegd een amokmaker onder de Soendaneezen kunnen onderzoeken, een jeugdige Bantammer, die vroeg de desaschool bezocht, soosbediende werd, daarna zijn milieu verliet, zooals zoovelen, om te Batavia bij Chineesche families te werken. Hij leefde boven zijn stand, geraakte in schulden en toen zijn werkgever hem wegens slecht gedrag ontsloeg, maakte hij den volgenden morgen amok door schoten te lossen, eerst op zijn baas

en diens vrouw, daarna op de huisgenooten, de politie en . . . eindelijk op zich zelf, waarbij hij slechts een oogverwonding opliep. Bij psychiatrisch onderzoek werden geen grove psychische afwijkingen gevonden. Dit geval zal op een andere plaats uitvoerig worden beschreven en ontleed. Hier kunnen wij volstaan met er op te wijzen, dat amok niet alleen plaats grijpt bij abnormalen (epilepsie, acute koortsverwardheid, malaria, syphilis) doch ook zuiver psychogeen kan ontstaan bij overigens gezonde personen, gedreven door maloe en wraakgevoelens.

Dat het amokvraagstuk voor dit land van groot belang is, behoeft geen nader betoog. Reeds het oud-Javaansche geschrift, de Pararaton, bevat verhalen over amok. Portugeesche schrijvers als NICOLO CONTI (1430) en BARBOSA (1516) beschreven reeds de amok op Java. Voor een juist inzicht in het wezen van de amok zijn m.i. uitvoerige analyses van amokmakers noodzakelijk. Men komt er niet met vage generaliseeringen als „raseigenschap der Maleische rassen" e.d.

Wij gaan thans over tot de Javaansche psychopathen waarvan wij 93 personen konden onderzoeken. Van deze 93 hebben zich niet minder dan 34 aan diefstal schuldig gemaakt (36%). Dan zijn er 37 gewelddelicten (39%) en slechts 5 zedendelicten (5%). Wat de persoonlijkheid der misdadigers betreft, ons treft het groote aantal abnormalen uit de dementia praecoxgroep, te weten 22 schizoiede psychopathen, 12 dementia praecoxlijders en 1 paraphreen. Wij zullen straks zien, welk een groote rol deze schizophrenen spelen bij de gewelddelicten.

Wat de diefstallen betreft, ongetwijfeld spelen de ongunstige economische toestanden een groote rol. Van deze dieven, 37 in aantal, zijn 16 jonger dan 30 jaar, 14 tusschen 30 en 40 jaar oud, 6 tusschen 40 en 50 jaar en 1 ouder dan 50 jaar oud. Zij zijn uit alle streken van Midden-Java afkomstig, 4 komen uit het Rembangsche en 4 uit het Tegalsche. Wat de persoonlijkheid dezer dieven betreft, een groot deel hunner zijn schizoieden dan wel preaecoxlijders, m.n. 12 gevallen, een derde der gevallen. Te verwonderen is dit niet, omdat de schizoiede psychopathen door hun mentaliteit voorbeschikt zijn, om tot sociaal verval, vagabondage, parasitisme e.d. te geraken. Dan komt een groep van

nerveuse, prikkelbare, epileptische, in een woord actieve psychopathen (21 gevallen, 56%) terwijl de rest door zwakzinnigen wordt ingenomen.

Wat de gewelddelicten betreft, er zijn 16 gevallen van moord. De leeftijd dezer moordenaars is in 6 gevallen tusschen 20 en 30 jaar, in 10 gevallen tusschen 30 en 40 jaar. Twee hunner zijn krankzinnig (dementia praecox), 4 zijn schizoiede psychopathen, de rest zijn nerveuse, actieve, prikkelbare psychopathen. Een hunner maakte amok als soldaat, wegens maloe en deed in de gevangenis 2 maal een poging tot ophanging. Een jeugdige moordenaar van 18 jaar bleek een echte vechtersbaas te zijn, die een poging tot ontvluchting deed. Alle straffen, ook lijfstraffen, werden op hem toegepast, doch zonder succes. Een prikkelbare moordenaar leed aan sakit ajan. Het is bekend dat epileptici een agressief karakter bezitten. Enkelen dezer moordenaars zijn recidivisten. De meesten hunner zijn landbouwers, een paar zijn contractkoelies. Aangeteekend zij, dat ook in Europeesche en Amerikaansche statistieken de beteekenis van dementia praecox als aetiologie van moordpartijen (ook massamoord) duidelijk aan het licht komt. Wij vonden te Glodok op 33 praecoxlijders niet minder dan 14 gevallen van moord en doodsslag (42%).

Wij komen nu op twee agressieve volkeren, de Madoereezen en Boegineezen. Onderzocht werden 32 Madoereezen, waaronder 23 gewelddelicten (8 gevallen van moord, 3 doodslag, 5 zware mishandeling tot dood, 2 rampok, 4 mishandeling, 1 poging tot moord). Ook bij de Madoereezen treft het groote aantal krankzinnigen, 8 gevallen van dementia praecox en 6 schizoiede psychopathen, voorts een groot aantal nerveuse en prikkelbare elementen. Bij nader onderzoek blijkt onder de geweldplegers 4 gevallen van vallende ziekte, een geval van dementia paralytica (hersenverweeking door syphilis), een extrapyramidale hersenafwijking, en 4 gevallen van dementia praecox te bestaan. Het zijn meest lastige, bewerkelijke klanten van het Gevangeniswezen, die ook in de gevangenis nog zich te buiten gaan aan allerlei agressieve handelingen. Wat hun beroep betreft, het zijn meest tani's, een paar prauwenvoerder en één metselaar. Niet zelden is een vrouwenperkara de aanleiding tot het delict. Een 4-tal hunner is bovendien recidivist.

Wat de Boegineezen betreft, onderzocht werden 37 personen, waarvan niet minder dan 30 gevallen van gewelddelicten (7 maal poging tot moord, 12 maal moord, 3 mishandeling tot dood, 5 maal mishandeling, 1 poging tot dooslag, 1 diefstal met moord, 1 doodslag). Wat de persoonlijkheid der misdadigers betreft, er zijn niet minder dan 6 krankzinnigen (dementia praecox), 4 zwakzinnigen, 5 zonderlinge psychopathen, 1 hystericus).

Onze statistiek kan slechts bogen op 10 Minahassische psychopathen, 4 uit Borneo, 1 van Ternate en 1 van Timor afkomstig. Deze cijfers zijn veel te klein, om daaruit eenige conclusie te mogen trekken. De delicten der Menadoneezen zijn bedrog 1 maal, doodslag 3 maal, zware mishandeling 1 maal, moord 3 maal, verkrachting 2 maal. Wat hun persoonlijkheid betreft, drie zijn lijdende aan dementia praecox en 1 aan een gevangenispsychose. De kleine getallen uit de Groote Oost, Borneo en Celebes zijn hieraan toe te schrijven, dat het materiaal der Psychopathenafdeeling in hoofdzaak afkomstig is van de gevangenissen van Java en Sumatra.

Overzien wij thans ons statistisch materiaal, dan kunnen wij de delictsgroepen in het volgende tabelletje samenvatten.

Ras	Javanen	Soendaneezen	Madoereezen	Minangkabauers	Zuid-Sumatranen	Bataks	Atjehers	Boegineezen	Minahassers
Gewelddelicten	39	18	23	14	29	14	18	30	7
Eigendomsdelicten	37	14	5	4	5	1	4	6	1
Zedendelicten...	4	6	1	9	4	3	—	—	2
Politieke delicten	7	10	—	12	—	—	—	1	—
Andere delicten	6	2	—	—	—	—	—	—	—
TOTAAL ...	93	50	29	39	38	18	22	37	10

Berekenen wij nu aan de hand der gegevens van de laatste volkstelling, het aantal gewelddelicten per 100.000 zielen, door de psychopathen bedreven, dan komen wij tot de volgende cijfers:

Atjehers	1,8
Bataks	1,4

Minangkabauers	0,70
Zuid-Sumatranen	1,40
Soendaneezen	0,16
Javanen	0,26
Madoereezen	1,20
Boegineezen	1,80
Minahassers	1,40

Nu weten wij wel, dat deze cijfers geen absolute waarde hebben, door de vele fouten, die er in onze statistiek sluipen (klein geselecteerd materiaal, hoofdzakelijk uit Java en Sumatra) maar men krijgt toch een zekeren *indruk* van het verschil in affectiviteit der verschillende Indonesische volkeren. Nog steeds toch geldt het woord van KURELLA: „Die Erforschung der individuellen Affectdisposition ist das fundamentale Problem der Kriminalpsychologie". Beschouwen wij enkel de frequentie van den *doodslag*, als zijnde het delict, waarbij het momentane affect een groote rol speelt (in tegenstelling met den moord met zijn premeditatie) dan zien wij ook hierbij groote verschillen tusschen de bevolkingsgroepen in onze statistiek. Bovenaan staat de Minahasser met 0,6 per 100.000 zielen, dan volgt de Zuid-Sumatraan met 0,4, de Batak met 0,3, de Atjeher met 0,2, de Madoerees en de Minangkabauer met 0,15, de Boeginees met 0,10, terwijl de Soendanees en de Javaan de laagste waarden vertoonen met resp. 0,02 en 0,03.

Wat de eigendomsdelicten betreft, ook hierin zijn opmerkelijke verschillen bij de rassen te vinden. Bovenaan staat in onze statistiek de Boeginees met 0,6 per 100.000 bewoners, dan volgt de Atjeher met 0,4. De Minahasser, Madoerees en Javaan, de Zuid-Sumatraan en de Minangkabauer ontloopen elkaar niet veel, met resp. 0,2, 0,25, 0,246, 0,25 en 0,2. Dan volgen ten slotte de Soendanees en de Batak met resp. 0,139 en 0,1 delict per 100.000 inwoners. Spelen bij de gewelddelicten naast de uitwendige omstandigheden de graad van affectiviteit een groote rol, bij de eigendomsdelicten zullen de economische verhoudingen wel een goed woordje meespreken. Het treft weer, dat de Boeginees en de Atjeher aan de spits staan, wat betreft deze vorm van criminaliteit.

Een geheel ander beeld levert het gebied der zedendelicten op.

Hier juist schitteren Boeginees en Atjeher door afwezigheid, terwijl de Soendanees, de Javaan en Madoerees de laagste waarden vertoonen, resp. 0,054, 0,026 en 0,05. Dan volgen de Zuidsumatraan en de Batak, die elkaar niet veel ontloopen, resp. 0,2 en 0,3. Ten slotte spannen op dit gebied de Minahasser en Minangkabauer de kroon met resp. 0,40 en 0,45. Het zij verre van ons, om op grond van dit statistiekje met zijn vele foutenbronnen, eenige conclusie te trekken ten aanzien van de zedelijkheid der Indonesische volkeren. De door ons gevonden frequentieverschillen verdienen wel de aandacht van den criminoloog! Het spreekt van zelf dat meer uitgebreide en nauwkeurige onderzoekingen benevens een betrouwbare crimineele statistiek, ons veel verder zullen brengen.

Wat de politieke delicten betreft, als opstand, e.d., ons materiaal vermeldt een 30-tal gevallen, waarbij de delinquenten òf krankzinnig òf zwaar psychopathisch waren. Deze delinquenten stammen hoofdzakelijk van de Bantam- en Westkust-opstanden. Slechts de zwaarste abnormale gevallen hebben wij uiteraard ter observatie gekregen. Het is waarschijnlijk, dat een groot deel der lichtere gevallen van psychopathie in Digoel terecht zijn gekomen, waar zij tot de „onverzettelijken" zullen behooren.

Onze crimineel-psychologische rondreis door den Archipel is daarmee beëindigd. Leggen wij tot slot de resultaten van dit onderzoek vast. Onderzocht werden in totaal 336 gevangenen met min of meer duidelijke geestelijke afwijkingen. Een gedeelte bleek geheel krankzinnig te zijn, met name te lijden aan dementia praecox of wel aan een z.g. gevangenispsychose. Dit zijn de meest voorkomende vormen van krankzinnigheid in de gevangenis. De rest wordt gevormd door de psychopathen, die in alle mogelijke typen voorkomen, gelijk ook in Europa het geval is. De door hen gepleegde delicten zijn:

a. gewelddelicten in 192 gevallen.
b. eigendomsdelicten in 77 gevallen.
c. zedendelicten in 29 gevallen.
d. andere delicten in 8 gevallen.

Voorts vertoont elke bevolkingsgroep nog een aantal eigenaardigheden, wat betreft de frequentie der gepleegde delicten. Zoo overwegen bij Boegineezen, Madoereezen en Atjehers de gewelddelicten, bij Javanen daarentegen de eigendomsdelicten. Zoo

komen bij de Bataks, Minangkabauers, Zuid-Sumatranen en Minahassers relatief de meeste zedendelicten voor.

Wil men de sociale beteekenis der psychopathen met enkele woorden beschrijven, dan kan men niet beter doen dan de woorden aanhalen van een der grootste psychiaters van onzen tijd, Prof. KRETSCHMER, die in zijn boek „Geniale Menschen" schreef:

„Die Psychopathen und Geisteskranken spielen also in der Entwickelung des Völkerlebens eine auszerordentlich wichtige Rolle, die man mit der Bazillen bildweise vergleichen kann. Ist die geistige Temperature eines Zeitalters ausgeglichen und der soziale Organismus gesund, so wimmeln die Abnormen ohnmächtig und wirkungsschwach zwischen der Masse der Gesunden herum. Zeigt sich aber irgendwo ein wunde Punkt, ist die Luft schwul und gespannt, ist etwas faul und morsch, so werden die Bazillen alsbald virulent, angriffsfahig, sie dringen allenthalben durch und bringen die ganze gesunde Volksmasse in Entzündung und Gärung. Es ist also nur ein kleines Stück der Wahrheit, wenn man sagt: dieser oder jener Fanatiker oder radikale Schwärmer oder profetische Idealist hat eine Revolution entzundet. Die grozszartigen Fanatiker, die Profeten und Schwärmer, wie die kleinen Schwindler und die Verbrecher sind immer da und die Luft ist voll von ihnen, aber nur wenn der Geist eines Zeitalters sich erhitzt, vermögen sie Krieg, Revolutionen und geistige Massenbewegungen zu erzeugen. Die Psychopathen sind immer da. Aber in kühlen Zeiten begutachten wir sie und in den heiszen-beherrschen sie uns".

Moge dus de regeering tijdig inzien, dat een rationeele psychopathenzorg mede bijdraagt tot de veiligheid van staat en maatschappij.

Boekbespreking.

Mr. J. Kalma: Crisisbeschouwingen.
(Buitenzorg — 1933).

Aan de uitgebreide literatuur omtrent de huidige moeilijkheden der wereld-huishouding heeft de heer KALMA gemeend zijn eigen beschouwingen te moeten toevoegen. Veel nieuws bracht de overdenking niet en, wat er misschien als zoodanig kan worden aangeduid, schijnt onvoldoende uitgewerkt. Hier en daar vindt men beweringen, welke doen denken aan slordigheid door overhaasting. Wat b.v. te zeggen van een uitspraak als (blz. 9): „.....arbeid, die immers, met grond en kapitaal, één van de drie factoren is, welke waarde scheppen". Wat zou de wereld eenvoudig zijn, als dit eens werkelijk zoo ware.

Mr. KALMA hoort tot hen, die de oorzaak van alle moeilijkheden zien in de voortschrijdende techniek, waardoor menschelijke arbeid wordt uitgespaard. Zoo komt hij tot deze gedachte: „..... de eerste schrede op den weg naar verbetering zal zijn ..... vermindering van de werkloosheid. Het probleem van de distributie wordt beheerscht door het arbeidsvraagstuk. Het geld hoopt zich op — het heeft altijd de neiging dat te doen — en stroomt naar de banken. Alleen de *arbeid* kan het lossen en die blijft geïncorporeerd in het individu". Op een andere plaats zegt hij: „Niet hoe meer product, hoe meer bestaansmogelijkheid, maar: hoe meer *arbeid* hoe meer bestaansmogelijkheid". Men zou in bescheidenheid kunnen opmerken, dat er toch ook arbeid denkbaar is, welke niet productief is.

De tarieven zijn, naar het oordeel van schrijver, niet oorzaak, maar gevolg van de moeilijkheden, die hun wortel vinden in de overproductie. Om deze reden ziet hij dan ook geen geneesmiddel in een vrijer handelsverkeer, hoewel hij deze grootere vrijheid niet verwerpt. Naar mate nu de voor exportproductie bestemde gronden vrij komen voor voedsel zal het verschijnsel van de tarievenopvoering toenemen in de tropische landen.

„Hier te lande leidt dit niet tot een catastrophe, omdat het levenspeil geheel aansluit bij den handenarbeid, die niet gemechaniseerd is en — waar arbeid is, daar is gebrek uitgesloten". De crisis zou opgelost zijn, als men de volkshuishouding in Europa en Amerika kon terugbrengen tot het peil der eerste levensbehoeften. (Wat dit is zegt schrijver niet). Dit echter is, naar de heer KALMA ons verzekert, onmogelijk.

Dus dan moeten we zoeken naar een andere methode. Deze is te vinden in het „*back to the land*, emigratie, evacuatie of hoe men het noemen wil". Hierbij onderscheidt schrijver een „horizontale" en een „verticale" verplaatsing. Het eerste is dan de dislocatie naar plaats, het tweede de noodzaak

om afstand te doen van de moderne gemakken om in plaats daarvan een leven te lijden van geweldige inspanning en ontbering.

Wat Indië betreft, ziet schrijver de moeilijkheden niet *direct* voor de bevolking, die immers voldoende gelegenheid tot arbeid heeft. „Arm is Indië (slechts) in zooverre dat wij hier, tijdens de „economische paniek" (Ford), een maatschappelijken bovenbouw hebben opgericht, dien het land uit zich zelf niet kan dragen".

Mr. KALMA meent, dat men dankbaar moet zijn, dat het industrialisatie-enthousiasme van eenigen tijd geleden in Indië zoo weinig bereikt heeft. Hierdoor zijn de voorwaarden voor de opkomst van eigen (inheemsche) bedrijven gunstiger. Daarbij moet *niet* naar export-industrie maar naar beheersching van de inheemsche markt worden gestreefd. Een zekere mate van autarkie schijnt spreker hierbij gewenscht te vinden.

Ook het landbouwpeil moet op deze basis verhoogd worden. „Het gaat *niet* om een massaal verhoogen van het levenspeil..... Zoo gaat de Natuur niet te werk. Die bekommert zich nooit om allen, slechts om enkelen".

Schrijver meent, dat het scheppen van uitwendige voorwaarden het proces van vooruitgang niet kan bepalen. „Wat wij *op dit stuk van zaken* in Indië noodig hebben is, naar mij voorkomt, een gezond *laissez faire*".

Mr. KALMA eindigt zijn beschouwingen met enkele opmerkingen over bezuinigingen op het Landsbudget, welke evenwel zoo oppervlakkig zijn, dat een korte vermelding van den inhoud hier achterwege kan blijven.

DE S.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.

Afleveringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniale Studiën" en de volgende publicaties der vereeniging:

No. 1. De schepenverordeningswet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van N.I.
No. 2. Uitverkocht.
No. 3. Uitverkocht.
No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
No. 7. M. B. Smits Idem
No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
No. 9. Verslag van het congres.
No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
No. 12. Verslag van het congres.
No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
No. 18. Uitverkocht.

worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.

a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;

b. tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover afleveringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is *f* 18.— per jaar.

Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en afleveringen van de jaargangen I—XIII (1916—1929), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van *f* 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleveringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van *f* 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkemale zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19
1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein
2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche tegen den prijs van ..... *f* 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE
De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van..... *f* 4.—

Tarief van Advertentiën.

6	plaatsingen	1/1	bladzijde	.....	*f*	100.—	2	plaatsingen	½	bladzijde	..... *f* 25.—
	,,	,,	,,	.....	,,	60.—	1	,,	,,	,,	..... ,, 15.—
2	,,	,,	,,	.....	,,	45.—	6	,,	1/4	,,	..... ,, 35.—
1	,,	,,	,,	.....	,,	25.—	3	,,	,,	,,	..... ,, 20.—
6	,,	½	,,	.....	,,	60.—	2	,,	,,	,,	..... ,, 12.50
3	,,	,,	,,	.....	,,	35.—	1	,,	,,	,,	..... ,, 7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adres-veranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablaing van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 16, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;

b. door het uitgeven van geschriften;

c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van *f* 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste *f* 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

Dr. J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.
Ir. E. P. WELLENSTEIN, Secretaris.
C. VAN DEN BUSSCHE, Penningmeester.
Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Morsch Singel 9, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING, ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTENTIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUMMERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRATEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 16, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut

(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée" (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.

Volksinkomen en Belasting

door

L. Götzen.

Inleiding.

MEDEDEELING VAN HET BESTUUR.

Nadruk van de in dit Tijdschrift voorkomende artikelen is verboden.

kregen en vervolledigiging, waardoor tenslotte een instrument kan ontstaan dat bruikbaar is voor de toekomst.

Wanneer ik mij er toe zet om deze eerste poging te wagen, ben ik er mij volkomen van bewust dat mijn werk buitengewoon gebrekkig zal wezen, omdat de primaire gegevens, waarop moest worden teruggegrepen, zoo ontstellend onvolledig zijn en ik vermoedelijk in de bewerking ervan ook nog wel eenige denkfouten zal maken, maar dit alles kan slechts mijn wensch versterken om dezen arbeid ten einde toe te volbrengen. De critiek zal, naar ik hoop, dan wel in staat stellen dieper op dit probleem in te gaan en daardoor de oneffenheden der geboden oplossing steeds meer af te vijlen.

MEDEDEELING VAN HET BESTUUR.

Nadruk van de in dit Tijdschrift
voorkomende artikelen is verboden.

Volksinkomen en Belasting

door

L. Götzen.

Inleiding.

Wanneer men een poging waagt om het volksinkomen van Nederlandsch-Indië te benaderen en om daarna de verhouding te berekenen tusschen dit en de som der bedragen die daaruit in alle vormen van belastingen door de Overheid worden opgeëischt, stuit men op buitengewone bezwaren. Zoo zwaar zelfs, dat velen zich van het vraagstuk afwenden, omdat het naar hun overtuiging toch niet bevredigend kan worden opgelost.

Met een dergelijke negatieve houding komt men echter *nooit* verder en blijven de zeer belangrijke vragen naar de grootte van den belastingdruk op de afzonderlijke bevolkingsgroepen, naar de verschuivingen die daarin in den loop der jaren plaatsvinden, naar de bovenste grens, waartoe de Overheid mag gaan in haar belastingheffing, en wellicht nog meerdere van evenveel belang, tot in lengte van dagen onbeantwoord! Daarom acht ik een poging volkomen gerechtvaardigd, ja noodzakelijk. Natuurlijk zal zij zeer veel juiste critiek uitlokken, maar daardoor wordt zuivering verkregen en vervolledigiging, waardoor tenslotte een instrument kan ontstaan dat bruikbaar is voor de toekomst.

Wanneer ik mij er toe zet om deze eerste poging te wagen, ben ik er mij volkomen van bewust dat mijn werk buitengewoon gebrekkig zal wezen, omdat de primaire gegevens, waarop moest worden teruggegrepen, zoo ontstellend onvolledig zijn en ik vermoedelijk in de bewerking ervan ook nog wel eenige denkfouten zal maken, maar dit alles kan slechts mijn wensch versterken om dezen arbeid ten einde toe te volbrengen. De critiek zal, naar ik hoop, dan wel in staat stellen dieper op dit probleem in te gaan en daardoor de oneffenheden der geboden oplossing steeds meer af te vijlen.

De taak, die ik mij gesteld heb, leidt tot het exploreeren van een tot dusver vrijwel onbekend gebied. Ik wilde namelijk trachten het volksinkomen van Nederlandsch-Indië te splitsen in een Inheemsch en een niet-Inheemsch gedeelte, en daarop doen aansluiten een splitsing in de opgebrachte belastingen. Tot dusverre hebben de verschillende onderzoekers zich beperkt tot de Inheemsche bevolking alleen — ik noem hier MEYER RANNEFT/ HUENDER voor Java en Madoera, VAN GINKEL voor de Buitengewesten — doch een beide deelen der bevolking en geheel Nederlandsch-Indië omvattend onderzoek heeft tot op heden niet plaatsgevonden.

Trouwens, de zoo juist genoemde onderzoekers hadden een ander oogmerk, zij bedoelden — na een weergave van den belastingdruk op de Inlandsche bevolking — aan te geven de middelen tot verbetering van het hier en daar knellende stelsel. Daardoor loopt hun onderzoek slechts ten deele parallel aan het mijne, waarvan het doel is langs empirischen weg zoo mogelijk vast te stellen het percentage dat elk der beide genoemde bevolkingsgroepen van haar inkomen aan de Overheid moet afstaan en waarbij geen aandacht kon worden geschonken aan den individueelen belastingdruk.

Dat wil echter niet zeggen dat ik, om te geraken tot een benadering van het inkomen der Inheemsche bevolking en van de daaruit betaalde belastingen, een geheel nieuwen weg heb gekozen; ik heb mij integendeel, ter wille van de continuïteit, zooveel mogelijk aangesloten bij de door MEYER RANNEFT daarbij toegepaste methode, omdat deze ook naar mijne meening de eenige is welke tot een redelijke benadering van dat inkomen leidt. En uit het rapport-VAN GINKEL heb ik dankbaar eenige suggesties overgenomen, die konden leiden tot een wat grootere differentiatie en daardoor verfijning van dit systeem.

Het Volksinkomen.

Wanneer men het volksinkomen wil berekenen, moet men zich er vooraf rekenschap van geven wat men onder dat begrip wenscht te verstaan. Zonder op alle daaromtrent ten beste gegeven theorieën in te gaan, zij hier gesteld dat ik daaronder, op het voetspoor der jongere schrijvers, samenvat de som van de individueele inkomens, gedurende een bepaalde periode, waarbij elk inkomen

bestaat uit het totaal van finale goederen, welke ter beschikking van het individu staan *).

Ook MEYER RANNEFT is een aanhanger van deze opvatting en voegt aan zijn uiteenzetting daarvan ter verduidelijking nog toe dat tot het individueele inkomen dus ook behooren de diensten, die zonder betaling in geld worden gepraesteerd, de goederen die zelf worden verbruikt en het genot of gebruik van duurzame goederen als wegen, bruggen en rivieren. Hoewel dit in algemeenen zin uiteraard geldt voor elk individu, spreekt het hier in Indië toch verreweg het sterkste voor de Inheemsche bevolking, waarbij de gesloten productie-consumptiehuishouding nog in zulke belangrijke mate voorkomt en de geldhuishouding in vele gevallen voor den Inheemsche slechts van belang is in verband met de geldelijke overheidslasten, die hem zijn opgelegd.

Hieruit vloeit reeds dadelijk voort dat de meting van het inkomen van de Inheemsche bevolkingsgroep op eigenaardige bezwaren stuit. Wanneer een groot deel van de eigen productie aan voedingsgewassen weder zelf wordt verbruikt, is een berekening van de geldswaarde daarvan aan de hand van de prijzen, die voor het resteerende — betrekkelijk geringe — deel dat ter markt komt, worden bedongen, onzuiver. De landbouwer is er niet veel minder welvarend door, wanneer zijn padi *f* 1,— inplaats van *f* 5.— per picol opbrengt, zoo hij van die padi zelf b.v. 90% in zijn gezin verbruikt. En wanneer de diensten, die hij gedwongen is te verrichten, in de plaats treden van uren die voor hem van geen beteekenis zijn voor zijn eigen bedrijf en die hij dus anders vermoedelijk onder 't genot van een strootje in rust had doorgebracht, is een bepaling van de geldswaarde daarvan met behulp van bekende gegevens voor koelieloon of afkoop heerendiensten, eveneens onzuiver.

Behalve deze bezwaren bij de omrekening van goederen en diensten tot hun geldswaarde treden ook nog moeilijkheden op die voortspruiten uit de onvolledigheid der gegevens die ten dienste staan met betrekking tot den aard en de hoeveelheid dier goederen en diensten zelf. Op vele gebieden van Inheemsche werkzaamheid laten de beschikbare statistieken ons in den steek en dienen ramingen de plaats van exacte hoeveelheidsberekeningen in te

*) BORDEWIJK, Theorie der Belastingen blz. 83.

nemen. Bovendien is men er vrijwel zeker van ook dan nog altijd eenige posten van het volksinkomen over het hoofd te hebben gezien.

In weerwil van al deze bezwaren loont het echter toch de moeite om dat inkomen zoo goed mogelijk te trachten te benaderen, dit toch is de eenige manier om op den duur tot betere gegevens en een helderder inzicht in deze materie te geraken. Bij de door mij opgestelde benadering heb ik, naar gezegd, voor de Inheemsche bevolking de methode gevolgd die in de reeds genoemde rapporten werd toegepast en die ik hieronder nog nader zal toelichten, voor de niet-Inheemsche groep heb ik een geheel andere berekeningswijze moeten volgen omdat het volkomen uitgesloten bleek eenig resultaat te bereiken met de eerstbedoelde methode. Ook daarop kom ik nader terug.

Het inkomen der Inheemsche bevolkingsgroep.

Het gezamenlijk inkomen dezer groep bestaat uit de som der individueele inkomens. Men zou dus kunnen trachten langs den weg der individueele inkomens het totaal te berekenen. Dat is meermalen gedaan, doch de resultaten daarvan zijn zeer onbetrouwbaar tengevolge van de groote onvolledigheid der gegevens en de sterk uiteenloopende gemiddelen in de verschillende proefstrooken of proefdessa's, zoodat deze methode slechts eenige, en dan zelfs nog maar geringe, waarde kan hebben als contrôlemiddel op een op andere wijze gemaakte berekening.

Ook zou men kunnen trachten de totale consumptie van de bevolking vast te stellen. Uitgaande van de veronderstelling dat de besparing in de Inheemsche maatschappij in doorsnee zeer gering is, zoodat men inkomen en verbruik vrijwel aan elkaar gelijk kan stellen, zou deze methode met eenig succes kunnen worden toegepast, wanneer niet ten aanzien van alle bestanddeelen der consumptie schattingen moesten worden verricht, die het resultaat twijfelachtig maken. Als contrôlemiddel zou de gevonden uitkomst natuurlijk wel bruikbaar zijn, MEYER RANNEFT heeft dat dan ook gedaan. Echter loopt men naar het mij voorkomt steeds het gevaar onbewust naar een bepaalde uitkomst toe te rekenen, waardoor een eventueele overeenstemming met een op andere wijze gevonden totaal veel aan beteekenis zou inboeten.

Het systeem dat ik tenslotte, in analogie met de vroegere onderzoekers, heb gekozen draagt een gemengd karakter. De kern ervan wordt gevormd door de opbrengst der Inheemsche producten, voor zoover die aan de Inheemsche bevolking zelf toevloeit, deze kern is aangevuld met de opbrengst van de diensten, die deze bevolking in economische werkdadigheid verder heeft gepraesteerd.

Dit gemengde systeem heeft uiteraard ook zijn bezwaren, die niet licht zijn te tellen. Daar is vooreerst de vraag of men, uitgaande van de productie, niet tot een veel te laag bedrag komt. Het sociaal product van een bepaalde volkshuishouding immers zal zeker geringer zijn dan de som der individueele inkomens van de leden daarvan. Toch meen ik deze vraag in casu ontkennend te moeten beantwoorden. De eenvoudige structuur van dat groote deel der Inheemsche samenleving dat zich direct met de voortbrenging van landbouw- en andere producten bezighoudt, maakt het zeer onwaarschijnlijk dat dit verschijnsel ook daar in eenigszins beteekenende mate zou optreden. Wanneer de opbrengst van een bouw padi verdeeld moet worden onder den eigenaar, degenen die hem bij zijn arbeid hebben geholpen en b.v. den dorpssmid voor herstel van zijn ploeg en patjols, dan is slechts dit laatste, als maatschappelijke kosten, van de opbrengst af te trekken, al het overige, nog verminderd met de noodzakelijke zaadpadi, vormt inkomen van de landbouwende bevolking, hoe de individueele verdeeling daarvan ook zijn mag. En het loonquotum, begrepen in de vergoeding aan den smid, komt afzonderlijk weder tot uitdrukking bij de opbrengst van de Inheemsche nijverheid.

Een tweede bezwaar is dat men de werkelijke waarde van de geoogste producten nooit scherp kan benaderen, de gebruikte marktprijzen bevatten allen een onzuiver element, eenerzijds omdat de kosten van het transport daaronder zijn begrepen en anderzijds omdat men b.v. bij de rijstproductie feitelijk niet van de padiprijzen, doch van die voor gestampte rijst zou moeten uitgaan. Echter — de verhooging der prijzen tengevolge van het transport komt voor het deel dat daadwerkelijk naar de passers wordt vervoerd toch ook vrijwel geheel de Inlandsche bevolking ten goede en voor het deel, dat thuis gestampt wordt, zal deze verhooging vermoedelijk ongeveer overeenstemmen met de meerwaarde die

de gestampte rijst (in padi uitgedrukt) door het stampen heeft verkregen.

Meerdere bezwaren zouden zijn aan te voeren, ik doe dat echter niet omdat ik de overtuiging heb dat zij alles met elkaar toch slechts een zeer geringen invloed op het uiteindelijke resultaat hebben en de methode, het uitgaan van de Inheemsche productie, in wezen onaangetast laten.

Bij de uitwerking daarvan moesten ook weder vele moeilijkheden worden overwonnen, die terug te voeren zijn tot het ontbreken van tal van primaire gegevens. Vooral voor de Buitengewesten laat het beschikbare statistische materiaal ons vrijwel over de geheele linie in den steek. Het zal duidelijk zijn dat ik daarom veel heb moeten interpoleeren of schatten, wat ik gaarne aan exacte cijfers zou hebben ontleend. Bouwen wij thans het inkomen der Inheemsche bevolkingsgroep uit zijn samenstellende deelen op, dan moet worden begonnen met:

a. de eenjarige primaire voedingsgewassen.

De methode MEYER RANNEFT volgende is hiervoor jaar voor jaar de maandelijksche productie vermenigvuldigd met de gemiddelde passerprijzen van de betrokken maanden. Het ontzaglijke cijferwerk, hieraan verbonden, was reeds bij het Centraal Kantoor voor de Statistiek verricht, zoodat ik een dankbaar gebruik van de daar verkregen uitkomsten heb kunnen maken. Voor *Java en Madoera* krijgt men dan, in millioenen guldens:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Sawahpadi	522	479	434	435	431	272	189
Padi gogo	44	39	34	31	35	20	16
Mais	163	142	121	112	120	66	52
Cassave	150	153	97	101	110	63	34
Bataten	29	31	18	19	23	12	7
Aardnoten	31	28	28	26	27	14	14
Kedelee	17	17	17	15	16	12	10
Aardappelen	8	9	10	10	8	8	10
	964	898	759	749	770	467	332

Hier valt direct de geweldige invloed van de prijsdaling in 1931 en 1932 op. Wanneer wij in aanmerking nemen dat rond 80% van het totaal door de Inheemsche bevolking rechtstreeks wordt geconsumeerd, waarvan een lagere geldswaarde dus — daar de oogst-

hoeveelheden niet zijn teruggeloopen — geen welvaartsvermindering beteekent, blijkt wel overduidelijk dat het in geld uitdrukken van de waarde der geheele productie een beeld geeft dat in tijden van prijsdaling veel te somber, in tijden van prijsstijging veel te helder gekleurd is. Het is achter vrijwel onmogelijk een andere methode van waardeering toe te passen.

Voor de *Buitengewesten* is een opstelling veel bezwaarlijker te maken, omdat productie-statistieken geheel ontbreken. Wel is het mij duidelijk geworden dat behalve mais de „bij"-gewassen niet veel te beduiden hebben. Wat het hoofdvoedingsgewas, de rijst, betreft, was het invoerexcedent bekend, overigens niets. Ik ben er daarom van uitgegaan dat de consumptie per hoofd der bevolking vrijwel gelijk zou zijn aan die op Java en heb daaruit, rekening houdende met het invoeroverschot, de productie benaderd, die op rond 40% van Java en Madoera gesteld bleek te kunnen worden. Daarbij is voor de sagostreken noodgedwongen een rijstaequivalent aangenomen.

Voor mais was op soortgelijke wijze een verhouding van rond 43% tot Java en Madoera vast te stellen. Van de overige gewassen is niets bekend, alleen staat vast dat zij weinig beteekenen omdat in groote deelen der Buitengewesten tot voor kort verhoudingsgewijze veel meer aandacht aan meerjarige gewassen (o.a. rubber) werd besteed dan op Java. Ik heb daarom de totale opbrengst daarvan zeer aan den lagen kant geraamd op rond 10% van de Javaproductie van de overblijvende gewassen, zonder cassave. Men krijgt dan (millioenen guldens):

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1933
Padi	226	207	187	186	186	117	82
Mais	70	61	52	48	52	28	22
Overige producten	9	9	7	7	8	5	4
	305	277	246	241	246	150	108

De hierboven vermelde cijfers geven de totale productie der genoemde gewassen aan, bij de hieronder volgende bespreking van den export van Inheemsche landbouwproducten moeten ter voorkoming van dubbeltelling de geëxporteerde eerste voedingsgewassen dus worden uitgelicht.

b. de export van Inheemsche landbouwproducten.

In de statistieken van het Centraal Kantoor voor de Statistiek wordt de waarde der geëxporteerde producten berekend naar de prijzen bij export. Daarin is natuurlijk de prijsopslag voor den niet-Inheemschen tusschenhandel begrepen, het is echter uiterst lastig die af te scheiden, omdat hij voor de verschillende producten en jaren zeer sterk uiteen zal loopen. Om geheel aan den veiligen kant te blijven heb ik gemeend tenslotte ¼ der totaalopbrengst per jaar daarvoor aan te kunnen nemen. Voor *Java en Madoera* krijgt men dan:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
millioenen gld.....	76	81	135	104	70	56	49
af: opslag tusschenhandel 1/4.....	19	20	34	26	17	14	12
	57	61	101	78	53	42	37
af: reeds onder voedingsgewassen opgenomen (gem. 1/3).....	19	20	34	26	18	14	12
blijft.....	38	41	67	52	35	28	25

Voor de *Buitengewesten* zijn deze cijfers zeer veel hooger (rubber!) en vertoonen zij ook een veel sterker verloop, als volgt:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
millioenen gld.....	324	323	294	291	189	109	89
af: opslag tusschenhandel 1/4.....	81	81	74	73	47	27	22
	243	242	220	218	142	82	67
af: reeds onder voedingsgewassen opgenomen (gem. 5%).....	12	12	11	11	7	4	3
blijft.....	231	230	209	207	135	78	64

c. de export van andere producten.

De uitvoerstatistieken stellen in staat hiervan voor geheel Indië het volgende overzicht op te stellen (mill. gld.).

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Slangen- e. a. huiden	3	5	3	7	4	3	1,5
Vee en pluimvee	2	3	4	4	3	3	2
Schelpen enz.	3	3	3	3	3	3	1,5
Rottan, pandanhoeden enz.	11	12	16	13	10	7	5
Gommen en harsen	11	11	11	12	6	3	2
Vruchten, zaden enz.	1	3	2	2	2	2	1
	31	37	39	41	28	20	13
af: ¼ voor tusschenhandel	8	9	10	10	7	5	3
	23	28	29	31	21	15	10
waarvan voor:							
Java en Madoera	16	18	17	19	14	9	6
Buitengewesten	7	10	12	12	7	6	4

d. de binnenlandsche consumptie van producten, geen eerste voedingsgewassen.

In deze groep heb ik samengevat alle producten, gekweekt of verzameld door de Inheemsche bevolking, voor zoover zij niet geëxporteerd worden en niet vallen onder de eerste voedingsgewassen. De samenstelling daarvan laat zeer veel te wenschen over, ik heb het echter juister geacht om de consumptie per groepsonderdeel afzonderlijk te benaderen, dan om voor de geheele groep één schatting te geven. De kans op groote fouten wordt daardoor stellig belangrijk gereduceerd. Daar zulks van belang kan zijn voor volgende onderzoeken zal ik per onderdeel zeer in het kort aangeven de door mij gevolgde benaderingsmethode.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
1. Klappers	61	66	74	67	58	38	25
2. Inl. suikerriet	12	11	10	9	7	3	2
3. Tabak voor kerf, stroo-tjes enz.	40	36	32	24	14	10	12
4. Vruchten, arensuiker enz.	40	40	40	40	35	30	20
5. Specerijen, pinang enz.	10	11	12	11	9	7	5
6. Hout en bamboe	60	62	63	64	60	45	30
7. Zoetwatervisch	26	30	34	30	24	20	15
8. Zeevisch	11	12	14	15	13	12	9
9. Veeteelt	74	75	80	83	75	56	31
10. Pluimvee	60	62	64	68	66	57	45
Nederlandsch-Indië	394	405	423	411	361	278	194
waarvan:							
Java en Madoera ±	278	285	295	286	251	191	131
Buitengewesten ±	116	120	128	125	110	87	63

1. Gebaseerd op de voor klapperolie, boengkil enz. verbruikte hoeveelheden, vermenigvuldigd met twee (zeer laag!) om het verbruik van versche klapper daaronder te begrijpen.

2. Berekend aan de hand van een artikel in het Economisch Weekblad en van de statistieken van het Centraal Kantoor voor de Statistiek.

3. Consumptie gebaseerd op een schatting door de tabaksaccijns-commissie, prijzen laag genomen, in verhouding tot prijsverloop bevolkingskrossok.

4 en 5. Schatting.

6. Benaderd in verband met voor huizenbouw en -herstel per jaar minstens noodig bedrag, plus een geringe toeslag voor brandhout.

7. Consumptie gebaseerd op gegevens in een artikel in het Economisch Weekblad, prijzen op bekende passerprijzen (veiligheidshalve sterk verlaagd).

8. Gebaseerd op gegevens der gemeentelijke vischveiling te Batavia en op het verbruik in Nederlandsch-Indië volgens een artikel in het Indisch Verslag 1930 (deel I).

9. Voor grootvee en varkens uitgegaan van slachtcijfers en benaderde veeprijzen, voor kleinvee van huidenexport en benaderde stuksprijzen.

10. Gebaseerd op de — zeer laag — geschatte consumptie en de passerprijzen voor kippen- en eendeneieren.

Alles tezamen ben ik ervan overtuigd dat de gevonden totalen nog sterk aan den lagen kant zijn. Voor de verdeeling over Java en Madoera en de Buitengewesten heb ik zoo goed mogelijk de onderdeelen gesplitst en overigens de bevolkingsverhouding toegepast.

e. loonen en salarissen, Inheemsche nijverheid enz.

In deze verzamelgroep heb ik de rest der Inheemsche inkomsten ondergebracht, waarbij ik per onderdeel een soortgelijke benadering toepaste als in de zoo juist behandelde groep. Ook hier zal ik dus een zeer korte aanwijzing van de gevolgde methode per onderdeel geven.

		1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
	Loonen:							
1.	Suiker	95	98	106	102	98	83	53
2.	Tabak	26	26	26	26	26	20	13
3.	Bergcultures	75	80	86	84	63	56	37
4.	Petroleum	11	14	17	24	24	17	14
5.	Scheepvaart	7	7	8	9	8	7	5
6.	Gas, Electriciteit, Mijnbouw, Spoor- en Tramwegen	12	12	13	13	12	10	8
7.	Gouvernement	110	113	116	120	124	126	122
8.	Overige niet-Inheemsche bedrijfstakken, locale ressorten en losse werklieden Gvt.	94	97	120	102	87	67	48
9.	Huisbedienden	50	52	53	52	50	40	30
		480	499	527	532	491	426	330
10.	Grondhuren: suiker	21	22	23	24	25	25	22
11.	id. andere cultures	4	4	5	5	5	5	4
12.	Pensioenen Gvt.	10	10	11	11	11	11	14
13.	Uitkeeringen. W. & W. fonds	2	3	3	3	3	3	3
14.	Andere pensioenen	1	1	1	1	1	1	2
15.	Winsten en loonen Inheemsche handel en nijverheid	300	325	350	350	325	250	150
		818	864	920	926	861	721	525
	waarvan voor:							
	Java & Madoera	585	617	660	661	627	528	389
	Buitengewesten	233	247	260	265	234	193	136

1. Naar opgaven van het Suikersyndicaat.

2. Naar opgaven van de D. P. V. en het Kantoor van Arbeid.

3. Benaderd door toepassing van een representatieve methode, waarbij voor rubber — thee — koffie — kina telkens van 5 ondernemingen de Inlandsche loonen volgens de jaarverslagen werden genomen en deze, gesplitst in direct bij de productie en bij uitbreiding en tuinonderhoud betrokken loonen, per geheele cultuurtak voor de totale productie en de totale aanplantoppervlakte in de gevonden verhoudingen zijn overgenomen.

4, 5 en 6. Naar opgaven van het Kantoor van Arbeid.

7. Naar een opgave van het hoofd der afdeeling Begrootingszaken van het Departement van Financiën.

8. Schatting.

9. Benaderd door te nemen rond 7% van het gevonden totaal der belastbare inkomens boven de ƒ 2000.—; m.i. zeer aan den lagen kant.

10. Naar opgaven van het Suikersyndicaat.

11. Benaderd in verband met de door andere cultures dan de suiker gehuurde bevolkingsgronden.

12 en 13. Naar opgaven van het Departement van Financiën en de pensioenfondsen.

14 en 15. Schatting.

Naar men ziet bevinden zich in deze groep vele posten, waarvan de vermelde bedragen niet meer dan een schatting zijn, ik ben er echter van overtuigd dat ik geen enkele post geflatteerd heb, doch dat zij in werkelijkheid belangrijk hooger zullen wezen. Overigens sta ik natuurlijk gaarne open voor elke billijke critiek.

De verdeeling over Java en de Buitengewesten is per onderdeel zooveel mogelijk berekend, voor het overige heb ik de verhouding der bevolkingscijfers genomen.

Alvorens nu de gevonden cijfers samen te trekken moet een aftrek worden toegepast voor de noodzakelijke kosten, die ter verkrijging der opbrengsten dienen te worden gemaakt, dus b.v. zaadpadi, herstel gereedschappen enz. Na overleg met het Hoofd van den Dienst der Landelijke Inkomsten neem ik daarvoor aan *vijf procent*. Weliswaar geldt dit percentage vooral voor den rijstbouw, wanneer het echter over het geheele gebied der Inheemsche voortbrenging wordt uitgestrekt (dus o.a. inclusief de vischvangst, doch zonder de in groep *e* onder 15 genoemde bedragen, daar die alleen loonen en winsten voorstellen) is n.h.v. een billijke correctie toegepast, die op de volgende wijze kan worden berekend.

Java en Madoera.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Sub a	964	898	759	749	770	467	332
„ b	38	41	67	52	35	28	25
„ c	16	18	17	19	14	9	6
„ d	278	285	295	286	251	191	131
	1.296	1.242	1.138	1.106	1.070	695	494
w.v. 5% = ...	65	62	57	55	54	35	25
blijft	1.231	1.180	1.081	1.051	1.016	660	469

Buitengewesten.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Sub a	305	277	246	241	246	150	108
„ b	231	230	209	207	135	78	64
„ c	7	10	12	12	7	6	4
„ d	116	120	128	125	110	87	63
	659	637	595	585	498	321	239
w.v. 5%=	33	32	30	29	25	16	12
blijft	626	605	565	556	473	305	227

Tenslotte wordt het inkomen der Inheemsche bevolking dan als volgt samengevat

Java en Madoera.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Sub a t/m d	1.231	1.180	1.081	1.051	1.016	660	469
Sub e	585	617	660	661	627	528	389
Tezamen	1.816	1.797	1.741	1.712	1.643	1.188	858

Buitengewesten.

Sub a t/m d	626	605	565	556	473	305	227
Sub e	233	247	260	265	234	193	135
Tezamen	859	852	825	821	707	498	363
Nederlandsch-Indië	2.675	2.649	2.566	2.533	2.350	1.686	1.221

Het inkomen der niet-Inheemsche bevolkingsgroepen.

Het is verklaarbaar, ja logisch, dat ik bij het benaderen van het totaal inkomen dezer groepen eerst getracht heb dezelfde methode te volgen als voor de Inheemsche werd toegepast. Wanneer wij den ontstellenden teruggang zien van het uitvoercijfer der producten van den ondernemingslandbouw, zijn wij op het eerste gezicht geneigd de daling van het uit dien landbouw getrokken deel van het Indische volksinkomen daaraan evenredig te stellen en dus de exportcijfers als basis voor onze calculaties te nemen. Voor de overige groepen — nijverheid en handel, bankwezen en verkeerswezen, gouvernement en locale ressorten — denken wij dan in aan-

sluiting daarop wel reëele cijfers te kunnen vinden. Echter, deze poging moet op niets uitloopen, gelijk ik zelf heb ondervonden; reeds bij de eerste groep, die der landbouwexportproducten ben ik volkomen vastgeloopen, gestrand op twee klippen.

De eerste is deze, dat de uitvoerwaarde geen behoorlijke basis kàn vormen omdat in deze slechte tijden zeer vele ondernemingen blijven doorwerken in weerwil van groote of minder groote verliezen, dus m.a.w. aan kosten meer besteden dan zij zelf in de opbrengst terugontvangen. Dat zal zich bij sommige op deze wijze uiten dat zij minder afschrijven dan bedrijfseconomisch noodzakelijk zou zijn, dat zij dus hun werkelijke uitgaven langzamerhand de opbrengstlijn zien naderen; bij andere dat deze uitgaven zelfs de opbrengst overtreffen en zij gedwongen zijn het uitgavensurplus te dekken hetzij door hun kasreserves aan te spreken, hetzij door daarvoor te leenen. In beide gevallen wordt in den vorm van grondstoffen, salarissen en loonen meer besteed dan de opbrengst normaliter zou wettigen en daar wij voor het Indische volksinkomen te rekenen hebben met de bedragen die daadwerkelijk aan de individuen zijn uitbetaald, is het duidelijk, dat de opbrengst der producten geen basis voor de berekening van de som der individueele inkomens kan vormen.

De tweede klip is deze dat het, ook afgezien van de eerste overweging, *onmogelijk* is uit de gegeven opbrengsten af te zonderen de loonbedragen der verschillende bevolkingsgroepen. In normale omstandigheden geeft deze opbrengst te zien het spiegelbeeld van: winst, loonen, salarissen, grond- en hulpstoffen, afschrijvingen, reis- en transportkosten, porti en telegrammen enz. enz. Welnu, het is ten eenenmale uitgesloten, de geldsbedragen van de posten, die in mindering der opbrengsten zouden moeten worden gebracht om loonen en salarissen over te houden, met eenigen graad van nauwkeurigheid te bepalen. Alle pogingen, in die richting aangewend, zijn gedoemd om te falen.

Wat hier is uiteengezet voor de landbouwexportproducten, geldt in nog sterker mate voor de overige bedrijfsgroepen. Natuurlijk zou, via een allesomvattende enquête, meer licht over deze zaak verspreid kunnen worden, maar zulk een onderzoek zou veel tijd en zeer veel geld kosten, zoodat daaraan in de tegenwoordige omstandigheden niet valt te denken.

De slotsom van dit alles is, dat voor de niet-Inheemsche bevolkingsgroepen de benadering van het totaalinkomen slechts kan worden verkregen langs den eenigen weg, die nog openstaat, t.w. door gebruik te maken van de bekende gegevens betreffende *het belastbare inkomen*. Inderdaad moet, wanneer alle daarvoor in aanmerking komende individuen in de I. B. zijn aangeslagen en van een ieder het volle inkomen wordt getroffen, het totale inkomen dezer bevolkingsgroepen vrijwel overeenstemmen met het belastbare inkomen (kleine verschillen zijn niet te vermijden). Helaas ontbreekt de zekerheid, dat in de practijk aan beide voorwaarden is voldaan, of liever: wij weten wel zeker dat niet het geheele inkomen dezer groepen door de I. B. wordt getroffen.

Toch meen ik, dat dit er niet toe mag leiden, de gevonden cijfers terzijde te stellen. Hetzelfde geldt immers ook voor de Inheemsche groep, waarbij tal van posten zeer aan den lagen kant zijn genomen. Ik heb dan ook aangenomen dat de fout, die voor beide bevolkingsgroepen in dezelfde richting werkt, in verhouding tot het inkomen per groep van gelijke kracht is, zoodat ik heb afgezien van verdere gissingen en naast het gevonden Inheemsche inkomen heb gesteld het belastbare inkomen der niet-Inheemsche groepen, waarvoor ik uit de beschikbare gegevens na eenige becijferingen de volgende bedragen heb afgeleid:

	Europeanen	*Vreemde Oosterlingen*	*Totaal*
1926	474	313	787
1927	486	318	804
1928	515	341	856
1929	527	358	885
1930	543	368	911
1931	483	294	777
1932	375	221	596

Het zal U opgevallen zijn dat ik slechts genomen heb de onder de I. B. vallende inkomens en dus de winsten, die door de Vennootschapsbelasting worden getroffen, heb uitgeschakeld. Dit is daarom gedaan, dat deze winsten, voor zoover ze in Indië worden uitgekeerd, weder door de I. B. worden getroffen, en voor zoover

ze niet worden uitgekeerd, of naar het buitenland gaan, ook geen deel uitmaken van het Indische volksinkomen als „de som der individueele inkomens". Wel zouden, wanneer geen V. B. werd geheven, de binnen Indië uitgekeerde bedragen met den daarop drukkenden V. B.-aanslag verhoogd kunnen zijn; stellen wij dit bedrag op 10% der totale winst, dan zou dus ook 10% der geheven V. B. aan de individueele inkomens dezer bevolkingsgroepen zijn toegevloeid, wat resp. 8 — 6 — 6 — 5 — 5 — 3 en 1 millioen gulden is, zoodat het gezamenlijke inkomen stijgt in:

1926	tot	795 m.m.	1930	tot	916 m.m.
27	„	810 „	31	„	780 „
28	„	862 „	32	„	597 „
29	„	890 „			

waartegenover de belastingdruk op deze totalen evenveel hooger wordt. Met de overige 90% der V. B. wordt derhalve in de hierna volgende opstelling geen rekening gehouden, die drukt *niet* op het Indische volksinkomen in den zin, zooals ik dat heb gedefiniëerd.

De belastingen.

Nu in het bovenstaande een benadering van het volksinkomen is gegeven, welke ik, in weerwil van alle feilen die eraan kleven en die ik zelf vermoedelijk het beste aanvoel, toch niet onredelijk kan achten, dient te worden nagegaan welke belastingen uit dit inkomen worden voldaan. Ook daarbij treden verschillende bezwaren voor den dag, die niet alle op even bevredigende wijze uit den weg kunnen worden geruimd.

Vooreerst de vraag naar welke belastingen zich ons onderzoek heeft uitgestrekt. Dit zijn de Landsbelastingen zoowel als die welke door de Inheemsche zelfbesturen worden geheven. De locale heffingen van gewesten en gemeenten zijn dus evenmin in aanmerking genomen als de dessalasten. Men zal dit laatste wellicht betreuren, het was mij echter onmogelijk, niet slechts om ze alle op te sporen, maar nog veel meer om ze alle in geld uit te drukken en om de ontzaglijke verschillen tusschen de dessa's in verschillende streken op bevredigende wijze in een algemeen percentage samen te vatten. De hieruit ontstane onvolkomendheid zal dus noodgedwongen moeten worden aanvaard.

In de tweede plaats de wijze van verdeeling der onderscheiden heffingen over de bevolkingsgroepen. Hierbij heb ik voor wat de Landsinkomstenbelasting betreft de verhoudingen tusschen de aanslagtotalen der groepen genomen, voor de uitvoerrechten de juiste bedragen zoo goed mogelijk ontleend aan de bestaande opgaven en voor het overige ten aanzien van de Inheemsche bevolkingsgroep overgenomen de percentages, waartoe MEYER RANNEFT voor Java en Madoera was gekomen, met een correctie wanneer uit het rapport-VAN GINKEL een noemenswaardige afwijking bleek voor de Buitengewesten. Het is wel mogelijk dat in de onderlinge verhoudingen sedertdien eenige wijzigingen zijn ingetreden doch van veel belang zullen deze zeker niet kunnen zijn en ook terwille van de continuïteit ben ik daar overheen gestapt. Voor de invoerrechten heb ik de groepsindeeling van MEYER RANNEFT gevolgd, die ook door VAN GINKEL voor de Buitengewesten is aanvaard; bij de uitwerking daarvan moesten eenige eigenaardige moeilijkheden worden overwonnen tengevolge van de omstandigheid dat de invoerstatistiek in 1928 geheel werd omgewerkt, waarbij het aantal artikelengroepen van nog geen 200 werd opgevoerd tot ruim 1000.

In de derde plaats moet bij de kohierbelastingen, met name de Inkomstenbelasting en de Landelijke inkomsten, de vraag onder de oogen worden gezien of tegenover het benaderde volksinkomen van een bepaald jaar gesteld moet worden het totaal der *opgelegde aanslagen* die op dat jaar betrekking hebben, dan wel de in dat jaar *werkelijk ontvangen bedragen*. Men kan daarover van meening verschillen, zij die de eerste opvatting aanhangen wijzen erop dat een direct oorzakelijk verband bestaat tusschen het individueele inkomen en den opgelegden aanslag en dat slechts de daaruit voortspruitende verhouding den juisten druk weergeeft, *niet* het min of meer toevallige moment waarop de belasting wordt betaald.

De aanhangers der tweede meening stellen daar tegenover dat het bij onderzoeken als het onderwerpelijke niet gaat om den individueelen belastingdruk, maar om de bepaling van dat deel van het volksinkomen van een bepaald jaar dat in hetzelfde jaar aan de Overheid als belasting wordt afgedragen. Nu zal vooreerst de overgroote meerderheid der aangeslagenen haar belastingbetaling (ook al slaat die volgens het kohier op aanslagen over vroegere jaren) verrichten uit haar inkomsten gedurende het „betalingsjaar",

maar zelfs zij die vroeger voor belastingbetaling gereserveerd hebben zullen — economisch gezien — deze gereserveerde bedragen voor het overgroote deel slechts kunnen losmaken uit den kringloop waarin zij zijn opgenomen, wanneer uiteindelijk anderen van hun inkomsten gelijke bedragen opzij willen zetten (de opvolging der spaarders, o.a. bij POLAK [1]).

Zoo bestaat de direct oorzakelijke band fiscaal dus tusschen individueel inkomen en aanslag, maar economisch tusschen volksinkomen en betaling. In mijn berekeningen heb ik daarom den tweeden gedachtengang gevolgd, waardoor bovendien het groote voordeel wordt bereikt van directe aansluiting bij de niet-kohierbelastingen.

Bij de cijfermatige uitwerking zijn voor de Landsbelastingen de ontvangsten genomen, zooals die in de laatste financiëele nota vermeld werden, voor de heffingen der zelfbesturen heb ik gebruik gemaakt van de daaromtrent door het Departement van Binnenlandsch Bestuur verzamelde gegevens. Wat nu in de eerste plaats de *Landsbelastingen* betreft, leidt het hierboven besprokene tot de volgende opstelling van het deel dat op de Inheemsche bevolkingsgroep drukt (in duizenden guldens):

	Percentage	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Ink. bel.	varieert	15.918	15.791	17.230	17.248	16.742	16.167	11.160
Crisisheffing	id.	—	—	—	—	—	—	1.500
Pers. Bel.	6	272	277	301	314	326	336	288
Verponding	3	304	294	163	205	289	432	348
Zegel	10	1.360	1.390	1.393	1.422	1.159	918	768
Overschrijving	10	300	273	269	286	269	229	211
Loterijen	10	44	42	82	103	81	109	100
Slachtbel.	80	5.006	5.333	5.863	5.670	5.302	5.011	4.594
Bijz. Bel.	100	434	393	463	490	428	244	303
Land. Ink.	100	46.955	35.893	36.549	36.679	37.177	34.500	30.300
Invoerrecht	varieert	41.012	40.336	43.447	46.296	38.527	29.939	23.363
Uitvoerrecht	id.	13.553	13.489	12.197	11.749	7.398	3.521	2.100
Stat. recht	id.	4.371	4.426	4.452	4.396	3.419	2.285	1.547
Accijns Gedist. en bier	10	81	90	107	111	95	76	68
,, Petroleum	70	7.396	8.148	8.937	9.029	8.530	7.874	7.748
,, Benzine	30	2.934	3.530	4.398	5.421	6.051	5.385	6.245
,, Lucifers	90	8.390	9.920	10.016	9.663	8.777	6.908	4.283
,, Tabak (Borneo)	70	89	76	82	85	68	63	137
Andere I. U. A	50	124	130	158	164	146	112	94
Recht van openbaren verkoop	10	239	232	212	258	311	293	264
	Tezamen	148.782	140.063	146.319	149.589	135.095	114.402	95.421
Waarvan voor Java en Madoera		93.873	84.380	90.103	91.943	85.096	74.620	60.997
Buitengewesten		54.908	55.683	26.216	57.646	49.999	39.782	34.424

*) Prof. Dr. N. J. POLAK: Eenige grondslagen voor de financiering der onderneming.

Bij deze opstelling zij nog op sommige punten zeer in het kort een nadere toelichting gegeven.

I. B. Op de ontvangen bedragen is de verhouding der opgelegde aanslagen toegepast. Daardoor is het aandeel der Inheemsche groep iets te groot genomen, daar het grootste percentage wanbetalers in die groep voorkomt.

Pers. Bel. MEYER RANNEFT deelt mede dat het aandeel der Inheemsche bevolking op Java zeer gering is, „in sommige gewesten zelfs minder dan de Europeesche verponding". Voor deze laatste berekent hij ± 2%; dit percentage ook voor de Pers. Bel. aannemende, daarbij het percentage voor de Buitengewesten, dat VAN GINKEL op rond 18 stelde, in aanmerking nemende, en tenslotte beide gebiedsdeelen op hun relatieve waarde stellende ben ik voor geheel Indië op 6% gekomen.

Verponding. Een soortgelijke berekening voor deze belasting (MEYER RANNEFT 2% voor Java, VAN GINKEL rond 9% voor de Buitengewesten) komt uit op gemiddeld 3% voor geheel Ned.-Indië.

Slachtbelasting. MEYER RANNEFT vond voor Java rond 93%, VAN GINKEL voor de Buitengewesten 57%, de relatieve waarde in in aanmerking nemende ben ik voor geheel Indië op 80% gekomen.

Invoerrechten. De percentages, welke ik door benadering heb gevonden, zijn:

1926	53,54	1930	49,59
1927	50,81	1931	51,80
1928	48,83	1932	49,29
1929	48,53		

VAN GINKEL komt tot een hooger percentage voor de Buitengewesten, omdat hij ook de (bij eersten invoer op Java betaalde) rechten op de uit Java geïmporteerde goederen medetelt, maar het gevonden bedrag tenslotte uitdrukt in een percentage van alleen de in de Buitengewesten geïnde rechten. Na elimineering van deze dubbeltelling kom ik aan de hand zijner cijfers voor de Buitengewesten voor 1927 tot *50,87%*, voor geheel Indië vond ik in dat jaar 50,81%, zoodat practisch geen verschil blijkt te bestaan.

Uitvoerrechten. Hiervan konden de juiste bedragen voor het Inheemsche gedeelte vrijwel steeds worden teruggevonden.

Statistiekrecht. Daar dit op in- en uitvoer slaat is allereerst

deze scheiding tot stand gebracht en daarna per deel en per jaar het percentage toegepast, dat voor deze beide groepen was gevonden.

Accijnzen. Hier zijn de door MEYER RANNEFT gevonden percentages aangehouden voor gedistilleerd (en bier), petroleum en lucifers; voor benzine is in het Javarapport in 't geheel niets opgenomen, aan de hand van VAN GINKEL kan het percentage voor geheel Indië (zeer ruim gemeten) op 30 worden gesteld.

De overige groepen vereischen geen nadere bespreking. De splitsing over Java en de Buitengewesten is zoo nauwkeurig mogelijk gedaan, door voor Java de berekening feitelijk nog eens over te maken met behulp der daarvoor geldende percentages en berekende of benaderde bedragen; het verschil met het totaalbedrag is dan wat tot de Buitengewesten behoort.

Behalve deze algemeene Landsbelastingen heeft men in de Buitengewesten nog de *heerendiensten in de rechtstreeks bestuurde gebieden.* Hoewel ook hiervan nog steeds een belangrijk gedeelte daadwerkelijk wordt verricht, is het percentage afkoopers toch dusdanig groot (van 1927 af ruim 50) dat ik mij gerechtigd achtte het afkoopbedrag aan te nemen als grondslag ook voor de geldswaardeberekening der verrichte diensten. Te laag zal deze geldswaarde zeer zeker niet zijn. De uitkomsten zijn dan (1000 gld.) voor

1926	10.387	1930	10.617
1927	9.812	1931	9 236
1928	10.972	1932	±8.000
1929	10.575		

Wat de *belastingen der Zelfbesturen* betreft, deze bestaan hoofdzakelijk uit Landrente, Inkomstenbelasting en heerendiensten, terwijl op Java ook nog hoofdgeld en in de Buitengewesten boschproducten- en slachtbelasting wordt geheven. De totale druk deze heffingen op de zelfbestuursonderhoorigen was in:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Java & Madoera	4.700	4.794	4.553	4.700	4.855	4.315	3.392
Buitengewesten	18.956	18.957	19.316	20.168	18.379	17.685	14.787
Ned.-Indië	23.656	23.751	23.869	24.868	23.234	22.000	18.179

De heerendiensten zijn eveneens in geld omgerekend, voor de Buitengewesten op basis der — vrij belangrijke — afkoopen en voor Java met behulp van benaderde dagloonen, te laag wordt het bedrag daardoor ongetwijfeld niet.

Tenslotte heb ik, op het voetspoor van MEYER RANNEFT, *de geheele winst van de monopolies zout en pandhuizen* als belasting van de Inheemsche bevolkingsgroep aangemerkt. Zuiver is deze methode zeker niet. Wat zout betreft zou men ongetwijfeld een redelijke winstmarge voor het bedrijf mogen calculeeren en slechts het restant als verkapte accijns beschouwen, terwijl bij de pandhuizen zeker een scheiding tusschen consumptief en productief crediet zou moeten worden gemaakt en daarenboven de belastingfactor eer in den aangelegen rentevoet dan in de bedrijfsuitkomsten ware te zoeken.

Het is echter buitengewoon moeilijk deze berekeningen in de practijk uit te voeren, en daarom, zoomede ter wille van de continuïteit, heb ik mij aangesloten bij MEYER RANNEFT, ofschoon de opgebrachte bedragen stellig — als belasting — te hoog zijn, ook al omdat ze ten *volle* als druk op het Inheemsche bevolkingsdeel zijn aangemerkt. Zij zijn voor:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Zout	8.979	9.207	9.094	8.569	7.063	6.708	8.674
Pandhuizen	12.595	11.786	10.581	12.900	11.561	6.024	3.385
Ned.-Indië	21.574	20.993	19.675	21.469	18.624	12.732	12.059
waarvan							
Java & Madoera	17.486	16.887	15.698	17.491	15.211	9.701	8.617
Buitengewesten	4.088	4.106	3.977	3.978	3.423	3.031	3.442

Voor de verdeeling over Java en de Buitengewesten is uitgegaan eenerzijds van de geldsbedragen der zoutverkoopen, anderzijds van de rente-ontvangsten.

De belastingdruk.

Het is thans mogelijk den druk der belastingen, of liever het aandeel te bepalen, dat jaarlijks door de Overheid aan het Volksinkomen wordt onttrokken tot het voeren van eigen huishouding.

Het totale Volksinkomen van Ned.-Indië bleek als volgt te kunnen worden samengevat (millioenen guldens):

Inheemschen.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Java en Madoera	1816	1797	1741	1712	1643	1188	858
Buitengewesten	859	852	825	821	707	498	363
tezamen	2675	2649	2566	2533	2350	1686	1221
Niet-Inheemschen.							
tezamen	795	810	862	890	916	780	597
Ned.-Indië	3470	3559	3428	3423	3266	2466	1818

De hierboven gevonden belastingen leiden tot de volgende recapitulatie (duizenden guldens):

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Ontvangsten Landsbelastingen	344.175	321.948	361.124	343.926	312.577	251.507	212.827
af:							
90% V.B. (+ I.B. vennootsch)	70.178	53.719	55.331	46.986	40.919	23.953	10.992
Uitkeering Ned. O. W. B.	5	—	22.261	534	697	—	3
O. W. B.	—	—	695	—	—	—	—
Opgeheven belastingen	68	638	1	874	—	191	7
	273.924	267.591	282.836	295.532	270.961	227.363	201.825
waarvan							
Inheemsch	148.782	140.063	146.319	149.589	135.095	114.402	95.421
Niet-Inheemsch	125.142	127.528	136.517	145.943	135.866	112.961	106.404

Ik breng hier nog even in herinnering dat de V. B. (incl. de I. B. 1924 voor zoover die op vennootschappen drukte) voor 90% is beschouwd als te drukken op de niet binnen Indië uitgekeerd wordende winst, dus niet op het Indische Volksinkomen. Verder dat in overeenstemming met het terzake ingenomen standpunt voor alle jaren bij de kohierbelastingen de ontvangsten en niet de aanslagen zijn genomen. Practisch blijkt dat vrijwel geen verschil op te leveren.

Voor de I. B. b.v. zijn de volgende bedragen te vinden (duizenden guldens):

Over	Aanslagen tot en met Mei 1933	Ontvangsten gedurende
1926	54.178	55.038
1927	51.546	50.755
1928	53.020	54.785
1929	55.257	54.409
1930	53.384	53.199
1931	48.882	48.500
Tezamen	316.267	316.686

De datum einde Mei 1933 is nog te vroeg om ook 1932 in dit overzicht te betrekken.

Wèl zijn in 1931 en 1932 groote verschillen aan te wijzen tusschen de werkelijke ontvangsten aan kohierbelastingen en de als „zuivere opbrengst" ten bate dier begrootingsjaren geboekte bedragen, maar dat is vrijwel uitsluitend een gevolg van de met ingang van 1931 gewijzigde boekingsmethode, waardoor in het vervolg de „zuivere opbrengst" (d.w.z. de over het kohierjaar in het overeenkomstige en het daarop volgende kalenderjaar opgelegde aanslagen minus verminderingen, ontheffingen en afschrijvingen) als bate wordt geboekt, waarbij als overgangsmaatregel *daarenboven* de ontvangsten op kohieren van vóór 1931 ten bate van het jaar van ontvangst worden geboekt. In 1931 en 1932 heeft men dientengevolge een groote accumulatie van ongelijksoortige posten gekregen, gelijk uit onderstaand overzichtje moge blijken (millioenen guldens):

	1931			1932		
	Aanslagen	Ontvangsten van vorige jaren	Zuivere opbrengst	Aanslagen	Ontvangsten van vorige jaren	Zuivere opbrengst
I. B. + Crisisheffing	46,7	18,0	64,7	52,4	2,4	54,8
Verponding ...	10,7	8,8	19,5	12,3	2,1	14,4
Land. Ink. ...	37,—	1,6	38,6	33,4	0,1	33,5
	94,4	28,4	122,8	98,1	4,6	102,7

terwijl de werkelijke ontvangsten in die jaren waren:

	1931	1932
I. B. + Crisisheffing	48,5	46,6
Verponding	14,4	11,6
Land. Ink.	34,5	30,3
	97,4	88,5

Voor 1931 is tusschen het opstellen der financiëele nota, waaraan bovenstaande cijfers zijn ontleend, en einde Mei 1933 nog 2,2 millioen aan aanslagen in de I. B. opgelegd, waarmede het verschil van 3 millioen vrijwel geheel is opgeheven.

Alleen voor 1932 bestaat dus tusschen de opgelegde aanslagen *over* dat jaar en de ontvangsten *in* dat jaar een noemenswaard verschil, doch dat zal vermoedelijk grootendeels wel weer teniet worden gedaan door de latere verminderingen en afschrijvingen.

De dubbeltellingen in deze beide jaren die en voor zoover zij een gevolg zijn van de wijziging in boekingsmethode mogen uiteraard in de door mij gemaakte opstellingen niet worden overgenomen.

Nog dient te worden opgemerkt dat de merkwaardige overeenstemming tusschen de totalen aan opgelegde aanslagen en werkelijke ontvangsten in de periode 1926/1931 slechts een toevallige is. De ontvangsten zijn samengesteld uit betalingen over verschillende belastingjaren; bovendien vloeit de volle opgelegde aanslag nooit in zijn geheel in de schatkist, doch moet steeds een gedeelte wegens wanbetaling worden afgeschreven. Deze overeenstemming heeft echter het voordeel dat voor deze jaren de aanhangers van de eerste methode practisch tot hetzelfde resultaat komen als die der tweede, waarbij ook ik mij heb aangesloten.

Na deze — noodzakelijke — uitweiding tot ons eigenlijke onderwerp terugkeerende, krijgt men voor de *Inheemsche bevolkingsgroep* de volgende opstelling:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Java en Madoera.							
Landsbelastingen	93.873	84.380	90.103	91.943	85.096	74.620	60.997
Zelfbesturen	4.700	4.794	4.553	4.700	4.855	4.315	3.392
Monopolies	17.486	16.887	15.698	17.491	15.211	9.701	8.617
	116.059	106.061	110.354	114.134	105.162	88.636	73.006
Buitengewesten.							
Landsbelastingen	54.909	55.683	56.216	57.646	49.999	39.782	34.424
Heerendiensten	10.387	9.812	10.972	10.575	10.617	9.236	8.000
Zelfbesturen	18.956	18.957	19.316	20.168	18.379	17.685	14.787
Monopolies	4.088	4.106	3.977	3.978	3.423	3.031	3.442
	88.340	88.558	90.481	92.367	82.418	69.734	60.653
dus *Ned.-Indië*	204.399	194.619	200.835	206.501	187.580	158.370	133.659

Drukken wij deze cijfers thans uit in procenten van het gevonden volksinkomen, dan zien wij:

a. Niet-Inheemsche bevolking.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Inkomsten (milli-oenen)	795	810	862	890	916	780	597
Belastingen (dui-zenden)	125.142	127.528	136.517	145.943	135.866	112.961	106.404
dus in % van het inkomen	15,78	15,74	15,84	16,40	14,83	14,48	17,82

b. Inheemsche bevolking (Ned.-Indië).

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Inkomen	2.675	2.649	2.566	2.533	2.350	1.686	1.221
Belastingen	204.399	194.619	200.835	206.501	187.579	158.370	133.659
dus in % v/h in-komen	7,64	7,35	7,83	8,15	7,98	9,39	10,95

c. idem (Java en Madoera).

Inkomen	1.816	1.797	1.741	1.712	1.643	1.188	858
Belastingen	116.059	106.061	110.354	114.134	105.162	88.636	73.006
dus in % v/h in-komen	6,39	5,90	6,34	6,67	6,40	7,46	8,51

d. idem (Buitengewesten).

Inkomen	859	852	825	821	707	498	363
Belastingen	88.340	88.558	90.481	92.367	82.418	69.734	60.653
dus in % v/h in-komen	10,28	10,39	10,97	11,25	11,66	14,—	16,71

Wij constateeren dus, als eindresultaat onzer bevindingen, een belangrijk zwaarderen druk op de niet-Inheemsche dan op de Inheemsche bevolking. Alleen blijkt van 1930 af het verschil in percentage minder groot te zijn dan in de jaren daarvóór, in 1932 neemt de afstand der beide curven echter weder toe.

Retrospectieve beschouwingen.

Hoewel moet worden toegestemd dat het gebrek aan juiste primaire gegevens en het onvolmaakte van de berekenings- en benaderingsmethoden het trekken van *definitieve* conclusies niet wel mogelijk maakt, is er toch alle aanleiding eenige korte nadere beschouwingen te wijden aan de verkregen resultaten.

116,059.000

a. Wat het volksinkomen betreft valt het op dat de curve voor het Inheemsche deel van 1926 af vrijwel constant daalt, om in 1931 en 1932 zeer sterk door te zakken, terwijl dit laatste verschijnsel zich ook wel voor de niet-Inheemsche groepen voordoet, doch daartegenover deze laatsten tot en met 1930 een doorgaande stijging te zien geven. Dat is uitsluitend een gevolg van de daling der prijzen voor primaire voedingsgewassen. Schakelen wij die uit dan houdt men over resp. 1469 — 1533 — 1571 — 1593 — 1385 — 1005 — 803 millioen, waarbij alleen de omslag reeds in 1930, en niet in 1931 valt, zooals bij de overige groepen.

b. De procentueele verhouding tusschen inkomen en belasting zakt, na een doorgaande stijging, in 1930 plotseling in voor beide groepen, uitsluitend een gevolg van den sterken val der Landsmiddelen in dat jaar, waaraan vrijwel alleen debet zijn de in- en uitvoerrechten (tezamen, incl. statistiekrecht, rond 23 millioen waarvan de invoerrechten alleen 18 millioen). Blijkbaar heeft men bij de keerende conjunctuur het allereerst bezuinigd op de materiëele uitgaven en de inkomsten allerwegen het langst onaangetast gelaten.

c. Bij de Inheemsche groep valt op de daling — zoowel absoluut als relatief — der belastingen in 1927 ten opzichte van 1926. Dat is uitsluitend een gevolg van de opheffing van het hoofdgeld op Java en Madoera, waardoor in de volgende jaren ruim 12 millioen minder werd ontvangen. Voor de Buitengewesten treedt dit verschijnsel dan ook niet op.

d. De Inheemsche bevolking van Java en Madoera blijkt belangrijk lager belast te worden dan haar groepsgenooten in de Buitengewesten. Teneinde de oorzaken daarvan op te sporen, is het gewenscht vooraf een ietwat gedetailleerd overzicht te geven van de op elk dezer beide groepen drukkende belastingen.

Java en Madoera.

1. Landsbelastingen.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Ink. Bel.	4.340	4.250	5.098	5.295	5.357	4.527	2.679
Crisisheffing	—	—	—	—	—	—	350
Pers. Bel.	60	61	67	70	72	75	64
Verponding	135	130	72	92	128	192	154
Slachtbel.	4.013	4.340	4.794	4.520	4.244	4.028	3.700
Bijz. Bel.	200	200	201	281	156	101	195
Land. Ink.	43.955	32.893	32.744	33.217	33.659	31.000	27.300
Invoerrecht	25.212	25.060	28.100	29.530	24.389	20.444	15.186
Uitvoerrecht ...	1.815	1.695	2.308	2.294	1.787	1.256	749
Stat. recht	1.403	1.378	1.619	1.603	1.422	1.187	780
Acc. Benzine ...	342	410	510	627	698	619	715
Overige belastingen (omgeslagen in verhouding tot de bevolking)	12.398	13.963	14.590	14.414	13.184	11.191	9.125
	93.873	84.380	90.103	91.943	85.096	74.620	60.997
2. Zelfbesturen.							
Heerendiensten	—	1.504	1.401	1.514	1.602	1.093	820
Landrente	—	2.212	2.199	2.231	2.234	2.243	1.682
Hoofdgeld	—	807	717	705	761	743	740
Ink. Bel.	—	271	236	250	258	236	150
	± 4.700	4.794	4.553	4.700	4.855	4.315	3.392
3. Monopolies.							
Zout	5.836	5.985	5.911	5.570	4.591	4.360	5.638
Pandhuisdienst	11.650	10.902	9.787	11.921	10.620	5.341	2.979
	17.486	16.887	15.698	17.491	15.211	9.701	8.617
4. Landsbelastingen en monopolies tezamen ...	111.359	101.267	105.801	109.434	100.307	84.321	69.614

Buitengewesten.

1. Landsbelastingen.

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Ink. Bel.	11.578	11.541	12.132	11.953	11.385	11.640	8.481
Crisisheffing	—	—	—	—	—	—	1.150
Pers. Bel.	212	216	234	244	254	261	224
Verponding	169	164	91	113	161	240	194
Slachtbel.	993	993	1.069	1.150	1.058	983	894
Bijz. Bel.	234	193	262	209	272	143	108
Land. Ink.	3.000	3.000	3.805	3.462	3.418	3.500	3.000
Invoerrecht	15.800	15.276	15.347	16.766	14.138	9.495	8.177
Uitvoerrecht	11.738	11.794	9.889	9.455	5.611	2.265	1.351
Stat. recht	2.968	3.048	2.833	2.793	1.997	1.098	767
Acc. tabak	89	76	82	85	68	63	137
Acc. Benzine	2.592	3.120	3.888	4.794	5.353	4.766	5.530
Overige belastingen (omgeslagen in verhouding tot de bevolking)	5.536	6.262	6.584	6.632	6.184	5.328	4.411
	54.909	55.683	56.216	57.646	49.999	39.782	34.424
Heerendiensten	10.387	9.812	10.972	10.575	10.617	9.236	8.000
	65.296	65.495	67.188	68.221	60.616	49.018	42.424

2. Zelfbesturen.

Ink. Bel.	8.577	8.394	8.421	8.613	8.430	8.580	7.350
Landrente	—	—	187	262	182	222	155
Heerendiensten	8.379	8.363	8.308	8.768	7.831	7.000	6.000
Diverse belastingen	2.000	2.200	2.400	2.525	1.936	1.883	1.282
	18.956	18.957	19.316	20.168	18.379	17.685	14.787

3. Monopolies.

Zout	3.143	3.222	3.183	2.999	2.482	2.348	3.036
Pandhuisdienst	945	884	794	979	941	683	406
	4.088	4.106	3.977	3.978	3.423	3.031	3.442

4. Landsbelastingen en monopolies te zamen 69.384 69.601 71.165 72.199 64.039 52.049 45.866

Bij de verdeeling der algemeene Landsbelastingen heb ik getracht het aandeel van elke groep zoo nauwkeurig mogelijk te benaderen. Zoo is b.v. voor de I. B. de verhouding der opgelegde aanslagen genomen, voor de slachtbelasting het aantal geslachte dieren, voor de Landelijke Inkomsten zooveel mogelijk de exacte cijfers, voor de invoerrechten de verhouding tusschen de invoerbedragen, voor de uitvoerrechten de met behulp der tarieven berekende bedragen

enz. Van den benzine-accijns, die wat het Inheemsche deel betreft naar MEYER RANNEFT en VAN GINKEL uitsluitend op de Buitengewesten zou drukken, heb ik bij nadere overweging toch nog een fractie aan Java en Madoera toegerekend. Voor sommige belastinggroepen was een soortgelijke verdeelingswijze niet mogelijk, daar is de bevolkingsverhouding toegepast, uitgaande van de cijfers der volkstelling 1930 en rekening houdende met de verschillende procentueele bevolkingsaanwas op Java en in de Buitengewesten.

Nemen wij bij het beschouwen van beide staatjes nu gemakshalve een bevolkingsverhouding Java : Buitengewesten van 2 : 1 in gedachten, dan blijkt de hoogere belasting in de Buitengewesten aan verschillende oorzaken te zijn toe te schrijven.

Vooreerst drukt de som van Landsbelastingen en monopolies aanmerkelijk zwaarder. Ten deele komt dat voor rekening heerendiensten, naar het volgende staatje doet zien:

I. B., Crisisheffing, Landelijke Inkomsten en Heerendiensten:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Java en Madoera ...	48.295	37.143	37.842	38.512	39.016	35.527	30.329
Buitengewesten	24.965	24.353	26.909	25.990	25.520	24.376	20.631

Naast deze heffingen treedt de benzine-accijns als voornaam element op, terwijl de in- en uitvoerrechten (vooral deze laatste) en dientengevolge dus ook het statistiekrecht eveneens het hunne bijdragen.

De door al deze factoren ontstane relatieve drukverschuiving wordt weliswaar geremd door de tegengestelde werking van de monopolies, doch deze is lang niet krachtig genoeg om de verhouding voor Java/Madoera en de Buitengewesten weder gelijk te maken.

In de tweede plaats blijkt de druk der Zelfbestuursheffingen belangrijk zwaarder te zijn, de absolute cijfers komen voor de Buitengewesten in doorsnee 4 × zoo hoog uit als voor Java/Madoera. Weliswaar is het aantal zelfbestuursonderdanen in de Buitengewesten ongeveer 2 × zoo groot als op Java en Madoera, doch de zwaardere individueele druk wordt daardoor op geen stukken na gecompenseerd.

Voor 1930 (terwille van de zuiverheid werd het jaar der volkstelling genomen) kan de volgende opstelling worden gemaakt (duizendtallen):

	Java en Madoera	*Buitengewesten*	*Ned.-Indië*
Inh. bevolking	40.889	18.254	59.143
waarvan :			
Zelfbesturen	4.075	7.582	11.657
rechtstr. bestuurd	36.814	10.672	47.486
Belasting Inheemschen	105.162	82.417	187.579
waarvan :			
Zelfbesturen	14.350	35.908	50.258
rechtstr. bestuurd	90.812	46.509	137.321
dus per hoofd	*f* 2,57	*f* 4,52	*f* 3,17
namelijk :			
Zelfbesturen	„ 3,52	„ 4,74	„ 4,31
rechtstr. bestuurd	„ 2,47	„ 4,36	„ 2,89

Daar de gemiddelde inkomens per hoofd der bevolking in de Buitengewesten en op Java/Madoera elkander niet veel ontloopen, is het duidelijk dat de druk, berekend in een percentage van dat inkomen, belangrijk boven het Javaniveau moet uitkomen.

e. De relatieve druktoename op de Inheemsche bevolking blijkt de laatste jaren grooter te zijn geweest dan voor het niet-Inheemsche deel. In de eerste plaats is daarvoor aansprakelijk de veel sterker daling van het inkomen van de Inheemsche groep, gelijk uit het volgende overzichtje blijkt, waarin de jaren na 1926 telkens zijn uitgedrukt in procenten van 1926:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Inheemschen.							
Java en Madoera ...	100	99,—	95,9	94,3	90,5	65,4	47,3
Buitengewesten	100	99,2	96,—	95,6	82,3	58,—	42,3
tezamen	100	99,—	95,9	94,7	87,9	63,—	45,6
Niet-Inheemschen.							
tezamen.....	100	101,9	108,4	112,—	115,2	98,1	75,1
Ned.-Indië	100	102,6	98,8	98,7	94,1	71,1	52,4

Terwijl het geheele volksinkomen van Ned.-Indië is teruggevallen tot rond 52%, zijn de niet-Inheemsche groepen nog slechts gedaald tot 75%, de Inheemsche daarentegen tot iets meer dan 45%.

In de tweede plaats is de daling der belasting-opbrengsten lang niet evenredig geweest aan den val van het volksinkomen, waarbij valt op te merken dat de daling voor het Inheemsche bevolkingsdeel relatief wel grooter is geweest dan voor het niet-Inheemsche, doch niettemin in sterker mate is achtergebleven bij den teruggang van het groepsinkomen dan zulks het geval was bij de niet-Inheemsche groepen, gelijk blijkt uit onderstaand overzicht:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Inheemschen.							
Java en Madoera ...	100	91,4	95,1	98,3	90,6	76,4	62,9
Buitengewesten	100	100,3	102,4	104,6	93,3	78,9	68,7
Tezamen	100	95,2	98,3	101,—	91,8	77,5	65,4
Niet-Inheemschen.							
tezamen	100	101,9	109,1	116,6	108,6	90,3	85,—
Ned.-Indië	100	97,8	102,4	107,—	98,2	82,3	72,9

In 1932 is de belasting der Inheemschen nog rond 65% van 1926 — hun inkomen daarentegen slechts ruim 45%; de belasting der niet-Inhemschen 85% — hun inkomen nog 75%. M.a.w. de relatieve drukvermeerdering voor de Inheemschen bedraagt ongeveer $\frac{65}{45} \times 100\% - 100\% = 44{,}4\%$, voor de niet-Inheemschen $\frac{85}{75} \times 100\% - 100\% = 13{,}3\%$.

Uit deze staatjes blijkt ook nog dat het inkomen der Inheemsche bevolking in de Buitengewesten sterker is gedaald dan op Java en Madoera [1]), terwijl daartegenover de belastingen minder sterk zijn gedaald. Een gevolg daarvan is dat de drukverzwaring in de Buitengewesten relatief grooter is dan op Java en Madoera, de voornaamste oorzaak daarvan is wel het grootere aandeel dat de

1) Het gemiddeld inkomen per hoofd bedroeg in guldens in 1926/1932 voor :

Java/Madoera resp.	47,6	46,3	44,1	42,6	40,2	28,6	20,3
Buitengewesten „	52,5	50,7	47,8	46,2	38,7	26,5	18,8

minder soepele heerendiensten en zelfbestuursheffingen van het totaal uitmaken.

Daar ik de verrichte heerendiensten gewaardeerd heb op gelijke basis als de afgekochte is de druk over de geheele linie waarschijnlijk wat te hoog, de richting der stijgende curve wordt daardoor echter niet veranderd.

Het gevolg van de hier beschreven verschijnselen is geweest dat de afstand tusschen de percentages der beide bevolkingsdeelen is verminderd. Bedroeg het verschil in 1926 nog 8,14%, zoodat de niet-Inheemsche groepen dus ruim 2 × zoo zwaar belast waren als de Inheemsche, in 1932 is dit gedaald tot 6,87% en is de relatieve druk op de niet-Inheemsche bevolking nog slechts $1^2/_3$ × die op de Inheemsche. Tusschen deze jaren in zijn nog merkwaardige schommelingen op te merken, maar tot en met 1929 blijft het verschil toch boven de 8%. In 1930 en 1931 daalt het zeer sterk, in 1932 neemt het weer toe omdat, door de groote inkomstendaling, juist in dat jaar het deel der belastingen dat door deze groepen wordt gedragen relatief belangrijk is gestegen.

f. Met het probleem van de afwenteling der belastingen is in het bovenstaande slechts zeer oppervlakkig rekening gehouden. Het kon ook niet anders, elke fijnere indice in die richting ontbreekt. Wanneer wij b.v. nauwkeurig de werking van het afwentelingsproces bij de indirecte belastingen zouden kennen, daarbij vooral lettende op de snijpunten der vraag- en aanbodcurve bij en zonder belastingheffing, zou waarschijnlijk blijken dat een betrekkelijk belangrijk deel, stel der invoerrechten, uiteindelijk gedragen wordt door den importeur en niet door den consument, zoodat een verdeeling uitsluitend naar rato van het verbruik een onzuiver beeld geeft van de drukverdeeling. In deze onvolkomenheid, die de tendenz heeft het Inheemsche bevolkingsdeel een zwaarder druk toe te rekenen dan het in werkelijkheid draagt, moet echter berust worden.

Locale- en dessalasten.

Naar ik in de inleiding reeds opmerkte was het niet mogelijk betrouwbare gegevens over de laatstgenoemde categorie te verkrijgen en stuitte ook de omrekening van persoonlijke diensten tot

hun geldswaarde op onoverkomelijke bezwaren. Daarom is in dit artikel met geen van beide rekening gehouden.

MEYER RANNEFT heeft in zijn rapport voor 1924 een globale berekening gemaakt van de verdeeling der locale lasten op Java en Madoera over de Inheemsche en de niet-Inheemsche groepen, hij kwam daarbij tot de volgende cijfers (duizenden guldens):

Totaal belastingen en andere heffingen van Gewesten en Gemeenten	19.174
waarvan betaald door Inlanders	6.408
dus door niet-Inheemschen	12.766

Omtrent de dessalasten werd in datzelfde rapport opgemerkt:

> Bij elkaar — zoo luidt de algemeene conclusie — vormen de dessalasten een last, die moeilijk in geld is uit te drukken, maar die — geld, arbeid, product en bovenal grond meegerekend — voor bevolking en maatschappij de beteekenis van de landrente overtreft.

De landrente beliep in die jaren rond 32 millioen gulden. Neemt men nu, om de gedachten te bepalen, het totaal van locale- en dessalasten, door de Inlanders op Java en Madoera betaald in 1926, aan op rond 40 millioen gulden, dan beteekent dat op een inkomen van 1816 millioen dus een druk van rond *2,5%*. Voor de niet-Inheemsche groepen *op Java* in 1926 rond 13 millioen aan locale lasten stellende, komt men, bij een belastbaar inkomen van 497, dus rond 500 millioen, op een druk van *2,6%*.

Deze zeer globale berekening doet zien dat de drukverzwaring uit de hierbedoelde lasten voor beide bevolkingsgroepen ongeveer gelijk mag worden geacht; aangenomen kan worden dat de relatieve toename daarvan in volgende jaren ongeveer dezelfde zal zijn geweest als voor de Lands- en Zelfbestuursheffingen, ik kom dan in 1932 voor de Inheemsche bevolking op rond 3,6% en voor de niet-Inheemsche bevolking op rond 3%, waardoor *totale* druk voor de eerstgenoemde groep zou stijgen tot ongeveer *14,5%* en voor de laatste groep toi circa *20,8%*.

Vooruitblik.

Het is duidelijk dat het huidige economische wereldbestel feite-

lijk elke blik in de toekomst uitsluit. Elken dag verandert het aspect, elk uur staan wij voor nieuwe verrassingen. Iets meer dan mijn persoonlijke ideëen over het verloop van het thans reeds weder voor bijna drie kwart voleindigde jaar 1933 durf ik dan ook niet te geven.

Wanneer men het prijsverloop voor primaire voedingsgewassen en landbouwexportproducten als punt van uitgang neemt, krijgt men den indruk, dat de Inheemsche bevolking de ergste daling achter den rug heeft.

De prijzen der voornaamste voedingsgewassen zijn sedert het einde van het vorige jaar vrijwel niet gedaald, soms zelfs gestegen; ook de exportproducten hebben zich goed gehouden, het gewogen indexcijfer van 12 uitvoerartikelen (w.o. 10 landbouwproducten) stelde zich voor Juni j.l. op 37 tegen 33 in December 1932. De padioogst op Java en Madoera wordt voor dit jaar geraamd op 67,8 millioen quintalen, terwijl ik voor 1932 vond 65.8 m.m. quint., een vermeerdering dus van 200.000 ton. De bevolkingsrubberexport bedroeg in het 1e halfjaar 1933 38,837 ton tegen 26.555 ton in het 1e halfjaar van 1932, dus ruim 12.000 ton meer en dat tegen oploopende prijzen.

Met dit alles rekening houdende en daartegenover afwegende de inkomstenverliezen door inkrimping der werkgelegenheid voor Inheemschen in het Europesche bedrijfsleven, zoomede de loonsverlagingen die ook nog in 1933 hebben doorgezet, meen ik te mogen aannemen dat dit jaar geen verdere daling dan rond 10% van het inkomen van 1932 zal plaatsvinden, zoodat ik het Inheemsche inkomen stel op *1100 millioen,* wat voor mijn eigen gevoel aan den lagen kant is.

De lichtpunten die ik voor de Inheemsche bevolking aanwees, bestaan in veel mindere mate voor de niet-Inheemsche groepen, de schaduwzijden daarentegen zijn veel scherper geteekend. Herinnerd zij slechts aan de onverzwakt doorgaande sterke productieinkrimping in de cultures, met daarop aansluitende salarisverlagingen en ontslagen op groote schaal. Wanneer wij bovendien letten op de verhouding in 1932, toen het Inheemsche inkomen slechts 45,6% bedroeg van 1926, het niet-Inheemsche echter nog 75% daarvan, is het duidelijk dat de daling van het inkomen dezer groepen — later ingezet — nog lang niet het relatieve niveau heeft

bereikt, waarop het inkomen der zich veel sneller aanpassende Inheemsche bevolking thans reeds is aangeland.

Ik meen dan ook de daling van het niet-Inheemsche inkomen voor 1933 te moeten stellen op minstens 20% van het inkomstenbedrag van 1932, zoodat ik het ten hoogste raam op rond *475 millioen.*

Daarmede zou dan het Inheemsche inkomen zijn gedaald tot rond 40% van 1926, het niet-Inheemsche tot ongeveer 60%. Wanneer men met mij aanneemt dat in een gegeven samenleving onder normale verhoudingen een bepaalde correlatie tusschen het inkomen der onderscheiden bevolkingsgroepen moet bestaan, zouden deze percentages wijzen op een toestand, die in de eerstvolgende jaren nog verdere aanpassing vereischt, wat dan kan gebeuren òf door het stijgen van het Inheemsche òf door het dalen van het niet-Inheemsche inkomen. Beide gevallen beteekenen een relatieve verzwaring van den belastingdruk op de laatstgenoemde bevolkingsgroep.

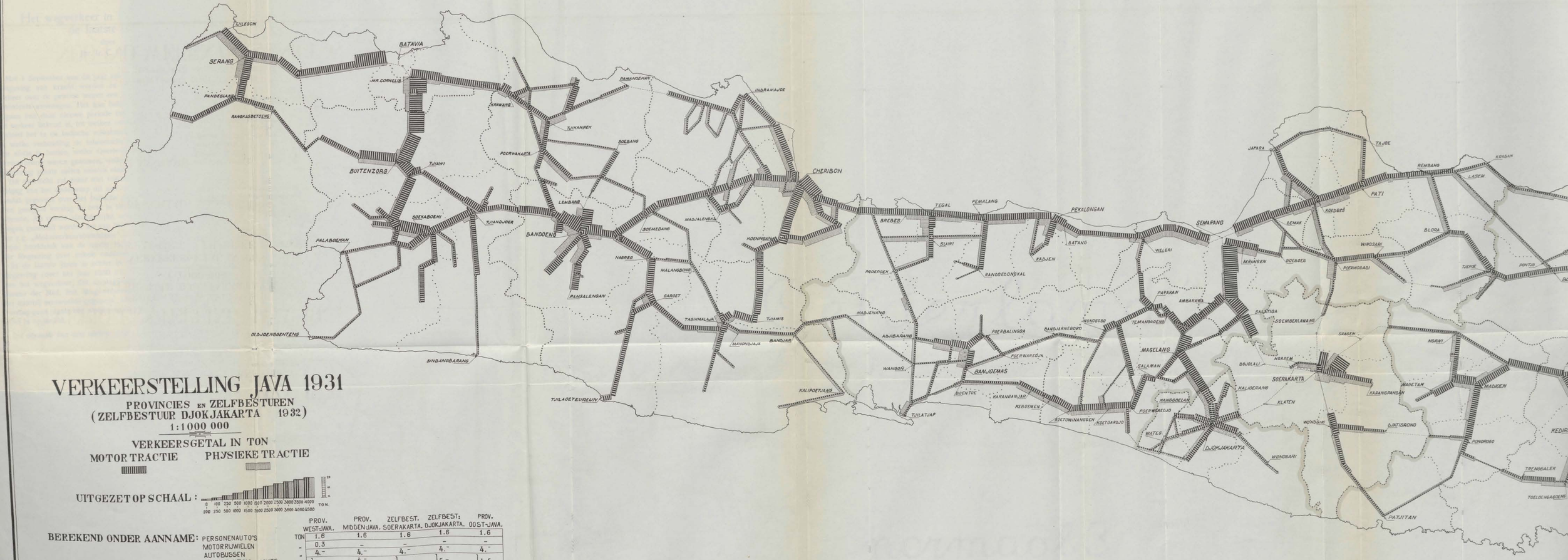
Wat de te betalen belastingen betreft, wanneer deze voor 1933 zoo goed mogelijk worden benaderd op dezelfde wijze als voor 1932 en vorige jaren, vind ik als totaalbedrag, dus inclusief zelfbestuurslasten, heerendiensten en monopolies, voor de Inheemsche bevolking rond 134,7 millioen en voor de overige bevolkingsgroepen tezamen rond 98,8 millioen. Hieruit zou dan een druk zijn af te leiden van *12,24%* voor het Inheemsche en *20,80%* voor het niet-Inheemsche bevolkingsdeel.

Tenslotte dient nog op een tweetal zaken te worden gewezen. De eerste is deze, dat weliswaar het deel dat de belastingen van het totaalinkomen der Inheemsche bevolking opeischen, niet hoog is, maar dat de voldoening daarvan eigenaardige moeilijkheden medebrengt omdat deze bevolking nog goeddeels verkeert in, resp. teruggevallen is tot de directe productie-consumptiesfeer, zoodat het daadwerkelijk in *geld* ontvangen inkomensdeel, waaruit de belastingen immers voor het overgroote deel rechtstreeks of indirect moeten worden voldaan, verhoudingsgewijze niet groot is.

En de tweede is deze dat voor de niet-Inheemsche groepen, waarbij de totale druk, inclusief de locale heffingen, in 1933 op rond 25% is te stellen, na de thans voor 1934 aanhangig gemaakte verhoogingen, de bovenste grens welhaast bereikt lijkt. Een nog

verder gaande opzetting zou naar het mij voorkomt vermoedelijk wel een min of meer belangrijke verschuiving tusschen de verschillende belastinggroepen teweegbrengen, doch falen wat betreft de totale opbrengst der van dit bevolkingsdeel te ontvangen bedragen.

Batavia-Centrum, 14 September 1933.

VERKEERSTELLING JAVA 1931

PROVINCIES EN ZELFBESTUREN
(ZELFBESTUUR DJOKJAKARTA 1932)

1:1000 000

VERKEERSGETAL IN TON

MOTOR TRACTIE PHYSIEKE TRACTIE

UITGEZET OP SCHAAL :

0 100 250 500 1000 1500 2000 2500 3000 3500 4000 TON.
100 250 500 1000 1500 2000 2500 3000 3500 4000 4500

BEREKEND ONDER AANNAME:

		PROV. WEST-JAVA.	PROV. MIDDEN-JAVA.	ZELFBEST. SOERAKARTA.	ZELFBEST. DJOKJAKARTA.	PROV. OOST-JAVA.
PERSONENAUTO'S	TON	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6
MOTORRIJWIELEN	„	0.3	–	–	–	–
AUTOBUSSEN	„	4.–	4.–	4.–	4.–	4.–
VRACHTAUTO'S LICHTE	„	4.5	4.–	5.–	5.–	4.5
id. ZWARE	„		6.–			
VRACHTAUTO'S + AANHANGWAGEN	„	6.–	–	–	–	–
GROBAKS LICHTE	„	1.8	1.–	1.–	1.8	1.8
id. ZWARE	„		2.5	2.5		
DOGCARS	„	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6

MET GEBRUIKMAKING VAN DE, DOOR DE BETREFFENDE DIENSTEN BESCHIKBAAR GESTELDE TELRESULTATEN SAMENGESTELD DOOR DE

NED. IND. WEGENVEREENIGING

CHERIBON
TEGAL
PEMALANG
PEKALONGAN
BREBES
SLAWI
BATANG
KADJEN
WELERI
SEMARANG
PROBOPOEK
RANDOEDONGKAL
PARAKAN
AMBARAWA
MADJENANG
WONOSOBO
TEMANGGOENG
BALATIGA
SOEMBERLAWANG
ADJIBARANG
POERBALINGGA
BANDJARNEGORO
MAGELANG
POERWOREDJA
WANGON
BANJOEMAS
SALAMAN
KALIPOETJANG
BOENTOE
KARANGANJAR
TJILATJAP
KEBOEMEN
KOETOWINANGOEN
KOETOARDJO
PURWOREDJO
WATES
DJOKJAKARTA
WONOSARI
JAPARA
TAJOE
REMBANG
KRAGAN
LASEM
PATI
KOEDOES
DEMAK
BLORA
WIROSARI
MRANGEN
GOEBOES
POERWODADI
TJEPOE
PONTJO
TOEBAN
BODJONEGORO
LAMONGAN
BABAD
GRISSEE
SRAGEN
NGASEM
BOJOLALI
SOERAKARTA
KALIOERANG
KLATEN
KARANGPANDAN
NGAWI
MAGETAN
MADJOEN
NGANDJOEK
MODJOKERTO
DJOMBANG
SIDHOARDJO
BANGIL
WONOGIRI
DJATISRONO
POHOROGO
KEDIRI
TRENGGALEK
TOELOENGAGOENG
BLITAR
MALANG
PATJITAN
KETAPANG
SOETABAJ
SEPOELOE
BANGKALAN
SOEMENEP
KAMAL
TORDJOEN
SAMPANG
PAMEKASAN
SOERABAJA
PROBOLINGGO
KRAKSAAN
BONDOWOSO
SITOEBONDO
ASEMBAGOES
KLAKAH
LOEMADJANG
KALISAT
DJEMBER
BANJOEWANGI
GENTENG

Het wegverkeer in Indië gedurende de laatste jaren,

door

Jhr. Ir. C. Ortt.

Met 1 September van dit jaar zal de nieuwe Indische verkeerswetgeving van kracht worden en daarmede voor het Indische verkeer over de gewone wegen een nieuw hoofdstuk van zijn geschiedenis aanvangen. Het kan belangwekkend zijn om vóór het ingaan van deze nieuwe periode eens nader te bezien wat over dit verkeer bekend is, tot welken omvang het gekomen is, welken invloed het in de Indische volkshuishouding heeft uitgeoefend en in welke verhouding de inheemsche bevolking daartoe staat om ten slotte te bezien, welke Overheidsmaatregelen al t.o.v. dezen vervoersvorm waren genomen, welke nu voor de nieuwe verkeerswetgeving plaats zullen moeten maken.

Dit overzicht zal zeker niet volledig zijn; geenszins omdat het belang van het onderwerp dit niet zou rechtvaardigen, maar o.m. omdat gegevens over het Indische wegverkeer vrij zeldzaam zijn. Een geregeld verslag er over is tot voor eenige jaren nooit verschenen. Als enkele afzonderlijke, op zich zelf staande publicaties mogen genoemd worden het van Februari 1928 dateerende verslag der z.g. „Motorverkeerscommissie" en het aan het wegverkeer gewijde hoofdstuk van de medio 1930 verschenen „Mededeelingen der Regeering over enkele onderwerpen van algemeen belang".

In de laatste jaren is echter in het z.g. Indische verslag der Regeering (over het jaar 1930 e.v.) een korte paragraaf gewijd aan het wegverkeer. Dit verslaggedeelte is samengesteld op het bureau der Ned. Ind. Wegenvereeniging en het is aan de hand der daarbij verzamelde gegevens, waaraan ten deele in het Indisch Verslag geen plaats kon worden ingeruimd, dat ondervolgend overzicht is opgesteld.

De oorzaak van den snellen groei van het wegverkeer tot zijn

huidigen omvang is dezelfde als in alle landen der wereld, n.l. de algemeene verbreiding van het motorvoertuig. Deze groote verbreiding is te danken eenerzijds aan den betrekkelijk lagen aanschaffingsprijs der vervoerseenheden bij een groote bedrijfszekerheid van het mecanisme en anderzijds aan de groote soepelheid, die in het gebruik er van mogelijk is en het vermogen om bijna elken weg te kunnen berijden.

Oorspronkelijk sport- en luxe-vervoermiddel der enkelen, heeft het zoodoende in steeds breeder kringen gebruikers gewonnen. Zoo heeft zich ook in Indië het verschijnsel voorgedaan, dat de gewone wegen, die sinds de opkomst der spoorwegen in discrediet waren geraakt, nu weer de volle belangstelling genieten en gelegenheid geven tot een omvangrijk vervoer van goederen en in 't bijzonder van personen.

Een typisch verschijnsel onderscheidt verder het motorwegverkeer van de andere verkeersvormen, die hier te lande onder den invloed der Westersche techniek zich een plaats hebben verworven. De inheemsche bevolking heeft zich tot dezen verkeersvorm n.l. zeer sterk aangetrokken gevoeld en dan ook aan de uitoefening daarvan, als zelfstandig bedrijf, ruimschoots deel genomen. Dit is voor haar mogelijk door de betrekkelijk lage kosten der vervoerseenheden en der bij halteplaatsen noodige voorzieningen. En zulks is niet gebleven bij den in den aanvang als taxi gebruikten enkelen personenauto of den op primitieve wijze tot autobus omgebouwden zevenpersoonsauto. Het overgroote deel van het omvangrijke busverkeer wordt door inheemschen en Chineezen gedreven; de grootste dezer ondernemingen had eenige jaren geleden zelfs een autopark van een kleine 250 autobussen, die gezamenlijk 2 millioen km's per jaar aflegden. En ook op het gebied van het vrachtverkeer bestaan er van deze ondernemers, die meerdere tientallen vrachtauto's exploiteeren, al heeft men vooral hier inheemsche transport-bedrijven, die met één of enkele wagens werken.

Maar waarschijnlijk nog grooter dan de voordeelen van actieve deelname aan het wegverkeer zijn voor de inheemsche bevolking geweest de haar door het wegverkeer geboden vervoersfaciliteiten. In het rapport der „Motorverkeerscommissie" is op dit belang nadrukkelijk gewezen (Rapport en voorstellen Motorverkeerscommissie — deel 1 — pag. 11 — par. 9).

Na deze korte inleidende opmerkingen zal thans het wegverkeer, v.n. in de jaren '30, '31 en '32, nader worden behandeld. Ten einde daarbij het overzicht der materie te vergemakkelijken zullen van dit verkeer onderscheiden worden:

a) de omvang;
b) de intensiteit;
c) de veiligheid;
d) de economische invloed;
e) de wisselwerking tusschen verkeer en wegen; en
f) de wettelijke regelingen.

Verkeersomvang.

Langs indirecten weg is over den omvang van het wegverkeer een oordeel te vormen aan de hand der aantallen voertuigen en der opbrengsten van de rechten, welke met dit verkeer verband houden.

Allereerst heeft men de cijfers der aantallen motorvoertuigen, waarvan tabel No. 1 een overzicht geeft. De in deze tabel aangegeven voertuigaantallen zijn door de Kon. N. I. Motor Club berekend naar de vanwege de politie verstrekte nummerbewijzen voor motorvoertuigen. Zij zijn dus te hoog, doordat van buiten dienst gestelde motorvoertuigen niet steeds het nummerbewijs wordt ingeleverd. Daar zulks onder de nieuwe verkeerswetgeving verplicht zal zijn, mag men aannemen, dat in de toekomst geheel vertrouwbare cijfers verkregen zullen worden.

Naast deze cijfers zijn later door het Centraal Kantoor voor de Statistiek voor Java en Madoera de voertuigaantallen bepaald naar de opbrengst der motorvoertuigen-belasting. Door het verschil in uitkomst, dat deze berekeningswijze geeft, zijn de zoo gevonden aantallen moeilijk vergelijkbaar met die van vorige jaren. Daar ook laatstbedoelde berekening niet in alle jaren op hetzelfde tijdstip in het jaar is geschied, is er van afgezien hier deze nieuwe cijfers weer te geven.

TABEL No. 1.

Motorvoertuig-park en benzine-verbruik.

Java en Madoera.

		1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Personenauto's	in duizendtallen	31,5	36	40,5	45	48	47,5	44,5
Motorrijwielen		7,5	9	10,5	12	13	14	13,5
Autobussen		0,5	1	2,5	3	4	3	3
Vrachtauto's		2,5	3	4	4,5	5	6	6
Benzineverbruik (in millioen liters)		66	96	117	150	167	152	144

Buitengewesten.

		1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Personenauto's	in duizendtallen	15,5	19	20	23	24	23,5	21,5
Motorrijwielen		2	2,5	2,5	3	3	3	3
Autobussen		1	2	3	2,5	3,5	3,5	4
Vrachtauto's		3,5	5	7	11,5	9	10,5	10
Benzineverbruik (in millioen liters)		48	63	75	88	95	88	70

Ned.-Indië.

		1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Personenauto's	in duizendtallen	47	55	60,5	68	72	71	66
Motorrijwielen		9,5	11,5	13	15	16	17	16,5
Autobussen		1,5	3	5,5	5,5	7,5	6,5	7
Vrachtauto's		5	8	11	15,5	14	16,5	16
Benzineverbruik (in millioen liters)		114	159	192	238	262	240	214

Allereerst toont deze tabel de snelle stijging van het aantal motorvoertuigen tot 1930. Verder valt het op, dat relatief het aantal autobussen en vooral vrachtauto's in de Buitengewesten veel grooter is dan op Java en Madoera (ter toelichting op het in de Buitengewesten relatief groot aantal vrachtauto's tegenover de autobussen, moge medegedeeld worden, dat daar veelal de vrachtauto door het aanbrengen van eenige zitplaatsen tevens dienstbaar gemaakt wordt aan het passagiersvervoer). In 1932 bedroeg het aantal vrachtauto's en autobussen in de Buitengewesten niet minder dan 40% van het totale aantal auto's aldaar, tegen slechts 16% op Java en Madoera. Hieruit blijkt, dat het vervoer van personen en goederen als bedrijf, in de Buitengewesten een belangrijker plaats inneemt dan op Java en Madoera.

In de eerste plaats zal dit een gevolg zijn van het in de Buitengewesten ontbreken van een dicht railbaannet, zooals men dit op Java aantreft. Een tweede oorzaak kan zijn het feit, dat men bij de ontwikkeling der verkeersvormen in de Buitengewesten veelal een phase heeft overgeslagen, n.l. den grobak of tjikar, en in sommige streken voor goederentransport van het pikoelpaard in eens is overgegaan op den vrachtauto.

Na 1930 teekent zich ook in het aantal motorvoertuigen de algemeene depressie af. Als men echter de aantallen der verschil-

lende voertuig-categorieën nagaat, ziet men bij vergelijking van '30 en '31, dat tegenover de toename der uit verkeersoogpunt minder belangrijke motorrijwielen reeds een kleine afname der personenauto's staat. Zoo ook tegenover de toename der vrachtauto's een afname der autobussen, welke laatste voertuigen per jaar gewoonlijk een veel grooter aantal km's afleggen dan de vrachtauto's. Daarbij komt, dat, vooral wat aangaat personenauto's, men in de malaise-jaren er eerder toe overgaat het aantal af te leggen km's te beperken dan (aanstonds) den auto geheel af te schaffen.

Vorengenoemde omstandigheden dragen allen bij tot het vermoeden, dat, wat betreft verkeersomvang, reeds 1931 een achteruitgang zal vertoonen.

Opmerkelijk is voorts, dat in '31 op Java en Madoera reeds een scherpe achteruitgang in het aantal autobussen is waar te nemen, terwijl het aantal der vrachtauto's nog aanmerkelijken vooruitgang vertoont. Twee oorzaken zullen hiertoe het hunne hebben bijgedragen. Ten eerste is de ontwikkeling van het autobusverkeer sneller geweest dan die van het goederenvervoer, zoodat, toen de malaise kwam, het autobusverkeer reeds zijn verzadigingstoestand zoo dicht was genaderd, dat achteruitgang onvermijdelijk was. Ten tweede zullen de omstreeks dezen tijd in werking getreden overheidsvoorschriften, betreffende het autobusverkeer (m.n. de voertuig-keuring) wel tot gevolg hebben gehad, dat vele ongeschikte voertuigen uit het verkeer zijn genomen.

In 1932 ten slotte ziet men den teruggang in voertuigaantallen ernstiger afmetingen aannemen en bij haast alle voertuigcategorieën optreden; alleen het aantal autobussen in de Buitengewesten vertoont nog vermeerdering.

Een vrij juiste maatstaf voor den omvang van het motorwegverkeer wordt gevormd door het benzine-verbruik in Ned.-Indië, dat aan de hand der cijfers omtrent de opbrengst der op benzine rustende accijns, nauwkeurig is te bepalen. Wel is hieronder ook begrepen de voor andere doeleinden (b.v. voor verlichting en kleine krachtinstallaties) gebezigde benzine, maar men mag toch aannemen, dat tegenwoordig hier te lande voor zeker 95% de benzine voor motorverkeer wordt gebruikt.

In tabel No. 1 is eveneens de grootte van het benzine-verbruik aangegeven. Ook hier weer vertoont zich de snelle aanwas van het verbruik. In 1930 bereikt dit zijn maximum en is sindsdien (in overeenstemming met hetgeen te voren is uiteengezet) gedaald en wel met ca. 10% per jaar. Typeerend is ook, dat men in de jaren van verkeersgroei niet alleen een toename der voertuigen vindt doch ook een steeds intensiever gebruik per voertuig. Over de jaren '25 — '30 steeg het aantal voertuigen met 91%, doch het benzine-verbruik met 165%. Daartegenover staat dat in de thans heerschende depressie-jaren men de sterkere afname vindt van het verkeer dan van het aantal voertuigen; hierboven is deze reeds aangehaald voor verklaring der verschillen van '30 op '31. En voor '31 — '32 vinden we een daling in voertuigaantal van 5% tegen een vermindering in benzine-verbruik van 10%.

Ten derde kan men nagaan het verloop van den aanslag (in hoofdsom) van de personeele belasting naar den grondslag der motorrijtuigen. Ook hierin vindt men een beeld, dat sterk verwant is aan dat der voren behandelde „voertuiglijnen". Verdeeling van dezen aanslag naar de drie bevolkingsgroepen: Europeanen, Vreemde Oosterlingen en Inlanders wijst echter bovendien uit de groeiende deelname der inheemsche bevolking in het motorverkeer. Tabel No. 2 brengt dit in beeld.

TABEL No. 2.

Bevolkingsgroepen	Procenten v/d belasting in de jaren									
	'20	'21	'22	'23	'24	'25	'26	'27	'28	'29
Europeanen	81	87	83	82	80	79	78	78	76	75
Vreemde Oosterlingen	16	10	13	13	14	14	15	14	16	16
Inlanders	3	3	4	5	6	7	7	8	8	9

En daar bedoelde groei der inheemsche deelname aan het motorverkeer regelmatig is, mag verondersteld worden, dat men hier

met een bepaald uitgesproken verschijnsel te doen heeft, dat zich (afgezien van eventueele tijdelijke schommelingen) in zekere mate zal voortzetten.

Ten slotte kan tabel No. 1 ons ook nog eenig denkbeeld geven van het belang van het motorwegverkeer voor de bevolking hier te lande. Van het totale benzine-verbruik mag men zeker 90% op rekening van het motorwegverkeer stellen. Door nu passende aanname te doen betreffende het benzine-verbruik en de exploitatiekosten per km, voor elk der motorvoertuig-categorieën: personenauto's, motorrijwielen, autobussen en vrachtauto's is het mogelijk om, uitgaande van het totale benzine-verbruik een ruwe benadering te maken van hetgeen door de bevolking aan het motorwegverkeer wordt besteed. Wel bestaan over de verdeeling van het totale benzine-verbruik over deze onderscheiden categorieën geen gegevens, maar dit wordt, althans ten deele, gecompenseerd door het feit, dat de voertuigsoorten, die veel benzine per km gebruiken (autobussen en vrachtauto's) ook de hoogste exploitatie-kosten per km hebben. Stelt men dus van het totale benzine-verbruik een wat grooter aandeel op rekening van genoemde voertuigsoorten, dan vermindert daardoor wel vrij aanmerkelijk het aantal in totaal gereden km's, doch de totale exploitatie-kosten wijzigen zich daarmede niet zeer sterk.

Op grond van een dergelijke berekening kan men b.v. voor 1930 aannemen, dat aan het motorwegverkeer in totaal een bedrag van ongeveer 160 millioen gulden is besteed.

Vergelijkt men dit nu met hetgeen, dat het spoorwegverkeer gekost heeft, dan ziet men dat daarbij (exclusief rente en afschrijving) in genoemd jaar rond 75 millioen aan exploitatie-kosten is betaald. Met hoeveel dit bedrag zou moeten worden verhoogd om een redelijk cijfer voor rente en afschrijving te verkrijgen moge hier thans in het midden gelaten worden. Wel echter blijkt uit deze cijfers, dat het motorwegverkeer, in vergelijking tot andere verkeerssoorten te land in de geheele volkshuishouding een niet te verwaarloozen plaats inneemt.

Hiervoor werd reeds de opbrengst der benzine-accijns genoemd als een indicator voor den omvang van het motorwegverkeer. Inderdaad mag zij tot nu toe als zoodanig beschouwd worden, ofschoon het de vraag is of dit zoo zal blijven, nu men meer en

meer voor vrachtauto's de belangstelling zich ziet richten naar den Dieselmotor als krachtbron.

Maar de opbrengst der benzine-accijns heeft nog een andere beteekenis, n.l. als voornaamste financieele last, welke door de Overheid aan het wegverkeer is opgelegd. In de jaren '30 en '31 bedroeg deze accijns ƒ 7,50 per 100 l; later werd zij verhoogd en bedraagt thans ƒ 10,— per 100 l. De opbrengst dezer accijns bedroeg in de beschouwde jaren resp. 20,1, 17,9 en 21,3 millioen gulden, waarvan men globaal zou kunnen aannemen, dat zeker 90% door het motorwegverkeer is opgebracht.

Bij deze opbrengsten kan men voegen die der locale vervoermiddelen-belastingen en der autobelasting in de Buitengewesten over 1932 en die van plaatselijke belastingen op het wegverkeer (per ton. km), die hier en daar geheven worden *). Voor deze laatste groepen staan geen nauwkeurige cijfers ten dienste, doch deze lasten mogen op rond 4 à 5 millioen gulden gesteld worden.

Bovenstaande cijfers aanhoudende blijkt, dat door het motorwegverkeer ter voldoening der verschuldigde rechten, zelfs zonder personeele belasting en invoerrechten in aanmerking te nemen, in 1930 een 15% der exploitatie-kosten besteed moest worden, welk bedrag door de latere verhooging der benzine-accijns thans nog gestegen is.

Aan het einde van dit hoofdstuk moet dan nog even de aandacht gevestigd worden op een tweetal vereenigingen, welker ontstaan te danken is aan het wegverkeer en wier belangrijkheid naar den omvang van dit verkeer mag worden afgemeten.

Gedoeld wordt in de eerste plaats op de K.V. „Java Motor Club", welke sinds kort geheeten is: „Kon. N. I. Motor Club". Dit is een organisatie van en voor automobilisten en motorwielrijders in Ned.-Indië, die tot de bevordering van het motorwegverkeer veel heeft bijgedragen. De groei dezer vereeniging moge blijken uit haar ledental, dat in onderstaande tabel is aangegeven.

*) Door verschillenden worden hier dan nog bijgerekend de bedragen, welke door de houders van motorvoertuigen moeten worden opgebracht in den vorm van de personeele belasting en van de invoerrechten op motorvoertuigen en onderdeelen.

Jaar.	Ledental.
1910	560
1915	1300
1920	2560
1925	2500
1930	5060
1931	4023
1932	3107

In de tweede plaats zij genoemd de „Ned. Ind. Wegenvereeniging", die gesticht is door en voor de gezamenlijke met wegbeheer belaste overheidsorganen in Ned.-Indië, met het doel te fungeeren als centraal proefstation en studiebureau voor de vele vraagstukken, die zich hier te lande voordoen bij aanleg, onderhoud en beheer der wegen en bij de regeling en bevordering van het verkeer daarover.

Verkeersintensiteit.

Op Buitenwegen.

Over de intensiteit op dichtheid van het verkeer is het best een denkbeeld te vormen aan de hand der resultaten van verkeerstellingen. Zulke tellingen worden echter in Indië tot nu toe niet regelmatig gehouden. Van de belangrijkste mogen hier genoemd worden die der provincie West-Java. Reeds meerdere jaren wordt in dit gebied tweemaal per jaar een algemeene verkeerstelling gehouden, zoodat men hier een goed overzicht heeft van het verkeer en de daarin in de afgeloopen jaren voorgekomen wijzigingen. In de andere groote Java-provincies zijn in Oost-Java in 1930 en 1931 en in Midden-Java in '31 en thans in '33 eveneens verkeerstellingen gehouden.

Vanzelfsprekend nemen de resultaten dezer tellingen te veel ruimte in om hier in extenso te worden opgenomen. Echter is samengesteld een verkeerskaart voor Java, voor het net van provinciale wegen. Deze kaart is opgesteld voor West-, Midden- en Oost-Java naar (in hoofdzaak) gegevens van 1931. Ten einde eenige waardeering der gebleken verkeersdichtheden in 1931 (op de hoofdverbindingswegen van 350 ton tot op de zwaarst belaste

weggedeelten 4 à 5000 ton) mogelijk te maken, zij hier medegedeeld, dat in 1926 de gemiddelde verkeersbelasting der Hollandsche rijkswegen in de drie drukke provincies (Noord- en Zuid-Holland en Utrecht) globaal berekend bedroeg 1400 ton per dag en in de overige provincies 500 ton per dag. Bij de 2de groote Duitsche verkeerstelling in '28 — '29 werd als gemiddelde over de staats- en provinciale wegen over het geheele Rijk gevonden 753 ton per dag, met als zwaarst belasten weg Keulen — Mainz (13.500 t/d).

Als bij alle verkeersonderzoek blijkt ook in Indië het doorgaande transport slechts een kleine fractie te zijn van het locale verkeer om de centra. De kaart van Java (en de van Sumatra ontvangen gegevens) wijzen uit, dat het verkeer met bespannen voertuigen zich om de centra weet te handhaven, maar op de doorgaande routes door het motorverkeer wordt verdrongen.

Over den groei van het verkeer sinds vroeger jaren zijn uit de tellingen slechts hier en daar conclusies af te leiden daar slechts in enkele gevallen resultaten van oudere tellingen beschikbaar zijn, waarbij de werkwijze genoegzaam overeenkomt met die der jongste onderzoekingen om vergelijking mogelijk te maken. Zoo kan voor het voormalige gewest Preanger Regentschappen bij benadering worden aangenomen, dat het verkeer van 1921 tot 1930 ongeveer driemaal zoo sterk is geworden.

Over de hier in 't bijzonder beschouwde jaren '30 t/m '32 kan het navolgende worden gesteld.

Ook bij de tellingresultaten vindt men, dat 1930 als topjaar moet worden beschouwd. In 1931 heeft het verkeer nabij de groote centra nog zijn levendigheid behouden, doch op de groote doorgaande wegen was vermindering reeds merkbaar. In 1932 heeft deze achteruitgang zich voortgezet (in de provincie West-Java met ca. 10%).

De vorengenoemde verminderingen zijn echter niet gelijkmatig over de verschillende vervoersoorten verdeeld.

In verschillende gebieden (o.a. West-Java) vertoont het vervoer in physieke tractie een toename wat betreft personentransport tegenover een afname van het vrachtvervoer (per grobak). In het motortransport daarentegen vinden we een afname in personen-

vervoer, vooral in het busverkeer, doch nog toename in het vrachttransport. Een en ander moge uit onderstaande tabel blijken.

Aantal voertuigen in:

		'31	'32	
Physieke tractie	personen	19	25	%
	goederen	24	20	%
Motor-tractie	personen	49	44	%
	goederen	8	11	%

Deze resultaten komen overeen met hetgeen in Oost-Java is waargenomen, n.l. achteruitgang van het busverkeer, doch groei van het vrachtautotransport.

De achteruitgang van het busverkeer, reeds gebleken uit de motorvoertuigen-statistiek, wordt dus door de telling-resultaten bevestigd. In zekere mate kunnen hier van invloed zijn geweest de overheidsregelingen (vergunning-verleening en voertuig-keuring), die in de laatste jaren voor buslijnen zijn getroffen, v.n. door de provincies. Bij nadere analyse van het verschijnsel blijkt verder in West-Java, dat daar deze achteruitgang v.n. heeft plaats gevonden op de wegen, waarlangs vele buslijnen liepen, terwijl op de wegen met matig busverkeer nagenoeg geen of slechts geringe vermindering dezer voertuigen te bekennen is: de geografische concentratie is dus minder sterk geworden. Voor het grootste deel zal dus de achteruitgang verklaard moeten worden door de voorheen overmatige concurrentie op de drukke hoofdtrajecten, die bij de minder gunstige economische omstandigheden niet is volgehouden kunnen worden. Daarnaast is het waarschijnlijk, dat het busverkeer langs de hoofdlijnen een deel van zijn vervoer heeft moeten afstaan aan de railbanen, die uiteraard juist voor geconcentreerd verkeer geschikt zijn en weer concurrentie-maatregelen dan ook speciaal op dit deel van het vervoer gericht zullen zijn geweest. De gunstige conclusie uit e.e.a. is, dat de „service", die het busverkeer aan de vele anders geïsoleerde streken geeft, niet sterk is verminderd, doch slechts de bus-invloed op de hoofdtrajecten is teruggeloopen.

Niet in alle deelen des lands zijn echter de verhoudingen op verkeersgebied gelijk. Zoo is in den laatsten tijd in Midden-Java tegenover achteruitgang van het motorverkeer een opleving van het grobak- en tjikarverkeer geconstateerd, dus een verschijnsel parallel aan het versterkte verkeer met sado's en deelemans in West-Java.

En in Soerakarta wijzen de telling-resultaten uit, dat daar nog geen absolute verkeersvermindering heeft plaats gevonden en dat de (normale) verschuiving van het verkeer naar de motorische zijde zich nog voortzet.

Aantal voertuigen in:

		'30	'31	'32	
Physieke tractie	personen	14	12	11	%
	goederen	40	31	29	%
Motor-tractie	personen	37	46	48	%
	goederen	9	11	12	%

In steden.

Ook voor stadswegen zijn slechts weinig verkeerstelling-cijfers bekend, vooral zulke, die een vergelijking over een bepaald tijdsverloop mogelijk maken. Als enkele der belangrijkste worden hier genoemd die van Semarang (1923—1930) en die van Batavia (1924, 1930—1931).

Op een vijftal der drukste straten in Semarang werden daarbij ondervolgende cijfers verkregen.

1923			1930		
aantal*) voertuigen	% auto's	verkeer in ton	aantal*) voertuigen	% auto's	verkeer in ton
5200	56	4130	8000	78	7986
3250	34	2156	4200	52	3717
3000	77	2848	4500	77	4669
2900	25	1951	3700	31	3580
2000	25	1422	3200	50	2985

*) rijwielen niet inbegrepen.

Voor Batavia zijn dergelijke cijfers voor een tweetal drukke wegen:

1924			1931		
aantal *) voertuigen	% auto's	verkeer in ton	aantal *) voertuigen	% auto's	verkeer in ton
7133	24	7592	12547	49	18.789
1930			1931		
7111	74	11.037	8773	81	13.426

Als bijzonderheid mag hier nog worden opgemerkt de in de laatste jaren geconstateerde zeer snelle stijging van het aantal rijwielen.

Op verschillende drukke verkeerswegen in Batavia passeeren thans 10 tot 20.000 wielrijders per dag.

Verkeersveiligheid.

Op buitenwegen.

Statistisch materiaal over de veiligheid van het verkeer op de buitenwegen is in Indië uiterst schaars, hoewel deze aangelegenheid in de laatste jaren een punt van groote en algemeene belangstelling vormde. Daar echter slechts door den aanleg van een statistiek betreffende de verkeersongevallen het mogelijk zal worden te weten waar en in welken vorm verbetering moet worden gezocht en welk nuttig effect deze afwerpt, is betere voorziening in deze aangelegenheid zeer wenschelijk.

Het toezicht heeft naar men mag aannemen zeker nuttig gewerkt. De gedeputeerden der provincie Oost-Java gewagen van deze uitwerking in hun desbetreffend rapport (Prov. Bl. O. J. No. 14 van 29-11-'32).

En op verschillende wegen in West-Java is sinds de instelling der verkeersinspectie een afname in het aantal verkeersongevallen

*) rijwielen niet inbegrepen.

aan den dag getreden, die niet wel alleen te verklaren is door de mindere verkeersdrukte tengevolge der algemeene depressie.

E.e.a. moge geïllustreerd worden met de volgende cijfers.

	Totaal aantal ongevallen per jaar	Gemiddeld totaal verkeer per etmaal
1930	58	2980 ton
1931	56	3160 ton
1932	29	2840 ton

Een maatregel, die aan het verkeer op vele buitenwegen zeer is ten goede gekomen, is verder het meer en meer in omvang komen van z.g. verkeerslijnen op de wegverharding.

Op de veelal meer bochtige Indische bergwegen wordt daardoor een verhooging der verkeersveiligheid bereikt, zooals door het meest concientieuse geven van signalen niet mogelijk zou zijn.

En tenslotte is er een arbeid in 't belang van de veiligheid en het gerief van het wegverkeer, die hier zeker afzonderlijk genoemd mag worden, n.l. de plaatsing van waarschuwingsborden en wegwijzers door de Kon. N. I. Motor Club. Tot in afgelegen streken vindt men langs de wegen haar bekende borden met de internationaal vastgestelde teekens en de hierdoor voor het wegverkeer verkregen verhooging der verkeersveiligheid moet, al kan zij niet in cijfers worden uitgedrukt, zeker als zeer belangrijk aangeslagen worden.

Onderstaande cijfers geven eenig denkbeeld van den omvang dezer voorziening.

	Aantal per ultimo		
	1930	1931	1932
waarschuwingsborden ...	23783	25905	27208
wegwijzers	9770	10796	12018

In steden.

Tot 1931 werd alleen in Soerabaja een statistiek aangehouden der verkeersongevallen in die gemeente, bewerkt op dezelfde wijze

als dit met dergelijke statistieken geschiedt in de groote Hollandsche steden. Wegens bezuinigingsredenen is deze arbeid echter gestaakt.

Een eenvoudige indeeling der verkeersongevallen in de groote Indische steden geeft het volgende beeld.

	Totaal aantal		D	E.L.	L.L.	M.S.	Aantal ongevallen per 1000 motorvoertuigen	
	motor voertuigen	ongevallen						
	1932						'30	'32
Batavia	12232	2234	16	92	609	1517	203	182
Soerabaja	9935	2018	19	112	458	1426	293	203
Semarang	3231	415	3	14	126	272	217	128
Bandoeng	3439	713	1	9	199	504	148	213
Medan	—	215	2	27	38	148	—	—

D = met doodelijken afloop
E.L = „ ernstig lichamelijk letsel
L.L. = „ licht „ „
M.S. = materieele schade en ongevallen, zonder belangrijke gevolgen.

Van enkele gemeenten staan ook cijfers van vroegere jaren ter beschikking, n.l. van Batavia en Soerabaja.

Jaar	Aantal ongevallen per 100 motorrijtuigen	
	Batavia	Soerabaja
1928	243	403
1930	203	293
1932	183	203

Hoewel deze cijferreeksen slechts kort zijn, vertoonen zij een bevredigend verloop. Ook in vergelijking met Europeesche cijfers zijn ze niet ongunstig. In de stad Berlijn b.v. bedroeg het aantal ongelukken in de jaren '27, '28 en '29 resp. 370, 360 en 290 per 1000 motorvoertuigen. In Amsterdam bedroeg het in '31 en '32 tusschen de 5 en 600 per 1000 motorvoertuigen.

Volgens de Soerabajasche statistieken is het percentage onge-

vallen, welke te wijten zijn aan verkeersfouten der voertuigbestuurders, iets hooger dan in Europa gebruikelijk is. In Soerabaja constateerde men n.l. bijna 90% van zulke ongevallen, tegen in Europa gemiddeld 70 à 75%, zoodat op dit punt nog verbetering mogelijk schijnt.

Verkeersregeling.

De verkeersregeling geschiedt in Indië nog meest op eenvoudige wijze. In de groote steden treft men op de drukke kruispunten meestal verkeersagenten aan, die, hetzij met de hand, hetzij met een draaibaar bord (verkeersmolen) het verkeer regelen. Tot nu toe heeft men ter zake geen uniform systeem, dat overal gevolgd wordt, doch in elke gemeente worden deze signalen gegeven op de wijze, zooals de autoriteiten ter plaatse zulks het beste oordeelen.

In één enkele stad, Malang, is men verder gegaan en heeft men op alle belangrijke kruispunten apparaten voor automatische verkeerssignalen, volgens het 3-kleuren-systeem met geluidssignaal bij de kleurwisseling. Deze instrumenten schijnen aldaar goed te voldoen.

Economische invloed.

Dat het wegverkeer en in 't bijzonder het motorverkeer op economisch gebied hier te lande een zeer gunstigen invloed heeft uitgeoefend, mag wel als vaststaand worden aangenomen. Het snelle vervoer van personen in groote steden (meest met een weinig uitgebreid dan wel zonder tramnet, tegenover een uitgestrekte bebouwing) en dat van reizigers en goederen op buitenwegen over afstanden, waar vroeger het reizen meerdere dagen vorderde, is voor de Indische maatschappij van zeer groote waarde. Auto's treft men dan ook tot in de meest afgelegen dessa's en op nog maar even berijdbare wegen aan; autobusdiensten hebben een groot deel der vroeger moeilijk bereikbare plaatsen en ondernemingen uit haar betrekkelijk isolement verlost.

De appreciatie van het motorvoertuig was aanvankelijk dan ook volkomen en algemeen. Toen echter op den duur naast den zuiveren personenauto de autobus en de vrachtauto hun intrede begonnen te doen en speciaal, toen het vervoer van personen en goederen

over den gewonen weg zich tot een zelfstandigen bedrijfsvorm ging ontwikkelen, heeft zulks ook in deze landen aandacht gevraagd voor den invloed, welke hierdoor reeds werd en nog zal worden uitgeoefend op het railtransport. In dit opzicht blijken in Indië dezelfde tendenzen te bestaan als over 't algemeen overal elders ter wereld. Voor de mate van den invloed van het wegverkeer op het railtransport moge overigens worden verwezen naar de uitvoerige gegevens over dit punt in bijlage b (deel II) van het rapport der „Motorverkeerscommissie".

Aanvankelijk was het vooral het busverkeer, dat het railtransport afbreuk deed in haar personenvervoer. Doch daarnaast ontwikkelde zich echter ook het goederenvervoer per vrachtauto sterk. Dat deze concurrenten ernstig was blijkt uit de ingrijpende maatregelen, die de railtransport-maatschappijen tot afweer genomen hebben. Voor zoover deze maatregelen het railbedrijf zelf betreffen (door meer vervoersaanbod en meer faciliteiten bij het transport tegen bovendien gereduceerde prijzen) moge zij hier onbesproken blijven. Enkele der getroffen afweer-maatregelen dienen echter wel vermeld, n.l. het door de railbaan-ondernemingen zelf betreden van het wegvervoersgebied en het streven naar beperking van het overige openbare wegtransport, al of niet ten einde op dit gebied een monopolie-positie te verkrijgen.

Reeds verscheidene jaren was de S. S. en T. op wegverkeersgebied werkzaam, v.n. in de Buitengewesten, doch deze diensten droegen niet het karakter van concurrentie-bestrijding, maar waren aanvullingen en uitbreidingen op den normalen spoordienst. Als zoodanig had b.v. de S. S. en T. in 1930 in Sumatra's Westkust 25 en in Zuid-Sumatra 61 voertuigen in dienst, waarmede ruim één resp. ruim anderhalf millioen km werden afgelegd. De lijnen in S. W. K. zijn evenwel met 1 Maart 1931 opgeheven.

Sinds 1925 zijn echter verschillende spoor- en tramwegondernemingen op Java en Madoera het wegverkeer (eveneens eerst het personenvervoer en daarna het goederentransport, het laatste o.a. door op modernen leest geschoeide afhaal- en besteldiensten) gaan uitoefenen (mede) als onderdeel van hun pogingen tot weering der concurrentie op vervoersgebied. In het jaar '29 werden zoo door de particuliere spoor- en tramwegondernemingen met in totaal 217 autobussen verschillende diensten onderhouden, waarbij in totaal

ruim 9 millioen km werd gereden. En dat niet alleen met een dergelijke concurreerende positie werd volstaan blijkt b.v. uit een door de Modjokerto Stoomtram Mij. tot den Gouverneur van Oost-Java gericht request, om toekenning van een monopolie voor het vervoeren van reizigers met autobussen langs haar lijnen, daar zonder een dergelijk monopolie het vervoersaanbod tot zoo'n hoogte bleek opgevoerd te worden, dat het personenvervoer per tram geheel onrendabel werd.

Betroffen de vorenaangeduide autobusdiensten in hoofdzaak verkeer over de buitenwegen, ook bij het stadspersonenvervoer ziet men de railbaan-ondernemingen het motorverkeer opvatten, en daar naar een monopolie-positie streven. Zoo is in 1930 tot stand gekomen de „Bataviasche Verkeers Mij.", waardoor na langdurige onderhandelingen met steun der gemeente en gedeeltelijke garantie van het Gouvernement een fusie tot stand kwam tusschen de plaatselijke stoom- en electrische tram-maatschappijen. Aan deze nieuwe „B. V. M." is verleend een voorkeursrecht op het exploiteeren van buslijnen binnen de gemeente Batavia. Momenteel worden dan ook alle autobuslijnen aldaar door de „B. V. M." geëxploiteerd.

Ook te Semarang heeft dit vraagstuk veel belangstelling gehad, met 't oog op moderniseering van het personenverkeer daar ter plaatse, waarin voorzien wordt door een aan de gemeente toebehoorend maar door de Semarang-Joana Tramweg Mij. geëxploiteerd stoomtramnet. Ten einde de oplossing van dit vraagstuk te bevorderen, is op verzoek der gemeente door het Departement van Gouvernementsbedrijven hulp verleend en is met medewerking en onder leiding van het Technisch Economisch Adviesbureau van genoemd departement een rapport uitgebracht, waarin eveneens de mogelijkheid wordt aangegeven, concurrentie door particuliere autobussen tegen den eventueel door de gemeente in het leven te roepen electrischen tram- of autobusdienst bij verordening te beletten. Na kennisneming van dit rapport heeft men in 1931 besloten tot het opmaken van een gedetailleerd ontwerp voor den aanleg van een electrische tram om op grond van dat plan een beslissing omtrent den eventueelen aanleg te nemen.

Interessant is het ook te zien, welk standpunt de overheid heeft

ingenomen bij dezen strijd der vervoerswijzen. Daar in deze bladzijden slechts het wegverkeer vóór de totstandkoming der centrale wegverkeersordonnantie wordt beschreven, zal ook op dit punt uitsluitend de handelwijze der locale overheden, in 't bijzonder die der provincies, worden bezien.

In West-Java heeft de provincie den strijd tusschen rail en motor vrijgelaten en alleen door een voorgeschreven keuring der voertuigen en bepalingen omtrent dienst- en rusttijden voor bestuurders eenige waarborgen voor een veilig vervoer geschapen.

In Oost-Java is men verder gegaan en heeft voor het uitoefenen van een autobusdienst een vergunning verplichtend gesteld. Aanvankelijk was daarbij het voornemen, om slechts wegens redenen, verband houdende met de veiligheid van het verkeer, aangevraagde vergunningen te weigeren. De ervaringen, bij de toepassing van deze verordening opgedaan, zijn typeerend voor den aard der zich op den weg ontwikkelende verkeersproblemen. In den aanvang — medio 1930 — is slechts, indien in verband met den toestand van den weg de veiligheid van het busverkeer op dien weg niet gewaarborgd werd geacht, tot weigering van een vergunning overgegaan. Al spoedig moest, bij de toenemende dichtheid van het verkeer, behalve met den toestand van den weg ook met andere factoren rekening worden gehouden. Zoo leidde de eisch tot veiligstelling van het verkeer (snelheidsbeperking en verkeersdiscipline) en van de vervoerde passagiers (toestand van het materieel) tot weigeren van vergunningen, o.a.: wanneer de ondernemers voornemens waren met een zeer gering aantal bussen uitgestrekte trajecten te berijden; als zij nieuwe diensten wenschten in te stellen op routes, welke reeds door andere ondernemers met een groot aantal bussen werden bereden; als het aantal reserve-wagens niet voldoende geacht werd voor de instandhouding van een betrouwbaar en veilig bedrijf; e.d.

In Midden-Java ten slotte heeft men zich bij het ontwerpen van een regeling voor het autobusverkeer bewust op het standpunt gesteld, dat bij het beoordeelen van een vergunningaanvraag ook de behoefte aan de voorgestelde vervoersgelegenheid en de aanwezigheid van reeds bestaande vervoersaccomodatie mede in aanmerking moeten worden genomen. Hier werd dus ook de economie van het verkeer doelbewust bezien. Deze regeling is echter wegens

de a.s. invoering der centrale verkeerswetgeving niet van kracht geworden.

Wat de gemeenten betreft moge als enkele voorbeelden worden aangehaald, hetgeen hierboven omtrent het openbaar verkeer in Batavia en Semarang werd gesteld.

Bij al deze overwegingen mag echter niet uit 't oog worden verloren, dat aangaande het motorwegverkeer en dus ook betreffende zijn invloed het bereiken van een juist inzicht ten zeerste wordt belemmerd door het in de vorige paragrafen reeds gememoreerde gebrek aan statistische gegevens. Slechts in enkele gebieden zijn voor autobuslijnen vergunningen verplichtend, terwijl de verkeerstellingen niet in voldoende mate gegevens opleveren. Daar nu ook de minder gunstige toestand der spoor- en tramwegen n.h.v. meer veroorzaakt wordt door de algemeene depressie dan door de motorconcurrentie kan ook bij hen in de geleden verliezen den invloed van het motorverkeer niet met juistheid worden onderkend. Pas wanneer na de algemeene invoering der centrale verkeerswetgeving nauwkeuriger gegevens beschikbaar zullen zijn, zal men ten deze eenigszins gefundeerde conclusies kunnen trekken.

Ter beëindiging van dit hoofdstuk moge er ten slotte op worden gewezen, dat de verhouding tusschen motorweg- en railtransport niet alleen van belang is in streken, waar deze vervoerswijzen beide aangetroffen worden. Ook in gebieden, welke nog geen railbaannet bezitten, spreekt de invloed van het motorwegverkeer een woord mede bij het eventueel overwegen van plannen tot aanleg van spoor- en tramwegen.

Het motorverkeer zal er n.l. toe kunnen bijdragen, dat in gebieden, waar omtrent de ontwikkelingsmogelijkheden nog geen voorspellingen gewaagd mogen worden, de steeds kostbare aanleg van spoorwegen kan worden uitgesteld, totdat dienaangaande meer inzicht is verkregen, waardoor niet onbelangrijke kapitaalsbesparingen mogelijk zijn.

Wisselwerking tusschen verkeer en wegen.

Door de toename van het verkeer naar gewicht zoowel als naar omvang zijn beschermende maatregelen tot instandhouding van den weg meer en meer urgent geworden. De weg, die door velen

gebruikt wordt, mocht niet door enkelen met overmatig zware voertuigen worden vernield. Hier en daar, o.a. in de provincie West-Java en in het Cultuurgebied der Oostkust van Sumatra, bestond reeds sedert eenigen tijd een klasse-indeeling der wegen, gebaseerd op toelaatbare asbelastingen. Ten einde, in overeenstemming met het interlocale karakter van het verkeer, te geraken tot een eenvormige regeling, werd door drie Java-provincies in samenwerking met de B. O. W. en het bestuur der N. I. Wegenvereeniging voor deze indeeling een stelsel ontworpen, dat later door de centrale Regeering in haar nieuwe wegwetgeving is overgenomen en thans ingevoerd zal worden, althans voor zoover het betreft motorvoertuigen.

Daarbij heeft men zich op het standpunt gesteld, voor deze indeeling alleen rekening te houden met voertuigen, voorzien van luchtbanden, daar deze tegenwoordig op bijna alle auto's in gebruik zijn en men mag verwachten, dat deze toepassing binnenkort universeel zal wezen. Waar de indeeling speciaal ten doel zou hebben de schade door zware voertuigen te voorkomen en ontworpen werd t.b.v. de provinciale, dus meer belangrijke wegen, is als lichtste klasse aangenomen die wegensoort, waarop nog met lichte autobussen en vrachtauto's kan worden gereden. Deze voertuigen bleken naar de grootte van het totale of bruto-gewicht in beladen toestand te verdeelen in de voertuig-klassen van 2,5 à 3, 5, 7 en 9 ton brutogewicht. Daar tegenwoordig wordt aangenomen, dat bij één enkele achteras deze tot 75% van het voertuiggewicht te dragen krijgt, werden in verband met bovenstaande cijfers de maximum asbelastingen (na afronding) gesteld op:

7	ton	voor	wegen	van	klasse	I
5	„	„	„	„	„	II
3,5	„	„	„	„	„	III
2	„	„	„	„	„	IV.

Ongetwijfeld veroorzaakt een dergelijke klasse-indeeling een beperking van de bruikbaarheid van verschillende motorvoertuigen, maar zij is voor het behoud der wegen onmisbaar.

Wettelijke regeling van het verkeer.

De belangrijkste verordening der Centrale Regeering was tot nu

toe het van 1917 dateerende „Reglement op het gebruik van motorrijtuigen op de openbare wegen in Nederlandsch-Indië" (Ind. St. bl. 1917, No. 73; laatstelijk gewijzigd bij Ind. St. bl. 1927, No. 253). De daarin gegeven voorschriften beoogen hoofdzakelijk het verzekeren van de verkeersveiligheid bij het gebruik van motorvoertuigen op den openbaren weg en daarnaast de instandhouding der bestaande wegen door het eventueel beperken van het daarover gaande motorverkeer. Naast algemeen geldende voorschriften is aan lagere gezagsorganen de bevoegdheid gedelegeerd, t.b.v. beide doeleinden locale voorschriften te geven inzake de maximum rijsnelheid in bebouwde kommen en betreffende het maximum voertuiggewicht, van welke bevoegdheid door vele Locale Ressorten is gebruik gemaakt. Behalve laatstbedoelde bepalingen op het gebruik van motorvoertuigen zijn dan nog vele locale verordeningen ontstaan, betreffende het verkeer met niet-motorische voertuigen en inzake belastingen op wegvoertuigen of op het wegtransport zelf (per ton. km).

Geleidelijk aan heeft zich zoo op wegverkeersgebied een ongewenschte toestand ontwikkeld, eendeels veroorzaakt door het onmiskenbaar verouderen van het centrale „Motorreglement" (dat bovendien het nadeel heeft het wegverkeer met niet-motorische voertuigen buiten beschouwing te laten), anderdeels door de groote verscheidenheid der locale regelingen op wegverkeersgebied. Toen dan ook de Regeering in Juli 1925 een commissie in het leven had geroepen (de z.g. Motorverkeerscommissie) om Haar te adviseeren betreffende voor het wegverkeer te treffen maatregelen, heeft deze commissie gemeend in de eerste plaats te moeten aanbevelen de reglementeering van het wegverkeer in zijn vollen omvang en heeft daartoe in haar, van Januari 1928 dateerend, rapport ontwerpen voor een wegverkeersreglement en een vrachtauto- en autobusreglement aan de Regeering aangeboden, bij het invoeren waarvan zoowel het bestaande „Motorreglement" als de ter zake vigeerende locale verordeningen zouden kunnen vervallen. Behalve op verkeerstechnisch gebied meende de Commissie ook op verkeerseconomisch terrein leiding te moeten geven en naast daartoe strekkende bepalingen in haar ontwerp-wegverkeersreglement stelde zij een autodiensten-reglement op, teneinde het op vaste routen werkende vrachtauto- en autobustransport in de h.i. juiste banen te

leiden. Ten slotte zijn door de Motorverkeerscommissie nog verschillende reglementen voor detailregelingen ontworpen, als b.v. een keurings-, nummerbewijs- en rijbewijs-reglement.

Om deze voorschriften te doen naleven beval de Commissie aan de vorming van een verkeers-politie als onderdeel der algemeene politie. Zij behandelde voorts de noodige verbeteringen aan het wegennet, e.a. maatregelen ter bevordering van het verkeer, om ten slotte haar arbeid te beëindigen met het opstellen van een schema, waarnaar voor geheel Nederlandsch-Indië een motorvoertuig-belasting zou kunnen worden ingevoerd, teneinde dit transportmiddel ook op deze wijze te doen bijdragen in de voor dit verkeer speciaal noodige meerdere uitgaven.

In het bijzonder wijdde de Motorverkeerscommissie voorts nog de aandacht aan het vraagstuk der concurrentie tusschen rail- en wegverkeer. Zij achtte onbeperkte concurrentie van gelijksoortige bedrijven in strijd met het algemeen belang en beval aan, deze te beperken door voor het uitoefenen van een geregelden wegtransportdienst een vergunning verplichtend te stellen. De wederzijdsche concurrentie tusschen het rail- en het autoverkeer wenschte de Commissie in 't algemeen vrij te laten, doch aan bestaande railbaan-ondernemingen, die (naast hun spoorvervoer) in het door hen bestreken gebied ook het motorwegtransport willen verzorgen, hiervoor door vergunningverleening tijdelijk den voorrang te laten.

Wegens de vele op het vorenbedoelde rapport nog geleverde beschouwingen en aanvullingen, zoowel van ambtelijke als van particuliere belanghebbende zijden, wegens de omvangrijkheid van het vraagstuk en het in vele opzichten ingrijpende der te nemen beslissingen was het, hoezeer zulks ook gewenscht is in verband met een juiste en economische ontwikkeling van het wegverkeer der Regeering niet mogelijk aanstonds de voorstellen der Motorverkeerscommissie tot definitieve voorschriften te doen uitgroeien.

Reeds vóór dat de Motorverkeerscommissie haar eindrapport kon indienen heeft zij op een tweetal punten, welker afdoening haar buitengewoon urgent scheen, aan de Regeering aanbevolen veranderingen in het „Motorreglement" aan te brengen, hetgeen dan ook is geschied. Daarbij zijn aan lagere gezagsorganen verschillende bevoegdheden verleend. Ten eerste om, naast de algemeene

snelheidsbeperking voor bebouwde kommen, ook maximum snelheden vast te stellen voor speciale wegen, zoowel binnen als buiten de bebouwde kommen. Ten tweede om ten aanzien van motorvoertuigen voor openbaar verkeer voorschriften te geven betreffende de technische inrichting van het motorvoertuig, betreffende het toezicht daarop en aangaande speciale eischen, welke aan bestuurders van zulke voertuigen kunnen worden gesteld.

Deze delegeering van bevoegdheden brengt tot een verdere phase der wegverkeers-wetgeving hier te lande. Verschillende ressorten hebben, ten deele op grond der vorenbedoelde bevoegdheid, min of meer uitgebreide regelingen inzake het wegverkeer getroffen, waarvan hier de voornaamste (die der provincies op Java) mogen worden aangestipt.

In April 1929 is door de provincie West-Java haar z.g. „Motorverordening" vastgesteld (Prov. Blad v. West-Java 1929, No. 6), waarbij het provinciale wegennet in verschillende klassen is verdeeld met voor elke klasse maxima inzake breedte en asbelasting der voertuigen, terwijl bovendien de rijsnelheid van vrachtauto's en autobussen op alle provinciale wegen is gelimiteerd op 40 km/uur.

Einde 1929 volgde in West-Java de afkondiging van een maximum snelheid voor alle motorvoertuigen voor tal van bebouwde kommen en bijzondere weggedeelten (Prov. Blad v. West-Java 1930 No. 1).

Met 1 Jan. 1930 werden in Oost-Java twee belangrijke voorschriften van kracht.

Ten eerste werd de z.g. „Autoverordening" (Prov. Blad v. Oost-Java 1930 Bijvoegsel Serie A No. 2 — laatstelijk gewijzigd Prov. Blad 1930 Bijvoegsel Serie A No. 8) van kracht, waarbij het exploiteeren van autobuslijnen binnen de provincie alleen wordt toegestaan met daartoe deugdelijk bevonden voertuigen en indien daarvoor een vergunning is afgegeven, waarin o.a. moet worden aangegeven: de route, de vertrek-uren, de vrachtprijzen en de dienst- en rusttijden van het personeel.

Ten tweede kreeg men de „Veiligheidsverordening" (Prov. Blad v. Oost-Java 1930 Bijvoegsel Serie A No. 2), die de keuring der vorenbedoelde autobussen nader regelt.

In Juli 1930 volgde West-Java met haar „Motorbusverordening" (ontwerp der Verordening zie Prov. Blad v. West-Java 1930

No. 8 — vastgesteld met enkele kleine wijzigingen in Juli '30 in het zelfde spoor, d.w.z. regelde daarin de kwestie der voertuigdeugdelijkheid (keuring), die der bestuurders-vereischten (speciaal rijbewijs) en die der dienst- en rusttijden van het personeel, doch ging niet zoo ver voor het exploiteeren van een autobuslijn een vergunning te vorderen. Verblijdend is, dat de keuringseischen van de autobussen na overleg met Oost-Java op geheel den zelfden voet werden ingericht, zoodat hier ondanks de decentralisatie eenheid van voorschriften geschapen is.

In de 2de helft van 1930 ten slotte werden in West-Java uitgebreide voorschriften vastgesteld inzake het verkeer met niet-motorische voertuigen (Prov. Blad v. West-Java 1930 No. 18).

In September 1931 werd door de provincie Midden-Java vastgesteld en in Juni 1932 nader gewijzigd haar „Openbare motorvoertuigenverordening" tot regeling van het verkeer met openbare personenmotorvoertuigen (autobussen en taxi's) en vracht-motorvoertuigen (Prov. Blad v. Midden-Java 1931 No. 14 en 1932 No. 11). Wegens de aanstaande invoering der nieuwe centrale verkeerswetgeving trad deze provinciale verordening echter niet in werking.

Wat betreft de centrale wetgever kan het volgende worden opgesomd.

In Januari 1932 werd een ordonnantie vastgesteld (in werking getreden 19-1-'32), betreffende de heffing eener motorvoertuigbelasting in de Buitengewesten (behandeld in Volksraadzitting 31-32, onderwerp 72). De grootte van den aanslag wordt bepaald naar het gewicht der voertuigen (waarbij onderscheid wordt gemaakt tusschen motorrijwielen, auto's, auobussen en vrachtauto's) en naar de gebezigde bandensoort. De hoogte van de heffing is gesteld op de helft der maxima genoemd in het rapport der „Motorverkeerscommissie".

In 1932 werd bij den Volksraad ingediend een begrootingswijziging, waarbij de voornemens der Regeering aangaande de centrale motorvoertuigen-belasting werden bekendgesteld.

In Maart 1933 volgt de vaststelling der betrokken belastingordonnantie (Volksraadzitting 32-33 — onderwerp 131 — Stbl.

1933 No. 111); aan de heffing werd terugwerkende kracht tot 1 Jan. 1933 verleend. Zij blijft beperkt tot Java en Madoera en volgt wederom (zij het met kleine afwijkingen) het schema der „Motorverkeerscommissie", doch thans niet voor de helft maar voor de volle maat, welke door die commissie als maximum is aanbevolen. Hierdoor zal, naar verwacht wordt, een opbrengst worden verkregen, die ca. 40% grooter is dan de vigeerende plaatselijke heffingen te samen zouden opleveren. Ongeveer 70% van de opbrengst der nieuwe belasting zal over de provincies, regentschappen en stadsgemeenten worden verdeeld; de rest komt aan de algemeene landsmiddelen ten goede.

In September 1932 hecht de Volksraad zijn goedkeuring aan twee wetsontwerpen nopens het brengen van eenheid in verkeersteekens en betreffende belastingheffing van vreemde motorrijtuigen (Volksraadzitting 32-33, onderwerp 44). Wat aangaat het eerste moest deelneming van Ned.-Indië aan het internationale verdrag ter zake voorloopig nog worden voorbehouden, met 't oog op de financieele consequenties (vervanging van een zeer groot aantal verkeersbakens binnen vijf jaar), welke de toetreding zou medebrengen. Wat betreft de belastingheffing van vreemde motorrijtuigen is echter de toetreding van Nederland tot het internationale verdrag ook voor Ned.-Indië aanvaard geworden.

Ten slotte komt men aan den jongsten arbeid op wetgevend gebied, die wel voor het wegverkeer de allerbelangrijkste is geweest. In September 1932 is n.l. na voortbouwen op de door de Motorverkeerscommissie gelegde grondslagen, een ontwerp-wegverkeersordonnantie bij den Volksraad ingediend (Volksraadzitting 32-33, onderwerp 76). In Februari 1933 is deze door de Regeering vastgesteld (Stbl. '33 No. 86) en in April '33 gevolgd door de voor de uitvoering noodige Wegverkeersverordening (Stbl. '33 No. 138). Deze regelingen treden op 1 Sept. '33 in werking. Het valt buiten het bestek van dit artikel deze wetgeving uitvoerig te bespreken *), doch in hoofdtrekken kan het volgende worden aangestipt.

De wegverkeersordonnantie (en de op grond daarvan uitgevaardigde wegverkeersverordening) bevatten eenerzijds een regeling

*) Verwezen moge worden naar het „Economisch Weekblad" van 13-1-'33 waarin deze materie door Dr. Ir. L. J. DE VEN uitvoerig is behandeld.

van de technische verkeersaangelegenheden, van de registratie der motorvoertuigen en hun bestuurders, van de eischen waaraan deze voertuigen moeten voldoen, en van de indeeling van het wegennet. Anderzijds is daarin een regeling van het openbaar motorwegverkeer neergelegd, welke ten doel heeft dit in de economisch meest juiste banen te leiden.

Op eerstbedoeld gebied zullen zoo voorschriften worden verkregen, welke zich bij den huidigen stand der techniek meer aansluiten dan die van het verouderde motorreglement en tevens zal bereikt worden, dat niet meer alleen een deel van het wegverkeer (dat met motorvoertuigen), maar alle weggebruikers aan goede verkeersregels gebonden zijn.

Daarnaast zal de regeling van het openbaar motortransport kunnen bijdragen tot een gezonde ontwikkeling van deze voor Ned.-Indië zoo belangrijke vervoerstak. Wel is op te merken, dat over het algemeen de openbare motorvoertuigen alleen in een keuring der wagens zullen worden betrokken. Slechts indien zij als vaste autodienst worden geëxploiteerd, zal een vergunning vereischt worden, terwijl beslissing over aanvragen om vergunning beoordeeld zullen worden uit een oogpunt van verkeersveiligheid en algemeen belang. Ook hierbij is dus weer niet de verkeerseconomie mede als criterium gesteld (in de ontwerp-ordonnantie was dit wel het geval), doch de ervaring, opgedaan bij de uitvoering der autobusverordening der provincie Oost-Java zou kunnen doen vermoeden, dat ook nu weer de verkeers-economische overwegingen niet geheel te scheiden zullen zijn van de kwestie der verkeersveiligheid en wellicht nog minder van de behartiging van het algemeen belang.

Ten slotte, en dit schijnt een zeer belangrijke bepaling, zal een permanente centrale verkeers-commissie worden ingesteld, waarin naast ambtelijke leden ook particulieren zitting zullen hebben, welke commissie de Regeering van advies zal dienen omtrent belangrijke verkeersaangelegenheden. Hiermede is dus voor het eerst een centraal orgaan geschapen voor de behartiging van verkeers-belangen, een instantie die hier tot heden ontbroken heeft en in verschillende landen nog ontbreekt.

Met deze schematische weergave van de hoofdlijnen der nieuwe

wegverkeers-wetgeving moge dit overzicht besloten worden. Zooals in den aanvang gesteld, is het ver van volledig, waartoe behalve de daar genoemde oorzaak ook de nagestreefde beperking in den omvang van dit artikel dwong.

Vertrouwd mag worden, dat het in de toekomst aan de hand van den onder de nieuwe wetgeving meer systematisch te verzamelen gegevens mogelijk zal zijn, de geschiedenis van het wegverkeer te vervolgen op volledige en juister wijze dan hier mogelijk was, hetgeen door de belangrijkheid van het onderwerp zeker alleszins gerechtvaardigd zal worden.

Bandoeng, 3-7-'33.

Economische ontwikkelingsmogelijkheden van Noord=Nieuw=Guinea in het bijzonder door Kolonisatie van Europeanen en Indo=Europeanen

door

Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn.

De ervaringen die de V. O. C. in het verleden met Nieuw-Guinea opdeed waren zoo ontmoedigend, dat zij ten opzichte van dit groote eiland een scherpe politiek van onthouding volgde. Een land met een moordend klimaat — gedurende den kruistocht van een eskader van 8 schepen in 1763 naar de Noordkust van Nieuw-Guinea om den sluikhandel in nagelen tegen te gaan en de nakoming der extirpatiecontracten met Tidore te controleeren, stierven bijna alle zeeofficieren en een groot deel der bemanning —, bewoond door een „volk waar geen zalf aan was te strijcken", zooals Valentijn dat uitdrukt, waar slaven, massoi en amber alleen met groot levensgevaar te verhandelen waren, had dan ook als exploitatieobject voor de Compagnie weinig waarde. Het best meende zij die politiek van onthouding door te kunnen voeren, door de souvereiniteit van Tidore over de Papoesche eilanden te erkennen en aan dit rijk het handelsmonopolie in die streken te verleenen, onder voorwaarde dat Tidore den zeeroof der Papoea's krachtig zou tegengaan. Want deze drieste gasten ontzagen ook de machtige Compagnie niet en kwamen zelfs op Ambon „moeskoppen".

Nieuw-Guinea bleef in de 18e en 19e eeuw een lastpost, eerst van de V. O. C., later van de Indische Regeering. Op het einde der 18e eeuw probeerde Mac Cluer in de Mac Cluer golf een kolonie te stichten, terwijl in dienzelfden tijd door John Hayes in de Doreh-baai het fort „Coronation" werd gesticht. Maar in 1795 was men door ziekte gedwongen de vestigingen op te geven.

In 1870 ontwierp EMILIO CERRUTI plannen om in de Telok Berau een Italiaansche strafkolonie te stichten. In 1879 werd een plan tot kolonisatie door MENETTI GARIBALDI ontworpen. Maar daar is niets van terecht gekomen en in 1882 mislukt ook een kolonisatieproef van de Duitschers aan de Ofak-baai door ziekte.

Eerst in 1898 had een blijvende bestuursvestiging te Manokwari plaats, om aan de voortdurende moordpartijen, „raak" of rooftochten der Papoea's een einde te maken. Wel had men in 1828 in West-Nieuw-Guinea het Fort du Bus gesticht, maar in 1835 had men de vestiging door ziekte weer moeten ontruimen.

Van af de ontdekking van Nieuw-Guinea door ANTONIO PIGAFETTI in 1521 tot het einde der 19e eeuw, blijken alle pogingen tot kolonisatie of stichting van een bestuursvestiging, door het moordend klimaat en de talrijke tropische ziekten tot mislukking gedoemd te zijn. Pas toen de medische wetenschap voldoende vorderingen had gemaakt op het gebied van de bestrijding van tropische ziekten, kon er van een Nederlandsche bestuursvestiging sprake zijn. Chinine, emitine, vaccinatie tegen pokken en typhus, salversan, de leer der vitaminen en de bestrijding van berri-berri, die alleen door gebruik van zilvervliesrijst afdoende mogelijk is, hebben kolonisatie en de economische ontwikkeling van Nieuw-Guinea mogelijk gemaakt.

Er is echter een vreeselijke ziekte, waartegen de medische wetenschap nog machteloos staat, n.l. de filariasis of elephantiasis, veroorzaakt door de „Filaria Bancrofti". Op Noord-Nieuw-Guinea heb ik haar echter nooit kunnen constateeren; op Zuid- maar vooral op Zuid-West Nieuw-Guinea komt zij veelvuldig voor.

Aangezien de economische ontwikkeling van Noord-Nieuw-Guinea en de kolonisatie aldaar het meest belooft, beperkt dit artikel zich in hoofdzaak tot dit deel van het eiland.

Achtereenvolgens zullen behandeld worden, 1e de mogelijkheid van kolonisatie middels Chartered Companies, 2e die middels groote en kleine kapitaalkrachtige maatschappijen en 3e de kolonisatie door Europeesche klein-landbouwers.

I. *Kolonisatie met behulp van Chartered Companies.*

Toen in de tachtiger jaren de verdeeling van de „Herrenlose Gebiete" onder de groote mogenheden voor de deur stond was

Engeland de eerste mogendheid, die zich bij haar koloniale expansie van het stelsel der gemoderniseerde „chartered companies" bediende. Hoofddoel van de chartered companies die in de Engelsche sferen van invloed werkten was penetratie en occupatie. EUGENE ETIENNE formuleerde het karakter dier maatschappijen als volgt: „La mainmise politique marche parallèlement avec l'utili-„sation économique, quand celle-ci ne précède pas cella-là [1]). „En Carton de Wiart voegt hieraan toe „que ce sont des véritables „compagnies à Gouvernement. C'est dans les recettes ordinaires d'un Gouvernement qu'elles cherchent surtout leurs ressources" [2]).

De staat delegeerde aan deze maatschappijen door middel van een octrooi zekere souvereine rechten. De heele administratieve dienst, een groot deel van de rechtspraak en de politie kwamen in handen der chartered companies. Zij kregen het recht om munt te slaan, beschikten over den domeingrond, hadden het recht om postzegels te drukken enz., kortom zij traden voor een groot deel in de souvereine rechten eener regeering.

Toch bestond er een zeer groot verschil tusschen de chartered companies uit de 17e eeuw en de moderne Geoctrooieerde Maatschappijen. Het voornaamste verschil was wel gelegen in het feit, dat de moderne maatschappijen geen handelsmonopolie hadden. Bovendien werden hen zekere humanitaire verplichtingen opgelegd zooals het tegengaan van slavernij en slavenhandel, het verbod tot invoer van alcoholische dranken, respecteeren van het geloof en de adat der inheemsche volken enz.

De chartered companies zijn uit den tijd. Zij pasten echter zeer goed in het kader van de koloniale politiek die door de verschillende mogendheden sedert de tachtiger jaren der vorige eeuw werd gevoerd. De verleening van het Royal Charter was een prerogatief van de kroon en het octrooi werd buiten het parlement om verleend, dat overigens ook vrijwel geheel werd uitgeschakeld. Stellig zouden de parlementen de benoodigde gelden niet zoo vlot hebben gevoteerd, als de aandeelhouders der geoctrooide maatschappijen dat deden, die dan ook feitelijk de „preparatory expanses" van koloniën hebben gedragen, die later tot kroonkolonies uitgroeiden.

1) Eugène Etienne. Les compagnies de colonisation p. 16.
2) E. Carton de Wiart. Les grandes compagnies du XIXe siècle p. 237.

Het spreekt overigens van zelf dat een Regeering ondoordachte handelingen van dergelijke chartered companies gemakkelijk kon desavoueeren, zoodra conflicten met andere staten ontstonden, waarbij het moederland dan eenvoudig de betrokken maatschappij aansprakelijk stelde.

Dit stelsel van de chartered companies werd ook door Duitschland in Nieuw-Guinea toegepast. De Neu-Guinea Kompagnie kreeg in 1885 een royal charter. Maar reeds in 1889 deed zij aan den Rijksdag het verzoek om keizerlijke beambten aan te stellen die door haar zouden worden bezoldigd. De bestuurskosten drukten zwaar op de maatschappij en in 1898 deed zij het verzoek van het charter ontheven te worden, welk verzoek in 1899 werd ingewilligd.

Ongetwijfeld heeft de Neu-Guinea-Kompagnie zeer veel bijgedragen tot de snelle ontwikkeling VAN KAISER WILHEMSLAND.

Na den oorlog diende de heer E. HELFFERICH eind 1923 een verzoekschrift aan de Regeering in tot verleening van een concessie aan een Duitsche kapitaalkrachtige maatschappij tot ontsluiting van Noord- en West-Nieuw-Guinea. Er liepen toen geruchten dat de Duitschers een octrooi voor een chartered company op Noord-Nieuw-Guinea poogden te verkrijgen.

In het midden moge worde gelaten welke nevengedachte het Duitsche concern misschien had, maar het is wel duidelijk dat het verleenen van een royal charter een politieke absurditeit zou geweest zijn, omdat verleening van een dergelijk charter langs den weg van het Protectoraat tot een Duitsche kolonie en het verlies van Noord- en West-Nieuw-Guinea zou hebben geleid.

Meer reëelen grond onder den voet hadden de voorstellen van Duitsche zijde tot het verleenen van een concessie aan een groote maatschappij over een oppervlak van 200.000 km². Zij stond op de basis van BISMARKCKS politiek om het nieuw verkregen grondgebied door middel van groote kapitaalkrachtige maatschappijen tot ontwikkeling te brengen. Het is van belang op dit stelsel wat dieper in te gaan.

II. *Kolonisatie door middel van groote kapitaalkrachtige maatschappijen.*

Aanvankelijk heeft BISMARKCK getract het Engelsche stelsel

der chartered companies over te nemen. Maar het groot-kapitaal liet hem hierbij in den steek. Het was niet willig om geld te beleggen in maatschappijen, die voorloopig alleen dividend zouden uitbetalen in den vorm van vaderlandsliefde.

Kleine maatschappijen waren naar BISMARCKS meening minder geschikt voor het eerste pionnierswerk, gingen veel sneller te gronde en schrikten daardoor het grootkapitaal af. Het geld in koloniale maatschappijen belegd kon in de eerste jaren geen rente afwerpen en alleen groote zeer krachtige maatschappijen bleken in staat te zijn de eerste moeilijke jaren met redelijken kans op succes door te komen. Er moesten immers nieuwe scheepvaartlijnen worden geopend, nieuwe telegraphische verbindingen tot stand komen, hooge salarissen aan employees worden betaald, veel geld in riskante cultuur en mijnbouwondernemingen worden gestoken. Zoo mislukten b.v. in KAISER WILHELMSLAND zeven van de twaalf cultuurstations.

Groote territoriale concessies werden verleend aan de „Gesellschaft für Süd-Kamerun", en de „Gesellschaft für Nord-West-Kamerun" met een oppervlakte van respectievelijk 9 millioen en 8 millioen hectaren. De South West Afrika Coy kreeg een mijnmonopolie in Damara land van 1.3 millioen hectaren en de concessie aan den koopman LÜDERITZ besloeg een oppervlak van 13.5 millioen hectare enz. [1])

Het was in het bijzonder de „Deutsche Kolonial Gesellschaft" die zich fel keerde tegen het verleenen van deze zeer groote concessies, die tot allerlei misbruiken aanleiding gaven in verband met de monopoliepositie die de groote maatschappijen innamen. Toen dan ook de Neu-Guinea Kompagnie hare concessie terug gaf, moest zij zich tevreden stellen met een landbouwconcessie van 50.000 H. A.

Naarmate de koloniën zich echter ontwikkelden vestigden zich ook kleinere maatschappijen. Zoo waren er in 1913 in KAISER WILHELMSLAND 27 maatschappijen werkzaam met een kapitaal van 50.5 millioen Mark, waarvan de Neu-Guinea Kompagnie, HERNS-

1) Zie voor nadere bijzonderheden het werk van Pierre Decharme, getiteld Compagnies et Sociétés allemandes.

HEIM & Co., de HAMBURGSCHE SÜDSEE A. G., en de firma HEINRICH RUDOLPH WAHLEN de grootste maatschappijen waren. [1])

In het algemeen kan men zeggen dat dit stelsel van groote concessies niet ongunstig op de economische ontwikkeling der Duitsche koloniën heeft gewerkt. In dertig jaar is door Duitschland veel tot stand gebracht en het Duitsche volk kan hier met rechtmatigen trots op wijzen.

Het Duitsche kapitaal heeft door intermediair van den heer HELFFERICH in 1924 gepoogd een dergelijke groote concessie op Noord en West Nieuw-Guinea te verkrijgen met een oppervlakte van 200.000 km². In dit gebied zou die Duitsche maatschappij dan een landbouwmonopolie krijgen en een voorkeursrecht op mijnconcessies overeenkomstig de toentertijd bestaande mijnverordeningen.

Het is wel duidelijk dat het uitgeven van een dergelijke concessie niet alleen, gelijk zou hebben gestaan met een breken met de open deur politiek, maar dat practisch het Nederlandsche initiatief verder uit zou zijn geschakeld. Bovendien zou zich achter een dergelijke maatschappij, bij het ontstaan van wrijving al heel spoedig de Duitsche publieke opinie hebben gesteld. Politieke bisbilles van min of meer ernstigen aard zouden daaruit voort kunnen vloeien. Begrijpelijk is het dus dat er van het verleenen van deze concessie nooit iets is gekomen.

Toch moet men niet vergeten, dat Nieuw-Guinea nimmer tot ontwikkeling zal komen, wanneer geen goede scheepvaartverbindingen met redelijke vrachtprijzen tot stand komen. Vooral voor dit land, dat zoo geheel buiten het wereldverkeer ligt zijn die verbindingen van overwegende beteekenis. Het oude beproefde scheepvaart-systeem der Duitschers in de Stille Zuidzee bestond daarin, dat men met kleine zeil-, stoom- en motorvaartuigen de producten naar bepaalde aanleghavens der groote stoomvaartlijnen transporteerde [2]). Vele kleine traders die in hoofdzaak bestonden van den handel in copra, tripang, schildpad en boschproducten vonden hierin een bestaan.

---

1) Die Deutschen Schützgebiete in Afrika und der Südsee 1912/1913. Statistischer Theil p. 81.

2) De economische verhoudingen in de Stille Zuidzee heden ten dage naar Scholefield. Tijdschrift voor Economische Geographie Mei 1921. p. 156.

Het is wel duidelijk dat alleen groote kapitaalkrachtige maatschappijen tot het stichten van scheepvaartverbindingen in staat zijn en daardoor de exploitatie en ontwikkeling van een groot gebied beter in de hand hebben.

De K. P. M. heeft een maandelijksche lijndienst op Noord-Nieuw-Guinea, die met zware verliezen werkt. Zware vrachten naar Makasser drukken op de producten die op Noord-Nieuw-Guinea worden gewonnen. Alleen een rechtstreeksche verbinding naar Amerika, zou hierin verbetering kunnen brengen. De Japanners op Noord-Nieuw-Guinea zijn hierbij in het voordeel, doordat zij met een 500-tons scheepje via de Carolinen naar Japan kunnen afschepen.

Concessies voor boschproducten zullen het eerst en het snelste in productie komen. Jaren geleden meende Dr. COLIJN dat door het uitgeven van monopolie-concessies het land het snelste tot ontwikkeling zou zijn te brengen. Te Manokwari is een houtzagerij van de Landschapskas die onder beheer van het Boschwezen staat. Op houtaankap — op de opgeheven koraalriffen langs de kusten groeit uitstekend ijzerhout en ebbenhout, voor zoover dit niet door roofkap is verloren gegaan — drukken echter de dure vrachten. Prijzen van dammar en rotan zijn zeer gedaald en voorloopig is niet te verwachten dat van boschconcessies veel voor een snelle ontwikkeling van Nieuw-Guinea kan worden verwacht.

Vóór de malaise waren op Nieuw-Guinea 25 dammarconcessies uitgegeven elk groot 3000 H. A. Meestal worden die concessies gevolgd door een aanvraag van erfpachtsperceelen voor klapper, kapok en cacao.

De „Phoenix", een groote maatschappij, heeft echter in deze malaise moeten liquideeren en de concessies zijn grootendeels in Japansche handen overgegaan. De maatschappij gaf voor een tracé naar haar dammarconcessies een bedrag van één ton uit zonder resultaat van beteekenis. Vele dammarconcessies zijn prijsgegeven of vervallen, doordat men in gebreke bleef den cijns te betalen. Enkele van de Phoenixconcessies werden door Duitsche concessionarissen overgenomen.

De kansen voor groote landbouwconcessies zijn al evenmin schitterend te noemen. Zeer goede gronden zijn op Nederlandsch Noord-Nieuw-Guinea zeer schaars. In het vroegere Kaiser Wilhelmsland liggen de ondernemingen hoofdzakelijk in de Jombavlakte

bij het vroegere Friedrich Wilhelmshafen en in de Astrolabevlakte aan de beneden Gogol. Thans zijn 178.000 H.A. in erfpacht uitgegeven, waarvan 82.000 H. A. is beplant. Voornamelijk worden klapper, rubber en cacao aangeplant. In het Engelsche Papua liggen alle cultuurondernemingen ten oosten van de Kikorrivier waar geweldige basaltische en andesietische lavastroomen voorkomen. De ondernemingslandbouw omvat hier en areaal van 24.000 H.A. [1]). Bewesten Cape Possession komen echter geen landbouwondernemingen voor.

Op Noord-Nieuw-Guinea liggen de beste gronden nog in de buurt van Manokwari en Amberbaken, terwijl in verband met het voorkomen van eruptief gesteenten op Japen en de Radja Ampateilanden (Waigeo) kans bestaat op de aanwezigheid van redelijke goede gronden. Groote aaneengesloten complexen van b.v. 5.000 bouw zullen echter moeilijk te vinden zijn. Kleinere complexen geschikt voor kleine concessies beneden de 750 bouws zullen veel meer voorkomen. Zoo biedt het land dus voor den grooten ondernemingslandbouw niet al te gunstige kansen. Van een snelle opbloei als een gevolg van dezen ondernemingslandbouw behoeft men dan ook niet veel te verwachten.

Van den mijnbouw is voorshands evenmin veel te verwachten. De bruinkoolvoorkomens zijn tot nog toe waardeloos gebleken en het eenige goede kolenveld, het Hornaveld ligt 50 km. ver van de kust van de Geelvinkbaai. Het mijnbouwkundig onderzoek van de Phoenix in het Cycloopgebergte schijnt ook al weinig resultaat te hebben gehad.

Op grond van zijn gedetailleerde onderzoekingen ten Oosten van de Mamberamo komt Dr. ZWIERZYCKI tot de conclusie dat de kansen voor de petroleummijnbouw in die streek gering is [2]). Toch moet mijn zich hierover niet al te positief uitspreken. Het is namelijk uiterst moeilijk om van de bevolking gegevens te verkrijgen omtrent petroleum indicaties, omdat iedere stam weer een andere taal spreekt en de bevolking geestelijk tot de meest primitieve rassen behoort. Hun bevattingsvermogen gaat vaak slechts tot het getal

---

1) Australian Yearbook 1932 p. 460 en 400.
2) Dr. ZWIERZYCKI. Jaarboek van het Mijnwezen 1921. Verhandelingen De I p. 127.

vier of vijf. Alle getallen daarboven worden met het begrip „veel" aangeduid.

Ook van mijnbouwondernemingen is voorloopig niet veel voor Noord-Nieuw-Guinea te verwachten. Wel schijnt het tertiaire terrein aan den Zuidkant van den Vogelkop meer te belooven. Maar in één enkele boring gaat reeds ¼ à ½ millioen gulden zitten en het is wel duidelijk dat alleen zeer groote maatschappijen een dergelijke onderneming kunnen financieren.

Uit een bericht uit de pers [1]) blijkt dat de Bataafsche reeds sedert 1930 met de Indische Regeering over de zoogenaamde 5A-contracten in onderhandeling was en dat men er thans in geslaagd zoude zijn samenwerking te verkrijgen tusschen de Bataafsche, een Engelsche en een Amerikaansche petroleummaatschappij, die in combinatie de olie-mogelijkheden in den Vogelkop tot ontwikkeling zullen brengen. Overigens spreekt het vanzelf, dat de petroleummijnbouw slechts een zeer locale beteekenis heeft voor de economische ontwikkeling van Noord-Nieuw-Guinea. Indirect kan zij echter van zeer groote beteekenis zijn, doordat de mijnrechten aan de landschapskas van TIDORE ten goede zullen komen en voor de ontwikkeling van Noord-Nieuw-Guinea besteed kunnen worden.

Met een enkel woord moge nog melding worden gemaakt van de sedert 1931 sterk verhoogde activiteit van Japanners, die een groote bedrijvigheid op Noord-Nieuw-Guinea en de eilanden voor de Noordkust aan den dag leggen. De omstandigheden voor Japansche kapitaalsinvestatie schijnen voor Nieuw-Guinea beter te zijn dan voor Palaoe. Verschillende landbouw- en boschexploitatieconcessies van Nieuw-Guinea bevinden zich reeds in Japansche handen. Het vrachtenprobleem heeft men opgelost door de verbinding met kleine stoomers via de Carolinen naar Japan. Voor Japan dat zelf geen koloniale producten voortbrengt, kunnen deze concessies op den duur van groote beteekenis worden.

III. *Kolonisatie door middel van Europeesche en Indo-Europeesche kolonisten.*

Een algemeen gevoel van onbevredigheid over economische toestanden al dan niet samenhangende met politieke verhoudingen is

1) Actueel Wereldnieuws. 15-4-'33.

in het verleden meestal de oorzaak geweest van groote kolonisatiebewegingen. Zoo emigreerden in de 18e eeuw in totaal slechts 80 à 100.000 Duitsche landbouwers naar Amerika. In de beide hongerjaren 1816 en 1817 alleen emigreerden echter 20.000 Duitschers naar Amerika. Vooral toen in het regenjaar 1816 de oogst mislukte en de tolrechten der Zuid-Duitsche staten de levenstandaard sterk opvoerden, was de uittocht niet meer tegen te houden. Zoo veroorzaakten ook de misoogsten van 1845 en 1847 een sterk verhoogde emigratie (116.000 en 110.000 emigranten).

Ook politieke redenen hebben den stoot gegeven tot sterke emigratie-bewegingen zooals in 1815 en 1848 het geval was.

Groot is ook de invloed geweest van de zending, vooral van Duitsche secten, op de kolonisatie geweest. Het Heilandswoord: „Gehet hin in alle Welt und lehret alle Völker", is de stoot geweest van de kolonisatie van de Mennonieten, Labadisten, Rozenkruisers, Hernhutters enz., is ook de reden geweest dat de eerste zendelingen Ottow en Geisler zich in 1856 te Manokwari vestigden en de eerste blijvers in de 19e eeuw op Noord-Nieuw-Guinea zijn geweest.

Maar ook idealen zijn het geweest die een machtige drijfveer waren van groote kolonisatiebewegingen. Richard Wagner schreef 14 Juni 1848 in De Dresdener Anzeiger „Nun wollen wir in Schiffen „über das Meer fahren, da und dort ein junges Deutschland grün-„den. Wir wollen es besser machen als die Spanier, denen die Neue „Welt ein pfäffisches Schlächterhaus, anders als die Engländer, „denen sie ein Krämerkasten wurde. Wir wollen es Deutsch und „herrlich machen" [1]).

Menschen sterven voor idealen. Zij zijn de machtigste drijfveren van de geschiedenis der volkeren. Duizenden stierven in de koloniën in den dienst van hun vaderland. Luiz de Camoëns, de grootste dichter van den gouden eeuw van Portugal, die uit het Oosten teruggekeerd op zijn ouden dag door bedelen aan den kost moest komen, schreef eens: „Als een weg kon worden aangelegd van Lissabon naar Goa, dan zou hij kunnen worden geplaveid met de gebeenten van hen, die in het Oosten hun leven hebben gelaten voor het vaderland".

1) Glasenapp. Das Leben Richard Wagners II p. 223.

En wanneer men een kolonisatie-beweging wil beoordeelen, doet men goed eerst de innerlijke drijfveeren daarvan te analyseren, vóór men een dergelijke beweging veroordeelt.

Men moet zich niet blind staren op tegenslagen, op mislukkingen zooals de wilde kolonisatie aan de Boemi, op de fouten van min of meer ernstigen aard, die door de kolonisatie-vereenigingen zijn gemaakt en die onder deze zeer moeilijke omstandigheden toch welhaast onvermijdelijk waren. De neutrale beoordeelaar, ook al is hij ganschelijk niet enthousiast voor kolonisatie, diene ook een open oog te hebben voor de hardnekkigheid en de energie, die bij het volvoeren der plannen is betoond.

Want in wezen willen de kolonisten-vereeniging de „Stichting Immigratie en Kolonisatie Nieuw-Guinea", de „Stichting Kolonisatie Nieuw-Guinea" en de thans ontbonden „Viking", het „Verbond Indo-kolonisatie Nieuw-Guinea", niet anders dan het stichten van een nieuw vaderland van Indische Nederlanders, waar zij rechten op den grond kunnen krijgen en zich een eerlijk en nieuw bestaan kunnen scheppen.

De geboorte der Nieuw-Guinea-gedachte is ontstaan als een gevolg van de reactie op de krachtige manier, waarop de Regeering paal en perk stelde aan de onwettige occupatie middels het stroomannen-systeem [1]).

Het ligt in de bedoeling dier Vereenigingen de blijvers-Europeanen allengs in Nieuw-Guinea te doen uitgroeien tot een inheemsche bevolking aldaar met alle consequenties, die daaraan zijn verbonden.

Al die vereenigingen hebben een wezenlijk en levend ideaal, het stichten van een nieuw vaderland, voor den Europeaan, voor wie de bestaansmogelijkheden op Java en elders steeds geringer worden.

Men koos Nieuw-Guinea als kolonisatie-gebied. Want op Nieuw-Guinea is practisch een bevolkingsvacuum. De rechten op den grond van de bevolking zijn er nog uiterst primitief. Practisch is de grond „res nullius". Alleen kan de Papoea zekere rechten laten gelden op stukken grond, die eens als ladang geoccupeerd zijn geweest en die daarna voor 6 à 10 jaren braak liggen, de zoogenaamde

1) De K. N. G. in vogelvlucht. p. 2. uitgave van de K. N. G.

„Mamias". Wil men een stuk mamias ontginnen, dan moet men aan den vorigen eigenaar een kleine vergoeding betalen. Voor ontginning van maagdelijken grond behoeft men aan niemand vergunning te vragen volgens de adat.

Aanvankelijk lijkt het wat zonderling, dat b.v. op de Noordkust van Soepioiri, de bevolking van de Noordkust van Biak afkomstig uit verschillende dorpen, naast en door elkander in de nabijheid van Waboedori stukken grond occupeert. Toch is dit zeer begrijpelijk. Iedere keret (familie) en dorp is verantwoordelijk voor manslag op zijn grondgebied aan een vreemdeling gepleegd en is verplicht tot betaling van bloedgeld of schadevergoeding. Algemeen heerscht op Noord-Guinea het „manoin"-geloof, het geloof in den „weerwolf". Een mensch, die weerwolf is, kan zijn ziel het lichaam doen verlaten, en dan in den vorm van een dier- of menschengedaante 's nachts rondsluipen en zijn medemenschen vermoorden. Dit „manoin"-geloof neemt de meest fantastische vormen aan en is oorzaak van tal van twisten, moordzaken en „raak"-tochten. Wordt iemand die b.v. in kampong Sorrido overnacht ziek en sterft hij onverwacht, — dat geval heeft zich werkelijk voorgedaan — dan is een manoin uit Sorrido daaraan schuldig en men eischt dan bloedgeld van Sorrido.

Bezit van grond is daarom gevaarlijk. Een enkel voorbeeld moge dit verduidelijken.

In het jaar 1915 werd een man uit Mniber in een sagocomplex aan de Wafordori door een giftslang gebeten, waardoor hij kwam te sterven. Dit is een hooge zeldzaamheid, omdat slangen en vooral giftslangen bijna niet voorkomen op Nieuw-Guinea. De kampong Mniber eischte het bloedgeld van den eigenaar van den tuin op, want de slang was een „manoin" en in zijn keret (familie) werd iemand er van verdacht „weerwolf" te zijn. De eigenaar weigerde het bloedgeld te betalen en een raaktocht werd georganiseerd, waarbij drie vrouwen van den keret van den sagotuinbezitter werden gegrepen en weggevoerd. De raak werd weldra achtervolgd en de vervolgers brachten aan een der aanvallers een diepe speerwond in het schouderblad toe, die doodelijk scheen. De drie vrouwen wond en werd later als medeplichtige door den Raad van Hoofden veroordeeld.

Het manoin-geloof is dus mede een van de oorzaken, dat het

grondbezit een gevaar voor den eigenaar is. Het leidt tot willekeurige beschuldiging van manslag, met als gevolg opeischen van bloedgeld. Men poogt zich er dus zooveel mogelijk van te ontdoen als men van den grond geen nut meer trekken kan [1]).

Eenig verzet van de zijde van de bevolking tegen uitgifte van grond is er dus meestal niet. Onder die omstandigheden bestaat er dan ook niet het minste bezwaar tegen aan Nederlandsche kolonisten zakelijke rechten op den grond te verstrekken, die het eigendomsrecht nabijkomen. Kolonisatie van Nederlanders volgt wat de verwerving van grondrechten betreft dus de lijn van minsten socialen weerstand.

Er zijn ook andere machtige sociale factoren, die de impuls zijn geweest van de kolonisatie-gedachte. De onderwijspolitiek der Indische Regeering, heeft de arbeidsmarkt overvoerd met inheemsche kantoorkrachten. Het inheemsche element heeft bij den ingetreden concurrentiestrijd het geweldige voordeel, dat het aan levensvoorwaarden lagere eischen kan stellen, zoodat de inheemsche kracht zich voor heel wat minder loon kan laten aanstellen dan de Europeaan. Vooral in dezen malaisetijd heeft in het particuliere de inlander daardoor een groote voorsprong gekregen. „Maar de „Europeaan in Indië zal zich liever eerst nog blijven wringen in „de duizend bochten van den behoeftigen Europeaan dan „als gezeten Inlandsch burger te gaan leven" [2]). Hij voelt zich Nederlander en wil dat blijven, hij wil zich in taal, zeden en gewoonten handhaven. Op Java wordt hem dat zeer moeilijk gemaakt. Steeds nijpender wordt de malaise, ieder oogenblik hangt den Indo-Europeaan een nieuwe korting boven het hoofd, die hem onverbiddelijk naar de kampong uitwijst. Het heeft geen zin om na te speuren waarom de een geen inlander wenscht te worden en een andere Indo-Europeaan zich bij uitzondering daarbij misschien wel neerlegt. Een feit is het dat de overgroote meerderheid dat weigert en liever de ergste ontberingen en ellende doormaakt als kolonist, dan op te gaan in de inheemsche maatschappij. Een

1) Een beschrijving die de werkelijkheid in zake grondrecht en bij primitieven het meest nabijkomt en verklaart, vindt men in het proefschrift van 1882 van Mr. Dr. J. A. NEDERBURGH. Het Staatsdomein op Java 1882. p. 24—31.

2) De K. N. G. in vogelvlucht. p. 6.

mensch is nu eenmaal „naar den aerdt, zeer ongelijk van zinnen en die daar niet op let, haalt seffens het onheil binnen".

Wanneer men dit alles in aanmerking neemt, dan moet men tot de conclusie komen, dat in deze beweging als machtige drijfveer een ideaal werkt, namelijk het stichten van een Nieuw Vaderland en dat zij daarnaast is voortgesproten uit den zwaren socialen druk die op een deel der Europeesche en Indo-Europeesche bevolking door de malaise wordt uitgeoefend. Menschen sterven nu eenmaal voor een ideaal, dat zij zich gevormd hebben en laten zich niet tegenhouden. De Nieuw-Guinea kolonisatie heeft reeds slachtoffers geëischt, vooral de beweging van „wilde kolonisten", die naar buiten de kolonisatie in descrediet bracht. Maar tegengehouden hebben die mislukkingen de beweging niet.

En als het aantal werkloozen blijft toenemen, is het toch ongewenscht dat men de velen onder hen die naar werk snakken en kolonist willen worden toch maar als „bouches inutiles" door de publieke liefdadigheid laat verzorgen en kolonisatievereenigingen wier doel het is meer werkgelegenheid te scheppen zonder voldoenden regeeringssteun laat voortploeteren. De staat zal zich bij het steeds toenemend aantal werkloozen toch op den duur niet afzijdig kunnen houden en deze menschen van gebrek om kunnen laten komen. Maar dan zullen op den langen duur veel zwaardere lasten op de schatkist door het zich afzijdig houden gaan drukken. Thans behoeft dit, bij een behoorlijke leiding en steun der kolonisatie door B. B.-ambtenaren, steun in den vorm van geneeskundige hulp en medewerking van het kantoor van Arbeid, een behoorlijk aandeel in een loterij, beschikbaar stellen van afgekeurd gouvernements materieel dat niet meer bruikbaar is, — zoo als spoorstaven en ijzerwerk die als liggers van bruggen in paardenpaden, assen voor waterwielen enz. kunnen dienen — afkomstig van B.O.W., S.S., marineetablissement dat anders op publieke vendutie zoo goed als niets opbrengt, niet zooveel te kosten.

Door dezen vorm van steun stimuleert de staat dus geenszins de beweging waarvan de uitslag nog twijfelachtig is en waarvan hij de verantwoordelijkheid niet wil dragen. Hij neemt hoogstens geen afwijzende houding daartegenover aan.

Maar dit alles neemt niet weg dat men niet blind mag zijn voor de zeer groote moeilijkheden en bezwaren die aan de kolonisatie

kleven. De beide kolonisatievereenigingen, hoewel zij beide als doelstelling hebben de bevordering van emigratie en kolonisatie door steun aan de kolonisten, meenen het kolonisatieprobleem op een nogal uiteenloopende wijze te moeten oplossen.

De moeilijkheden spruiten niet alleen uit klimatologische en hygiënische, maar ook uit economische omstandigheden voort, die bepaalde maatregelen van organisatorischen aard noodzakelijk maken. Het spreekt vanzelf, dat vooral de K.N.G. die veel arme kolonisten voort helpt, daardoor straffer georganiseerd moet zijn. Bovendien stelt deze vereeniging den eisch dat de kolonist niet met inlandsche werkkrachten van Java mag werken. Zij staat het gebruik van Papoea's alleen bij het verrichten van ontginningsarbeid en voor transportdiensten toe, maar tracht dit tot een minimum te beperken en den kolonist te dwingen tot zelfwerkzaamheid. Zij wenscht in de allereerste plaats den kolonist aan *kost*-grond te helpen. Zij ontraadt voorloopig aan de kolonisten meer dan 5 H.A. in cultuur te brengen. Zij is niet afkeerig van aanplant van exportgewassen, maar acht het in de allereerste plaats, in de jonge groeiende nederzettingen nabij het Sentanimeer noodzakelijk, dat de kolonisten zich zoo spoedig mogelijk wat hun voedselvoorziening door landbouw en veeteelt betreft, onafhankelijk maken. Voor die voedselvoorziening wordt ieder jaar een plantplan gemaakt. Eerst daarna komt de teelt van exportgewassen aan de orde. Deze opzet is logisch en goed omdat de nederzettingen op eenigen afstand van de kust zijn gevestigd en duur transport bij opvoer van vivres onvermijdelijk wordt. Zij gaat met behulp van het kantoor van Arbeid scherp selectief te werk bij de uitzending der kolonisten, teneinde mislukkingen zooveel mogelijk uit te sluiten. Ongewenschte elementen hebben in de kolonie dan ook veel onheil gesticht. De oplossing van het voedselvraagstuk eischt in dit stelsel van zelfwerkzaamheid meer arbeidsdiscipline.

Velden worden plantklaar gemaakt en woningen worden gebouwd in gemeenschapsarbeid. Ieder nieuw kolonistengezin vindt 2 H. A. plantklaar terrein en een huis. Newcomers krijgen deze tegen betaling in gebruik van de gemeenschap. Het ontstaan van een eenvoudig dorpsruilsysteem wordt bevorderd door een Vereenigingswinkel tevens betaalkantoor van het gemeenschapswerk, waartoe iedereen verplicht is. Daarnaast is in de kolonie een cen-

traal magazijn, een credietcentrale, een marktcentrale en een voedseldistributie voor kolonisten die daar recht op hebben. Het herordeningsplan der vereeniging duldt geen aalmoezen maar schept werkgelegenheid, waardoor men grond en huis in kan verdienen. Na twee jaar behoorlijk werken, kan de kolonist zijn huis en 4 H.A. grond als onbezwaard bezit in eigendom hebben. De maximale uitgestrektheid van een kaveling bedraagt 25 H.A. Voorloopig mag de kaveling slechts tot 5 H.A. worden uitgebreid, zoolang de nederzetting nog geen afzetmarkt heeft gevonden en voor voeding der kolonie niet meer dan 60 picol rijst en 50 picol mais noodig is. Vee, kleinvee en pluimvee dat door de K.N.G. is uitgezonden blijft vereenigingseigendom en wordt den kolonisten in deelteelt verstrekt.

De kolonisten die tot het boerenwerk moeten worden opgeleid verrichten voorloopig met hun vrouwen alleen betaalde gemeenschapsarbeid. De leiding der kolonie bepaalt in overleg met den raad van kolonisten wanneer aan de opgeleide kolonisten een perceel kan worden verstrekt. Zij die de beschikking over een perceel krijgen moeten gehoord zijn. De K.N.G.-kolonisatie zal dus tot een strenge sociale organisatie uitgroeien als het herordeningsplan is doorgevoerd.

Een neutrale beoordeelaar kan zich de vraag stellen of deze organisatie in de practijk op den duur goed zal werken. De beantwoording der vraag moge aan de practijk worden overgelaten. Thans een oordeel daarover uit te spreken is ondoenlijk. Maar het is een ieder wel duidelijk dat de K.N.G.-kolonisatie op een tot in details uitgewerkt plan berust en men hier niet maar zoo eens wat doet.

Overigens kan men constateeren dat deze organisatie, vermoedelijk ongewild, het grondbeginsel van het Papoeasche productiestelsel tot grondslag heeft, waarop de sociale organisatie van de Papoeasche keret, de familie of groep van gezinnen berust.

Het Papoeasche gezin ontgint in hakbouw per jaar ongeveer 1 bouw grond. Van de opbrengst houdt men zooveel af als noodig is voor eigen gebruik, niet alleen aan voedsel, maar ook voor redelijke luxe. Op de rest heeft de „Keret" recht, voorzoover dit noodig is om in de voeding van zijn leden te voorzien. Mislukt het veld van een gezin, dan heeft men recht op steun van de andere gezin-

nen van de keret. Zoo is de keret evenals de K.N.G. in wezen een sociale organisatie die vóór alles gebaseerd is op het collectieve veiligstellen van de voedselvoorziening der familie of gemeenschap.

Een ander stelsel volgt de S.I.K.N.G. Zij eischt geen exclusieve zelfwerkzaamheid en maakt gebruik van betaalden arbeid van Papoea's of (èn) Javaansche koelies. Niet iedereen die altijd kantoorwerk heeft verricht is maar dadelijk voor houthakken en patjollen geschikt, meent zij. Zij steunt haar kolonisten met een onderstand van *f* 7.50 en een rijstrantsoen van een katti per dag en per hoofd. Zij legt zich niet in de eerste plaats op autarkie inzake de voedselvoorziening toe. Zij kent geen strenge discipline zooals de K.N.G. en laat de kolonisten veel vrijer. Zij poogt zoo snel mogelijk voor de open markt te produceeren en zet een deel van haar producten af naar Manokwari. Geenszins streeft zij naar een kolonie die gericht is op export-landbouw als de Giesting; veeleer gaan de kolonisten van het beginsel uit, dat men naast de beschikking over den kostgrond ook moet kunnen beschikken over geld tot aankoop van artikelen, die de allernoodzakelijkste behoeften aan kleeren, zout, petroleum enz. bevredigen, indien men daarvoor niet afhankelijk wenscht te blijven van de vereenigingshulp. Overigens beschikken verscheidene kolonisten over een pensioen of onderstand en zijn dus in dit opzicht reeds onafhankelijk.

De K.N.G. meent dat de collectiviteit eerst de voedselvoorziening afdoende moet regelen; de rest komt vanzelf wel als de kolonie uitgroeit. De S.I.K.N.G. laat dit meer over aan het initiatief van het individu, geeft meer vrijheid, een vrijheid die de K.N.G. eerst in een later stadium toestaat, als het bestaan van de kolonie is verzekerd.

Welke der beide stelsels is het beste?

Men doet beter daarover geen oordeel uit te spreken. De K.N.G. is verplicht een straffer stelsel toe te passen. Zij heeft geen afzetmarkt in de buurt. Zij is gevestigd op minder rijke gronden dan de S.I.K.N.G. Zij is wel verplicht bijzondere veiligheidsmaatregelen voor het slagen der kolonie te treffen. Het stelsel der K.N.G. past zich aan bij de locale omstandigheden van het Sentanimeer, die heel wat minder gemakkelijk zijn dan die van Manokwari en omgeving. Mogelijk is dat beide stelsels voor de bijzondere gevallen waarin zij worden toegepast, de beste zijn. Iedere uitspraak

terzake blijft voorbarig. Wel kan in het algemeen worden gezegd, dat indien de kolonist over voldoende geld beschikt over hulp van Javaansche koelies en Papoea's, dit hem meer kans op sneller slagen zal geven en zijn pionnierstaak vooral in het begin daardoor aanzienlijk zal worden verplicht.

Voor Papoea's (meestal Biakkers en Noemforen) die hun belasting in geld komen verdienen betaalt men thans ƒ 2.— tot ƒ 5.— per maand, en vrije voeding. Arfakkers vragen ƒ 0.50 per week met eten. Maar deze koelies, die zeer geschikt zijn voor het schoonmaken van terrein zijn ongeschikt voor patjollen. Daardoor wordt sterk de behoefte aan goed ploeg- en trekvee gevoeld, dat voor den enkelen kolonist veel moeilijker aan te schaffen en te onderhouden is dan in de gemeenschapskolonie van de K.N.G.

Ditzelfde geldt voor de veeteelt in het algemeen. In Britsch-Nieuw-Guinea wordt vooral veel aan veeteelt gedaan op de klapperondernemingen. De veestapel bedraagt er 15.000 runderen [1]). Ook met de varkensteelt — met een kruising van Yorkshire, Chineesch en Papoeasch varken, die het beste bestand is gebleken tegen ziekten — kunnen op Nieuw-Guinea zeer goede resultaten worden bereikt. Naast voedselafval, kan mesting plaats hebben met kladdistengels, slechte sago enz. Voor de Papoeas is deze varkensteelt van vrij groote beteekenis.

Bij het stichten van nieuwe koloniën zal men veel leering hebben kunnen trekken uit de ervaringen opgedaan met de K.N.G., de S.I.K.N.G. en de V.I.K.I.N.G. Vormen van kolonistengroepen van ten minste 5 gezinnen, aanvankelijk bijgestaan door Papoea's voor het hakschoon maken van terreinen, liefst met hulp en steun van het B.B. en eenige koelies van Java, zal mijns inziens in de meeste gevallen bij nieuwe vestigingen het snelste resultaat opleveren. Dergelijke kolonies zal men niet te ver moeten vestigen van bestaande bestuursvestigingen. Zij moeten liefst een gemakkelijke verbinding over zee hebben, dus over een goede landingsplaats, goed drinkwater beschikken en in een gezonde streek liggen. Nederzettingen nabij de kust, liefst op de berghelling zijn nog mogelijk op het eiland Japen. De berichten omtrent de gesteldheid van de gronden nabij de bestuursvestiging Seroei zijn gunstig, hoewel men er niet moet rekenen op de prima vulkanische ver-

1) Australian Yearbook. 1932 p. 460.

weeringsgronden van Java. Op Midden- en Oost-Jappen komen toppen voor van 1500 tot 2.000 m. hoogte

Nergens zal men de aanplant van padi gogo mogen verwaarloozen. Bij de militaire excursies is afdoende gebleken, dat *alleen volle zilvervliesrijst* een afdoende waarborg is tegen beri-beri, ook al is men verplicht maanden achtereen op 2/3 rantsoen te leven. Aanplant van kedele, katjang hidjoe en arachides zijn ter bestrijding der ziekte gewenscht. Overigens worden door Papoea's peulvruchten gaarne als betaling voor arbeid aangenomen.

Op den duur zal men het echter niet zonder den export-landbouw kunnen stellen. In Britsch-Nieuw-Guinea zijn klapper, rubber en cacao de belangrijkste exportproducten. In West-Nieuw-Guinea is een vrij belangrijke bevolkingsteelt van kruidnagelen en nootmuskaat. In de kolonies is vooral koffie en kapok aangeplant. Of het klimaat voor koffie geschikt is, moet nog blijken.

Langs het Sentanimeer en vooral in het Westelijk deel der vlakte, waar voldoende gras is en genoeg kalk in den bodem zit, zal Balineesch vee willen aarden. De K.N.G. heeft Balineesch vee van het landschap in deelteelt. Ook in het gebied om Manokwari zal dat mogelijk zijn. Afvoer en dure vrachten naar de Molukken zullen hier een bezwaar vormen.

Intusschen zal men voorzichtig doen eerst de resultaten van de kolonies aan het Sentanimer en Manokwari af te wachten, voordat men tot het stichten van nieuwe kolonies overgaat. En vooral zal men groote voorzichtigheid moeten betrachten met een kolonisatie van Nederlandsche boeren die nog een zeker acclimatisatieproces moeten doormaken.

Maar boven alles zal een regeling van de zakelijke rechten op den grond noodzakelijk moeten zijn. Bij een straf georganiseerde leiding als die van de K.N.G. kan men het grondencomplex in zijn geheel aan de vereeniging afstaan, die vooral in het begin der kolonisatie vrijgekomen en verlaten gronden opnieuw aan andere kolonisten zal kunnen uitgeven. Anders is dit met de S.I.K.N.G. die in beginsel aan de kolonisten meer vrijheid laat. Verandering van perceelen komt daarbij nog al eens voor. Is grond echter eenmaal in erfpacht uitgegeven en trekken de kolonisten weg, dan blijven die gronden onproductief liggen.

Men zal hier dus speciale regelingen moeten treffen die uit-

sluitend voor Nieuw-Guinea gelden bij het verleenen van erfpacht.

Bovendien is bij dergelijke jonge vestigingen niet uit te maken, òf en hoeveel grond benoodigd zal zijn voor aanleg van publieke werken, vooral wegen. Een onteigeningsprocedure zou zeer veel stagnatie geven. Van huis uit moet de regeling er in voorzien, dat deze benoodigde grond door den kolonist wordt afgestaan.

De kolonisatievereenigingen wenschen een nieuw vaderland te stichten. Vervreemding aan vreemdelingen moet daarom bemoeilijkt worden. Toestemming van den Gouverneur-General moet hiervan worden geëischt.

En ten slotte zal een erfpachtsregeling voor den kleinlandbouw uit moeten worden gegeven voor een oppervlakte van ten hoogste 25 H. A. Deze erfpacht wordt voor 30 jaar uitgegeven en moet dan worden verlengd. Bestaan tegen de verlenging van de zijde van het gouvernement bezwaren, dan zal alleen tegen schadeloosstelling van het Gouvernement, waarvan het bedrag wordt vastgesteld naar analogie van de onteigeningsprocedure, een verlenging kunnen worden tegengegaan. De canon kan bij de vernieuwing van de erfpacht worden herzien op basis van de productie der laatste 10 jaren. Van een deel van den canon kan ontheffing worden verleend in bijzondere gevallen.

Daardoor schept men een zakelijk recht dat het eigendomsrecht zeer nabijkomt en toch aan de Regeering de in het belang van den staat noodzakelijke bewegingsvrijheid laat.

Deze erfpacht wordt alleen verleend nadat de kolonist 6 jaar achtereen den grond heeft geoccupeerd. In die eerste jaren betaalt hij voor den grond een huur van maximum ƒ 1.— per jaar per H.A., waardoor hij een voorloopig vergunningsrecht op den grond krijgt, dat hem met uitsluiting van ieder ander aanspraak geeft op een erfpachtsvergunning. Deze rechtsfiguur kennen wij ook uit ons mijnrecht waar de mijnconcessie wordt voorafgegaan door een opsporingsvergunning. Wordt gedurende 3 jaar geen huur betaald of wordt de grond gedurende dien tijd niet geoccupeerd, dan gaat dat vergunningsrecht verloren.

In die ordonnantie zal ook bepaald moeten worden, dat aan een kolonisatievereeniging een dergelijk voorloopig vergunningsrecht op een terrein van ten hoogste 5.000 bouw kan worden verleend tegen een voorloopig vergunningsrecht van ƒ 1.— per 1000 bouw.

Door tusschenkomst van die vereenigingen kan dit recht, in kavelingen van 25 H.A. in erfpacht worden uitgegeven.

Door bijzondere bepalingen zal tegen misbruiken van den plaatselijken kolonisatieleider moeten worden gewaakt.

Binnen de twee jaar moet aan iederen gehuwden kolonist van 18 tot 20 jaar en binnen het jaar aan iederen gehuwden kolonist boven de 20 jaar een stuk grond worden verstrekt, dat na 4 of 5 jaar in erfpacht door de K.N.G. *moet* worden uitgegeven, als de grond blijvend door den kolonist is geoccupeerd.

Omgekeerd moet op een dergelijk terrein het servituut blijven rusten dat de betrokken erfpachter tot hulpverleening verplicht is bij natuurrampen en zich verbindt een bepaalde oppervlakte van ten hoogste 3 H.A. met voedselgewassen te beplanten, naar een plantplan dat door de kolonisatieleiding in overleg met den landbouwconsulent is opgemaakt.

Eveneens zal voor het verbouwen van cultuurvoortbrengselen, waarvoor een fabriekmatige bereiding noodig is, b.v. suiker en thee, de toestemming van de leiding geboden zijn, daar samenwerking met andere kolonisten hiervoor noodig zal zijn. Een dergelijke cultuur grijpt te diep in het collectieve productiestelsel der kolonie van het K.N.G. type in.

Overigens is bij bovenstaande suggestie zooveel mogelijk gestreefd naar aanpassing aan de bestaande ordonnanties inzake gronduitgifte.

Ook het arbeidersvraagstuk is vooral in het begin van de kolonisatie van beteekenis. Er zijn in de bestaande nederzettingen voldoende werkwillige Papoea's te vinden. Tot regelmatigen en langdurigen arbeid is de Papoea niet genegen. Toch zijn er vrijwillige arbeidskrachten genoeg te krijgen. Alleen heeft de Papoea een broertje dood aan het werken met den patjol. Van het aangaan van werkcontracten zijn Papoea's volgens de thans bestaande bepalingen uitgesloten. Noodig of gewenscht zijn dergelijke contracten ook niet. Poenale sanctie-contracten zijn overbodig. „De Phoenix" voelde er niets voor, omdat zij niet door te voeren zijn. Want bij slechte behandeling verdwijnt de Papoea met of zonder contract, al dan niet onder poenale sanctie, onherroepelijk in de rimboe en hij blijft dan onvindbaar.

De ervaring in Duitsch-Nieuw-Guinea heeft ook geleerd, dat

bij een goede behandeling, zelfs de bevolking van kampongs diep in het binnenland met vrouwen en kinderen naar de ondernemingen kwamen afzakken, om werk te zoeken als de oogst mislukt was.

De Papoea ziet in de arbeidsverhouding meer een belangen- en vriendschapsverhouding, zooals hij die tusschen „manibobi" of handelsvrienden kent. Als hij in voedselnood zit, verlangt hij van den Chineeschen of Tidoreeschen handelaar dat hij hem aan rijst en sago helpt. Later gaat hij in ruil daarvoor dammar halen of tripang en lolaschelpen visschen. Maar wee den Chinees die van zijn noodtoestand misbruik maakt en hem het vel over de ooren haalt en extra-prijzen berekent als hij in nood is. Dan is de handelsvriendschap voor goed uit. De handelaren weten dat zeer goed en juist in tijden van voedselschaarschte pogen zij de handelsrelaties nauwer aan te halen door vrijgevige hulp en door ruime voorschotten te verleenen, die de Papoea later terug moet betalen door zijn arbeid. Bij zijn afbetaling in arbeid werkt de Papoea echter slechts intermitteerend. De „Phoenix" en alle andere groote en kleine handelaren hebben dit voorschotstelsel overgenomen. Want met contractdwang is practisch toch niet veel te bereiken. Sluiten van arbeidscontracten met import-Javanen blijft overigens mogelijk. Door de hooge transportkosten, zijn dit echter dure werkkrachten.

Welke beteekenis kan de kolonisatie van klein-landbouwers voor de ontwikkeling van Nieuw-Guinea in de toekomst hebben?

Wij zagen reeds dat de kans, dat grootkapitaal in ondernemingen zal worden geïnvesteerd op Noord-Nieuw-Guinea, niet groot is. Alleen de H.V.A. heeft er vroeger in den boomtijd serieus over gedacht een landbouwconcessie aan te vragen, maar heeft daarvan afgezien wegens gebrek aan goede gronden. Aan de Zuidkunst van Japen schijnt men echter niet te hebben gedacht. Thans in deze malaisetijd is echter natuurlijk heelemaal geen kapitaal voor het openen van ondernemingen te vinden. Maar op Noord-Nieuw-Guinea is de economische ontwikkeling niet stil blijven staan. Tal van kleinere landbouwconcessies werden uitgegeven. Kort na den oorlog vestigden zich aan de Jotefabaai de Duitschers STRUBER en ROTH, die met Sangireesche koelies werkten. De heer WAHLEN, oud firmant van het groote handelshuis Rudolf Wahlen & Co. in het vroegere Duitsch-Nieuw-Guinea, entameerde de

„Phoenix" concessie met 29 dammarconcessies en 9 opsporingsconcessies voor ertsen in het Cycloopgebergte en een klapperonderneming op Noesi nabij de Oostkust van de Geelvinkbaai. De Mapialanden met hun klapperbosschen zijn in erfpacht uitgegeven aan de familie O'Keef. Een kleine concessie werd uitgegeven op een eilandje voor Sorong aan Duitschers, terwijl rond dertig klapperperceeltjes aldaar aan Chinezen zijn uitgegeven. Verschillende Japansche concessies volgden. Verder vestigden zich rond 210 kolonisten in de omgeving van Manokwari, terwijl er nog 50 op Java op uitzending wachten. Een zeventigtal kolonisten vestigden zich in de omgeving van het Sentanimeer. Voor nieuwe kolonisaties zouden waarschijnlijk de Zuidkust van Japen en de omgeving van Sorong het eerst in aanmerking komen, in verband met de bestaande bestuursvestigingen en ankerplaatsen en de aanwezigheid van redelijk goede gronden.

De tijd is nog niet gekomen om een oordeel over deze kolonisatie uit te spreken. Maar er moge op gewezen worden dat een kolonie van Duitsche boeren, die zich in 1905 in het Bainginggebergte (Kaiser Wilhelmsland) op 300 — 800 m. hoogte vestigden, en die van het noodige vee, farmland, zaad en levensmiddelen werden voorzien wel degelijk geslaagd is. Deze boeren verbouwden er voornamelijk groenten, aardappelen en rubber[1]).

Intusschen is in de economische ontwikkeling van de Papoesche bevolking sedert 1926 door de sluiting van de vogeljacht te Manokwari, Japen en Misool en de daarop gevolgde débaclê in de prijzen van vogelhuiden, een nieuwe phase aangevangen. De Papoea moest om aan zijn behoeften aan messen, parangs, lucifers, tabak, kains enz. te voldoen naar nieuwe productiebronnen uitzien. In enkele streken zooals de Schouten-eilanden waar in 1916 geen paradijsvogels en kroonduiven meer waren, was die phase al veel eerder ingetreden. Het telkens terugkeerende voedseltekort door herhaaldelijke oogstmislukkingen als een gevolg van de armoede der cultuurgronden en de schadelijke Föhn-winden, de beruchte „wam braw" die in den Oostmoesson waaien, was vaak de aanleiding van „raak" en rooftochten. Toch ontwikkelde zich een relatief dichte bevolking op die eilanden, omdat het breede kustrif, met slechts enkele doorgangen (sau's) voor groote

2) Kurt Hassert. Deutschlands Koloniën, p. 381.

prauwen, een natuurlijke beveiliging was voor vijandelijke overvallen.

Maar in 1916 maakte een militair excursiedetachement voor goed aan die rooftochten een einde. Daardoor werd een intensievere exploitatie van de dammarbosschen, ebbenhout, tripang en lolaschelpen mogelijk. Maar van blijvende beteekenis kon die roofexploitatie, die moeilijk afdoende was tegen te gaan, niet zijn. Wilde het pacificatiewerk blijvende resultaten afwerpen, dan moesten nieuwe bestaansmiddelen worden geschapen. Tijdens de militaire excursie werd reeds een begin gemaakt met het aanleggen in heerendienst van gemeente klappertuinen, waarbij de heerendienstplichtige het plantmateriaal moest leveren, maar individueel bezitsrecht op zijn aanplant en de productie daarvan bleef houden. Het aandeel in den tuin mocht niet worden vervreemd aan Chineezen, Tidoreezen of andere vreemdelingen.

Dit stelsel der gemeentetuinen werd later ook in Sorong en Hollandia ingevoerd. Daarnaast ontstonden op Japen (Seroei) de landschapsklappertuinen, die in heerendienst worden aangelegd en onderhouden, maar waarvan de opbrengst in de districtskassen wordt gestort.

Voorts hebben de verschillende Christengemeenten „djoemaät"-tuinen aangelegd, waarvan de opbrengst ten bate der Christengemeenten kwam.

Voor de gronden die vóór 1927 door de Utrechtsche Zendingsvereeniging geoccupeerd zijn, wordt geen huur betaald. Voor de perceelen die daarna zijn beplant geschiedt dit wel.

Het oorspronkelijk op de Schouten-eilanden ingevoerde stelsel van dorpstuinen is verder uitgegroeid. In 1927 werden in de Nimboeran-streek en om het Sentanimeer (Ifar), dus in het Oostelijk deel van Noord-Nieuw-Guinea, waar een vrij droog klimaat is, zaadbedden van koffie aangelegd, waarmede 20 H.A. werden beplant. Deze koffie is kampongbezit. Ondanks het stoken van Ternatanen en Tidoreezen, die aan de Papoea's vertelden, dat deze koffie eigendom van het bestuur zou worden, werd de koffiecultuur doorgezet in Nimboeran. In 1930 werd in de Dojo-vlakte 40 picol koffie geoogst.

In 1926 en '27 begon de zendeling Bout zijn cultuurproeven met robusta en liberia. Of de cultuur in dit veel vochtiger klimaat

zal slagen, moet nog worden afgewacht. Daarnaast werd in de kustkampongs door het bestuur de aanplant van klappers gestimuleerd. Zoo werden van bestuurswege pogingen gedaan, om voor den Papoea die geen inkomsten uit de vogeljacht meer genoot, nieuwe bestaandsmiddelen te scheppen.

Wanneer men nu de jongste economische geschiedenis van Noord-Nieuw-Guinea resumeert, dan komt men tot het volgende overzicht. Het stelsel van groote monopolie-concessies van zeer groote oppervlakte (ver boven de toegestane maximum-oppervlakte van 5.000 bouw voor erfpacht-perceelen), is afgewezen om politieke redenen. Investatie van kapitaal in groote ondernemingen op normale concessievoorwaarden is te riskant gebleken. Zoo is nog slechts de ontwikkelingsmogelijkheid middels kleinere ondernemingen en den kleinlandbouw door kolonisten, over gebleven. Door contact met die kolonisten en het door hen gegeven voorbeeld, zal de Papoea beter het nut van de kampongtuinen inzien. En zoo lang dit cultures blijven die in hakbouw kunnen worden aangelegd (koffie, cacao, klapper, kapok) en slechts intermitteerende arbeid vereischen, vallen zij binnen het bereikt van zijn arbeidsprestatievermogen. De geschiedenis der rubbercultuur in de Z. en O.-Afdeeling van Borneo heeft geleerd, van welke groote beteekenis de enkele cultuurondernemingen in de Hoeloe Soengei als gangmaker voor de bevolkingscultuur zijn geweest. Koelies uit de bevolking leerden daar practisch den rubberlandbouw en begonnen toen met den aanleg van een eigen aanplant.

Rubber eischt regelmatigen arbeid. Daarom is deze cultuur voor de Papoea minder geschikt. Dit bezwaar geldt echter niet voor de andere overjarige cultures, die door de kolonisten kunnen worden gedreven.

Slaagt de kolonisatie, dan beteekent dit dat daarvan een sterk stimuleerende werking voor den aanleg van kampongtuinen kan uitgaan. En wanneer werkelijk over b.v. 10 jaar groote hoeveelheden bevolkingskoffie beschikbaar zouden komen (men denke hier aan het succes met de Toradja-koffie in Celebes bereikt), naast copra, kapok en cacao voor export, dan zou die productie zeker een basis kunnen vormen voor een rechtstreeksch vrachtverkeer van Java via de Molukken met Amerika, waarmede het vervoersprobleem tevens op zoude zijn gelost.

Men behoeft heelemaal geen enthousiast voorstander te zijn van kolonisatie. Dit kan zelfs schadelijk zijn, daar het noodzakelijk is dat men zich rekenschap geeft van de zeer groote moeilijkheden die zullen moeten overwonnen. Maar men mag toch ook nimmer uit het oog verliezen, dat het bij deze kolonisatiebeweging gaat om een poging tot het scheppen van nieuwe bestaansbronnen voor de armsten van de Europeesche bevolkingsgroep.

Het is een juist standpunt, dat de Staat deze kolonisatiebeweging niet wenscht te stimuleeren, zoolang er geen blijvende positieve resultaten zijn en er aan de kolonisatie nog zooveel risico is verbonden. Maar tusschen actief stimuleeren en vrijwel volkomen werkloos toezien zijn nog vele gradaties in de verhouding tusschen Staat en kolonisatie. Hier *is* nu eenmaal een beweging, die niet meer te stuiten is en hoe die kolonisatie moge afloopen, zij zal bij welwillende hulp en leiding van Gouvernementsambtenaren een krachtigen stoot kunnen geven tot de ontwikkeling van de bevolkingscultures. Lukt het deze bevolkingscultures, hand in hand met de kolonisatie op te voeren dan zal de grootste moeilijkheid, het probleem van de zwaar drukkende scheepsvrachten, opgelost kunnen worden.

De staat behoeft deze kolonisatiebeweging niet te stimuleeren. Maar recht op steun op bescheiden schaal, door het verleenen van faciliteiten die hiervoren reeds zijn opgesomd hebben deze kolonisten zeker. Nu de eisch is gesteld door de vereenigingen dat de terugkeer naar Java door het storten van een waarborgsom door den kolonist moet zijn gegarandeerd, is het kostenrisico van den Staat aanzienlijk verminderd. Wat gevraagd wordt beperkt zich tot bescheiden wenschen en nimmer mag de Staat vergeten, dat men hier te maken heeft met actieve werkwillige leden der gemeenschap, die in sociale moeilijkheden verkeeren, met menschen die geen lastpost voor den Staat wenschen te blijven, maar op eerlijke wijze een stuk brood trachten te verdienen.

„Niet de dingen verontrusten ons, maar onze meening over de dingen". Moge het bovenstaand hebben bijgedragen tot het vestigen van een meer neutrale meening over het kolonisatieprobleem op Nieuw-Guinea.

Boschreserveering op particuliere landen

door

W. ZWART.

§ 1. Een van de belangwekkendste Indische onderwerpen op historisch politiek, sociaal of economisch gebied zijn altijd de particuliere landen geweest.

Tallooze verhandelingen en boeken zijn daarover geschreven, al schijnt het standaardwerk daarover nog niet verschenen te zijn.

Uit den aard der zaak heeft de economische geschiedenis van deze landen het minst de aandacht getrokken en van dit onderdeel is de geschiedenis der bosschen en der bij het boschbehoud betrokken belangen weer het minst bekend. De details daarvan zullen den houtvester meer interesseeren dan den leek, maar voor een algemeen overzicht en den stand van zaken van dit onderdeel waag ik het toch de aandacht te vragen.

§ 2. Ten tijde van de schenking of verkoop der landen onder de Compagnie of de haar opvolgende besturen waren de particuliere landen bijna niet of schaars bevolkt en bestonden ze voor het grootste gedeelte uit bosch en wildernis. Bij den verkoop der landen onder DAENDELS en het Engelsche Tusschenbestuur moest door den kooper soms rekening worden gehouden met bestaande pachtcontracten voor den kap van timmerhout en brandhout, dat naar Batavia werd gevoerd. Van de landen ten Oosten van Batavia in Krawang en Indramajoe werd in de advertenties voor den verkoop uitdrukkelijk gewezen op de aanwezigheid van groote hoeveelheden djatihout.

En dat aan de bosschen verschillende van deze landen hun waarde dankten moge hieruit blijken, dat van enkele landen — later vormend de bekende Pamanoekan en Tjiasemlanden — een jaar na den verkoop al meer aan djatihout was verkocht dan de koopprijs bedroeg. Dat de aanwezigheid van bosch ook in ander op-

zicht van belang was blijkt uit den verkoop der laatste verkochte landen n.l. de Tjikandilanden in 1829, die de kooper zonder het bosch niet wilde aanvaarden.

Exploitatie van hout was echter alleen mogelijk op die landen, waar door vlotten het transportvraagstuk kon worden opgelost en een goed afzetgebied gevonden kon worden in Batavia.

De meeste landen werden gekocht met het doel de koopsommen rendabel te maken door verdere ontginning tot sawahs — waarvan dan in het algemeen gesproken tienden werden geheven — en door den teelt van landbouwproducten voor den handel.

De bosschen moesten daarvoor worden gerooid en zoolang er overvloed was, was dit natuurlijk een verdienstelijk werk.

Ofschoon op sommige landen veeteelt een belangrijke bron van inkomsten geweest moet zijn — Tjampea met de daarbij behoorende landen moet wel eens 6000 koeien gehad hebben — waren in de ommelanden van Batavia suiker en koffie eigenlijk de eerste groote handelsproducten voor de wereldmarkt.

De suikerteelt was oorzaak van boschvernieling op groote schaal door de geweldige hoeveelheden benoodigd brandhout. Door prijsvragen en vooral plakkaten — o.a. verbod van aanleggen van gogo's of tipars in de voor de suikerlanden welgelegen bosschen — trachtte men het nijpende gebrek aan brandhout te voorkomen. Dit gelukte echter niet en het tekort aan voldoende brandhout was mede een der oorzaken van den voortdurenden achteruitgang van de suikerteelt, tot deze weer gedeeltelijk opkwam in den vorm van bibitkweekerij.

Curiositeitshalve mag wel even worden vermeld, dat in de 19de eeuw ook arènsuiker een veel voorkomend product was, waaraan verschillende landen toen een deel van hun waarde dankten.

De koffie is door de primitieve cultuurwijze van den beginne af de grootste „boschvretende" cultuur geweest, omdat steeds nieuwe gronden daarvoor in gebruik moesten worden genomen. Reeds in 1808 werd geklaagd over gebrek aan goede koffiegronden op Tjiomas, Tjiloeroek, Dermaga en Sindangbaroe. Na de koffie werd in de 19de eeuw thee de voornaamste cultuur, terwijl hier en daar ook wat kina werd aangelegd. De wijze van aanleg en onderhoud der theetuinen liet echter ook veel te wenschen over, zoodat de boschvernieling en grondafspoeling grooter waren dan noodzakelijk was en daarmee ook de hydrologische toestanden meer

verslechterden dan noodig was. Toegegeven moet worden, dat dank zij het gunstige klimaat, verschillende verlaten koffietuinen ten slotte weer een secundair bosch opleverden, dat langzamerhand weer hydrologisch van belang werd. De rust en orde der 19de eeuw brachten ook een sterke aanwas van het aantal opgezetenen, waarmee gepaard ging een grootere oppervlakte der sawahs — hetgeen hydrologisch niet zoo schadelijk was — en de boschvernietigende hoemabouw, al dan niet clandestien of met toestemming van den landheer.

Tot ongeveer 1900 kan men zeggen, dat de landheeren met enkele gunstige uitzonderingen, o.a. Pondok Gedeh, hun bosschen als onuitputbare reserve beschouwden voor hun benoodigde cultuurgronden.

Enkele aanhalingen uit de 19de eeuw mogen het oordeel van buitenstaanders weergeven over de gevolgde „grondpolitiek" op de landerijen.

In het jaarverslag van de residentie Buitenzorg over 1846 wordt reeds geklaagd over de ontwouding der berghellingen.

„Het is dus vooruit te zien, dat over korteren of langeren tijd, welligt over 50 of 100 jaren alle bergen in den omtrek geheel van bosch zullen ontdaan zijn, zooals thans reeds met vele bergen het geval is". Als gevolg daarvan zou het klimaat achteruitgaan, watergebrek en bandjir ontstaan.

In een rapport van 1854 werd opgemerkt, dat er in het Buitenzorgsche geen goede koffiegronden meer voorkwamen en dat er daarom sedert 1840 koffie werd geplant op tegalans, die reeds vroeger voor koffie of andere aanplantingen hadden gediend.

In 1883 wordt o.a. geschreven: „de houtbosschen hebben verreweg de meeste landheeren geheel weggekapt en de voordeelen daarvan in hun zak gestoken ten koste van den algemeenen toestand, de regenval enz. van het geheele land. Maar die gronden slechts te reboiseeren, zie dat is te veel gevergd van verreweg de meeste landheeren". In dat zelfde jaar werd ook door RIESZ, een bekend landheer uit dien tijd, geschreven, dat reeds sedert jaren de benedenlanden voor betrekkelijk veel minder waarde werden verkocht dan de bovenlanden, omdat de eerste lang met gebrek aan bevloeiïngswater te kampen hadden. Uit het bovenstaande mag geen speciaal verwijt gelezen worden aan de landheeren. Het Gou-

vernement gaf met zijn gedwongen koffiecultuur het voorbeeld van roofbouw op groote schaal en zoolang er overvloed van beschikbare ontginningsterreinen was, deden erfpachters dit ook. De cultuur-techniek stond op een laag peil en aan bodembescherming werd vrijwel niets gedaan.

Na 1900 begint dit onder den invloed der proefstations langzamerhand te veranderen. Thee en rubber werden nu de voornaamste handelsproducten. Ook hiervoor moest vaak weer boschgrond worden opgeofferd en de splitsing met verkoop van sommige landen bracht meer kapitaal om te ontginnen. Ook nu werden nog vaak roekeloos veel te steile terreinen ontgonnen of de ontginningen geforceerd en daarom slecht aangelegd, zoodat de nadeelen voor den hydrologischen toestand weer grooter waren dan noodig zou zijn geweest.

Het inzicht over de waarde der bosschen en de bij boschbehoud betrokken belangen nam echter toe. Verschillende voorbeelden (Tjiomas, Pondok Gedeh, Tjampea) kunnen genoemd worden van verdere stopzetting der ontginningen, of hout-exploitatie èn — gewaarschuwd door de vermindering der debieten ook voor de eigen landen — zelfs herbebossching van reeds ontgonnen terreinen. Ook werd scherper gelet op de clandestiene ontginningen door de opgezetenen, ofschoon men dit op de groote landen toch niet kon voorkomen. De eigenlijke exploitatie van hout of boschproducten is in hoofdzaak ten Westen van Batavia, vanwaar hout, brandhout, houtskool en bamboe gemakkelijk gevlot konden worden naar Batavia oorzaak geweest van boschvernieling, zoodat goed bosch plaats maakte voor een tamelijk waardelooze ruigte of struikgewas. Tegen exploitatie der vloedbosschen op de particuliere landen of tegen die der vlaktebosschen ten Oosten van Batavia (Krawang-Indramajoe, Pamanoekan en Tjiasemlanden) kan men natuurlijk moeilijk bezwaren opperen. Exploitatie der eigenlijke gebergtebosschen geschiedde in hoofdzaak voor eigen behoefte.

Geregelde verkoop naar buiten (Buitenzorg—Batavia) kwam slechts op enkele zeer gunstig gelegen landen voor. Ook dan werden meestal alleen de beste timmerhoutsoorten gekapt, zoodat voor de hydrologische doeleinden bosch van voldoende gesteldheid overbleef.

Eigenlijk boschpersoneel hadden de meeste landen niet. Wel

waren er hier en daar enkele mantri's of boschwachters speciaal belast met toezicht op de bosschen, doch van eigenlijk boschpersoneel kon men alleen spreken op de Pamanoekan en Tjiasemlanden, waar jaarlijks een groote exploitatie van djatitimmerhout en brandhout (gedeeltelijk liquidatie van den houtvoorraad) plaats had. En daaraan danken we ook het eenige boekje over boschwezen-zaken op de particuliere landerijen n.l. S. LEDEBOER: „Boschexploitatie op de Pamanoekan en Tjiasemlanden".

§ 3. Aan Regeeringsbemoeienis met de bosschen op de particuliere landen gedurende de negentiende eeuw kan men slechts noemen de belasting van 10% op den verkoop van het djatihout der particuliere landen met verplichting van vervoer per pas buiten het land en de indirecte invloed door het bekende Reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek van 1836.

De belasting werd ingevoerd door DAENDELS in 1810 en bleef bestaan tot 1890, toen zij verviel door de heffing van de verponding volgens Staatsblad 1886 No. 78 en Staatsblad 1889 No. 188. Van 1839 tot 1848 was de opbrengst ƒ 17650; bij de begrooting voor 1876 slechts ƒ 75; bij die van 1889 echter weer ƒ 10.000.

Het Reglement van 1836 kende in artikel 2 aan de opgezetenen toe het tegenwoordig met de algemeene term „verzamelrecht" uitgedrukte recht van dagelijksche benoodigdheden als brandhout, bamboe, rottan, alang-alang, enz. voor eigen verbruik uit de bosschen te halen.

In artikel 19 werd den opgezetenen het omhakken van boomen, ook voor eigen gebruik, echter verboden zonder toestemming van den landheer. Voor verkoop van boschproducten als brandhout, bamboe, rottan was ook altijd vergunning van den landheer noodig en daarvoor werd gewoonlijk een zekere retributie geheven.

De invloed, die deze bepalingen in de praktijk op de boschtoestanden hebben gehad, is op de verschillende landen zeer verschillend geweest. Over het algemeen hebben zij de landheeren voor hetzelfde moeilijke probleem geplaatst als de houtvester in de Gouvernementsbosschen. Ook deze heeft tegen toepassing der z.g. „volksrechten" in de bosschen volgens de regels en bedoeling der wet, geen enkel bezwaar, doch maar al te vaak wordt er misbruik gemaakt van de bepalingen. Vermelding verdient wel, dat het Gouvernement over het algemeen iets minder toestond in zijn

eigen bosschen dan dat het den landheeren voorschreef toe te laten in hun bosschen.

Het eerste mij bekende blijk van Regeeringsbelangstelling in de boschgesteldheid der particuliere landen met haar funeste gevolgen voor de benedenlanden vindt men in 1897.

De Regeering vestigde toen de aandacht der Bataviasche Landbouwvereeniging op de plaats gevonden ontbosschingen.

Volgens bij Haar ingekomen mededeelingen zou „op sommige particuliere landerijen in de afdeeling Buitenzorg het gebergte op zoo roekelooze wijze ontwoud worden, dat daarvan op den duur een noodlottigen invloed te verwachten is op het debiet van de voedingsrivieren der Gouvernements waterleidingen in genoemd gewest, waaruit de aldaar gelegen particuliere landerijen werden bevloeid".

In een vergadering der Bataviasche Landbouwvereeniging werd toen met algemeene stemmen een motie aangenomen, waarin de wensch werd uitgesproken dat haar leden zich zouden „onthouden van het ontginnen van gronden in de onmiddellijke nabijheid van den oorsprong van beken of rivieren, waardoor het debiet zoude kunnen verminderen en het aanleggen van tuinen of droge rijstvelden aldaar door de Inlandsche bevolking niet toe te staan".

De belangstelling van de Regeering voor de bosschen der particuliere landerijen begon echter pas voor goed in 1908.

De heer Bik van Tjisaroea-Zuid bood de Regeering aan voor 200.000 gld. 2600 bouw bosch van zijn land *intact te laten* — dus niet te verkoopen aan de Regeering — in het belang van de watervoorziening der benedenstreken.

Door een houtvester en een ingenieur werd een onderzoek ingesteld, waaruit een aanbod voortvloeide van ƒ 75.000 *voor afstand* van de bedoelde terreinen.

Dit werd niet aangenomen, maar 2000 bouw werden door Bik voor ƒ 160.000 verkocht aan andere particulieren, die deze gronden weer ontgonnen. Het Regeeringsaanbod was dus veel te laag geweest.

Het onderwerp had van nu af echter voortdurend de aandacht der Regeering. De hydrologische toestand in de benedenlanden verergerde steeds en op last der Regeering werden door houtvesters uitgebreide rapporten ingediend over den bebosschingstoe-

stand der verschillende stroomgebieden van Batavia. Ook werd er druk gecorrespondeerd, van gedachten gewisseld en advies vóór en nà uitgebracht door de Departementen van Landbouw, Burgerlijke Openbare Werken en Justitie over de mogelijkheid om bijv. een kapverbod te leggen op de bosschen der particuliere landerijen, andere beschermende maatregelen te nemen, of voorloopig slechts de bosschen te koopen in afwachting van den algeheel afkoop der landerijen.

Dit overleg duurde tot 1927 toen ten slotte door de Regeering beslist werd dat:

1) een kapverbod juridisch alleen toelaatbaar is als voldoende schadeloosstelling wordt uitgekeerd,
2) een kapverbod met schadeloosstelling of afzonderlijke onteigening van hydrologisch bosch niet aan te bevelen is, „omdat eenerzijds voor de waardebepaling der boschgronden geenerlei reëele basis valt aan te geven, terwijl anderzijds de voor de bosschen betaalde prijs bij latere onteigening in hun geheel niet in mindering kan worden gebracht zoodat voor die bosschen feitelijk dubbel zou worden betaald".
3) een tijdelijk kapverbod zonder schadeloosstelling aan den eigenaar niet bepaald urgent is en overigens bij een beperking van den tijdsduur tot een jaar geen effect zou sorteeren in verband waarmee daarvan beter kan worden afgezien.
4) in alle gevallen steeds de voorkeur moest worden gegeven aan terugkoop of onteigening der landen in hun geheel.

„Waer veel raedt is, is weijnich uijtcomste" moet J. P. Coen gezegd hebben en dit vindt men hier weer prachtig bevestigd. Ondanks alle adviezen werden intusschen nog duizenden ha bosch gerooid.

Dat men in 1927 ten slotte tot dit advies kwam was te begrijpen.

Men had natuurlijk toen goede hoop in betrekkelijk korten tijd de overblijvende particuliere landen te kunnen afkoopen, waarmee de kwestie van boschbeschermende maatregelen op de particuliere landerijen automatisch opgelost zou zijn.

Het oogenblik om in te grijpen in het boschbeheer der particuliere landen heeft men onbenut laten voorbijgaan. In het Koninklijk Besluit van 1912, Staatsblad 1912 No. 480/481, waarbij de wijze van afkoop en schadeloosstelling der particuliere landerijen, die vol-

gens Staatsblad 1911 No. 38 onteigend werden, werd vastgesteld, had de bepaling moeten staan, dat binnen door de Regeering aan te wijzen grenzen, verdere ontginningen zonder bijzondere vergunning verboden waren.

Zouden bij de latere onteigening ontginningen zonder vergunning worden aangetroffen, dan zou daarvoor geen schadeloosstelling worden betaald en de grond als boschgrond worden beschouwd.

Een dergelijke bepaling zou niet onbillijk en niet onmogelijk uit te voeren zijn geweest.

Het lag in de bedoeling van den wetgever alle particuliere landen geleidelijk af te koopen. Het Gouvernement als vertegenwoordiger van het algemeen belang had er van dit oogenblik af dubbel belang bij de bestaande hydrologische bosschen verder intact te laten. Goedschiks of kwaadschiks hadden de eigenaren nu eenmaal in den afkoop te berusten en men zou dan gemakkelijk als secundair bezwaar tegen die wet ook in het verbod van ontginning hebben berust. Bij de samenstelling van bovenbedoeld Koninklijk Besluit was men uitgegaan van de gedachte de landeigenaren op zooveel mogelijk eenvormige wijze schadeloos te stellen. Het was echter vooruit te voorzien, dat niet alle landen tegelijk zouden kunnen worden afgekocht. De eene landheer zou dus langer gelegenheid hebben om bijv. nog gauw zooveel mogelijk bosch in landbouw-*ondernemingen* en dan later in erfpacht om te zetten of het aanleggen van bevolkingsgrond te bevorderen. De finantieele schade, die de landheeren zouden lijden door een verbod van verdere ontginning, zou betrekkelijk gering geweest zijn. Een *ontginnings*-verbod was noodig en geen kapverbod, zooals tot dusverre de adviseurs der Regeering steeds hadden beoogd. Het kappen van hout t.b.v. de eigen onderneming of voor verkoop naar buiten zou dus niet onder het verbod hebben behoeven te vallen.

Ook na uitkap van het goede hout zou het bosch voldoende hydrologische waarde hebben behouden.

Zelfs wanneer men alles had willen wegkappen, zou in het regenrijke klimaat van West-Java spoedig door een dichte onkruidgroei en opslag van jong hout de hydrologische waarde van den boschgrond zich gedeeltelijk weer hebben hersteld.

Directe finantieele schade zou dus niet geleden zijn, alleen de mogelijkheid tot verdere opvoering der rentabiliteit van sommige

gedeelten der landen zou belemmerd zijn geweest. Misschien was dit laatste ook nog in het belang geweest der landheeren, want lang niet alle ondernemingen hebben hun aanlegkapitaal behoorlijk zien rendeeren!

Een dergelijk ontginningsverbod zou ook zonder al te groote bezwaren te handhaven zijn geweest. Natuurlijk zou het Gouvernement de onkosten van bewaking en contrôle en het uitzetten van wat grenzen met grensteekens hebben moeten betalen, doch deze zouden betrekkelijk gering zijn geweest.

Critiek achteraf is natuurlijk gemakkelijk, maar in deze toch gedeeltelijk gerechtvaardigd. Men was nu eenmaal op de hoogte van de nadeelen eener verdere ongecontroleerde ontginning en had pas het bovengenoemde geval Bik als waarschuwend voorbeeld gehad.

Ook het Boschwezen, dat anders nog al op zijn quivive is, wat betreft de behartiging van de onder haar bevoegdheid vallende belangen, schijnt in deze Gods water over Gods akker te hebben laten loopen.

§ 4. De door de wet van Staatsblad 1911 No. 38 mogelijk geworden afkoop der particuliere landerijen bracht door de groote daaruit voortvloeiende kosten natuurlijk ook weer heel wat pennen in beweging.

Omtrent de volgorde der afkoop werd — naar aanleiding van een voordracht in het Indisch genootschap — in de Tweede Kamer de wenschelijkheid geopperd, dit te doen volgens de stroomgebieden en niet volgens de administratieve bestuurseenheden, zooals de bedoeling was.

De boven- en benedenlanden zouden daarmee tegelijkertijd worden overgenomen en daarmee zouden tevens vele waterkwesties voorkomen worden. Dit zou inderdaad de beste oplossing zijn geweest.

Door de hooge kosten van algeheelen terugkoop afgeschrikt werd elders, o.a. in Koloniale Studiën, voorgesteld enkel de gronden der opgezetenen af te koopen en de rest — dus ondernemingen en bosschen — op den voet van particulier land te laten. Voor de hydrologische toestanden der benedenlanden en ook voor de sawahs der opgezetenen op wel afgekocht land zou zulks echter noodlottig zijn geweest.

Daartegenover zijn ook voorstellen gedaan om juist en alleen de woeste gronden te onteigenen, doch daar verzette zich natuurlijk het heele doel van den voorgenomen afkoop — verbetering van den toestand der opgezetenen — tegen, terwijl, zooals later behandeld zal worden, de hydrologische waarde der bosschen niet verdisconteerd zou kunnen worden in de waarde der sawahs.

De afkoop zelf bracht voor verschillende Regeeringsdiensten veel en belangrijk werk. Het Boschwezen werd natuurlijk belast met de schatting der bosschen en kreeg daarmee een geheel nieuwe taak, waarvoor alle ervaring ontbrak.

Is verkoop van boschgronden in Europa reeds zeldzaam, in Indië behoorde dit geheel en al tot de uitzonderingen en de berekening der houtwaarde op erfpachten werd tamelijk eenzijdig vastgesteld en opgelegd. Bij den afkoop der particuliere landen ging het echter vaak om veel grootere gebieden, waarvan dikwijls zelfs geen juiste oppervlaktegegevens bekend waren. De waarde moest bepaald worden van afgelegen oerbosch, uitgekapt bosch, wildernissen, goed bosch met mogelijken afvoer, doch waarvan nooit hout naar buiten was verkocht, bosch dat slechts diende voor eigen gebruik van het land en slechts als zoodanig waarde had. De moeilijkheden lagen in de eerste plaats in de bepaling der aanwezige houtmassa. Dit geschiedde ten slotte steeds door proefbanen, waarop alle boomen boven 20 cm middellijn werden geklemd en ingedeeld in waardeklassen. Op de groote landen als Tjampea werd daaraan door een staf van boschpersoneel soms maanden gewerkt. De exploitatiekosten van het hout tot de groote verbruikcentra konden nog tamelijk nauwkeurig worden benaderd, doch een groote moeilijkheid was de bepaling der prijzen, waarvoor dat hout zou kunnen worden verkocht. Op een beperkt afzetgebied is het onmogelijk binnen korten tijd de groote hoeveelheden hout, die theoretisch gekapt mochten worden, te verkoopen zonder dat de prijzen belangrijk dalen waarmee de geheele berekening weer waardeloos wordt. De moeilijkheden van de schatting der boschwaarden heeft men lang onderschat. Een groot nadeel is geweest, dat men niet van den beginne af aan een vaste lijn heeft getrokken en door gebrek aan personeel telkens andere houtvesters met de taxatie moest belasten. Pas in de laatste jaren toen doorloopend landen werden afgekocht kon een vastere gedragslijn worden gevolgd.

Deze was de volgende:

1). Op basis van een duurzaamheidsbedrijf met een omloop van 100 jaar werd de waarde der bosschen voor houtexploitatie bepaald door kapitalisatie der netto inkomsten.

Van 1000 ha bosch zou dus jaarlijks 10 ha worden leeggekapt en weer herboscht.

2). Boschgrond geschikt voor cultuurgrond werd afzonderlijk gewaardeerd.

3). Voor bosschen, te afgelegen voor exploitatie, werd een zekere vergoeding toegekend voor overdracht van het eigendomsrecht.

4). *a.* De „hydrologische waarde" der bosschen werd voor bosschen, waarvan het bevloeiïngswater uitsluitend of bijna uitsluitend ten goede kwam aan de sawahs van het eigen land, geacht verdistonteerd te zijn in de hoogere opbrengst en dus schatting dier sawahs.

b. De „hydrologische waarde" van bosschen waarvan het bevloeiïngswater geheel of gedeeltelijk ten goede kwam aan sawahs buiten het eigen particuliere land werd niet vergoed. Slechts voor Djasinga is deze waarde op ƒ 30.— per bouw = ± ƒ 50.— per ha bosch getaxeerd en betaald, doch later is dit niet meer gedaan.

Deze laatste opvatting steunde op artikel 30 van het Koninklijk Besluit, Staatsblad 1912 No. 480 en 481, luidend:

„1). Voor zoover de bepalingen van dit hoofdstuk niet anders voorschrijven, wordt bij de berekening van de schadeloosstelling alleen gelet op de werkelijke waarde, welke de goederen ten tijde van het vonnis voor den eigenaar, met inachtneming ook van de wettelijke bepalingen vertegenwoordigen.

2). De denkbeeldige waarde welke de goederen uitsluitend voor den persoon des eigenaars hebben, komt niet in aanmerking".

Onder „den eigenaar" werd verstaan de landheer ten tijde van den afkoop, die volgens de opvattingen der commissie belast met den afkoop, geen inkomsten trok uit de hydrologische waarde der bosschen bedoeld in 4*b* en die „hydrologische waarde" ook niet zou kunnen realiseeren.

Meeningsgeschillen over deze opvattingen zijn niet naar buiten

bekend geworden tot door het proces over de Tjampea-landen dit punt in geding werd gebracht.

De eigenaren van Tjampea meenden wèl recht te hebben op de hydrologische waarde van hun bosschen voor sawahs op andermans gebied.

Door den Raad van Justitie te Batavia werden deskundigen aangewezen, die zich omtrent de waarde der bosschen van Tjampea zelf lieten voorlichten door twee andere deskundigen, n.l. de heeren R. WIND, toen ter tijde Directeur van het Boschproefstation en GOOFERS, een particulier, op de hoogte van exploitatie van bergbosschen in den Preanger.

Volgens de meening van deze beide laatste deskundigen, die ten slotte werd overgenomen door de Raad van Justitie en het Hooggerechtshof, werd de waarde der bosschen van Tjampea in de eerste plaats bepaald door hun hydrologische waarde. Daarnaast was toelaatbaar een beperkt uitkapbedrijf, waarbij theorethisch kleine uitgestrektheden bosch — n.l. jaarlijks 1/100 der oppervlakte — werden leeggekapt en onmiddellijk herbeboscht. Deze laatste waarde der bosschen, dus als producent van hout, werd op ongeveer overeenkomstige wijze bepaald als door het Boschwezen geschiedde.

Door de heeren WIND en GOOFERS werd ook accoord gegaan met de meening der Regeeringscommissie voor afkoop der particuliere landen, dat de hydrologische waarde der bosschen, waarvan het bevloeiïngswater uitsluitend ten goede kwam aan de eigen sawahs, verdisconteerd was in de aankoopprijs van die sawahs.

In tegenstelling echter met de tot dusverre aangenomen Regeeringsopvatting, dat de hydrologische waarde der bosschen voor sawahs op andermans land niet moest worden vergoed, meenden zij, dat de eigenaren voor deze z.g. „overtollige hydrologische potentie" wel aanspraak hadden op vergoeding en werd deze vergoeding door hun getaxeerd op 50 gulden per ha. Voor Tjampea beteekende dat in totaal ƒ 125.000.—. Dadelijk dient opgemerkt te worden dat m.i. dit bedrag verminderd moet worden met de gekapitaliseerde waarde der uitgaven noodig om deze hydrologische waarde onaangetast te laten. Ook nu was door den eigenaar aan den pachter van Tjampea voorgeschreven, dat de bosschen intact moesten worden gelaten en toch kwamen nog vele clandestiene

ontginningen voor. De oppervlakte bosch, waarvoor de voor het eigen land overtollige hydrologische waarde zou moeten worden vergoed, werd berekend door van de totale hoeveelheid bosch in een stroomgebied af te trekken de berekende hoeveelheid bosch benoodigd voor de eigen sawahs. Dit laatste werd berekend door aan te nemen — volgens de verhouding bosch-sawah in stroomgebieden geheel binnen het land Tjampea gelegen — van 1 ha bosch op 1,2 ha sawah.

§ 5. De bovengenoemde beslissing is belangrijk genoeg om nader besproken te worden. Voor het Gouvernement beteekent dit dat voortaan eventueele hydrologische potentie tweemaal betaald zal moeten worden, n.l. eenmaal aan den eigenaar en verder ook in de waarde der sawahs, die van die hydrologische potentie profiteeren. Op grond van art. 27 lid 1, Staatsblad 1912 No. 480 luidend: „Voor zoover de werkelijke waarde van het tot het Landsdomein terug te brengen goed bestaat uit geregelde inkomsten, voortvloeiend uit wettelijk geoorloofde heffingen van de opgezetenen en uit den afkoop van aan den eigenaar verschuldigde heerendiensten, bedraagt de schadeloosstelling een veelvoud van de overeenkomstig het volgend artikel vastgestelde jaarlijksche zuivere inkomsten van voormelden aard in geld", zal het niet mogelijk zijn de waarde van de overtollige hydrologische potentie der bovenlanden af te trekken van de waarde der sawahs der lager liggende landen?

In het rapport van de heeren WIND en GOOFERS, dat welwillend ter inzage werd gegeven, wordt betoogd dat: „voor „den eigenaar" gelezen moet worden elke willekeurige, niet den toevalligen eigenaar en dat dan ook onder „werkelijke waarde" ,verstaan moet worden de ruilwaarde, verkeerswaarde of marktwaarde". Met deze opvatting kan men in theorie ten slotte nog accoord gaan, zonder dat men daardoor nog komt tot de billijkheid van een geldelijke vergoeding der hydrologische waarde in kwestie.

In het rapport WIND en GOOFERS leest men n.l. verder: „Indien eigenaren van Tjampea eens waren overgegaan tot ontwouding van het Tjikaniki stroomgebied (een van de rivieren van Tjampea-W. Z.), waartoe zij het volste recht hadden, zouden de eigenaren der particuliere landen in de benedenstreken zeker niet stil gezeten hebben en voor het staken van de ontwouding wat hebben

over gehad. En voor het land, dat de bosschen van het Tjikanikistroomgebied, evenals die voor geheel Tjampea in het belang van de gemeenschap begeert, is het dan ook naar onze meening plicht de terugneming van dit hydrologisch nuttig bosch te waardeeren".

Uit de *veronderstelling,* dat als de eigenaren van Tjampea het overtollige bosch gingen vellen, de eigenaren der benedenstrooms gelegen landen genegen zouden zijn voor het behoud der bosschen iets te betalen, wordt dus geconcludeerd, dat de hydrologische waarde van die bosschen „marktwaarde" heeft, die dus vergoed moet worden.

Ik zou daar het volgende over willen opmerken.

1). Bij schatting van bosschen, vooral van groote oppervlakten zooals op Tjampea voorkomen, kunnen in hoofdzaak twee geheel verschillende waardeeringen plaats vinden, n.l. één waarbij de waarde wordt bepaald als *duurzaam* boschbedrijf, waarbij dus de zuivere jaarlijksche opbrengst van het bosch qua bosch wordt gekapitaliseerd (Waldrentewert) en verder de diametraal daar tegenoverstaande waardeering, waarbij men afzonderlijk waardeert: de waarde van den houtvoorraad, met de bedoeling, die zoo snel mogelijk te verkoopen en den dan overblijvenden kalen boschgrond, die men niet herbeboscht, doch verder renteloos laat liggen of voor andere doeleinden gebruikt (Wald zerschlagungswert).

Wanneer volgens de eerste wijze de bosschen gewaardeerd moeten worden ligt daarin opgesloten, dat het bosch moet blijven bestaan en zou daarmee dus de mogelijkheid vervallen dat de eigenaren dit dreigden leeg de kappen, met de bedoeling daarmee hun benedenlandsche buren geld uit de zakken te kloppen.

Volgens de „Bescheiden betrekking hebbende op de onteigening der particuliere landerijen, uitgegeven door de Bataviasche Landbouw Vereeniging Batavia 1915", die mij slechts in uittreksel bekend zijn, heeft men bij het samenstellen van het Staatsblad 1912 No. 480/481, waarbij de wijze van schadeloosstelling geregeld werd, getracht die schadeloosstelling op zooveel mogelijk uniforme wijze voor alle landen te bepalen. Men is daar slechts in geslaagd voor de waardebepaling der wettelijk toegelaten heffingen van de opgezetenen. Ook voor de bosschen zou het echter gewenscht en mogelijk geweest zijn, een vaste gedragslijn in beginsel voor te schrijven. De onbekendheid van den Nederlandschen wetgever

met boschzaken in het algemeen zal wel de oorzaak zijn, dat het niet is geschied. Ofschoon zulks dus niet uitdrukkelijk in de wet is bepaald, zou men voor de bosschen ook een „doelmatig beheer" als bosch mogen aannemen voor de waardebepaling, evenals een „doelmatig beheer" in artikel 28 voorop gesteld wordt als basis voor de waardebepaling der zuivere inkomsten, volgens art. 27 verkregen uit geregelde en wettelijke heffingen. Zeker zou dit gegolden hebben voor z.g. absolute boschgronden, d.w.z. gronden waarop duurzaam alleen een boschbedrijf mogelijk is.

2). Dat de eigenaren het volste recht zouden hebben om de z.g. overtollige bosschen, die het water voor de benedenstroomsche landen leveren, te kappen, is tot dusverre de aangenomen regel. Een beroep van Regeeringszijde op art. 570 B. W. dat het eigendomsrecht beperkt door het „mits men aan de rechten van anderen geen hinder toebrenge", werd dan ook niet ontvankelijk verklaard.

Het is niet onmogelijk, dat zich op den duur de opvattingen daaromtrent zullen wijzigen. Wanneer het begrip van de hydrologische waarde der bosschen nog meer doordringt tot het publiek, zal het rechtsgevoel er zich tegen verzetten, dat de eigenaar van bosschen, als op Tjampea bedoeld, dreigt deze te zullen kappen alleen met de bedoeling zijn buren geld uit de zak te kloppen.

SCHNEPPER vergeleek dit in Tectona (1932 bladz. 605) treffend met het dreigement van iemand, die boven een stad een tuin met rotsblokken heeft en deze dreigt te laten rollen, wanneer hem geen geldelijke uitkeering wordt gedaan!

Vooral wanneer de zaak zoo scherp gesteld wordt als in het aangehaalde citaat van het rapport WIND en GOOFERS, wordt een begrip van eigendomsrecht gehuldigd, dat zeer eenzijdig wordt vastgelegd en waaraan nog geen spoor van het meer en meer weer opkomende begrip van „eigendom verplicht" te bekennen is. Waarom zou alleen de bovenstroomsche eigenaar rechten hebben en de benedenstroomsche eigenaar niet het recht hebben, de grootere hoeveelheid bandjirwater, die van een ontbossching het gevolg zou zijn, te weigeren over zijn land te laten loopen en dus de bovenstroomsche eigenaar dwingen een reservoir te bouwen of..... schadeloosstelling te laten betalen?

Ofschoon deze meening misschien een juridische ketterij van een

leek is, zou een beroep op artikel 570 B. W. in deze gevallen toch wel groote moreele kracht hebben.

De gedupeerden zouden n.l. niet in hoofdzaak de landheeren zijn der benedenstroomsche landen, maar de opgezetenen dier landen.

De landheer krijgt toch slechts 1/5 van de opbrengst der gewassen, zoodat de schade in hoofdzaak ten laste zou komen van de opgezetenen die 4/5 daarvan overhouden. Aan een dreigement met ontbossching zou dus een buitengewoon hatelijk sociaal kantje zitten.

Verkeerswaarde of marktwaarde heeft de overtollige hydrologische potentie der bosschen bij verkoop der particuliere landen nooit gehad. Men taxeerde de landen op hun opbrengsten en de cultuurwaarde van de ontgonnen gronden, doch niemand heeft er ooit aan gedacht om op die manier ook nog geld te kloppen uit de zakken van zijn buren.

Ik geloof bovendien ook niet dat de landheeren van benedenstroomsche landen voor het staken der eventueele ontwouding „wat" over zouden hebben. Dat „wat" was dan voor Tjampea toch altijd nog de kleinigheid van ƒ 125.000.

De landheeren hebben, zooals reeds gezegd, direct slechts voor 1/5 belang bij die hydrologische waarde, zoodat zij er niet gauw toe zullen overgaan de volle 5/5 der waarde te vergoeden.

En de tani zelf zal men zoo iets ook moeilijk aan zijn verstand kunnen brengen.

Dat de benedenstroomsche landeigenaar, afgezien nog van het bovengenoemde finantieele argument, liever het risico zal nemen dan betalen is te verklaren.

Men weet nooit precies hoever de hydrologische waarde der bosschen gaat en men zal daarom liever wat risico loopen dan te betalen, gelijk in Pruisen met de oude boschbeschermingswet gebleken is. Ook daar was voorgeschreven dat de bevoordeelden de kosten der boschreserveering moesten dragen van de kapverboden op andermans landgoederen, doch dit geschiedde slechts over kleine uitgestrektheden.

Altijd zal ook de bovenstroomsche landeigenaar gevaar loopen, zijn eigen sawahs te benadeelen. Hij zal er bovendien niet gauw toe overgaan enkel uit „pesterij", om het zoo maar plat uit te druk-

ken, zijn bosschen kaal te kappen en kaal te houden, omdat dit veel geld zou kosten.

Wanneer men in het bovenstroomgebied thee- of rubbertuinen zou willen aanleggen, dan zou het ook in het belang van den bovenlandschen eigenaar zelf zijn deze in goeden staat te houden en daarmee wordt het risico voor de benedenstroomsche landen weer geringer.

De grootste schade voor de benedenlanden zou ontstaan, wanneer men in het betrokken bovenstroomsche gebied vrij zou laten hoemaen. Doch gelijk reeds gezegd, de landheer loopt dan risico voor zijn eigen sawahs en zelfs voor hoemaën zijn niet alle gronden geschikt, zoodat ook hiermee het risico voor den benedenstroomschen landheer wordt beperkt.

Gesteld dat Tjampea niet in een vennootschap was ondergebracht, doch nog zooals vroeger persoonlijk bezit was, zou de landheer er dan mee accoord gaan, dat de overtollige hydrologische waarde werd meegerekend voor de vermogensbelasting?

M.i. is daarom in het rapport WIND en GOOFERS niet aannemelijk gemaakt, dat de bovenlandsche eigenaren inderdaad in staat zouden zijn uit hun dreigement van ontbossching inderdaad geld te slaan. De theoretische redeneering zal in de praktijk niet voor verwezenlijking vatbaar zijn.

In het rapport WIND en GOOFERS wordt de plicht tot schadevergoeding voor de „overtollige hydrologische potentie" gebaseerd op de objectieve verkeers- of marktwaarde van dergelijke goederen. Op grond van het bovenstaande meen ik te mogen besluiten dat deze niet bestaat. Het Gouvernement is daarom ook niet verplicht deze te vergoeden en kan daartoe niet gedwongen worden, afgezien nog van alle moreele beoordeeling van het feit, dat een landheer zou gaan ontbosschen om zijn benedenstroomsche buren eigenlijk een vergoeding af te persen.

Iets anders is of het Gouvernement, om in der minne en spoediger tot een schikking te komen, tenslotte vrijwillig iets meer betalen wil voor de in stand gehouden bosschen, die ook voor andere landen van belang zijn. Het verloren proces over Tjampea moet Haar ƒ 200.000 hebben gekost.

Het niet vergoeden der „overtollige hydrologische potentie" is m.i. niet onbillijk.

Het Gouvernement zou, zooals reeds gezegd, die overtollige hydrologische potentie tweemaal betalen, hetgeen toch niet de bedoeling van den wetgever geweest kan zijn. En ook de eigenaren hebben bij de tot dusverre gevolgde wijze van waardeering der bosschen weinig of geen reden tot klagen. In verreweg de meeste gevallen is hun voor de bedrijfswaarde der bosschen als leverancier van hout en boschproducten zeer waarschijnlijk een te hoog bedrag uitbetaald. Verschillende landeigenaren hebben of hadden bijna geen moeite gedaan een markt voor hun hout te scheppen of te vinden. Dit moet het Gouvernement nog doen en dan is reeds gebleken en zal nog blijken, dat de berekende en aangenomen theoretische houtafzet van alle particuliere landerijen slechts ver beneden de aangenomen waarde kan worden verkocht.

§ 6. Tot dusverre zijn door den terugkoop der particuliere landerijen ongeveer 90.000 ha bosch toegevoegd aan de Gouvernementsboschreserve [1]).

De toestand van 's lands middelen zal het voorloopig onmogelijk maken op eenigszins groote schaal het terugkoopen der particuliere landen te hervatten.

De geschiedenis der onteigeningsprocedure van Tjampea leert echter dat het Gouvernement er goed aan zal doen het K. B. van 1912, waarbij de vaststelling der schadeloosstelling wordt geregeld, in dien zin aan te vullen, dat dubbele betaling van de hydrologische waarde der bosschen onmogelijk wordt.

Het is natuurlijk wel mogelijk, dat in een ander geval de Raad van Justitie en het Hooggerechtshof bij gewijzigde samenstelling besluiten tot het niet ontvankelijk verklaren van een eisch tot schadeloosstelling van de hydrologische waarde der bosschen voor de bevloeide sawahs van andere landen, doch dit is heelemaal niet zeker.

De voorgestelde betrokken bepaling zou dan het duidelijkst luiden:

De hydrologische waarde der bosschen van eenig land voor benedenstroomsche landen wordt niet vergoed. Naar mijn meening is hierin, gezien de uiteenzettingen in de vorige §§, niets onbillijks

1). Bovendien nog ± 25.000 ha bosch — voor een groot gedeelte echter uit steppen en wildernissen bestaande — aan 's Lands djatiboschgebied.

gelegen en de eigenaren van nog af te koopen landen worden daarmee niet bevoordeeld boven hen, wier landen reeds afgekocht zijn en aan wien deze hydrologische waarde evenmin is vergoed.

Noodzakelijker is echter een wet op het particulier boschbezit, waarbij het vrije ontginningsrecht van boschgronden aan banden worden gelegd.

Dit zou dus geen kapverbod behoeven te omvatten, zooals ik reeds vroeger uiteenzette, doch slechts het verbieden van ontginning binnen de door het Gouvernement getrokken grenslijnen. Een dergelijke bepaling zou natuurlijk een ingrijpen beteekenen in het particulier eigendomsrecht, doch hoe vaak doet de overheid dit niet zonder schadeloosstelling. Elke verhooging van grondlasten, elke vaststelling van een rooilijn is een min of meer vergaande onteigening zonder schadeloosstelling.

En in dezen tijd wemelt het van voorbeelden, waarbij in het particuliere bedrijfsleven wordt ingegrepen. Gedwongen aaneensluiting der suikerfabrieken in Indië, een menggebod voor de margarinefabrikanten in Holland, enz. enz.

Een ontginningsverbod binnen de door het Gouvernement aangegeven grenzen zou dus niets buitenissigs zijn.

In bijna alle beschaafde landen — natuurlijk vooral in die met een bergachtig karakter — bestaan verbods- en gebodsbepalingen voor de particulieren boscheigenaar, die vaak veel en veel verder ingrijpen in het particulier eigendomsrecht dan hier wordt voorgesteld [1]).

Men behoeft ter motiveering van een ontginningsverbod geen spitsvondige redeneeringen als door SCHNEPPER zijn opgezet voor een kapverbod op de jaarvergadering der houtvesters in 1932 [2]).

Deze wijst ter motiveering van dergelijke boschbeschermende bepalingen op het waterrecht. Wanneer de eigenaar van een land geen rechten heeft op een vlotbare rivier en alles heeft na te laten wat haar loop ongunstig kan beïnvloeden, zou hij ook niet mogen ingrijpen in het boschgebied van die rivier, omdat door kapping daarvan de waterstand wordt geschaad.

1). In sommige Zwitsersche kantons mag zelfs geen boom geveld worden zonder vergunning van den houtvester; mogen zelfs bosschen op den besten landbouwgrond niet gerooid worden, zonder dat elders bosch aangeplant wordt.

2) Tectona 1932, bl. 607/608.

In Indië is èn door het tropisch karakter van den regenval, èn door het veel grootere belang dat de landbouw heeft bij regelmatige debieten, een voldoende bebosschingstoestand van het bergland van nog veel grooter waarde dan in Europa.

Het algemeen welzijn van alle betrokkenen bij een goeden bevloeïingstoestand is de voornaamste motiveering van het in deze paragraaf bepleite ontginningsverbod.

Hoe dit precies zou moeten luiden en hoe de uitvoering geregeld zou moeten worden, kan natuurlijk voorloopig buiten beschouwing blijven. Het denkbeeld zelf bevelen we aan in de aandacht der Bebosschingscommissie.

Poerwodadi, Juni 1933.

Kroniek.

Het Nederlandsch-Japansche Arbitrageverdrag.

Nederland heeft wat betreft het sluiten van verdragen tot vredelievende beslechting van internationale geschillen zoowel iets goed te maken als een zekere reputatie te handhaven. Iets goed te maken, omdat het vóór de totstandkoming van den Volkenbond op dit gebied niet zeer voortvarend is geweest : zeven arbitrageverdragen en een verzoeningsverdrag was een pover resultaat in vergelijking met hetgeen andere landen hadden gedaan. Na den wereldoorlog heeft ons land echter een deel van de schade ingehaald en speciaal de laatste jaren is een groot aantal arbitrageverdragen in het Staatsblad afgekondigd[1]), die alle ongeveer van hetzelfde type zijn ; een combinatie van rechtspraak, arbitrage en verzoening al naar gelang de geschillen voor beslechting volgens één dier procedures geschikt worden geacht.

Nederland heeft echter in de arbitrageverdragspolitiek ook een zekeren naam op te houden, want onder de weinige verdragen van vóór 1920 komen er eenige voor, waarbij aan de andere mogendheden een voorbeeld werd gegeven. Zoo kwam in de in 1894 met Portugal gesloten Handelsverklaring (N. S. 1896 No. 89) een artikel voor, krachtens hetwelk niet alleen eventueele uit die verklaring voortvloeiende geschillen, maar in beperkte mate ook alle andere geschillen tusschen Nederland en Portugal aan arbitrage zouden worden onderworpen ; zoo was het Nederlandsch-Fransche arbitrageverdrag van 1904 (N. S. 1905 No. 249) het eerste arbitrageverdrag tusschen een grooten Europeeschen staat en een minder machtigen ; en zoo was het Nederlandsch-Deensche arbitrageverdrag van dat zelfde jaar (N. S. 1906 No. 47) het eerste verdrag, dat niet alleen de z.g. rechtsgeschillen doch *alle* geschillen aan arbitrage onderwierp ; volgens den tekst althans, want de Nederlandsche regeering ontkende later dat het verdrag zoo'n ruime strekking had.

Ook thans heeft Nederland zich van een primeur verzekerd, nl. het verdrag met Japan, den 19den April 1933 te den Haag gesloten, waarvan de goedkeuringswet op 7 Juli jl. aan de Tweede Kamer werd aangeboden[2]). Japan heeft op het gebied van arbitrageverdragspolitiek nog veel meer goed te maken dan Nederland. Tot dusverre had het slechts twee verdragen gesloten :

---

1) Hoewel de arbitrageverdragen voor het geheele Koninkrijk der Nederlanden gelden, zal men de oudere tevergeefs in het Indisch Staatsblad zoeken. In 1932 is daarin echter verandering gekomen, in het Indisch Staatsblad van jaar dat vindt men de in de Nederlandsche Staatsbladen van 1930 en 1931 afgekondigde verdragen en de latere arbitrageverdragen worden geregeld mede in het Indisch Staatsblad opgenomen.

2) Handelingen Staten-Generaal 1933, 2de Kamer, Bijlage 222.

in 1908 een met de Vereenigde Staten van Amerika, dat echter in 1918 is verloopen wegens niet nadere verlenging en in 1925 een met Zwitserland, dat weliswaar nog van kracht is, doch dat veel minder ver gaat dan het thans met Nederland gesloten verdrag. Aan de Nederlandsche regeering komt dus de eer toe de eerste te zijn, die met Japan een op meer moderne leest geschoeid arbitrageverdrag sluit, al gaat het verdrag, zooals hierna zal blijken, in zijn werking minder ver dan de verdragen die ons land de laatste jaren met andere landen sloot.

De sluiting van dit verdrag zoo korten tijd na Japans kennisgeving om uit den Volkenbond te willen treden heeft bij velen den indruk gewekt, dat ook Nederland zijn Volkenbondsplichten ging verzaken en nauwere aansluiting bij de uittredende mogendheid zocht. Deze indruk werd nog versterkt door de in dien tijd verspreide geruchten over onderhandelingen tusschen Nederland en Japan over een non-agressieverdrag. Niets is echter minder waar, hetgeen reeds dadelijk kan worden bewezen door het feit, dat de onderhandelingen over het arbitrageverdrag reeds jaren geleden werden ingezet en hetgeen mede blijkt uit het feit, dat Nederland juist na de totstandkoming van den Volkenbond en ondanks de in het Bondspact voorkomende bepalingen over vredelievende beslechting van geschillen, met vele andere bondsleden arbitrage- en verzoeningsverdragen sloot. Dit geschiedde doelbewust, teneinde aan behandeling van geschillen in de politieke sfeer van den Volkenbondsraad te ontkomen. Een dergelijk verdrag kan ook aan de werking van het Volkenbondspact niet te kort doen, deze hoogstens opschorten. Zouden immers in een arbitrageverdrag minder vergaande bepalingen staan dan het Pact bevat, dan blijft dit laatste toepasselijk op die geschillen, die niet onder het arbitrageverdrag vallen, of die volgens de bijzondere procedure van zoo'n verdrag niet tot oplossing zijn gebracht.

Om het jongste Nederlandsche arbitrageverdrag op zijn juiste waarde te schatten is het het beste het te vergelijken met de andere Nederlandsche verdragen uit den laatsten tijd. Aan een dergelijke toetsing zal echter een korte uiteenzetting van den inhoud van het verdrag vooraf gaan.

De beslechting van eventueele geschillen is als volgt geregeld.

Voorop staat, in de considerans van het verdrag, dat beide landen hun onderlinge geschillen in geen geval anders dan langs vreedzamen weg zullen regelen. Voorts zullen geschillen, voor de regeling waarvan andere verdragen in een speciale procedure voorzien, volgens de bepalingen van die verdragen worden beslecht.

Alle geschillen, van welken aard ook, die niet binnen redelijken tijd langs den diplomatieken weg zullen zijn geregeld, zullen in gemeen overleg of op verzoek van één van de partijen worden voorgelegd aan een permanente verzoeningscommissie. Indien het geschil naar het oordeel van beide partijen een rechtsgeschil is, zal de tusschenkomst van de verzoeningscommissie echter slechts in gemeen overleg worden ingeroepen.

De wijze van samenstelling dezer commissie wordt in het verdrag uitvoerig geregeld. Zij zal bestaan uit vijf leden, drie waarvan geen onderdaan van een

der partijen mogen zijn. Kunnen Japan en Nederland het over de aanwijzing van deze drie leden niet eens worden, dan zal zij geschieden door den president, vice-president of een der leden van het Permanente Hof van Internationale Justitie, niet-onderdaan van een der beide partijen.

De verzoeningscommissie heeft tot taak de geschilpunten op te helderen, daartoe alle noodige inlichtingen te verzamelen en te trachten de partijen te verzoenen. Zij zal hun een termijn kunnen stellen om zich uit te spreken over een door haar redelijk geachte schikking. De partijen zullen echter nooit gebonden zijn door de feitelijke-, rechts- of andere overwegingen, die de commissie mocht hebben aangenomen.

De door de commissie te volgen procedure en de verplichtingen der partijen zijn uitvoerig geregeld, hetzij door verwijzing naar de desbetreffende bepalingen van het in 1907 ter Tweede Haagsche Vredesconferentie gesloten verdrag nopens vredelievende beslechting van internationale geschillen, hetzij in het verdrag zelf. Vermelding verdient hier, dat het rapport van de commissie slechts na voorafgaand overleg tusschen de partijen zal worden gepubliceerd, dat de beraadslagingen der commissie slechts openbaar zijn volgens besluit der commissie in overeenstemming met de partijen en dat de commissie haar beslissingen kan nemen bij gewone meerderheid van stemmen, doch dat in het rapport niet zal worden vermeld of de beslissigen eenstemmig of bij meerderheid van stemmen zijn genomen.

Voor rechtsgeschillen, in het bijzonder die betreffende den uitleg van tractaten, die niet aan de verzoeningsprocedure zijn onderworpen (dit kan immers slechts in gemeen overleg), of waaromtrent die procedure niet is geslaagd, is een andere wijze van beslechting mogelijk. Zij zullen nl. door beide partijen in gemeen overleg worden voorgelegd hetzij aan het Permanente Hof van Internationale Justitie, hetzij aan een scheidsgerecht. Indien de partijen het niet eens kunnen worden over de keuze tusschen deze beide instanties, dan zal het geschil in gemeen overleg aan het Hof van Justitie worden voorgelegd.

De samenstelling van een eventueel te vormen scheidsgerecht wordt uitvoerig geregeld: vijf leden, waaronder drie „neutralen". Slagen de partijen niet in de aanwijzing van deze drie leden dan zullen zij een derde mogendheid kiezen, die dit zal doen; kunnen zij ook over de keuze van deze derde mogendheid niet tot overeenstemming komen, dan zullen zij er elk één aanwijzen en deze twee landen zullen de ontbrekende leden samen aanwijzen. Het scheidsgerecht moet echter binnen vijf maanden na het verzoek van een van de partijen om het geschil aan arbitrage te onderwerpen zijn samengesteld, anders zullen de partijen het toch in gemeen overleg aan het Hof van Justitie voorleggen.

Het geschil kan slechts „in gemeen overleg" aan Hof of scheidsgerecht worden onderworpen, d.w.z. de partijen zullen een compromis sluiten, waarin het voorwerp van het geschil wordt aangegeven. De procedure, te volgen voor het Hof, is die aangegeven in 's Hofs Statuut (I. S. 1921 No. 728). De procedure voor een scheidsgerecht moet worden bepaald in het compromis of in de procedure omschreven in het bovengenoemde verdrag der Tweede Vredesconferentie. Het verdrag geeft ook aan welke rechtsregels het scheidsgerecht aan

zijn beslissing ten grondslag zal moeten leggen. Voorts is, hetzij het tegendeel wordt bepaald, revisie van de scheidsrechterlijke uitspraak mogelijk, in de gevallen en op de wijze voorgeschreven in meergenoemd Haagsch verdrag.

De uitspraken van Hof of scheidsgerecht zullen te goeder trouw moeten worden uitgevoerd.

Gedurende de procedure voor het Hof, het scheidsgerecht of de verzoeningscommissie zullen de partijen geen enkelen maatregel nemen, die een nadeeligen terugslag zou kunnen hebben op het slagen van een dezer procedures. Hof of scheidsgerecht zullen op verzoek van een der partijen voorloopige maatregelen kunnen bevelen, voorzoover die door de partijen langs administratieven weg kunnen worden genomen ; de verzoeningscommissie kan tot datzelfde doel voorstellen doen.

Het verdrag is op twee groepen van geschillen niet van toepassing. In de eerste plaats worden uitgesloten de geschillen waarvan het voorwerp volgens de nationale wetgeving van een van de betrokken partijen valt onder de bevoegdheid van nationale rechtbanken, zoolang het desbetreffend vonnis niet in kracht van gewijsde is gegaan, tenzij binnen redelijken termijn geen vonnis is gewezen ; een tijdelijke uitsluiting dus. In de tweede plaats zijn in het bij het verdrag behoorend protocol van onderteekening uitgezonderd de geschillen die rechtstreeks aan de belangen van derde mogendheden raken.

Tot slot zij nog vermeld, dat het protocol van onderteekening ook voorziet in de mogelijkheid, dat tengevolge van de verwezenlijking van Japan's uittreden uit den Volkenbond een verandering mocht optreden in de rechtsverhoudingen van Japan tegenover het Permanente Hof van Internationale Justitie. In dat geval zal worden onderzocht of er aanleiding bestaat om de bepalingen van het verdrag, die betrekking hebben op het Hof, te wijzigen. In de memorie van toelichting op de goedkeuringswet spreekt de Nederlandsche regeering de verwachting uit, dat Japan het nooit noodig zal vinden op deze clausule een beroep te doen.

Wat leert nu de vergelijking van dit verdrag met de verdragen, die Nederland de laatste jaren met andere landen sloot ?

Allereerst trekt het de aandacht dat de verklaring, dat beide landen hun onderlinge geschillen in geen geval anders dan langs vreedzamen weg zullen regelen, in de considerans is opgenomen, en niet in een van de artikelen van het verdrag, zooals in de andere Nederlandsche verdragen uit de laatste jaren, op één uitzondering na, want het Japansche verdrag heeft deze afwijking gemeen met het Nederlandsch-Amerikaansche arbitrageverdrag (I. S. 1932 No. 85), in welks considerans eenige termen voorkomen ontleend aan het Kelloggpact. Hier geldt het buitensluiten van den oorlog „als werktuig van nationale politiek", volgens het Japansche verdrag zullen echter alleen vreedzame middelen worden gebruikt, waarmee dus ook de tegenwoordig steeds meer gebruikelijke „pseudo-oorlog" wordt buitengesloten. Of het opzet is of toeval, dat deze bepaling niet onder de verdragsartikelen, dus niet onder de eigenlijke verplichtingen welke de partijen op zich nemen, is opgenomen, doch

in de considerans, houdende de motieven, waarom het verdrag is gesloten, is moeilijk te zeggen.

Ten aanzien van de *niet-rechtsgeschillen* is het verschil niet groot. Ook alle andere verdragen kennen gezamelijke of eenzijdige voorlegging aan een verzoeningscommissie, zoodat een der partijen de werking van deze instantie niet kan verhinderen. Alleen kennen de meeste andere verdragen de mogelijkheid om vóór de behandeling van een bepaald geschil de door iedere partij afzonderlijk benoemde leden te vervangen door personen van bijzondere competentie in de betrokken materie. Dat dit volgens dit verdrag niet mogelijk is, mag geen bezwaar heeten, want de commissie is bevoegd deskundigen te raadplegen en de partijen kunnen zich voor de commissie door speciaal deskundige agenten laten vertegenwoordigen. Een ander verschil is de bepaling, dat het rapport van de verzoeningscommissie niet zal vermelden of het met algemeene of bij meerderheid van stemmen is aangenomen. Hiermede wordt dus buiten werking gesteld de bepaling van de overigens toepasselijke Haagsche conventie van 1907, luidende, dat, indien een van de leden der commissie weigert te onderteekenen, van deze weigering melding zal worden gemaakt; hierdoor zou immers blijken of de commissie haar rapport al dan niet eenstemmig heeft aangenomen.

Dat de commissie kan beslissen bij meerderheid van stemmen, waardoor het dus mogelijk is dat een beslissing wordt genomen die geen van beide partijen bevredigt, is niets bijzonders; de moderne arbitrage heeft reeds lang het standpunt verlaten dat beslissingen alleen eenstemmig mogen worden genomen en dat de arbiters, zoolang een dergelijk besluit niet is genomen, blijven opgesloten zonder voedsel, water, vuur en licht, zooals werd bepaald in het vredesverdrag dat een einde maakte aan den Eersten Nederlandsch-Engelschen Zeeoorlog.

Ook de bepaling, dat het rapport van de verzoeningscommissie slechts mag worden gepubliceerd krachtens een besluit door de commissie met instemming van de partijen genomen, komt algemeen in de andere verdragen voor, evenals trouwens in de Generale Acte van Genève van 1928 (I. S. 1932 No. 81). Toch is dit jammer, want juist in openbaarheid kan groote kracht voor de aanbevelingen der commissie liggen; beter schijnt dan ook de bepaling van art. 15 van het Volkenbondspact, dat onmiddellijke publicatie van een dergelijk rapport voorschrijft.

De procedure voor de verzoeningscommissie is niet „sluitend", d.w.z. er is geen waarborg dat de geschillen door haar uit de wereld zullen worden geholpen, de partijen zijn immers vrij met het advies der commissie te doen wat zij willen. Hierin ligt het zwakke punt van alle verzoeningsprocedures, vooral waar het hier juist meestal ernstige geschillen betreft. Als tegenwicht bestaat alleen de verplichting (in het Japansche verdrag niet eens een eigenlijke verplichting!) om het geschil alleen langs vreedzamen weg op te lossen. In de latere Nederlandsche verdragen is slechts in het verdrag met Spanje (I. S. 1933 No. 142) een poging gedaan om de beslechting van niet-rechtsgeschillen beter af te sluiten, doch ook deze poging is niet geheel geslaagd. Laatstgenoemd

verdrag bepaalt, dat, indien de verzoeningsprocedure niet slaagt, de partijen zullen trachten tot overeenstemming te komen door het geschil aan een bepaald scheidsgerecht te onderwerpen. Is deze overeenstemming niet bereikt binnen drie maanden nadat de verzoeningscommissie rapport heeft uitgebracht, dan zal het geschil door een van beide partijen voor den Volkenbondsraad worden gebracht, doch — men heeft het gezien bij het Japansch-Chineesche geschil — ook de procedure voor den Raad is niet sluitend.

Wijkt het Japansch-Nederlandsche verdrag dus v.z.v. betreft de regeling van niet-rechtsgeschillen middels verzoening niet veel af van de andere Nederlandsche verdragen, ten aanzien van de beslechting van de *rechtsgeschillen* is het verschil veel grooter. Ten deze sluit het verdrag aan bij het boven reeds genoemde arbitrageverdrag met de Vereenigde Staten van Amerika.

Ook deze andere verdragen bepalen dat de beslechting van rechtsgeschillen zal geschieden hetzij door het Internationale Hof van Justitie, hetzij door een scheidsgerecht, en dat het geschil bij compromis, dus in gemeen overleg, aan een dezer instanties zal worden voorgelegd. Deze verdragen, behalve het Amerikaansche, kennen echter ook de *eenzijdige dagvaarding voor het Hof* door een der partijen, indien zij niet tot overeenstemming kunnen komen over de keuze tusschen een van beide instanties, over de benoeming van de scheidsrechters of over de opstelling van het compromis. Het verdrag met Japan daarentegen bepaalt, dat indien geen overeenstemming wordt verkregen over de eerste twee punten, de zaak in gemeen overleg naar het Hof zal gaan. Steeds is dus een compromis noodig, zoodat een van de partijen door het maken van moeilijkheden bij de opstelling van het compromis de inwerkingtreding van de procedure voor rechtsgeschillen zal kunnen tegenhouden.

Hierin ligt een van de zwakste punten van het verdrag. Men kent echter in de modernere arbitrage het zg. dwangcompromis, d.w.z. indien de partijen het niet eens kunnen worden over het compromis, zal het scheidsgerecht, dat onafhankelijk van overeenstemming van de partijen kan worden ingesteld, zelf het compromis opstellen. Doch ook tot het openen van de mogelijkheid van een dwangcompromis is Japan blijkbaar niet te bewegen geweest.

Er zit in het verdrag met Japan nog een zwak punt: wie beslist of het geschil al of niet is een rechtsgeschil? Krachtens de andere Nederlandsche verdragen, dat met Amerika wederom uitgezonderd, wordt een geschil over deze vraag, vóórdat een procedure voor de verzoeningscommissie wordt aanhangig gemaakt, door beide of één van beide partijen aan het Permanente Hof van Internationale Justitie ter beslissing voorgelegd. In het verdrag met Japan wordt hieromtrent niets bepaald; het stelt slechts vast, dat geschillen over de interpretatie van een verdrag rechtsgeschillen zijn, terwijl men voorts leest: „De geschillen, die naar het oordeel van beide Partijen van juridischen aard mochten zijn, zullen slechts in overeenstemming tusschen de Partijen aan de Permanente Verzoeningscommissie worden voorgelegd." Welke is de beteekenis van dezen zin? Beteekent het, dat, indien een van de partijen niet instemt met het oordeel van de andere partij, dat het een

rechtsgeschil is, het geschil eenzijdig voor de verzoeningscommissie kan worden gebracht? Of dat een rechtsgeschil überhaupt slechts in gemeen overleg aan die commissie kan worden voorgelegd? Dit laatste zou een ander hiaat in het verdrag beteekenen, immers door te beweren dat een geschil een rechtsgeschil is, zou men de verzoeningscommissie kunnen uitsluiten en door daarna de onderhandelingen over het compromis te sabotteeren de inwerkingtreding van de arbitrageprocedure verhinderen. De eerste verklaring schijnt dan ook de meest aannemelijke en vindt behalve in de bewoordingen van het desbetreffend artikeldeel (waarbij dan de nadruk moet gelegd op „beide") steun in de memorie van toelichting op de goedkeuringswet, waarin, onder erkenning dat door den eisch van een voorafgaand compromis eenig risico blijft bestaan, dat in een bepaald geval de weg eener gerechtelijke of arbitrale beslissing moeilijker begaanbaar blijkt, tevens wordt verklaard dat in verband hiermede de ruimere omschrijving van de bevoegdheid van de verzoeningscommissie, waardoor deze als regel tot kennisneming van alle geschillen bevoegd zal zijn, niet zonder belang is. Toch schijnt dit slechts een magere troost, want ook ten aanzien van geschillen, die naar het oordeel van een onpartijdig derde een rechtsgeschil zouden zijn, is het verdrag dus niet sluitend, hetzij doordat de onderhandelingen over het compromis niet lukken, hetzij doordat de verzoeningsommissie voor welke het geschil werd gebracht, omdat een der partijen het karakter van rechtsgeschil ontkende, er niet in slaagt de partijen te verzoenen.

Tot slot nog een enkel woord over de gevallen waarop het verdrag niet van toepassing is.

Normaal is de uitzondering van de geschillen, voor de beoordeeling waarvan een nationale instantie openstaat, zoolang die nationale instantie althans binnen redelijken tijd geen uitspraak heeft gedaan. Het is een gezond beginsel in het internationale recht, dat een internationale instantie eerst kan worden benaderd, nadat de nationale rechter uitgesproken is.

Minder gebruikelijk is echter tegenwoordig de uitzondering van de geschillen, waarbij belangen van een derden staat rechtstreeks betrokken zijn. Men vindt dezelfde uitzondering in het meergenoemde Nederlandsch-Amerikaansche verdrag. De andere moderne Nederlandsche verdragen bevatten echter juist de uitdrukkelijke bepaling, dat het verdrag ook in dat geval toepasselijk blijft.

Toch gaat het verdrag met Japan minder ver in het stellen van uitzonderingen dat dat met Amerika, krachtens hetwelk van arbitrage (niet van verzoening) ook zijn uitgesloten geschillen, waarvan het voorwerp behoort tot de eigen bevoegdheid van een der partijen, beheerscht wordt door de handhaving der Monroeleer door Amerika of beheerscht wordt door de inachtneming van zijn plichten als lid van den Volkenbond door Nederland. Ook is in het Japansche verdrag niet opgenomen de uitzondering van de geschillen, waarbij de eer, de onafhankelijkheid of de levensbelangen van een der partijen gemoeid zijn, welke clausule nog voorkwam in de beide vroeger door Japan gesloten verdragen, doch die gelukkig tegenwoordig bijna in onbruik is geraakt. Het Nederlandsch-Japansche verdrag bevat echter geen waarborg, dat

in geschillen, die bijv. de levensbelangen raken, werkelijk een bindenden uitspraak wordt verkregen.

Wat moet onze slotindruk inzake dit verdrag zijn? Kan Nederland met tevredenheid op dit verdrag wijzen? Ja en neen. Neen, omdat Nederland verdergaande arbitrageverdragen heeft weten te sluiten, ook met een groote mogendheid (het nieuwe verdrag met Frankrijk, I. S. 1932 No. 85). Ja, — en deze overweging schijnt het belangrijkst — omdat de betrekkingen met Japan op dit gebied nu althans gedeeltelijk zijn geregeld. Japan behoort immers ook niet tot de landen, die de z.g. facultatieve clausule inzake de verplichte jurisdictie van het Internationaal Hof van Justitie hebben aanvaard, zoodat, voor zoolang Japan nog lid is van den Volkenbond, de beslechting van eventueele geschillen alleen wordt beheerscht door de bepalingen van het Bondsstatuut. En Japan? In dit land heerschte groote vreugde over de tot stand koming van het verdrag. De Nichi-Nichi van 22 April jl. bijv. toonde zich zeer verheugd, dat het Japan zoo spoedig na zijn uittreden uit den Volkenbond is gelukt een dergelijk verdrag te sluiten en dat niet alleen meeeningsverschillen over rechtskwesties of interpretatie van bestaande verdragen aan arbitrage zullen worden onderworpen, doch ook kwesties, waarbij onafhankelijkheid, eer, ja zelfs levensbelangen der beide landen of belangen van een derde mogendheid (? v.B.) gemoeid zijn. Dus ook ernstige disputen over gewichtige politieke kwesties zullen, aldus dit blad, waar het Japan en Nederland betreft, als gevolg van het nieuwe tractaat door vredelievende middelen tot een oplossing worden gebracht. Het doet wel wat vreemd aan, zoo kort na de in Japansche oogen zoo fatale bemiddelingspogingen in het Mandchoerijsche geschil, op deze wijze in een Japansch blad den lof te hooren zingen van arbitrage in geschillen, waarbij Japans levensbelangen zouden zijn betrokken.

Buitenzorg, Aug. '33.

E. O. VAN BOETZELAER.

Boekbespreking.

TENG SIOE TJHAN. De landrentebelasting. Proefschrift Nederlandsche Handelshoogeschool te Rotterdam. 1933.

Het aantal economische proefschriften, welke Nederlandsch-Indische onderwerpen behandelen is de laatste jaren sterk toegenomen.

In deze rij ontbrak nog een dissertatie, over de landrente, hoewel dit een aantrekkelijk onderwerp is.

Deze landrente stammend uit rustiger tijden, heeft reeds vele pennen in beweging gebracht en is nog onlangs weer in den Volksraad aan de orde gesteld. Nu door de crisis groote moeilijkheden met de landrenteïnning worden ondervonden, heeft een overweging van de landrentegrondslagen dus zeker niet alleen academische maar ook practische beteekenis.

De eerste hoofdstukken van het werk van den heer TENG SIOE TJHAN kunnen van groot nut zijn voor hen, die zich op het gebied der landrente willen oriënteeren. Daar ze de geschiedenis der landrente, de huidige regeling en de landrente in de praktijk behandelen, bevatten ze uiteraard weinig nieuws. Belangrijker hoofdstukken zijn die over de landrente en het probleem der amortisatie en der afwenteling en het slothoofdstuk over een onderzoek naar de deugdelijkheid van de grondslagen der landrenteregeling.

Voor de beantwoording der vraag, of de landrente geamortiseerd is, dan wel of er afwenteling plaats heeft, geeft schrijver eerst een analyse der transacties van den grondbezitter (landrenteplichtige) met derden.

Hij behandelt den koop en verkoop van grond, de huur en verhuur van grond, den deelbouw, de betaalde loonen en den verkoop der Inlandsche landbouwproducten.

Het komt me hierbij voor, dat schijvers bewering, dat als vaststaande mag worden aangenomen, dat de landrente en ook de verhooging daarvan de waarde van den grond drukt, te positief is. Bewijzen worden hiervoor feitelijk ook niet aangevoerd. Ook wordt ter vergelijking niet gesproken over de grondprijzen in streken zonder landrente, zooals de perdikandesa's op Java of de streken op de Buitengewesten, waar geen landrente wordt geheven, waarvan overigens de gegevens ontbreken.

Schrijver laat deze bewering volgen op een citaat uit het rapport MEYER-RANNEFT-HUENDER, waaruit blijkt, dat ofschoon overal daarnaar een duidelijk onderzoek werd ingesteld, geen duidelijke cijfers werden gevonden omtrent den invloed van de landrenteverhooging op de grondprijzen. Referent is het wel met schrijver eens, als hij meent, dat zoovele buiteneconomische factoren zoo beslissend op het proces der prijsvorming kunnen inwerken, dat de invloed der belasting in het niet verzinkt tegenover dien van andere factoren, die voor verschillende gevallen de prijzen telkens op andere wijze beïnvloeden.

Of de landrente bij huur en deelbouw wordt afgewenteld, valt in het algemeen niet te zeggen. Terecht is de schrijver dan ook voorzichtig in het trekken van zijn conclusies. Bij deelbouw hangt het er van af, of de grondbezitter de weerstand van traditie en van den deelbouwer weet te overwinnen, of de landrenteverhooging geheel of gedeeltelijk op den deelbouwer zal kunnen worden afgewenteld. Tot welke moeilijkheden de afwenteling van de landrente op de deelbouwers aanleiding kan geven, is onlangs nog door Dr. F. W. T. HUNGER medegedeeld in zijn artikel over Balische deelbouwcontracten gewijzigd als gevolg der huidige crisis (Aprilnummer 1933 van dit tijdschrift). Ook op Java was dit het geval. De bevolking heeft deze moeilijkheden op verschillende wijzen opgelost. Hierover kan ter aanvulling het volgende medegedeeld worden.

Zoo is het in 1932 in de vlakte van Garoet meerdere malen voorgekomen dat de deelbouwer, die de geheele landrente moest betalen, den grond aan den grondbezitter teruggaf, omdat hij de landrente niet kon betalen.

Sommige grondbezitters zijn dan ook verstandiger geworden en laten de deelbouwers nog slechts een deel der landrente betalen doch dit moet daar steeds in geld geschieden. In het Trogongsche heeft men de betaling anders geregeld : de betaling der landrente geschiedt thans weliswaar door den grondbezitter, maar de deelbouwer moet als tegenprestatie allerlei werkzaamheden verrichten, totdat de landrente is inverdiend.

In de districten Bajongbong en Tjiparaj werd de landrente tot in 1932 geheel in geld betaald : in 1933 werd door de grondbezitters ook betaling in natura geaccepteerd tot het volle bedrag (in Tjiparaj ook wel tot de helft).

Ook in Kraksaän en Probolinggo en waarschijnlijk nog wel elders gaf de landrentebetaling door de deelbouwers moeilijkheden.

Zijn over de afwenteling der landrente bij huur en deelbouw nog vrij wat gegevens beschikbaar, bij de afwenteling op de loonen, grondt de schrijver zijn negatieve conclusie, dat de uit de hem ten dienste staande gegevens niet blijkt, dat een verhooging der landrente een neerdrukkende invloed uitoefent op de loonen, op het rapport MEYER RANNEFT-HUENDER, waarvoor daar echter ook geen positieve bewijzen worden te berde gebracht. Een onderzoek hiernaar lijkt ook wel haast onuitvoerbaar.

Nu in deze tijden de landrentedruk zwaarder zijn geworden, zijn de loonen in den Inlandschen landbouw ook laag, maar een causaal verband mag waarschijnlijk niet gelegd worden, daar beide feiten het gevolg zijn van lage productenprijzen.

Bij de analyse van de prijsvorming van inlandsche landbouwproducten ontbraken schrijver de gegevens om de vraag te beantwoorden, welke invloed de landrente c.q. de landrenteverhooging daarop uitoefenen.

Daardoor was hij wel genoodzaakt deductief te werk te gaan. Hij is van meening, dat van de landrente c.q. landrenteverhooging twee invloeden uitgaan, die diametraal tegenover elkaar staan. Eenerzijds is de invloed prijsverhoogend, doordat de producenten zullen trachten den druk c.q. de drukvermeerdering op de koopers van hun producten af te wentelen, anderzijds is hij prijsverlagend omdat de voldoening der landrente slechts in geld kan

geschieden, waardoor van deze belasting een stimulans uitgaat om de landbouwvoortbrengselen op de markt te brengen, hetgeen een vergrooting van het aanbod ten gevolge heeft.

Het komt me voor, dat de tweede invloed grooter zal zijn dan de eerste.

In zijn beschouwingen over de deugdelijkheid der grondslagen der landrenteheffing, welke in hoofdzaak geschieden aan de hand van de hierover bestaande literatuur: zooals het rapport MEYER-RANNEFT-HUENDER en de bespreking van dit rapport door WELLENSTEIN en GONGGRIJP, wijst schrijver er op, dat het bezwaar van WELLENSTEIN tegen de landrente ingebracht nl. dat deze een degressief karakter zou hebben, in laatste instantie een bezwaar is tegen de officieele aftrekformule als zijnde te laag. Hij wijt aan deze aftrekformule lezenswaardige beschouwingen en komt tenslotte tot de conclusie, dat de aftrekformule, vooral zooals deze na de wijziging van 1927 is geworden, nog zoo kwaad niet is.

Bij de behandeling van den grondslag van indeeling der gronden door de bevolking zelf, bespreekt schrijver voornamelijk de Borneolandrenteregeling, waar de repartitie aanleiding gaf tot moeilijkheden. De herziening verloopt daar nu vlotter. Men vraagt zich wel eens af, of men in de toekomst ook op Java niet moeilijkheden met dit systeem van classeering zal ondervinden.

Ten onrechte zegt schrijver, dat het gemiddeld productiviteitscijfer districtsgewijs wordt vastgesteld, dit moet zijn per districtsgroep.

Hij acht het voor de vaststelling der productiviteit gewenscht ook polowidjoproefoogsten te doen houden. Deze worden inderdaad reeds sinds 1920 voor statistische doeleinden door den Landbouwvoorlichtingsdienst gehouden. Gebleken is echter, dat de productiviteit in agronomischen zin voor deze gewassen in vele gevallen een andere is als voor de padi; bijv. de hoogste districtsgroepen hebben niet de hoogste kedeleeopbrengsten, maar deze is van de groepeering voor padi onafhakelijk!.

We kunnen niet op alle beschouwingen van schrijver ingaan. Over de landrenteregeling valt ook wel nog meer in het midden te brengen. Zoo heeft schrijver de heffing der droge gronden vrij summier behandeld.

Men kan aantoonen, dat de grootte dezer heffing gedeeltelijk op toevallige factoren berust n.l. er afhankelijk van is, welke sawahgroep men als punt van uitgang neemt voor de vergelijking van droge gronden met de sawahs.

Een kleine omissie is ook, dat nergens vermeld is, dat de landrentegegevens van veel belang zijn als basis voor de landbouwstatistische berichtgeving betreffende den Inlandschen landbouw, terwijl de landrente-monografiën een belangrijke bron zijn voor hen, die zich willen oriënteeren omtrent de economische verhoudingen van bepaalde streken.

Mijn oordeel samenvattend; zij, die in de landrenteregeling belangstellen, zij de lezing van dit proefschrift aanbevolen. De heer TENG SIOE TJHAN is er in geslaagd een goed overzicht te geven van de landrente en de daarmede samenhangende problemen.

A. M. P. A. SCHELTEMA.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.

Afleveringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniale Studiën" en de volgende publicaties der vereeniging:

No. 1. De schepenverordeningswet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van N.I.
No. 2. Uitverkocht.
No. 3. Uitverkocht.
No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
No. 7. M. B. Smits Idem
No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
No. 9. Verslag van het congres.
No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
No. 12. Verslag van het congres.
No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
No. 18. Uitverkocht.

worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.

a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;

b. tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover afleveringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is *f* 18.— per jaar.

Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en afleveringen van de aargangen I—XIII (1916—1929), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van *f* 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleveringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van *f* 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkemale zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19
1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein
2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche

tegen den prijs van ..... *f* 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE
De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van..... *f* 4.—

III. ECONOMISCHE BESCHRIJVINGEN
No. 1. D. H. Burger. Rapport over de desa Pekalongan in 1868 en 1928 ..... *f* 0.50
No. 2. Dr. L. Adam. Enkele gegevens omtrent den economischen toestand van de kaloerahan Sidoardjo (District Kabonogan, Regentschap Bantoel, afdeeling Jocjakarta) Deel I ..... *f* 1.—
No. 3. Idem Idem Deel II ..... *f* 1.—
No. 4. Uitverkocht.

Tarief van Advertentiën.

6	plaatsingen	1/1	bladzijde	.....	*f*	100.—	2	plaatsingen	½	bladzijde	..... *f* 25.—
	,,	,,	,,	.....	,,	60.—	1	,,	,,	,,	..... ,, 15.—
2	,,	,,	,,	.....	,,	45.—	6	,,	1/4	,,	..... ,, 35.—
1	,,	,,	,,	.....	,,	25.—	3	,,	,,	,,	..... ,, 20.—
6	,,	½	,,	.....	,,	60.—	2	,,	,,	,,	..... ,, 12.50
3	,,	,,	,,	.....	,,	35.—	1	,,	,,	,,	..... ,, 7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adres-veranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablaing van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 16, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;

b. door het uitgeven van geschriften;

c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van *f* 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste *f* 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

Dr. J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.
Ir. E. P. WELLENSTEIN, Secretaris.
C. VAN DEN BUSSCHE, Penningmeester.
Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Morsch-Singel 9, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING, ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTENTIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUMMERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRATEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 16, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut

(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée" (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.

Burma en Ned.-Indië [1])
vergeleken en tegenover elkaar gesteld.

door

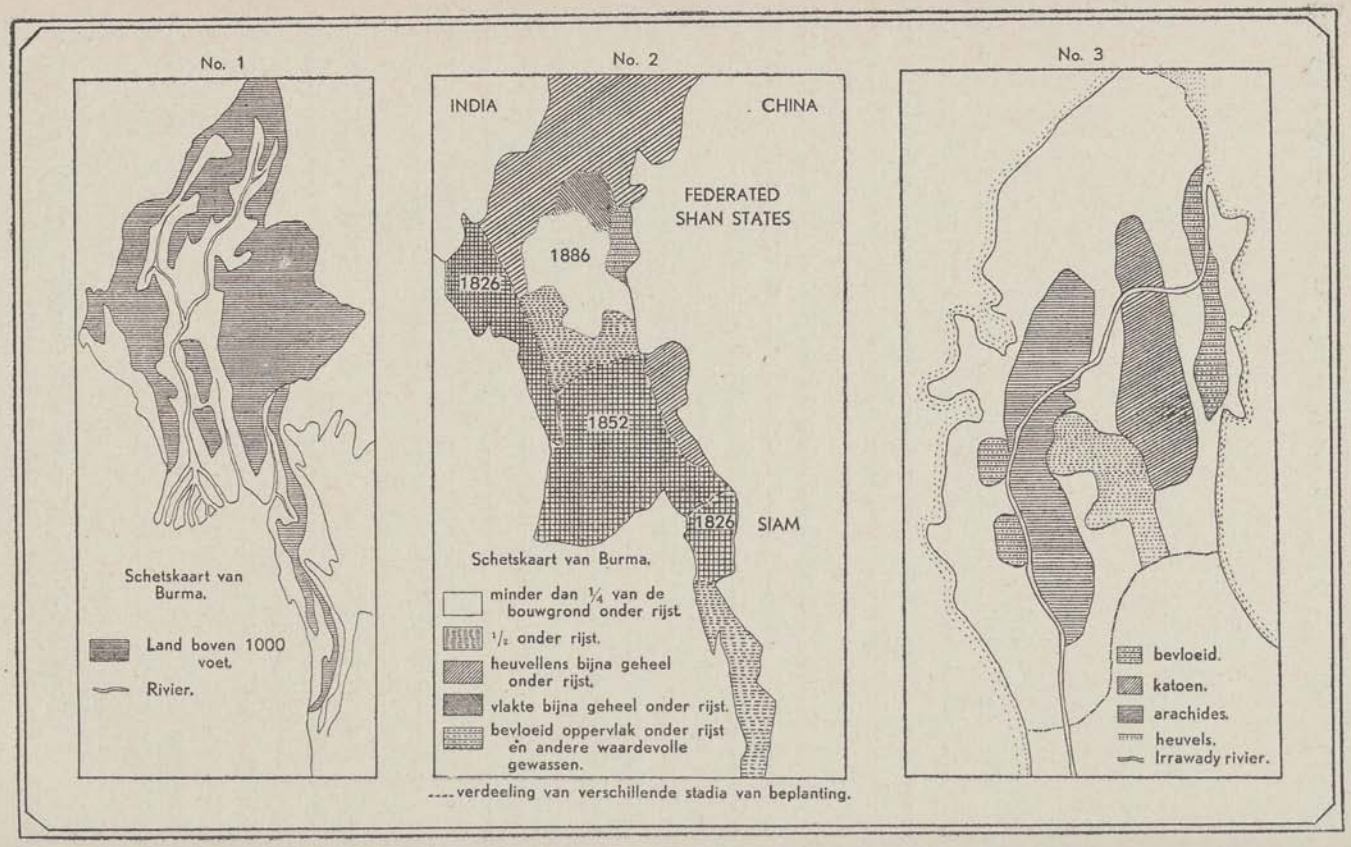
J. S. FURNIVALL.

Wanneer ik het waag vanavond voor U te spreken over Burma en Ned.-Indië, vrees ik zulks te doen onder valsche pretenties. Ik ben nl. geen economist en weet van Ned.-Indië eigenlijk nog minder dan van economie, maar door de mij van vele zijden zoo vriendelijk verstrekte informaties ben ik in Ned.-Indië zeer veel belang gaan stellen en toen ik werd uitgenoodigd een avond voor U te spreken heb ik gehoopt op mijn beurt erin te zullen slagen door het geven van meerdere bekendheid aan Burma bij U voor dat land belangstelling te wekken.

Meschen, die beide landen, zij het ook slechts oppervlakkig, kennen, kunnen er niet aan ontkomen hen te vergelijken en tegenover elkander te stellen. Wat ik U met betrekking tot Burma ga vertellen is, behalve dan ten aanzien van zijn gevolgen, reeds min of meer geschiedenis, want, wanneer ik mij niet vergis, staan wij thans op den drempel van een wijziging in de wereldtoestanden, niet minder groot dan die van 1870. Niettemin zal ik mij vanavond voornamelijk bezighouden met de economische ontwikkeling van Burma 1870 tot zegge 1925.

Burma, inclusief de Shan-staten, beslaat ongeveer 230.000 vierkante mijl, maar het meerendeel van dit oppervlak is heuvelachtig, niet in cultuur gebracht en vermoedelijk ook niet in cultuur te brengen. Het geoccupeerde en in cultuur gebrachte areaal is beperkt tot de smalle strooken langs de rivieren en de zee, gelijk aangegeven op bijgaand kaartje No. 1. Gedurende de middeleeuwen was dit territoir verdeeld tusschen twee vijandige konin-

1) Verslag van eene voor de Afdeeling Staathuishoudkunde van het Kon. Bat. Genootschap van Kunsten & Wetenschappen gehouden causerei, welwillend voor publicatie in Koloniale Studiën afgestaan.

No. 1
Schetskaart van Burma.
Land boven 1000 voet.
Rivier.
No. 2
INDIA
CHINA
FEDERATED SHAN STATES
1886
1826
1852
1826
SIAM
Schetskaart van Burma.
minder dan ¼ van de bouwgrond onder rijst.
½ onder rijst.
heuvellens bijna geheel onder rijst.
vlakte bijna geheel onder rijst.
bevloeid oppervlak onder rijst en andere waardevolle gewassen.
verdeeling van verschillende stadia van beplanting.
No. 3
bevloeid.
katoen.
arachides.
heuvels.
Irrawady rivier.

krijken, Ava (het land van de Burmanen) in het noorden en Pegu (het land van de Talaings) in het zuiden. Deze volken verschilden zoowel in ras als in taal, maar erfden denzelfden godsdienst: Boedhisme en dezelfde beschaving, nl. die van Hindoekolonisten, die naar Burma kwamen ongeveer terzelfdertijd, dat andere Hindoes zich hier in Indië nederzetten. Omstreeks 1750 overweldigden de Burmanen Pegu en verwoestten het land zòò meedoogenloos, dat het nog slechts moeras en rimboe was ten tijde van onzen eersten oorlog met Burma in 1826. Het resultaat van dien oorlog was, dat wij Arakan en Tenasserim, twee strooken langs de kust, annexeerden. In den tweeden oorlog in 1852 breidden wij ons grondgebied zoodanig uit, dat het practisch overeenkwam met het oude koninkrijk van Pegu en tenslotte annexeerden wij in 1886 de rest van het land. De successievelijke wijzigingen van onze grenzen vindt U op kaartje No. 2.

Ofschoon over het geheel genomen Burma evenals Ned.-Indië kan worden aangemerkt als „een ware staalkaart van agrarische ontwikkelingshoogten" [1]), is het in 1852 door ons geoccupeerde areaal van Neder-Burma merkwaardig eenvormig. Practisch het geheele, cultiveerbare oppervlak is bebouwd met rijst, welk gewas daar ten gevolge van den regelmatigen en overvloedigen regenval zonder irrigatie kan gedijen.

Opper-Burma toont een hiervan sterk verschillend beeld. In het noorden kent men overvloedigen regen, doch het terrein is er uiterst bergachtig. In het geoccupeerde areaal in het centrum van het land echter is de regenval gering en ongelijkmatig. Er is daar dan ook zeer weinig irrigatie en ofschoon de menschen er rijst verbouwen, waar zij maar eenigszins kunnen, is toch het meerendeel van het land bebouwd met zgn. „dry crops" als gierst, sesamzaad, katoen, aardnoten en een groote verscheidenheid van peulgewassen. De cultuur van gierst, sezamzaad en katoen is even oud als de Burmaansche beschaving. De andere hoofdcultuur: aardnoten, kwam er eerst omstreeks 1906 in en wel van den aanvang af als een exportcultuur. Tegenwoordig worden echter ook bijna alle katoen en sommige bijgewassen geëxporteerd. De be-

1) J. VAN GELDEREN: Voorlezingen over tropische koloniale staathuishoudkunde (1924) pag. 19.

volking van het gecultiveerde areaal bedraagt circa 150 zielen per vierk. mijl, wat ongeveer overeenkomt met het maximum, dat het land kan dragen. Tijdens de annexatie in 1886 was dit gebied reeds gedurende langen tijd geheel geoccupeerd en in cultuur gebracht.

In Opper-Burma is er dus een agrarische beschaving, die niet veel van die van Java verschilt. De agrarische situatie wordt geïllustreerd door bijgaande kaartjes Nos. 2 en 3, waarvan het eerstgenoemde de algemeene verbreiding van den rijstbouw en het tweede eenige belangrijke kenmerken van centraal Opper-Burma — algemeen bekend als de droge zône — doet zien.

Wat ik vanavond evenwel in het bijzonder behandelen wil, is de zeer merkwaardige ontwikkeling van de Delta. Ik denk, dat het U zal interesseeren deze te vergelijken met de gelijktijdige ontwikkeling van Java, welke even merkwaardig is, doch tevens sterk van die in Burma verschilt.

In de eerste plaats zou ik U dan echter willen wijzen op zekere gemeenschappelijke karaktertrekken van Burmanen en Javanen, die het moeilijk maken den uiteenloopenden loop van ontwikkeling in de twee landen toe te schrijven aan rasverschillen. Ondanks die verschillende ontwikkeling immers heeft de maatschappelijke atmosfeer in beide landen veel gemeen; in vele opzichten lijken de bewoners op elkaar en verschillen zij tevens van het volk van het continent van India. De tijd staat me niet toe dit volledig te bespreken en ik moet me dus tevreden stellen met het aanstippen van slechts enkele punten. In Uw museum hier heeft U bijvoorbeeld een voetbal van vlechtwerk, zooals de Burmanen gebruiken in wat zij als hun nationaal spel beschouwen; mij werd echter verteld, dat dit over geheel Java en Sumatra algemeen gespeeld wordt. Dan is een voornaam punt van overeenstemming de vrijheid van de vrouwen te midden van de vroolijke bontgekleurde menigte; in India ziet men eigenlijk nòch kleur, nòch vrouwen. Voorts verkoopen de menschen hier hun waren naar ik hoor op passers, die iederen vijfden dag gehouden worden, evenals zulks in Opper-Burma het geval is. Er schijnt bovendien gelijkheid te constateeren te zijn in dingen, die dieper in de sociale structuur liggen gelijk bijv. in het systeem van grondeigendom. Als ik de feiten goed begrepen heb, ligt er op al deze eilanden aan alle of

de meeste systemen van landbezit een essentieele gelijkheid ten grondslag. De gemeenschap of stam houdt zekere gronden binnen haar invloedssfeer en aan ieder erkend lid van die gemeenschap of stam wordt toegestaan vacante stukken te occupeeren en te ontginnen, welke daarna van de eene op de andere generatie overgaan en waarbij zelfs, indien het land weer rimboe wordt, het recht van den man, die het oorspronkelijk ontgon, steeds gelden blijft zoolang er zichtbaar bewijs is van zijn bezit; indien hij evenwel opzettelijk of zwijgend iemand anders veroorlooft het te occupeeren, komt zijn recht te vervallen. Ik weet niet in hoeverre dit een correcte beschrijving is van het fundamenteele karakter van het landbezit op deze eilanden, doch het beschrijft volkomen het type van landbezit, dat vroeger in Burma bestond. De man, die land ontgon, verkreeg het door „dama-u-gya" (het recht van de eerste bijl), als het onder permanente vestiging kwam, was het „bo-ba-baing-mye" (land in het bezit van vader en grootvader) en indien hij, gelijk bij wisselende beschaving meermalen het geval pleegt te zijn, het land verliet, behield hij er toch een recht op, totdat hij opzettelijk of stilzwijgend een ander veroorloofde er zich neder te zetten; dat is de gewoonte van „thu-win-nga-htwet" (als hij binnen komt, ga ik weg). Ik meen nog andere gelijkenissen te hebben ontdekt, die ik nu niet verder onderzoeken kan, doch wat ik reeds gezegd heb — gesteld ik heb de situatie juist begrepen — veronderstelt reeds eene zeer diep gaande gelijkenis. Er is weliswaar nog groot verschil, maar achter dit verschil gaat niettemin een sterke overeenkomst schuil. Nauwelijks honderd jaar geleden, toen wij Tenasserim in bezit namen en RAFFLES op Java kwam, zou zulks nog veel meer in het oog gesprongen zijn, maar dat is weer iets, wat de tijd mij niet toelaat te bespreken.

Ik kom thans tot onze bezitting Pegu. Toen wij dit land annexeerden, was het nog een uitgestrekt moeras en rimboe, waar de geringe bevolking op kleine stukjes grond, die zij na een jaar of twee verliet, genoeg padi verbouwde om in haar eigen behoeften te voorzien. Visscherij en zoutwinning waren de middelen van bestaan en het land was zoo overvloedig, dat tot verbazing der Engelsche B. B.-ambtenaren den bewoners het begrip grondeigendom scheen te ontbreken. Volgens de inkomstenstatistiek van 1856

was er toen slechts een 600.000 acres gecultiveerd in een areaal waar nu meer dan 6 millioen acres in cultuur zijn gebracht.

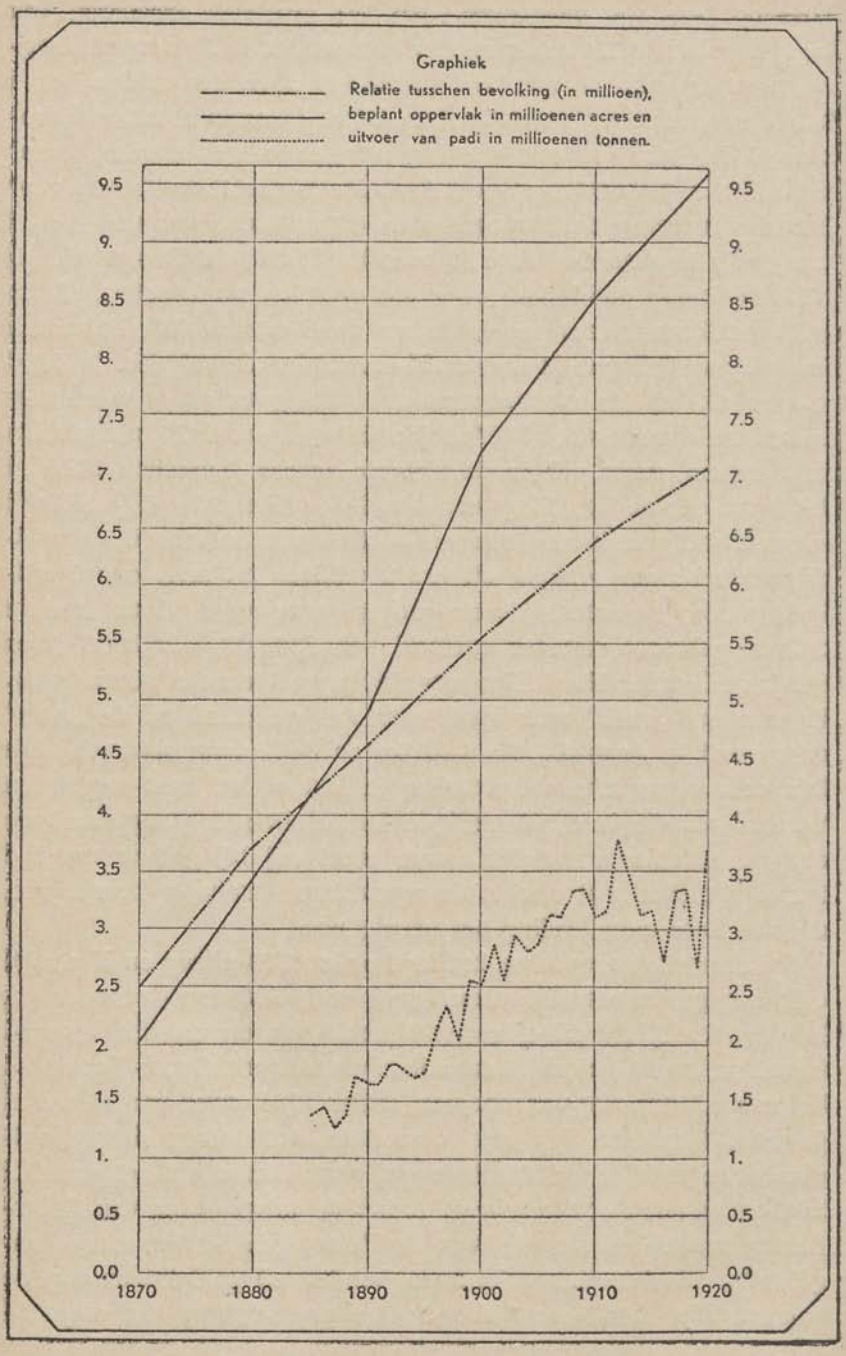
Wij pasten toe wat U geloof ik zou beschrijven als „zachten dwang" om den landbouwer tot nederzetting aan te moedigen. Wij trachtten ook immigranten van Opper-Burma aan te trekken door ze land aan te bieden op gemakkelijke betalingsvoorwaarden met vrijstelling van hoofdgeld gedurende twee jaar na hun komst. Niettemin schijnt tusschen 1856 en 1865 het aantal immigranten, waaronder begrepen koelies uit India, slechts ongeveer 40.000 per jaar te hebben bedragen en groeide het gecultiveerde areaal slechts met 50.000, misschien zelfs met niet veel meer dan 25.000 acres per jaar aan. Zelfs deze langzame vooruitgang was hoofdzakelijk beperkt tot de streken grenzende aan Opper-Burma, dat voor zijn rijstvoorziening afhankelijk was van de Delta. In de zestiger jaren schreef een Deputy Commissioner van Rangoon enthousiast over het bezige geklapper van de rijstmolens langs den rivieroever, maar het waren houten handmolens zooals ze nu slechts gevonden worden in afgelegen dorpen. Ongeveer terzelfder tijd vertellen inkomsten-rapporten ons van surplus-padi, die ongeoogst werd gelaten voor de ratten, wilde zwijnen en herten. De reden van dezen stilstand lag voor de hand: behalve dicht bij de havens loonde de cultuur van padi voor den export niet. Gedurende jaren van schaarschte in India of China was er vraag, maar normaal bleef de prijs van padi te Rangoon gedurende de vijftiger en zestiger jaren bijna stationnair op ongeveer Rs. 50 per honderd „manden", ruw berekend Rs. 200 per ton. Ik geloof er niet ver naast te zijn, wanneer ik zeg, dat de tegenwoordige prijs weer bijna even laag is.

Toen beproefden wij een andere methode om het land tot ontwikkeling te brengen: met Europeesche onderneming en kapitaal. Wij probeerden groote uitgestrektheden land op nominale voorwaarden aan Europeesche kapitalisten te verkoopen, doch er waren geen koopers. Daarop boden wij stukken land zelfs geheel vrij aan. Sommige daarvan werden inderdaad genomen, maar door speculanten, rechters, klerken, politiedienaren en niet door zakenlieden voorzien van het kapitaal, hetwelk voor het tot ontwikkeling brengen van het land noodig was.

Naar ik veronderstel geleek onze positie toen zeer veel op de

Uwe op Java van omstreeks 1820. De groeiende bevolking zou langzamerhand het land in cultuur brengen, doch dit zou een langzaam proces zijn en zou den bebouwers nooit een marge boven hun allernoodzakelijkste behoeften laten. Daarom moesten Europeesch kapitaal en onderneming aangemoedigd worden, maar Europeanen wenschten meer zekerheid en grootere winsten voor hun kapitaal en onderneming dan de economische omstandigheden toenmaals toestonden. Voor U was het VAN DEN BOSCH, die in 1830 de knoop doorhakte; voor ons was het DE LESSEPS, die in 1869 het Suez-kanaal groef. Burma werd onmiddellijk betrokken in de omwentelingen in de wereld-economie, die volgden. In 1860 was er slechts één stoomrijstmolen in Rangoon en er werden er geen meer opgericht tot 1867; 5 jaar later waren er 24, niet slechts in Rangoon, maar ook in de kleinere havens. Tusschen 1870 en 1900 groeide de bevolking aan van 2½ millioen tot 5½ millioen zielen en het gecultiveerde areaal — dit is van beteekenis — breidde zich zelfs nog vlugger uit van 2 millioen tot meer dan 7 millioen acres; gedurende de negentiger jaren werd nieuw land in cultuur gebracht met een snelheid van 230.000 — 250.000 acres per jaar. Grafiek No. 1 illustreert het tempo van den vooruitgang. Er was een „rush" naar land, zeer veel gelijkend op de „rush" naar goud in Australië, Zuid-Afrika en de Yukon; waarschijnlijk kan deze agrarische ontwikkeling in Burma het best vergeleken worden met die in de Vereenigde Staten. Ik zou graag den loop der gebeurtenissen vertellen, maar moet mij bij gebrek aan tijd tevreden stellen met slechts de agrarische situatie te beschrijven, die van deze ontwikkeling het gevolg was.

Ik heb reeds gezegd hoe het land er in 1870 uitzag en U eenige cijfers gegeven om den vooruitgang tot 1900 te illustreeren. Ik heb U verteld, dat dit uitgestrekt areaal van maagdelijk oerwoud in cultuur werd gebracht door immigranten uit Opper-Burma en het zou mij dus niet verwonderen, indien bij U twee vragen waren gerezen. Men kan zich wel voorstellen, dat boeren rimboe ontginnen en land in cultuur brengen, maar hoe staat het met het kapitaal en hoe met den arbeid? Ik heb de ontwikkeling van Neder-Burma vergeleken met die van de Vereenigde Staten, maar daar gebruiken de boeren machines en konden zij geld leenen van de banken. Rijst heeft meer dan andere gewassen in den oogsttijd

Graphiek
Relatie tusschen bevolking (in millioen),
beplant oppervlak in millioenen acres en
uitvoer van padi in millioenen tonnen.
9.5
9.
8.5
8.
7.5
7.
6.5
6.
5.5
5.
4.5
4.
3.5
3.
2.5
2.
1.5
1.
0.5
0.0
1870
1880
1890
1900
1910
1920

tijdelijke aantrekking van hulpwerkkrachten noodig en wanneer nu ieder van de immigranten geheel in beslag werd genomen door het ontginnen en bebouwen van zijn eigen stukje grond, waar kwam dan de voor het oogsten van het gewas noodige arbeid vandaan en waar vonden de boeren het geld om dien arbeid en ook hun eigen levensonderhoud te betalen gedurende den tijd van ontginning? Er is eenzelfde antwoord op deze twee vragen: arbeid zoowel als kapitaal kwamen beide uit India. In het drukke seizoen stroomden koelies van Madras het land binnen en „chetties" van Madras voorzagen den landbouwer van gemakkelijk crediet. Het resultaat is geweest, dat een uitgestrekt areaal van dichte rimboe met een gelijkmatigen regenval zeer snel door boeren-ontginners met behulp van seizoen-arbeid en gemakkelijk crediet werd omgezet in bouwland, dat slechts een enkel gewas voor de exportmarkt voortbracht.

Toen de immigrant uit Opper-Burma tot de ontdekking kwam, dat hij uit het land geld kon maken, trachtte hij zooveel mogelijk grond naar zich toe te halen. Niemand was echter zeker van het bezit van zijn claim, voordat hij die in cultuur had gebracht en iedereen trachtte daarom zoo vlug mogelijk zijn land te ontginnen, opdat niemand anders zich zijn claim zou toeëigenen. Aangezien zwaar beboschte rimboe binnen een jaar of twee niet genoeg rijst kon opbrengen om in het levensonderhoud van den ontginner van een klein stukje land te voorzien, was het noodzakelijk geld te leenen. Maar bovendien wenschten deze ontginners rijst te verbouwen voor den verkoop en niet slechts voor eigen voedsel. Zij wenschten uitgestrekte bezittingen te ontginnen en zulks vooral in een snel tempo te doen. Dit laatste maakte de uitgaven weliswaar veel hooger, doch ieder eigenaar van de een of andere soort van landclaim kon bij den „chetty" terecht. Reeds vanaf de annexatie van Pegu en waarschijnlijk reeds vroeger waren te Rangoon „chetties" gevestigd, die naarmate het in cultuur brengen van het land voortschreed, zich over het land verspreidden. Zij leenden graag geld uit en dan op condities, die er gewoonlijk toe leidden, dat het land zoo spoedig het eenmaal ontgonnen was, in handen van den chetty kwam. Hij kon het land echter niet gebruiken en verkocht het daarom zoo spoedig hij weder een kooper vinden kon, wien hij vrijwel onveranderlijk weder een gedeelte van de

koopsom voorschoot, zoodat hijzelf of een andere chetty het land binnen een jaar of twee weder terugkreeg. Zoo ging het land steeds van den een op den ander over, van den boer op den geldschieter en van den geldschieter op den boer, zoodat reeds in de negentiger jaren een Inspecteur van Financiën opmerkte, dat het land in Neder-Burma van eigenaar verwisselde als de aandeelen op de beurs. Eén gevolg hiervan verdient speciale vermelding. Normaliter wordt de grootte van het individueel grondbezit beheerscht door maatschappelijke verhoudingen, de heerschende gewoonten met betrekking tot overerving, enz. Maar wanneer land zoo gemakkelijk van eigenaar verwisselt, zal de grootte van dit grondbezit op den duur slechts door zuiver economische overwegingen worden beheerscht. Het grondbezit van elken eigenaar zal langzamerhand die grootte benaderen, welke de grootste netto winst oplevert. Zoo was inderdaad de gang van zaken. De gemiddelde grootte van het individueel grondbezit is niet in alle plaatsen gelijk; in sommige plaatsen is het meest winstgevend met drie span vee te werken, in andere met vier en in weer andere met vijf en de grootte van de bezittingen variëert dienovereenkomstig. In sommige plaatsen is het voordeeliger den grond met karbouwen te bewerken, in andere met ossen; karbouwen kunnen een grooter areaal omploegen dan ossen, hetwelk ook een factor is bij de bepaling van de grootte van het individueel grondbezit. Het eindresultaat is geweest, dat, terwijl de grootte van het grondbezit van plaats tot plaats van 30 tot 80 acres uiteenloopt, het binnen eene bepaalde streek eene groote mate van uniformiteit vertoont. De oorspronkelijk ontgonnen stukken rimboe van 5, 10 of 15 acres zijn door de natuurlijke werking van de economische wetten tot grootere eenheden samengesmolten, welker omvang samenhangt met de plaatselijke, economische omstandigheden.

Een ander gevolg is eveneens interessant. Ieder jaar gaat meer en meer land over in handen van menschen met aanleg voor zaken, meestal Burmanen, maar voor een deel ook Britsch-Indiërs. Grondeigenaar zijn, werd een beroep, gewoonlijk gecombineerd met het uitleenen van geld en het handelen in padi of — meer van den laatsten tijd — met het bezit van rijstpellerijen. Normaliter kan bij den landbouw èn omdat men gebonden is aan de hoeveelheid grond, welke ter beschikking staat èn door de verscheidenheid van ge-

wassen, welke bovendien veelal van zeer uiteenloopende kwaliteit zijn, slechts in beperkte mate profijt worden getrokken van de voordeelen van het grootbedrijf, terwijl daarentegen in de industrie de maximum bedrijfsgrootte voor een belangrijk deel door het organisatievermogen van den leider wordt bepaald. In de delta daarentegen was er voortdurend aanbod van grond, dat bovendien altijd wel ergens voor te gebruiken was en evenals bij de industrie is hier de maximum bedrijfsgrootte dan ook niet bepaald door de beschikbare hoeveelheid land, nòch door de schaarschte aan goede bebouwers, maar door de capaciteiten van den man, die van grondbezit zijne broodwinning maakt. Vandaar dat deze individueele bezittingen van 30 tot 80 acres daar weder zijn samengesmolten tot groote landgoederen van 500 tot 1.000, of zelfs van 5.000 en meer acres. Voor de crisis was dit land vrijwel tot de uiterste grens van zijne hypotheekwaarde verhypothekeerd. Door de „Banking Enquiry Committee" van 1929-'30 is geschat, dat de chetty-gemeenschap alleen reeds aan den landbouw Rs. 500 millioen had uitgeleend, waarvan Rs. 400 millioen voor rekening van Neder-Burma kwam. Dit bedrag dient nog vermeerderd te worden met geldleeningen van andere Britsch-Indiërs en Burmanen, alsook, doch in verhouding zeer weinig, met door de Overheid verstrekte leeningen. Dit alles kan credietverleening aan den landbouw genoemd worden, maar in werkelijkheid is het credietverleening aan de industrie en wel aan de landbouwindustrie. De boer in Opper-Burma leent voor een huwelijk, een begrafenis, omdat zijn gewas mislukt is en soortgelijke redenen meer; de landeigenaar in Neder-Burma, evenals de industrieel, steekt zich in de schuld met het doel met dit geld voordeel te behalen, eene zienswijze, welke evenwel maar al te dikwijls verkeerd blijkt te zijn.

Vroeger begonnen de meesten van deze landeigenaren zelf als bebouwers van den grond, waarschijnlijk als importkoelies, die door geluk of beleid succesvol waren geweest in den strijd om het bestaan. Maar dit is thans niet langer het geval. De rijksten, zooals ik reeds zeide, zijn de eigenaren van rijstpellerijen, de padihandelaren en de geldschieters. Sommigen leven van hun pachten. Sommigen zijn Gouvernements-ambtenaren, anderen, ofschoon onder de Burmanen slechts enkelen, zijn winkeliers. Iedereen, die op eenigerlei wijze in het zakenleven geïnteresseerd is, koopt grond,

omdat dit de beste kansen biedt om geld te verdienen. De meeste landeigenaren weten niets van landbouw af en zij kunnen niet op hun bezittingen wonen en deze zelf bebouwen, omdat hun grondbezit zeer verspreid ligt; 2 of 3 landerijen hier, 2 of 3 andere weer eenige mijlen verder, enz. Daarom geven zij er de voorkeur aan in een van de ontelbare, kleine steden te wonen, waar het droog is, waar electrisch licht is, een school, waar Engelsch onderwezen wordt, een bioscoop en eene gelegenheid om te biljarten, enz. De landgoederen worden bebouwd door pachters op jaarcontracten. Vele bezittingen worden ieder jaar aan een nieuwen pachter verhuurd en slechts zeer enkele worden door denzelfden pachter gedurende meer dan drie opeenvolgende jaren beheerd. Een kolonisatie-rapport beschrijft de jaarlijksche verhuur van land aan de pachters. De pachter betrekt den door hem gehuurden grond kort voor het plantseizoen en huurt dan om het tijdig voor het nieuwe jaar in orde te brengen een troep inlandsche koelies. Voor het ploegen neemt hij zooveel mannen aan als er noodig zijn en ontslaat deze weer zoodra het ploegen afgeloopen is, zoodat hij hun geen loon behoeft te betalen gedurende het rijpingsseizoen. Het zaad wordt uitgezaaid in zaadbedden. Een gedeelte van de arbeiders trekt jonge plantjes uit de kweekbedden en een ander gedeelte zorgt voor het uitplanten. Dan is er ongeveer gedurende eene maand, behoudens het regelen van de watervoorziening en het weder bedrijfsklaar maken van overstroomde arealen, weinig werk. Maar gedurende deze periode moet er iemand gehuurd worden om het vee te hoeden. In den oogsttijd, als het gewas zoo snel mogelijk binnengehaald moet worden om zoo vlug mogelijk op de markt te worden gebracht, huurt de pachter een troep koelies, veelal Britsch-Indische koelies, voor het oogsten en andere menschen, Burmanen, om het graan te dorschen. Dan komt de handelaar om den oogst te koopen en de menschen, die het naar de pellerijen verschepen, zijn waarschijnlijk inlanders. De groote pellerijen zijn veelal in Europeesche of Britsch-Indische handen, terwijl de kleinere pellerijen in Rangoon gewoonlijk in het bezit zijn van Chineezen, die voornamelijk voor de Oostersche markt werken. Sinds 1920, of mogelijk nog iets eerder, zijn Burmanen, Britsch-Indiërs en Chineezen begonnen met het oprichten van kleine pellerijen op het platte land, welke meestal niet voor de markt, maar

voor de plaatselijke consumptie malen. Dit beeld van tropischen landbouw, op industrieelen leest geschoeid, kan den schijn wekken wat al te schril afgeteekend te zijn. Daarom wil ik het in het kort samenvatten in de sobere taal van het officieele rapport van het Burmaansche Gouvernement aan de „Statutory Commission" van 1930: „In de meer ontwikkelde arealen bestaat het grondwerk, het ploegen, planten, oogsten, dorschen, enz. uit allemaal afzonderlijke handelingen en de arbeidsdeeling is thans in den landbouw wel ongeveer tot het uiterste doorgevoerd" [1]).

Het is eene landbouwindustrie, maar zonder machines.

Het mag vreemd lijken, dat deze inlandsche koelies steeds weder opduiken, juist wanneer ze noodig zijn. De verklaring hiervoor is, dat ze ieder jaar overkomen om in de rijstpellerijen te werken en daarom beschikbaar zijn voor tijdelijke veldwerkzaamheden. In het begin van de zeventiger jaren importeerde het Gouvernement arbeidskrachten, daarna subsidieerde het de immigratie en al spoedig nadien kwamen dichte drommen koelies zonder subsidie naar Burma. Voor het begin van de huidige crisis was Rangoon gedurende eenige jaren geloof ik de tweede haven van de wereld wat immigratie betreft. Langzamerhand heeft een deel van deze koelies zich toegelegd op het bebouwen van land en dat brengt ons op het Britsch-Indische vraagstuk, dat eenigszins gelijk is aan Uw Chineesch probleem, maar in sommige opzichten nog ingewikkelder.

De Britsch-Indiërs in Burma spelen in vele opzichten dezelfde rol als de Chineezen in dit land; hij is de bemiddelaar tusschen Europeanen en Burmanen en doet ook koeliewerk. Om verschillende redenen zijn de Britsch-Indiërs, die in Burma de groote meerderheid van den middenstand (andere dan klerken) vormen, tegenwoordig betere zakenmenschen dan de Burmanen, die een zelfde positie in het economisch leven innemen; juist zooals de Chineezen in dit land, elke klasse op zichzelf beschouwd, beter zakenmenschen schijnen te zijn dan de Javanen. Tot op deze hoogte gelijkt de positie van den Britsch-Indiër in Burma op die van den Chinees in dit land. Maar een andere factor maakt ons Britsch-Indische probleem ingewikkelder. Klasse voor klasse hebben de Britsch-Indiërs een lageren levensstandaard dan de Bur-

1) Indian Stat. Com. xI, p. 19.

manen en dit verschil wordt des te scherper naarmate men langer op de maatschappelijke ladder komt. Hij beconcurreert den Burmaan niet alleen als een beter zakenman, maar ook als een goedkoopere productie-factor. In den landbouw beconcurreert hij den Burmaan, niet omdat hij een beter landbouwer is, want de Burmaan is van oudsher een landbouwer en daarin geheel opgevoed, terwijl daarentegen de inlandsche koelie een ongeschoolde arbeider is, maar hij kan den Burmaanschen landbouwer beconcurreeren, omdat hij een lageren levensstandaard heeft. Daarom kan de Britsch-Indische koelie jaarlijks, wanneer de pachthoeven in het openbaar worden verhuurd, eene hoogere grondrente aanbieden dan de Burmaan, ofschoon hij minder padi zal voortbrengen. Dit versterkt, zooals U zult begrijpen, de natuurlijke neiging tot stijging van de grondrente. Enkele jaren geleden kon men zeggen, dat de Britsch-Indiër in het algemeen slechts dàt land kreeg, hetwelk den Burmaan geen middelen van bestaan verzekerde; in hoeverre dit vlak voor de crisis nog juist was, weet ik niet.

Aan het feit, dat de concurrentie zoo scherp is, gecombineerd met het systeem van jaarlijksche verpachtingen, is het toe te schrijven, dat de pachters voortdurend van grond veranderen. Dit brengt niet noodzakelijk eene verhuizing van het eene dorp naar het andere met zich mede, omdat de landbouwer in Neder-Burma permanent op zijn eigen stukje grond of in het dorp woont. Elk jaar verlaat hij het dorp en bouwt eene kleine veldhut op zijn eigen grond. Op deze manier kan hij over een radius van eenige mijlen van pachtgrond verwisselen, zonder dat hij van woning behoeft te veranderen. Zij kunnen zich evenwel vrijelijk van het eene dorp naar het andere verplaatsen, terwijl er voor de arbeidersklasse uiteraard nog minder bezwaren aan het veranderen van woonplaats zijn verbonden. Tengevolge hiervan wonen dus de hun eigen grond niet bewerkende landeigenaars in de grillige, kleine steden in de typische delta-streken, terwijl een vlottende bevolking van pachters en veldarbeiders in kleine gehuchten woont, ontbloot van alle gewone geriefelijkheden van het stadsleven. In een gewoon dorp zult U waarschijnlijk niemand vinden, die grond bezit. In Opper-Burma heeft bijna ieder gehuchtje zijn klooster, maar in een dorp van eenige beteekenis in de Delta is het meer waarschijnlijk, dat men een Chineeschen winkel vindt. Vermoe-

delijk is er zelfs geen dorpsherberg. Er is geen dorpsgrond of eenig ander uiterlijk of zichtbaar teeken van maatschappelijk leven. Eene kleine groep Britsch-Indiërs, pachters of arbeiders, zullen hun eigen leven leiden en zelfs zeer weinig aandacht schenken aan het dorpshoofd. Het grootste deel van de bevolking bestaat uit Burmanen, maar zeer velen van hen zijn waarschijnlijk beter bekend bij de politie dan aan elkaar. Zij produceeren bijna niets in hun eigen woningen, maar koopen alles, wat zij noodig hebben, ofschoon zij het meeste daarvan met padi betalen. De Chinees voorziet op crediet in de meeste van hun behoeften en hun kleeren worden gekocht in de dichtstbijzijnden bazaar van een Mohammedaan, die zijn voorraad koopt bij eene Europeesche of Indische firma in Rangoon.

Hier is dan eene ruwe schets van het economisch leven van modern Burma met Europeanen, Mohammedanen, Hindoes, Chineezen en Burmanen, die allen hun onderlinge transacties op zuiver economische voorwaarden uitvoeren. Ik wil U niet laten gelooven, dat dit op geheel Burma slaat of zelfs op geheel Neder-Burma; het slaat uitzonderlijk slechts op dàt deel van de Delta, dat in direct verband met de exportmarkt in cultuur werd gebracht. Zelfs in deze meer ontwikkelde streken zult U zeer zelden een farmer vinden, die land beschouwt als iets, waar*mede* hij geld kan maken door verbeterde bewerking, tractors, enz. en niet slechts als iets waar*uit* geld gemaakt wordt en ook maar enkele landheeren, die erkennen, dat op den langen duur goede pachters tegen een billijke huur voordeeliger zijn dan slechte pachters tegen uitzuigershuren.

En vanaf deze landbouwindustrie van de Delta kan men alle stadia in de ontwikkeling van de landbouweconomie volgen tot dat niveau toe, dat zeer veel overeenkomst vertoont met Uwe dorpen op Java. Wat ik beschreven heb, is het type en niet de norm. Maar het is de typische landbouweconomie van de Delta, welke het proces verklaart, dat in de meest afgelegen dorpen van Opper-Burma doorwerkt. Vroeger vormden deze afgelegen dorpen gesloten eenheden, welke hun gemeenschappelijke dorschvloeren, hun brandstofreserves en het neerslaggebied van hun drinkwatertanks en irrigatie verdedigden tegen invloeden van buiten. Nu is

dit alles volkomen veranderd. Op grond dicht bij het kleine familiekanaal gelegen, waar iedereen gedurende generaties rijst had verbouwd, vindt iemand het meer winstgevend uien te planten; deze afvalligheid brengt het heele systeem in de war, verstoort de watervoorziening en tenslotte zal het ook voor deze persoon zelf onmogelijk worden zijn uien te verbouwen.

Nu heeft U, voor zoover ik weet, op Java en in Nederlandsch-Oost-Indië niets, dat tenminste in eenig opzicht lijkt op de industrieele, agrarische economie van Neder-Burma. Hoe komt het, dat menschen, die zooveel gemeen schijnen te hebben, in landen waar honderd jaar geleden de levensvoorwaarden zoo met elkaar overeenstemden, zich gedurende de laatste halve eeuw langs zulke verschillende wegen ontwikkeld hebben en thans voor problemen staan, welke, tenminste oppervlakkig bezien, zoo verschillend zijn? Hoe komt het toch, dat wij in de zestiger jaren faalden Europeesche onderneming en kapitaal aan te trekken, terwijl U ongeveer tezelfdertijd den grondslag legde voor de ontelbare ondernemingen onder Europeesch beheer, welke zoo karakteristiek zijn in Uw modern systeem? Ik meen te mogen veronderstellen, dat er drie hoofdredenen waren, waarom U slaagdet en wij faalden en waarom de economische ontwikkeling in Burma en in Java zulk een zeer verschillenden loop heeft genomen. In de eerste plaats hadden wij overvloedig land, maar U had zoowel land als arbeid. In de tweede plaats bouwden Uwe kapitalisten op de grondslagen van het Cultuurstelsel. En in de derde plaats, omdat U, óf door Uw nationaal temperament, óf omdat U geen kolonies in gematigde luchtstreken bezit, nooit onverdeeld de door JULES HARMAND in zijn *„Dominisation et Colonisation"* verkondigde stelling heeft onderschreven, dat in tropische koloniën „le vrai colon, c'est l'indigène". Met PIETER BOTH zond U kolonisten uit; COEN bepleitte kolonisatie; VAN IMHOFF experimenteerde met koloniale nederzettingen en nu weer schijnt het, dat de menschen in Holland van plan zijn hunne werkloozen Nieuw-Guinea te laten koloniseeren. Mogen wij dan niet de gevolgtrekking maken, dat het verschil tusschen Java en Burma tegenwoordig minder is toe te schrijven aan eenig verschil tusschen Javanen en Burmanen dan wel aan het verschil tusschen Hollanders

en Engelschen en de verschillende omstandigheden, waardoor de Hollandsche en Engelsche politiek werd bepaald?

Het is, naar mijn meening, aan dit verschil in onze politiek en methodes toe te schrijven, dat wij anderzijds in Burma iets bereikt hebben, dat U op Java niet hebt bereikt; wij hebben de economische omgeving veranderd. In zijn leerrijke opstellen over tropische economie, legt professor VAN GELDEREN den nadruk op haar dualistisch karakter en bedenkt een schema, waarin Uwe landbouwondernemingen verdeeld worden naar het predomineeren van het vreemde of inheemsche element.

De vreemde invloed is het sterkst, zegt hij, op Uwe suikerondernemingen, waar U gebruik maakt van de plaatselijk beschikbare grond en arbeidskrachten; minder in Uwe bergcultures en minder op de tabaksondernemingen van Java, waar U het volksproduct koopt op voorschotsysteem en het allerminst daar, waar het product vrij wordt opgekocht. Daar „is de rol van den vreemden kapitalist geheel beperkt tot den opkoop van het product" en zelfs daar tracht men hem uit te werken. Hiermede zou dan ieder vreemd element uit deze industrie verdwijnen". Maar zal dit gebeuren? Westersche invloed wordt niet noodzakelijk geëlimineerd met den Westerschen kapitalist en is het niet veelzeggende, dat ook hier, oogenschijnlijk juist in deze productietakken, kapitalistische elementen wortel beginnen te schieten? Zou hieruit niet geconcludeerd moeten worden, juist op grond van onze ondervinding in Burma, dat Professor VAN GELDEREN's schema moet worden omgekeerd: dat de inlandsche maatschappij juist het minst beïnvloed wordt daar, waar, zooals in Uwe suikerstreken, de Europeesche producent en de inlandsche consument naast elkaar leven, maar werelden van elkaar staan en het meest wordt beïnvloed, waar beiden, de Europeaan en de inheemsche betrokken zijn in een gemeenschappelijk productiestelsel.

Laat ons weer tot Neder-Burma terugkeeren. Hier zijn Europeanen, Mohammedanen, Hindoes, Chineezen en Burmanen allen betrokken in een gemeenschappelijk productiestelsel en drijven zij handel met elkaar op zuiver economische voorwaarden; er is weinig of niets van het stelsel van geven en nemen, dat zulk eene voorname rol speelt in den Europeeschen handel en dat òf economische wrijving òf goede kameraadschap genoemd kan worden,

geen gemeenschappelijke traditie om het economisch proces te verzachten. Maar als consument leidt ieder zijn maatschappelijk leven op zijn eigen manier; de Europeaan gaat naar zijn club om te bridgen, de Chinees houdt renpaarden, de Moslim gaat naar Mekka, de Chetty draagt nieuwe tempels op aan den Geldschietersgod in Madras en de Burmaan besteedt zijn geld, wanneer hij dit heeft, aan nieuwe en pompeuzer zijden „pasoes".

In het maatschappelijk leven, in Godsdienst, muziek, schilderen, kunst en literatuur heeft elke groep haar eigen normen. Zij hebben slechts een gemeenschappelijke norm op de markt: in de wereld waarvoor RICARDO zijn „Law of Rent and Iron Law of Wages" formuleerde. Zooals Prof. VAN GELDEREN opmerk: „in deze landen, waar in den loop van de laatste eeuwen het moderne kapitalisme zich organisch heeft ontwikkeld, is het in het geheele industrieele leven doorgedrongen. Het werkt daar in zijn eigen sfeer". Het is, veronderstel ik, geen bloot toeval, dat landen als Engeland en Holland, waar het kapitalisme zich het eerst ontwikkelde, tegenwoordig de grootste stabiliteit in haar maatschappelijk leven vertoonen. Kapitaal was hun geesteskind en met zeer veel moeite hebben zij het beschaafd en het de plaats gegeven, welke het toekwam in hun nationale maatschappij-ordening. Maar in de koloniale bezittingen werkt het kapitaal in een nieuwe wereld: „òf het moest zich aanpassen aan de omgeving, òf het moest de omgeving hervormen". De „Law of Rent and the Iron Law of Wages" worden niet getemperd door de traditie, versterkt door wettelijke bepalingen, welke in Europa de leer van RICARDO het type maar niet de norm voor het economische leven maakt. Zelfs indien wij den Westerschen kapitalist elimineeren, blijft er steeds nog het dualistisch karakter, waarop Prof. VAN GELDEREN wijst als een kenmerk van de koloniale economie, want de inheemsche kan komen te leven in één wereld als producent en in een andere als consument, in een maatschappij-ordening, welke een gedeelte van hare nationale kenmerken heeft verloren, evenals sommige jonge Burmanen en ik veronderstel ook sommige jonge Javanen, die in twee werelden leven en zich in geen van beide thuis voelen. Zooals de Oosterling in zijne eigen omgeving verder verwijderd is van den *Homo Economicus* dan de Europeaan, zoo mag ook met zekerheid worden aangenomen, dat, wanneer de economische man in het

Oostersche dorp verschijnt, hij wild, of zal ik zeggen, woest wordt, zich op de maatschappij werpt en haar verscheurt.

Indien deze analyse deugdelijk is, dan is zij voor allen, die belang hebben bij gezonde, economische relaties tusschen Oost en West en vooral voor studenten in de koloniale economie van beteekenis. Veranderingen zijn onvermijdelijk en noodzakelijk; de gesloten huishouding van het dorp moet in contact gebracht worden met de grootere wereld. Sommige uitingen van het proces kunnen onaangenaam zijn, maar het is geoorloofd te gelooven, of ten minste te hopen, dat het ten langen leste eene verandering te goede zal zijn. Het is echter niet moeilijk den landbouwer met de verdere wereld in verbinding te brengen als producent; de moeilijkheid is hem ertoe te brengen zich als consument, als burger bij de wereld aan te sluiten, om daardoor niet slechts zijne persoonlijke, doch ook zijn maatschappelijke behoeften te bevredigen. Het gevaar schijnt hierin te schuilen, dat het organiseeren van het aanbod en het niet organiseeren van de vraag kan resulteeren in de ontwrichting van productie en consumptie en de totale uiteenspatting van de sociale structuur van het dorp, met als resultaat de vorming van een agrarisch proletariaat, eene verstoring op kleine schaal gelijk aan de ontwrichting van productie en consumptie in de tegenwoordige wereld en een doen uitvallen van het dorp in enkelingen, zooals de „Weltwirtschaft" is uiteengevallen in individueele staten. Een van onze hoofdfuncties daarom als beoefenaren van de koloniale Economie schijnt te liggen in het analyseeren van de voorwaarden van de individueele en de sociale vraag in het dorpsleven; in studies bijv. zooals die van Dr. ADAM en Mr. BURGER, gepubliceerd door Uw Genootschap. En studies van deze soort zullen van groot belang zijn voor allen, van welk deel van de tropische wereld zij ook deel uitmaken, die zich voor koloniale economie interesseeren. Ik denk, dat wij Engelschen veel van U kunnen leeren en ik zou het prettig vinden, indien studenten van dit land iets van Burma zouden kunnen leeren. Indien zulk een student ooit naar Burma zou komen, hoop ik dat wij ons net zooveel moeite zullen geven om hem te helpen als U mij geholpen heeft. Het zou onmogelijk zijn meer te doen.

Geeft Mandsjoerije de oplossing voor de economische problemen van Japan?

door

Dr. BEN DORFMAN [1]).

Gedurende de enkele maanden sedert mijn terugkeer in de Vereenigde Staten uit het Verre Oosten heeft men mij vele vragen gesteld met opzicht tot het geschil over Mandsjoerijë. Een van de meest herhaalde vragen is: „Welk voordeel zal Japan in economisch opzicht verkrijgen uit zijn Mandsjoerijsch avontuur?", of meer in het bijzonder: „Welke van de economische moeilijkheden, waarvoor Japan zich in 1931 gesteld zag, zal het beter kunnen oplossen door zijn gezag over Mandsjoerijë en welke moeilijkheden zal dat gezag mogelijkerwijs verergeren of verwekken?". Ik wil trachten deze vragen te beantwoorden uitsluitend in economischen zin, dus zonder mij in te laten met de moreele, juridische of militaire kanten van het geschil.

Wat waren, om te beginnen, die groote, economische problemen, waarvoor Japan zich in 1931 gesteld zag? Het meest ernstige en de bron voor vele andere was het zoogenaamde bevolkingsvraagstuk. Eigenlijk Japan heeft een iets geringer oppervlakte dan Californië en van dat oppervlak is slechts ongeveer één zesde voor cultuur geschikt. Op dit betrekkelijk kleine stuk grond moet Japan thans voorzien in de behoeften van een bevolking van meer dan 66¼ millioen zielen — meer dan de helft van de bevolking der Vereenigde Staten —, met het vooruitzicht van in de naaste toekomst voor een nog grooter aantal te moeten zorgen, of de middelen te moeten verschaffen voor een vestiging buiten het land.

1) *Noot van de redactie.* Dr. DORFMAN was adviseur van de Lyttoncommissie. Het artikel geeft den inhoud weer van een lezing, die door hem werd gehouden voor de „Conference on International Relations" aan de Universiteit van Californië en die aan Koloniale Studiën ter publicatie werd afgestaan.

Bepaalde, vertragende factoren, zooals de vermindering van het aantal huwelijken, de verhooging van den huwelijksleeftijd en de toenemende beperking van het kindertal oefenen hun invloed reeds uit en zullen ongetwijfeld voorkòmen, dat Japan ooit in de toekomst het geweldige zielental bereikt, waarvan alarmisten zoowel in de Vereenigde Staten als in het Oosten herhaaldelijk gewagen. De meest competente kenners van het onderwerp zijn van oordeel, dat Japan nooit de 100 millioen zielen zal bereiken; dat zelfs een zielental van 90 millioen zeer onwaarschijnlijk is en dat het niet onaannemelijk is, dat het maximum slechts weinig boven de 80 millioen zal blijken te liggen. Het grootste deel van deze toeneming zal plaats vinden gedurende de eerstkomende tien of twintig jaar en juist in die periode zal het Japan groote inspanning kosten te voorzien in de behoeften van en in werkgelegenheid voor zijn toenemend bevolkingsgetal. Het moet tegen 1945 zorgen voor ten minste 9 millioen meer inwoners en intusschen werk verschaffen aan tenminste 200.000 tot 250.000 *extra* arbeidskrachten per jaar. Het moge worden opgemerkt, dat geenerlei beperking van de geboorten op laatstgenoemd vraagstuk van invloed kan zijn; de nieuwe arbeidersbevolking voor de eerstvolgende twintig jaren is reeds geboren. Ik moet op den factor tijd bijzonder den nadruk leggen. In de behoeften van de bevolking moet worden voorzien, naarmate zij zich uitbreidt; voedsel, grondstoffen, markten en dergelijke, welke een verre toekomst — in welken omvang ook — zal verschaffen, zijn van geen beteekenis voor het voeden, kleeden en behuizen van of het verschaffen van werkgelegenheid aan een bestaande bevolking.

Van Mandsjoerijë wordt dikwijls gezegd, dat het, direct of indirect, de oplossing brengt voor Japan's bevolkingsvraagstuk. Velen, in het bijzonder zij, die weinig op de hoogte zijn van de economische omstandigheden in Mandsjoerijë, zijn van meening, dat dit gebied een directe uitlaat zal verschaffen voor een aanzienlijk deel van de jaarlijksche bevolkingstoename van Japan. Anderen veronderstellen, dat Mandsjoerijë, al kan het zelf niet veel Japanners opnemen, bij kan dragen in de bestaansvoorwaarden van een grooter aantal menschen in Japan door een verdergaande industrialisatie van dat eilandenrijk zelf mogelijk te maken. Zij gelooven, dat Mandsjoerijë Japan zal voorzien van zulk een prachtige en

zekere bron van voedsel en grondstoffen eenerzijds en van zulk een afzetgebied voor fabrikaten anderzijds, dat daarvan een expansie van nijverheid en buitenlandschen handel het gevolg zal zijn, die tenminste gelijken tred zal houden met de behoeften van de toenemende bevolking. Deze denkbeelden hebben ruime verbreiding gevonden, vooral bij de bespreking van het „economische blok Japan-Mandsjoekwo". Ik zal op deze mogelijkheden hierbeneden terugkomen.

Een tweede belangrijk economisch vraagstuk voor Japan is dat van de betalingsbalans, d.w.z. hoe voldoende goederen en diensten aan het buitenland te verkoopen om den noodigen invoer van goederen en diensten te betalen. Dit vraagstuk is, gelijk wij nader zien zullen, zeer nauw verbonden aan het bevolkingsvraagstuk.

In het verleden is het voor Japan als regel niet mogelijk geweest voldoende goederen aan het buitenland te verkoopen om voor den goedereninvoer te betalen. Slechts gedurende enkele jaren in den laatsten tijd kon Japan meer goederen verkoopen, dan het kocht en sedert 1918 heeft het nimmer een positieve handelsbalans gehad. Het is misschien de moeite waard te verklaren, waarom dit zoo geweest is.

Japan's voornaamste invoeren gedurende de latere jaren zijn geweest: ruwe katoen, machinerieën, wol, ijzer en staal, hout, erwten en boonen, boonenkoeken, tarwe, steenkolen, zwavelzure ammonium, aardolie, suiker en rubber. Japan is geheel afhankelijk van den invoer voor zijn behoefte aan katoen, wol, rubber en nikkel; voor 90% van zijn behoefte aan ijzer en voor meer dan drie kwart van zijn behoefte aan lood, zink, olie, verfstoffen en chemicaliën. Deze invoeren kunnen voor het grootste gedeelte beschouwd worden als eerste levensbehoeften. Een beperking van deze invoeren zou ernstige schade doen aan de bevolking en de industrie belemmeren. Voorts zijn verschillende van Japan's belangrijkste export-industrieën geheel of gedeeltelijk afhankelijk van ingevoerde grondstoffen. Ik moge herinneren aan voorname Japansche uitvoerproducten als katoenen weefsels en garens, gebreide goederen, geraffineerde suiker, tarwemeel, papier, ijzer en ijzerfabrikaten.

In de latere jaren zijn de belangrijkste uitvoerartikelen van Japan geweest: ruwe zijde, katoenen en zijden weefsels, gebreide goe-

deren, aardewerk, papier, geraffineerde suiker, visscherijproducten, tarwemeel, steenkolen, ijzerfabrikaten en thee. Naar de waarde bestond het grootste deel van de uitvoeren hetzij uit luxe- of quasi-luxegoederen, hezij uit fabrikaten van geïmporteerde grondstoffen. Bij zijn pogingen om den verkoop van deze goederen te vergrooten kwam Japan in den jongsten tijd te staan tegenover hindernissen als de wereld-depressie, lage zilverprijzen, steeds hoogere tariefmuren, toenemende eigen nijverheid in de afzetgebieden, natuurrampen en een zeer scherpe, buitenlandsche concurrentie. Voorts is de vraag op de wereldmarkt naar sommige van zijn belangrijkste uitvoergoederen van dien aard, dat Japan, wanneer het zijn prijzen verlaagt om zijn omzet uit te breiden, vaak in totaal minder ontvangt voor een grooter hoeveelheid, dan het waarschijnlijk voor een kleiner hoeveelheid zou hebben kunnen verkrijgen. Bovendien hebben die prijsverlagingen talrijke represailles en beschermende maatregelen in het buitenland uitgelokt.

Om de *zichtbare* handelspositie samen te vatten, kunnen wij zeggen, dat Japan het vrijwel onmogelijk heeft bevonden om voldoende goederen te verkoopen, teneinde zijn invoeren te bekostigen. Het is niet rijk gezegend met natuurvoortbrengselen en moet dus wel in ruime mate op den invoer steunen om in vele van de eigen behoeften en die van zijn exportnijverheid te voorzien. Zijn belangrijke, binnenlands voortgebrachte uitvoerproducten dragen een weelde-karakter en zijn slechts verkoopbaar geweest op beperkte markten, die bij tijden vijandig gestemd zijn geworden of financieel harde klappen hebben gekregen. Als Japan zijn invoeren vermindert, beteekent dat een verlaging van de binnenlandsche efficientie en een remming van den uitvoer; tracht het daarentegen zijn uitvoer te vergrooten, dan heeft dat tot gevolg een vermeerdering van den invoer, terwijl in vele gevallen die vergrooting van den export slechts tot stand gebracht kan worden door oneconomische en verdenking wekkende prijsverlagingen. Daarenboven heeft Japan gedurende de wereld-depressie bevonden, dat het vaak moet koopen op een verkoopersmarkt en verkoopen op een koopersmarkt.

Japan's *onzichtbare* handel, hoewel niet zoo ontmoedigend als de zichtbare, heeft eveneens in de laatste jaren moeilijkheden ondervonden. Desondanks heeft Japan echter als regel een positieve,

onzichtbare betalingsbalans gehandhaafd, d.w.z. het heeft aan het buitenland diensten van grooter waarde bewezen, dan het van het buitenland heeft gevraagd. Zijn ontvangsten uit de scheepvaart zijn belangrijk geweest, ofschoon in den laatsten tijd van afnemende beteekenis, daar een groot deel van dit inkomen afkomstig is uit den handel op China. In het voorbijgaan zou ik willen opmerken, dat een van Japan's meest vooraanstaande financiers — onlangs vermoord — in hooge mate zijn hoop gevestigd had op de expansie van de Japansche scheepvaart als middel, om het inkomen uit het buitenland te vergrooten. Voor zooveel China betreft, vrees ik, dat Japan daartoe blijvend de gelegenheid verloren heeft. Een andere, aanzienlijke bron van inkomsten voor Japan was afkomstig van ondernemingen buitenslands, de meeste in Mandsjoerijë en eigenlijk China. Deze ontvangsten werden slechts in geringe mate opgewogen door de uitbetalingen aan de enkele vreemdelingen, die ondernemingen in Japan bezitten. Hoewel Japan een aanzienlijk inkomen ontving op zijn verzekeringsrekening, betaalde het ongeveer evenveel aan buitenlanders, zoodat het hierin geen netto-inkomen vond. Ongeveer dezelfde situatie heerschte met opzicht tot de touristenuitgaven; Japansche touristen verteerden ongeveer evenveel in het buitenland, als vreemde touristen in Japan. De betalingen van interest en dividend op Japansche effecten in buitenlandsche handen overtroffen gewoonlijk verscheidene malen de ontvangsten aan interest en dividend op buitenlandsche effecten in Japansch bezit; dit is misschien op het oogenblik niet meer zoo. Evenzeer overtroffen de uitgaven van het Japansche gouvernement buitenslands zijn ontvangsten van daar. Op den post: „Diversen" ontving echter Japan uit den vreemde iets meer, dan het daar verplicht was te betalen.

Overzien wij de geheele handelssituatie, dan blijkt, dat Japan regelmatig meer goederen gekocht heeft dan verkocht en dat het, ofschoon het diensten van grootere waarde aan het buitenland bewees, dan het ervan vroeg, niet dikwijls in staat is geweest zijn gezamenlijke, loopende uitgaven in het buitenland met de inkomsten in evenwicht te houden. Het moet een weg vinden om zijn verkoop van goederen en diensten aan het buitenland te vergrooten in verhouding tot zijn verbruik van buitenlandsche goederen en diensten. Nòch zijn internationale kapitaalspositie, nòch de mogelijkheden

tot uitvoer aan specie laten iets anders toe. Dit is de kern van Japan's handelsprobleem. Zal de betere beheersching van Mandsjoerijë Japan in staat stellen dit handelsprobleem op te lossen? Ik zal dit zoo dadelijk bespreken.

Ik heb nu vrij uitvoerig twee van de voornaamste vraagstukken in beschouwing genomen, waartegenover Japan zich in 1931 gesteld vond: bevolking en betalingsbalans. Het stond bovendien voor andere, ernstige en nauw verwante, economische moeilijkheden; ik zal die echter slechts noemen. Zij bestonden in of kwamen voort uit een wijdverbreide werkloosheid, begrootingsmoeilijkheden, problemen van munt- en bankwezen, een zwaren en slecht verdeelden druk van belastingen, agrarische ontevredenheid en tal van andere moeilijkheden, die ook nu nog de geheele, beschaafde wereld kwellen.

Zullen de nauwere en aangenamere betrekkingen tot Mandsjoerijë Japan in staat stellen deze groote, economische problemen geheel of in waardeerbare mate op te lossen? Laat ons allereerst onderzoeken, wat tot nu toe de economische gevolgen zijn geweest van de Sino-Japansche verwikkelingen.

Onmiddellijk na het „incident" van 18 September 1931 werd een anti-Japansche boycott tot uitbarsting gebracht van voorbeeldloozen omvang en doeltreffendheid. Japansche stoomvaartmaatschappijen, banken, fabrieken en handelshuizen werden gedwongen hun werkzaamheden te staken of grootelijks te beperken, niet alleen in eigenlijk China, maar ook in die gebieden van de zuidelijke Pacific, waar de Chineezen het zakenleven beheerschen. Handel en nijverheid in Japan werden eveneens verstoord.

Japan's internationale credietwaardigheid daalde sterk; zoo vielen zijn gouddollar-obligaties in de eerste acht maanden van het conflict aan de New Yorksche beurs met ongeveer 50%. Sedert hebben deze obligaties zich wat hersteld, vooral dank zij het verlaten van den gouden standaard door de Vereenigde Staten en de vernietiging van de beteekenis van de goudclausule. Toch is de crediet-positie van Japan in het buitenland nog zoo slecht, dat het niet dan tegen ruïneuze voorwaarden leenen kan, zoo dat al mogelijk is. Dit is vooral veelzeggend met het oog op het feit, dat Japan nog nooit een schuld aan het buitenland heeft verzaakt; een verleden, waarin het bij geen land achterstaat.

Binnen drie maanden na het uitbreken van de vijandelijkheden was Japan genoodzaakt den gouden standaard te verlaten en begon de yen op nogal onregelmatige wijze te vallen, totdat zij tot ongeveer 40% van haar vroegere goudwaarde was gedeprecieerd; een peil, waarvan zij zich maar weinig heeft hersteld. Japan zou waarschijnlijk, ook al had het zijn avontuur op het Aziatisch vasteland niet ondernomen, van den gouden standaard afgedwongen zijn, nadat Groot-Brittanië dien had verlaten; maar het is zeer te betwijfelen of de yen tot een zoo lage waarde zou zijn gezakt zonder de militaire operaties in China. De verregaande depreciatie van de yen heeft aan Japan zeer zware lasten opgelegd bij het betalen van zijn invoer en bij het voorzien in den dienst van zijn buitenlandsche leeningen. Tot op zekere hoogte heeft zij den uitvoer helpen stimuleeren, maar dat is geen onvermengd voordeel geweest, gezien de tamelijk algemeene — maar niet altijd gegronde — beschuldigingen van „dumping", die tegen Japan zijn ingebracht. Dit is een bijzonder ernstig verschijnsel, want vele van zijn beste afnemers, China, India, Egypte, de Maleische gebieden en deelen van Afrika zijn o.m. al begonnen hun invoer van Japansche goederen te beperken; wij Amerikanen weten, dat handelsbarrières, eenmaal opgericht, niet gemakkelijk weder neergehaald worden. De gedeprecieerde yen is eveneens aansprakelijk voor de stijgende kosten van levensonderhoud en de onrust onder de arbeiders in Japan, waarvan wij in de toekomst wel meer zullen vernemen.

Tot nog toe heb ik niets gezegd nopens de werkelijke kosten van Japan's militaire operaties in China. Betrouwbare cijfers daaromtrent zijn op het oogenblik niet beschikbaar, al ware het slechts, omdat die operaties nog niet beëindigd zijn. Ik waag het echter te veronderstellen, dat de kosten in „bloed en geld" van het Mandsjoerijsche avontuur tenminste tot den laatsten cent alles hebben opgeëischt, wat Japan tot dusver in Mandsjoerijë heeft verdiend.

Ik heb tot dusver slechts gewaagd van de directe — doch min of meer duurzame — nadeelen en ontberingen, die de vijandelijkheden hebben veroorzaakt. Het is nu tijd iets te zeggen van de voordeelen, waarvan vele echter m.i. slechts een tijdelijk karakter dragen.

De vijandelijkheden veroorzaakten een „boom" in de oorlogsnijverheid en in enkele andere industrieën en de geweldige depre-

ciatie van de yen gaf achteraf een impuls aan de export-industrieën en aan de nijverheid in het algemeen, terwijl zij nog later invoerbeperkend ging werken. De handel tusschen Japan en Mandsjoekwo nam sedert het begin der vijandelijkheden zeer belangrijk toe. Dit was in de eerste plaats een gevolg van de oprichting van handelsbarrières, zoowel door Mandsjoekwo als door China, tegen den wederzijdschen handel van de groote, Japansche beleggingen en bouwprogramma's in Mandsjoekwo en van de zeer lage waarde van de yen. De krachten, die dezen handel in het leven houden, kunnen echter betrekkelijk spoedig uitgeput raken. De opleving van de industrie in Japan heeft een vermindering van de werkloosheid met zich gebracht en de verbreiding van de steeds aanwezige en zeer besmettelijk „gevaarlijke ideeën" waarschijnlijk tijdelijk geremd. Ook heeft de depreciatie van de yen een zekere mate van verlichting der agrarische moeilijkheden beteekend, maar lang niet genoeg om de zwaar belaste en onder schulden gebukt gaande boeren te bevredigen. Eindelijk heeft de creatie van Mandsjoekwo onder Japansche auspiciën een aantal voordeelige betrekkingen in het leven geroepen voor de Japansche ambtenaren en adviseurs van den nieuwen staat. Het staat echter te bezien of het nieuwe gouvernement in de toekomst een veel grooter Japansch personeel zal noodig hebben of kunnen bekostigen om zijn verdere ontwikkeling te leiden.

Andere voordeelen, die het ontstaan van den nieuwen staat aan de Japanners heeft verschaft, zijn het recht om grond te bezitten of te pachten en om de natuurlijke rijkdommen van het land te exploiteeren. Dit zijn rechten, op welker uitoefening de Japanners meenden — en niet geheel ten onrechte — aanspraak te kunnen maken uit kracht van bepaalde verdragen met China, die de vroegere, Mandsjoerijsche autoriteiten, om welke reden dan ook, verkozen te negeeren. Het tegenwoordige gouvernement van Mansjoekwo heeft praktisch toegezegd de interpretatie van zijn schepper te accepteeren voor alle Japansche verdragsaanspraken in Mandsjoerijë; dit is het belangrijkste en duurzaamste succes te achten, dat uit de stichting van den nieuwen staat is voortgekomen. Doch hoe belangrijk deze winst ontwijfelbaar is, haar belang is, naar mijn gevoel, grootelijks overschat.

Vanaf de opening van de vijandelijkheden in September 1931 tot

heden heeft Japan vele ontberingen ondergaan en heeft het Japansche volk zich vele opofferingen getroost. Zooals ik reeds heb opgemerkt, zijn deze opoffering ten deele opgewogen door zekere voordeelen maar zonder twijfel is het totaal der verliezen in deze periode grooter geweest dan het totaal der winsten. Ik meen, dat zelfs geen Japanner dit zal willen betwisten. Maar indien de opofferingen tot nu toe nog geen evenredig resultaat hebben gebracht, welke verwachting is er dan, dat zulks in de toekomst het geval zal zijn?

Zal Mandsjoerijë aan Japan de oplossing bieden voor zijn bevolkingsvraagstuk? In de eerste plaats, kan Mandsjoerijë dat doen door ruimte te geven aan een Japansche massa-emigratie? Ik meen van niet, doch er is zulk een wijdverbreide overtuiging van het tegendeel, dat het noodig is de tegenwerpingen te vermelden. Die, welke het vaakst naar voren worden gebracht, zijn de volgende:

1e. De Japanners zijn niet gewoon in massa te emigreeren. Gedurende twee en een halve eeuw voor 1868 was Japan een afgesloten land, welks inwoners het verboden was het te verlaten, zoodat de Japanners ten aanzien van emigratie geen *traditie* bezitten. Ik acht dit geen zeer doorslaand argument, want, indien de Japanners welkom waren in die landen, waar zij zich een behoorlijk bestaan kunnen verwerven, dan zouden zij emigreeren, traditie of geen traditie.

2e. Een ander argument, dat vaak gebezigd wordt, is, dat de Japanners niet gewend zijn aan het type van landbouw, dat in Mandsjoerijë in zwang is. In plaats van een intensieve cultuur met zware irrigatie en bemesting, op kleine perceelen, die een groote opbrengst per hectare geven, zou de Japansche kolonist in Mandsjoerijë een extensieve cultuur moeten toepassen, het moeten doen zonder irrigatie en bemesting en tevreden moeten zijn met lage opbrensten per hectare. Ook dit is naar mijn meening geen ernstig bezwaar en zou zeker aan een Japansche kolonisatie niet in den weg staan.

3e. Nog een argument, dat men dikwijls verneemt, is, dat het Mandsjoerijsche klimaat voor de Japanners te streng is; d.w.z. zij zouden niet in staat zijn de koude Mandsjoerijsche winters te doorstaan. Zooals ik het zie, vormt niet de koude op zichzelf een ernstige hinderpaal, maar zijn het veeleer de extra-kosten,

die zij oplegt. Er is een overmaat van gegevens om te bewijzen, dat de Japanners de koude evengoed verdragen kunnen als andere volkeren, *mits* zij behoorlijk gekleed, gevoed en gehuisvest zijn. Het strenge klimaat van Mandsjoerijë is dus een bezwaar, niet om de redenen, die daarvoor gewoonlijk opgegeven worden, maar om wat het economisch impliceert.

4e. Maar er is een reden boven alle andere, waarom de Japanners er niet op kunnen hopen Mandsjoerijë in grooten getale te koloniseeren. Hun levensstandaard is in verhouding tot hun productiviteit te hoog om concurrentie op groote schaal mogelijk te maken met de Chineesche kolonisten, die er reeds gevestigd zijn. Ofschoon dat verschil in levensstandaard dikwijls overdreven wordt, een duidelijk verschil is niettemin aanwezig en dat is naar mijn oordeel de eenige belangrijke reden, waarom Japannners nooit in staat zullen zijn om zich in grooten getale in Mandsjoerijë neer te zetten. Japansche intellectueele werkers en employé's zullen, in beperkt aantal, mogelijkheden vinden in Mandsjoerijë, maar niet de gewone boeren en arbeiders.

Het is misschien van belang een verklaring te geven van dit verschil in levensstandaard. De Japansche kolonist verlangt beter voedsel dan zijn Chineesche concurrent. De Japansche maag is kieskeuriger dan de Chineesche; zij eischt rijst, visch en andere betrekkelijk kostbare voedingsmiddelen, terwijl de Chineesche volkomen tevreden is met grove spijs als kaoliang, sojaboonen e.d. De Japansche kolonist vraagt een betere woning dan de Chineesche en wil die woning zindelijker onderhouden zien. Hij eischt een stevige en duurzame constructie, terwijl de Chinees tevreden is met kleimuren. De Japanner heeft meer brandstof en water noodig, niet alleen om te koken en te dweilen, maar ook voor zijn lichaamsverzorging. Hij heeft behoefte aan zijn dagelijksch bad, waar de Chinees buiten kan. Baden vereischt zeep, water, brandstof, handdoeken, bewassching, ruimte en gemakken, die alles geld kosten. De Japanner heeft behoefte aan meer en beter kleedij dan de Chinees, niet alleen uit een oogpunt van afwisseling, maar ook voor een regelmatige verschooning. Terwijl de Japanner prijs stelt op goed katoen en misschien wat wol en zijde, is de Chinees tevreden met de ruwste katoenen, die hij in lagen aan- en uittrekt, al naar de eischen van het seizoen. De Japanner is meer geletterd dan de

Chinees; hij wil boeken, tijdschriften en couranten voor zichzelf hebben en goede scholen voor zijn kinderen. De analfabete Chinees — en de meesten van hen in Mandsjoerijë zijn analfabeet — kan zulke uitgaven goeddeels vermijden. Ik geloof niet, dat ik verder behoef te betoogen, hoe de Japansche kolonisten zonder geldelijken steun van hun gouvernement er niet op kunnen hopen op groote schaal de concurrentie vol te houden tegen de Chineesche kolonisten, die reeds in Mandsjoerijë zijn. Zoover ik weet is geen deskundige, ook geen Japansch deskundige, van het tegendeel overtuigd.

Maar zou dan de hulp van de Japansche regeering bij een kolonisatie van Japanners in Mandsjoerijë een oplossing van dit probleem brengen? Ik meen van niet. Indien Japan nu reeds in financieele moeilijkheden verkeert, hoeveel grooter zullen dan die moeilijkheden niet worden, wanneer het zich belast met subsidies aan zijn nationalen overzee? Bovendien zijn er, bij mijn weten, geen plannen voor een gesubsidieerde kolonisatie in overweging van zoodanige afmeting, dat zij meer dan een kleine fractie van Japans jaarlijksch bevolkingsaccres zouden omvatten. De jaarlijksche toeneming rekent met honderdduizenden, terwijl de wildste plannen voor gesubsidieerde kolonisatie slechts voorziening treffen voor tienduizenden en de meer bezadigde handelen over duizend- of honderdtallen. Zelfs indien wij mochten aannemen, dat tienduizenden Japanners zich jaarlijks in Mandsjoerijë zouden kunnen vestigen — al of niet op economischen grondslag —, dan nog zouden wij genoopt zijn toe te geven, dat Mandsjoerijë geen oplossing brengt voor Japans bevolkingsvraagstuk, althans niet door directe emigratie.

Wanneer Mandsjoerijë dan Japans bevolkingsvraagstuk niet kan oplossen door opneming van Japansche kolonisten, kan het zulks dan wellicht doen door Japan eenerzijds de voedingsmiddelen en grondstoffen te verschaffen, die het noodig heeft en anderzijds het afzetgebied, dat het behoeft? M.a.w., zullen de natuurlijke rijkdommen en de markten van Mandsjoerijë Japans bevolksprobleem oplossen door het verschaffen van de middelen voor een grooter industrialisatie van het eilandenrijk? Zuiver economische overwegingen zouden niet gebieden, dat Mandsjoerijë daartoe steeds grooter hoeveelheden goederen direct naar Japan zou

moeten zenden en dat Japan in ruil daarvoor steeds meer fabrikaten rechtstreeks naar Mandsjoerijë zou moeten uitvoeren; de handelsexpansie ware — ten deele althans — denkbaar via andere landen. Japan zou b.v. zijde kunnen verschepen naar de Vereenigde Staten, die dan betaald zou kunnen worden door levering van machinerieën uit de Vereenigde Staten aan Mandsjoerijë. Japans vordering op Mandsjoerijë zou dan voldaan kunnen worden door den uitvoer van sojaboonen uit Mandsjoerijë naar Duitschland en de levering van fotografisch en optisch materiaal door Duitschland aan Japan. Dat de handelsexpansie op deze wijze plaats vindt, is, zooals ik zeide, denkbaar; maar het is niet de wijze, die men verwacht. De veronderstelde verdere industrialisatie van Japan wordt in hoofdzaak gebaseerd op de uitbreiding van den directen handel tusschen Japan en Mandsjoekwo; zoo zien het althans de enthousiasten voor het economische blok Japan-Mandsjoekwo. Zal echter die expansie van nijverheid en handel op een gezonde, economische basis berusten, dan zal Japan in de gelegenheid moeten zijn met Mandsjoekwo op even goede of betere voorwaarden te ruilen, als het dat kan doen met zijn andere mogelijke leveranciers en afnemers. Zijn de voorwaarden minder goed, dan verliest Japan; zijn zij niet beter, dan zullen zij Japan niet in staat stellen een grooter bevolkingsgetal naar den tegenwoordigen levensstandaard te verzorgen. Overigens kan het alleen door verbetering van de voorwaarden voor zijn internationalen handel het vraagstuk oplossen van zijn uitvoer in meerdere mate te doen strekken tot betaling van zijn invoer.

Veel waarde wordt gehecht aan het feit, dat Mandsjoekwo aan Japan een *zekerder* markt en een *zekerder* bron van grondstoffen biedt, dan het elders zou kunnen vinden. Dit moet worden toegegeven, maar ik moge opmerken, dat Mandsjoekwo, tenzij het *op voldoende en economische wijze* in de behoefte aan grondstoffen en afzetgebied kan voorzien, slechts een onvoldoende en oneconomische zekerheid aan Japan zou verschaffen, hetgeen in werkelijkheid geheel geen zekerheid is. Wat belooft Mandsjoekwo met opzicht tot de bevrediging van Japans industrieele en handelsaspiraties?

Reeds dadelijk moet worden opgemerkt, dat Japans handel met Mandsjoerijë in het verleden weliswaar belangrijk is geweest, doch

dat die belangrijkheid niet moet worden overschat en de pogingen om hem uit te breiden geen al te groote opofferingen met zich moeten brengen. Gedurende de laatste jaren voor het uitbreken van de vijandelijkheden bedroeg de uitvoer van Japan naar Mandsjoerijë maar weinig meer dan 8% van zijn totalen uitvoer en zijn invoer uit Mandsjoerijë iets minder dan 7% van zijn totalen invoer. Japan had en heeft veel beter afnemers en leveranciers buiten Mandsjoerijë dan daarbinnen en het kan zich slecht veroorlooven hen tot tegenstanders te maken, zelfs terwille van aanzienlijke winsten in Mandsjoerijë.

Er is veel gewaagd van den overvloed en de mogelijkheden van den Mandsjoerijschen land- en mijnbouw. Hoe belangrijk en veelbelovend zijn zij in werkelijkheid? Tot dusver is het eenige belangrijke landbouwinvoerproduct voor Japan uit Mandsjoerijë geweest de sojaboon. Deze is gebruikt voor voedsel, veevoer en bemesting. De vooruitzichten zijn, dat Japans behoeften aan sojaboonen voor voedsel en veevoer zullen toenemen, maar dat het gebruik als meststof zal verminderen, als gevolg van vervanging op groote schaal door chemische meststoffen. Daar echter de sojaboonen hoofdzakelijk, in den vorm van koeken, voor bemestingsdoeleinden worden aangewend, zullen de Japansche invoeren daarvan uit Mandsjoerijë veeleer af- dan toenemen. De invoer van granen als mais, kaoliang en gierst is steeds gering geweest en zal gering blijven, zoolang de Japanners aan rijst de voorkeur geven. Mandsjoerijë teelt op het oogenblik weinig rijst — het eenige belangrijke Japansche „broodgraan" —, maar het kan in de toekomst, zoo noodig, aanzienlijke hoeveelheden voortbrengen. Daartoe zullen echter vooraf groote uitgaven voor irrigatiewerken noodzakelijk zijn. Voorshands produceert Japan meer dan voldoende rijst voor zichzelf en behoeft het te dien aanzien geen zorgen te koesteren voor de naaste toekomst.

Op den duur zal Mandsjoerijë wellicht Japan eveneens kunnen gaan voorzien met tarwe, rund- en schapenvleesch. Op het oogenblik echter heeft Mandsjoerijë een invoeroverschot van tarwe, in den vorm van meel en zal het eerst in eigen behoefte moeten gaan voorzien, voor het aan Japan kan beginnen te leveren. Alvorens te gaan steunen op Mandsjoerijë voor groote leveringen van rund- en schapenvleesch, zal Japan waarschijnlijk goed doen de binnen-

landsche mogelijkheden op het gebied van de veeteelt nader te onderzoeken.

In de toekomst kan Mandsjoerijë Japan ook gaan voorzien van katoen en wol. Sommige autoriteiten in Mandsjoekwo zijn van oordeel, dat Mandsjoerijë over 20 jaar een overvloed van katoen van goede qualiteit zal opleveren. Toegegeven wordt, dat op het oogenblik de katoen slecht van qualiteit is en schamel van opbrengst en dat de productie economisch onvoordeelig is. De wolproductie verkeert ongeveer in dezelfde omstandigheden. Dagbladen uit Japan berichten, dat een groep van Japansche wol-experts, na een recent en grondig onderzoek nopens de mogelijkheden in Mandsjoerijë, als hun oordeel gaven, dat het ongeveer 30 jaar zou vorderen om de schapenrassen in Mandsjoerijë voldoende te verbeteren, teneinde Japan de hoeveelheid wol te kunnen leveren, die het nu verbruikt. Zij voorzagen, dat Japan in den tusschentijd van Australië afhankelijk zou blijven. Ik ben niet bevoegd te verklaren, of Mandsjoerijë te eeniger tijd in de toekomst in staat zal zijn een bevredigende soort katoen en wol op economische wijze en in overvloed voort te brengen, maar zeker is dat tijdstip, als het ooit komt, nog niet nabij.

De minerale rijkdommen van Mandsjoerijë worden dikwijls in zoo gloeiende bewoordingen geschetst, dat een wijde kring van personen is gaan gelooven, dat zij eens Japan onafhankelijk zullen maken van de rest van de wereld, in ieder geval met betrekking tot zijn behoefte aan steenkool, olie en ijzer. Op het oogenblik heeft Japan quantitatief voldoende steenkool voor eigen gebruik, maar niet *qualitatief*. Er is gebrek aan cokes-kolen. Mandsjoerijë heeft een beperkten voorraad van die kolen, maar lang niet genoeg om gedurende een ook maar eenigszins geruimen tijd in de toekomstige behoefte van Japan te voorzien, zelfs wanneer Mandsjoerijë zijn eigen behoeften geheel zou verwaarloozen, geen economisch irrationeele veronderstelling. Mandsjoerijë kan voortgaan met Japan de gewone soorten steenkolen te leveren en wel tegen lagere prijzen, dan waarvoor zij in Japan kunnen worden geproduceerd, maar voordat deze invoeren kunnen worden verhoogd, zal men den krachtigen en koppigen tegenstand van de Japansche mijnbelangen hebben te overwinnen. Mandsjoerijë kan eveneens Japan voorzien van beperkte hoeveelheden olie. Olie in vrijen toestand

komt in Mandjoerijë niet voor, zoodat zij gewonnen zou moeten worden uit oliehoudend gesteente, een proces, dat hooge installatiekosten vereischt en dat voorshands door petroleum-deskundigen gewoonlijk als oneconomisch wordt beschouwd. Afgezien dus van onvoorziene verbeteringen in de techniek van de winning van olie uit oliehoudend gesteente, kan Japan er nimmer op rekenen, anders dan tegen prohibitieve kosten vanuit Mandsjoerijë in zijn oliebehoefte te voorzien. Sommige Japanners koesteren levendige verwachtingen nopens de mogelijkheid om olie te maken uit Mandsjoerijsche steenkolen. Dat kan wel eenmaal mogelijk worden, maar niemand kan beweren te weten wanneer.

Een andere wijdverbreide verwachting is, dat Mandsjoerijë Japan zal voorzien van het ijzer, waaraan het zoo dringend behoefte heeft. Op het oogenblik produceert eigenlijk Japan minder dan een tiende van het ijzer, dat het verbruikt en het grootste deel van zijn ruw ijzer wordt gewonnen uit ingevoerde ertsen. Om geheel te voldoen aan zijn behoeften aan ijzererts, ijzer en staal, zou Japan ongeveer vijftienmaal zooveel erts moeten voortbrengen, als het nu doet. Chosen vult een klein deel van dit deficit aan; produceert inderdaad meer erts dan Japan. Kan Mandsjoerijë een aanzienlijk deel van het verder benoodigde verschaffen? Mandsjoerijë bezit groote ijzerertsafzettingen, maar met te verwaarloozen uitzonderingen is hun ijzergehalte zeer laag. De uitstekendste en deskundigste vreemde geologen en experts, die studiën en opnemingen in Mandsjoerijë hebben verricht, zijn van oordeel, dat zijn bekende voorraden geheel ontoereikend zijn om als grondslag te dienen voor een economisch gezonde ijzer- en staalindustrie van flinke afmetingen. Men schat, dat nog niet één percent van het erts meer dan 60% ijzer bevat en het staat boven redelijken twijfel vast, dat het grootste deel van het erts slechts van 30 tot 35% ijzer bevat en van 45 tot 55% silicaten. Een vooraanstaande autoriteit verklaart, dat er millioenen tonnen soortgelijk materiaal in het gebied om het Boven Meer zijn, die niet eens als ijzererts gelden. Voor een aantal belangrijke landen met grootere en betere reserves dan Mandsjoerijë is het economisch nuttig erts te importeeren. Het Mandsjoerijsche ijzererts van laag gehalte kan worden en wordt gebezigd voor de productie van ijzer en zonder twijfel kan deze productie — en zal zij waarschijnlijk —

worden uitgebreid, maar naar het oordeel van buitenlandsche onderzoekers van het vraagstuk komt een omvangrijke ijzer- en staalindustrie, gebaseerd op de Mandsjoerijsche ertsen, economisch niet gewettigd voor. Van zijn oprichting af tot nu toe heeft het grootste ijzerbedrijf in Mandsjoerijë, geheel onder Japansche leiding, bijna jaarlijks met een stevig verlies gewerkt. Toen ik in Mandsjoerijë was, maakte een verantwoordelijk Japanner, die nu een hooge functie bekleedt bij het gouvernement van Mandsjoekwo, de opmerking, dat Japan een ijzeren berg in de buurt van Osaka had kunnen maken van rijke, ingevoerde ertsen met minder kosten, dan het heeft moeten dragen om Anshan — het zoo juist bedoelde bedrijf — tot ontwikkeling te brengen en dat die ertsen niet alleen beter zouden zijn geweest, maar ook goedkooper beschikbaar, vooral in tijden van nood, dan die van Anshan.

Om de mogelijkheden ten aanzien van de ijzervoorziening samen te vatten, zou men kunnen zeggen, dat Mandsjoerijë wel in de toekomst belangrijke hoeveelheden aan Japan zal kunnen verschaffen, maar waarschijnlijk niet op economischen grondslag, dank zij de geringe qualiteit van het erts, de betrekkelijke schaarschte aan cokeskolen en de groote kosten van winning, concentratie en transsport.

Het zou te ver voeren ook de andere mogelijkheden op het gebied van den mijnbouw in Mandsjoerijë in beschouwing te nemen, doch ik kan aanstippen, dat het Mandsjoerijsche koper, lood, asbest, veldspaat, magnesiet, dolomiet, klei, zout en goud voor Japan in verschillende mate in de toekomst van nut kunnen zijn. Hetzelfde geldt voor de uitgestrekte Mandsjoerijsche bosschen. Op het oogenblik krijgt Japan maar ongeveer 1% van zijn geheelen houtinvoer uit Mandsjoerijë. Er zijn echter bepaalde, belangrijke goederen, die Mandsjoerijë waarschijnlijk nooit aan Japan zal leveren.

Ik heb eenigszins uitvoerig stilgestaan bij de mogelijkheden, die Mandsjoerijë biedt met opzicht tot de levering aan Japan van noodzakelijke grondstoffen; nu dienen de vooruitzichten besproken te worden van Mandsjoerijë als afzetgebied voor Japan.

In het verleden zijn de voornaamste invoerartikelen uit Japan voor Mandsjoerijë geweest: katoenen stukgoederen, machinerieën, ijzer en staal, tarwemeel, kleedij, diverse stukgoederen, geraffi-

neerde suiker, suiker, papier, aardewerk en een menigte verschillende fabrikaten en voedingsmiddelen. Verreweg het belangrijkst van alle zijn de katoenen stukgoederen geweest, waarvan Japan in de latere jaren de voornaamste, buitenlandsche leverancier was. Welk vooruitzicht heeft Japan om in de komende jaren zijn verkoop van goederen in Mandsjoerijë te vergrooten?

Wanneer aan Mandsjoerijë een rationeele ontwikkeling wordt veroorloofd, dan bestaat het vooruitzicht, dat het minder van de goederen zal gaan afnemen, die het gewoon is geweest uit Japan te betrekken. Wanneer de katoenproductie zou slagen, dan zou het geen zin hebben het ruwe materiaal grootendeels naar Japan te zenden ter bewerking en vervolgens de weefsels terug te koopen. Hetzelfde geldt voor tarwemeel, gietijzerwerk en papier en in mindere mate voor wollen stoffen, kleedij, diverse stukgoederen, aardewerk en vele andere verbruiksartikelen. Mandsjoerijë zou zelfs zijn eigen suiker kunnen produceeren en meer van zijn zijde. Kan Mandsjoerijë zich ontwikkelen zonder te groote inmenging van den kant van Japan, dan is het even waarschijnlijk, dat het een economie opbouwt, die met de Japansche conflicteert, als een, die de Japansche aanvult. Zou het eerste het geval zijn, dan zou Japan wellicht tot de ontdekking komen, dat Mandsjoekwo niet alleen grootendeels in zijn eigen behoeften zou kunnen voorzien, maar zelfs, dat het met Japan zou kunnen gaan concurreeren, zoowel in Japan zelf, als in het buitenland.

Maar wat zou geschieden, wanneer Japan zou trachten te voorkomen, dat Mandsjoekwo zich rationeel ontwikkelt, m.a.w., wanneer het zou trachten de economie van Mandsjoekwo in een bepaalde richting te sturen, zoodat het in een kolonialen of halfkolonialen toestand gehouden werd? Ik kan wel zeggen, dat er reeds aanwijzingen zijn, dat Japan niet van plan is Mandsjoekwo zich te laten ontwikkelen, zooals het Mandsjoekwo in de eerste plaats zou passen, maar indien Japan zou beproeven te krachtig tusschenbeide te komen, dan zou het een hinderlijken en kostbaren tegenstand uitlokken van de Chineesche bevolking en zelfs van sommige Japansche belangengroepen. In tegenstelling tot wat van sommige zijden vernomen wordt, heeft de Chineesche bevolking van Mandsjoerijë de Japansche militairen niet verwelkomd als „weldoeners en bevrijders", of anders is zij er zoodanig in

geslaagd haar gevoelens te verbergen, dat iedere consul en iedere neutrale waarnemer, mijzelf inbegrepen, die ter plaatse waren, toen de vijandelijkheden uitbraken en Mandsjoekwo werd ingesteld, er door om den tuin zijn geleid. Ik heb den indruk, dat maar weinigen van deze Chineezen Japan bijzonder dankbaar zijn voor wat het heeft gedaan, dat de meeste overigen onverschillig zijn of passief vijandig en dat een gering aantal voldoende actief vijandig is om iedere samenwerking mat Japan te weigeren. Onder deze omstandigheden zal Japan het wellicht economisch niet doeltreffend vinden om met Mandsjoekwo geheel zoo te handelen, als het wel zou willen.

Wanneer ik de mogelijkheden voor Japan samenvat om zijn bevolkingsvraagstuk op te lossen door een grootere industrialisatie van het eilandenrijk, gebaseerd op de grondstoffen en de markten van Mandsjoerijë, dan kom ik tot de conclusie, dat zij grootelijks zijn overschat. Japan kan nu slechts weinige belangrijke goederen goedkooper in Mandsjoerijë koopen dan elders en de „vested interests" in Japan hebben in vele gevallen bezwaar tegen hun invoer. Andere essentieele goederen, die nu worden geïmporteerd, worden òf bepaaldelijk met verlies, òf zonder winst geproduceerd, òf in onbeteekenende hoeveelheden en zou men hunne productie willen vergrooten, dan zou dit alleen op oneconomische wijze kunnen geschieden. Bepaalde, andere goederen, katoen en wol b.v., beloven wel wat, maar niet voor de naaste toekomst. Hout en goud kunnen echter binnenkort van economische beteekenis worden. Naar mijn oordeel is er geen vooruitzicht, dat de Mandsjoerijsche hulpbronnen Japan in de nabije toekomst van zulk een overvloed van goedkoope grondstoffen zullen voorzien, als noodig zal zijn voor de zeer aanzienlijke industrialisatie, die de met honderdduizenden toenemende bevolking zal moeten voeden, kleeden, behuizen en van werk voorzien. Goedkoope grondstoffen, die misschien over vijftien jaar uit Mandsjoerijë zullen komen, zullen de dringende nooden van de eerstvolgende tien jaren niet verlichten en Japan kan in redelijkheid geen spoedige opbrengsten uit Mandsjoerijë verwachten. De aanleg van spoorwegen, wegen, irrigatiewerken en electrische centrales, de verbeteringen van veeteelt en landbouw, de vestiging van een nieuw gouvernement, de opvoeding van honderdduizenden tot burgerschap en het herstel en de *hand-*

having van rust en orde — het programma, dat Japan zichzelf in Mandsjoerijë heeft opgelegd — zullen alle groote uitgaven vorderen; wanneer zij hun rente zullen opbrengen — en vele zullen dat —, dan zal dat langzaam gebeuren en misschien meer ten bate van Mandsjoekwo dan van Japan. In dit verband mogen de hooge uitgaven voor leger en politie niet worden voorbijgezien, die Japan zal moeten dragen om in Mandsjoerijë zijn zin te krijgen. Mandsjoerijë is nog niet het paradijs, als hoedanig het wordt afgeschilderd. Het is een ironie der feiten, dat er nog nimmer zoo weinig orde en rust in Mandsjoerijë zijn geweest, als sedert de Japanners getracht hebben die te herstellen.

Als afzetgebied zal Mandsjoekwo voorloopig slechts op beperkte schaal in belang toenemen. Op het oogenblik is de handel buitengewoon levendig, maar de grondslag daarvoor houdt geen belofte van duurzaamheid in. Japan doet groote uitgaven en beleggingen in Mandsjoerijë; zijn sterk gedeprecieerde yen geeft het een geweldig voordeel tegenover binnenlandsche en buitenlandsche concurrentie; de nieuw-ingestelde tarieven van Mandsjoekwo tegen invoeren uit China werken eveneens in zijn voordeel. Staakt Japan eenmaal deze uitgaven en beleggingen — die het zich bij den huidigen toestand van zijn financiën slecht veroorloven kan — en is de economie van Mandsjoekwo eenmaal aangepast aan de nieuwe, plaatselijke omstandigheden en de stijgende prijzen in yen van de ingevoerde koopwaar, dan zal de tegenwoordige grondslag voor dezen ongewonen handel verdwijnen. Wordt de Mandsjoerijsche markt later opgevoed tot „hoogere" behoeften en krijgt zij de koopkracht om daaraan te voldoen, dan zou Japan zich natuurlijk in een uitstekende positie bevinden om zijn handel — en dan op een meer duurzamen grondslag — weer uit te zetten.

Voorloopig zal Mandsjoekwo slechts een geringe hulp beteekenen voor de oplossing van Japans bevolkingsvraagstuk. Er is geen enkel uitzicht op massa-emigratie en de Mandsjoerijsche grondstoffen en markten zullen, naar mijn oordeel, de expansie van de Japansche handel en industrie niet snel genoeg *op economische wijze* steunen om de honderdduizenden meerdere Japanners in de volgende tien jaren van levensonderhoud en werkgelegenheid te voorzien. De bijstand, die Mandsjoerijë mogelijkerwijs aan Japan in de verre toekomst zal verschaffen, zal van weinig

nut zijn om aan de dringende en niet uit te stellen behoeften van de naaste toekomst te voldoen.

Hierboven zeide ik, dat het vraagstuk van Japans betalingsbalans nauw verbonden is met zijn bevolkingsvraagstuk. Ik meen duidelijk te hebben gemaakt, welke betrekking tusschen deze twee bestaat en ook waarom Mandsjoerijë er geen oplossing voor biedt — althans niet in den eersten tijd. De hulpbronnen van Mandsjoerijë verzekeren geen spoedige of groote expansie van de Japansche industrie, gebaseerd op *goedkoope* grondstoffen en wanneer Japan wil blijven mededingen op de wereldmarkten, dan kan het zijn industrieën niet met dure grondstoffen bezwaren. Ook zal Japan moeten bedenken, dat de wijze, waarop het de leiding in Mandsjoerijë heeft verworven, zijn handelsmogelijkheden en zijn crediet-positie in bepaalde, belangrijke gebieden heeft geschaad en dat de zeer lage yen, waarvoor zijn militaire operaties goeddeels verantwoordelijk zijn, terecht of ten onrechte wijdverspreide anti-dumping-maatregelen heeft uitgelokt. Het valt moeilijk te voorspellen in welke mate deze schade blijvend zal zijn, maar voorloopig zal Japan als een deel van den prijs voor het gezag over Mandsjoerijë hebben te betalen. Een reusachtige, binnenlandsche schuld en hooge belastingen zullen het aan een ander deel van dien prijs herinneren.

Berkely, Californië; 26 Juni 1933.

Kriminalistiek, Kriminalistische Instituten, Politie-laboratoria en Opsporings-centrales, *)

door

D. H. MEIJER.

I. Ontwikkelingsgeschiedenis van de kriminalistiek.

Onder kriminalistiek wordt verstaan het geheel van wetenschappelijke methoden en technische hulpmiddelen, dat ons in staat stelt een begaan misdrijf te reconstrueeren. GROSS [1]) verstaat onder kriminalistiek (besondere Erscheinungslehre des Verbrechens) het volgende: „Die Kriminalistik bildet das naturwissen-„schaftliche Element im Strafrecht, was sie weiss, was sie erforscht „und finden will, was sie lehrt und bietet, ruht auf dem exakten „Boden des Versuches, des Experiments und der Anschauung; „die Realien des Strafrechts im ausgedehntesten Sinne sind die „Objekte ihrer Forschung und ihrer Leistung, sie machen die „naturwissenschaftlichen Methode ihrer Bearbeitung notwendig, „und diese erfordert wieder sammeln, untersuchen, versuchen und „zeigen." De opkomst van alle exacte wetenschappen nam een aanvang vanaf het moment dat zij van de schrijftafel in het laboratorium terecht kwamen (GROSS). Voor de gezamenlijke deelwetenschappen van de kriminalistiek geldt dit in sterke mate.

LOCARD [2]) geeft de volgende omschrijving van „technique „policière": „Nous appellerons donc technique policière l'ensemble „des méthodes empruntées à la biologie, à la physique, à la chimie „et, pour une art extrêmement faible, aux mathématiques (les „théorèmes de la cryptographie), qui permettent d'établir la preuve „indiciale du crime. Il saute aux yeux qu'une telle définition

*) Voor de hulp en voorlichting bij de bestudeering van dit onderwerp van DR. H. MÜLLER te Soerabaja ontvangen, spreek ik mijn erkentelijkheid uit.

1) Kriminalistische Institute, Ges. Krim. Aufsätze Bd. I blz. 114.

2) Traité de Criminalistique, I blz. 8 (1931).

„absorbe la médecine légale, la chimie légale et la psychologie „du témoignage. C'est par une élimination, évidemment artificielle „et illégitime, de ces arts déjà bien établis que va être délimitée „la technique policière. La criminalistique l'englobe, et y joint „l'étude des techniques du crime." Overwegend bezwaar tegen de sedert de publicatie van het handboek van GROSS in zwang gekomen terminologie „kriminalistiek" heeft LOCARD niet, immers door hem werd in 1929 de *„Revue Internationale de Criminalistique"* opgericht, welk tijdschrift tezamen met het *„Archiv für Kriminologie"* van HEINDL, het officieele orgaan is van de Internationale Kriminalistische Academie [1]), over welke vereeniging in het vervolg nog zal worden gehandeld.

De kriminalistische werkzaamheden beschrijft GROSS elders [2]): „Unsere ganze Vorarbeit besteht also darin, die Erscheinungen, „wie sie sich im Straffalle ergeben, zu sammeln, festzustellen und „zu beobachten, sie entweder als Folge oder als Ursache zu „erkennen und dann die dazu gehörige Ursache oder Folge „aufzusuchen, Ihre Zusammengehörigkeit zu studieren und das „gefundene sicherzustellen." Het kausaal verband moet zoowel in de practische als de theoretische werkzaamheden worden opgespoord en aangetoond. De bestudeering van den misdadiger, zijn spreek- en schrijfwijze, zijn kennis en geloof, zijn inkomsten en uitgaven, zijn handelingen bij het begaan van misdrijven in het algemeen en zijn methoden en trucs bij de uitvoering van bepaalde misdrijven, al deze onderdeelen, tezamen de „histoire naturelle" van den misdadiger (REISS) vormende, eischen de belangstelling van tal van verschillend geaarde onderzoekers op. Het verzamelen van dit materiaal is voor langen tijd nog het gewichtigste werk, daarna kan pas onderzocht, welke samenhang er bestaat tusschen de aard van het misdrijf en den misdadiger (GROSS) [3]). Tegenstrijdigheid tusschen theorie en practijk behoeft hier niet te bestaan omdat: „jede exakte Wissenschaft von der Forschung „und der Beobachtung des Tatsächlichen ausgehen musz" [4]).

1) Revue Internationale de Criminalistique (R. I. d. C.) 1929 blz. 163 redactioneele mededeeling.
2) Die strafrechtlichen Hilfswissenschaften, Ges. Krim. Aufsätze, II blz. 263.
3) Als boven blz. 267.
4) Idem blz. 270.

Het object van het privaatrecht is geld en goed, het object van het strafrecht is echter de mensch, die een speciale, diepgaande studie behoeft, wil men bij de handhaving en toepassing van de bepalingen van het strafrecht geen vergissingen begaan [1]). De tijd dat men het vanzelf sprekend oordeelde, dat de menschen onvoorwaardelijk, op leven en dood, aan het staatsgeweld waren overgeleverd, is, behoudens in de landen met een extremistische dictatuur, voorbij. De zedeleer van KANT, dat wij menschen niet mogen gebruiken als middelen, zonder acht te slaan op de consequenties voor henzelf [2]) en de oud-christelijke idee van algemeene gelijkheid en broederschap, onder invloed van ROUSSEAU o.a. opnieuw tot leven gekomen, heeft na de Fransche revolutie tijdens het Napoleontische tijdperk geleid tot een principieel anderssoortige strafwetgeving, welke meer rekening ging houden met de rechten van het individu en niet uitsluitend ten doel had het staatsgezag tot elken prijs te handhaven.

Deze humanistische strooming vindt haar uitdrukking tevens in de kriminalistiek, welke wetenschap beoogt vast te stellen, wat in werkelijkheid is gebeurd met betrekking tot een gepleegd misdrijf. Zij heeft de onbetrouwbaarheid van getuigenverklaringen, ook van intellectueelen, aangetoond [3]); zij stelt zich ten doel niet alleen een gepleegd misdrijf tot in détails te reconstrueeren, den rechter over te leveren, onschuldigen te ontlasten, de maatschappij te beschermen tegen inbreuk op de regels, welke ter harer bescherming en voor haar verdere ontwikkeling zijn noodig geacht, doch ook om den persoon van den misdadiger, zijn mentaliteit en drijfveeren te beschrijven; de oorzaak van zijn misdadigheid op te sporen en eventueele mogelijkheid voor zijn verbetering aan te wijzen(subjectieve, krimineele psychologie). Het is om deze reden, dat de kriminalistiek belangstelling mag eischen van iederen staatsburger en wel uit een oogpunt van algemeen en eigen belang. Onkunde, bijgeloof en hartstocht op het gebied van ontdekking en bestrijding van den misdaad, kunnen onnoemelijk veel kwaad stichten. Persoonlijk leed wordt veelal ten onrechte of on-

1) T.a.p. blz. 271.
2) Im. KANT, Zum ewigen Frieden, Reclam tekst 1795 blz. 47/48.
3) Zie o.a. K. MARBE, Ein experimentelles Gerichtsgutachten über Intelligenz und Glaubwürdigkeit eines erwachsenen Mädchens, Arch. f. Krim. Bd. 85 blz. 1/13.

noodig toegebracht, tengevolge waarvan een kloof ontstaat tusschen de staatsmacht en de geregeerden. Bij diepere beschouwing van deze materie zal men zijn bezwaren tegen het minderwaardige „menschenjagen" dienen te laten vallen en zijn onverschilligheid moeten overwinnen.

Wanneer men uitsluitend op grond van ethische overwegingen overgaat tot het treffen van wettelijke beschermingsmaatregelen van verdachten en veroordeelden, zooals voor het onderzoek nadeelige beperking van de voorloopige aanhouding, de voorwaardelijke veroordeeling en — invrijheidsstelling, de reclasseering, dan kunnen deze maatregelen gevaren voor de gemeenschap in zich bergen. Eerst wanneer men weet, wien men beschermt en hoe men hem beschermen moet en deze wetenschap verkregen werd niet alleen door humanistisch denken, doch ook op grond van voldoende ervaringsmateriaal van deskundigen, dan pas kan men met weinig risico zekere regels vastleggen en naar deze regels krimineel-politieke maatregelen treffen. Door negatie van den regel: „Von Tatsachen zu Begriffen, von diesen zu Erkenntnis" (Gross) [1]) en overschatting van gevoelswaarden is men veelal niet aan het goede einde begonnen.

Reiss [2]) kwalificeert de kriminalistiek als een practische wetenschap: „la connaissance des applications de méthodes scienti-„fiques à la recherche des auteurs de délits et de crimes et la con-„naissance du mode de travail des différentes catégories de cri-„minels". Het ontstaan van deze wetenschap is zijns inziens toe te schrijven aan de resultaten van den arbeid van practici en geleerden. Trachtte men de kriminalistiek aanvankelijk onder te brengen onder de krimineele anthropologie, door de ontwikkeling van de kriminalistische hulpwetenschappen veroverde zij zich een aparte plaats, om thans in de Germaansche en Romaansche landen tot grooten bloei te zijn gekomen. De ontwikkeling van de kriminalistiek is te danken aan het werk van menschengeneraties. Drie soorten van onderzoek, welke in de verschillende landen der wereld ineenvloeien of naast elkaar kunnen voorkomen kunnen on-

1) Ueber den heutigen Stand der strafrechtlichen Hilfswissenschaften, Ges. Krim. Aufsätze, II blz. 291.
2) R. A. Reiss, Manuel de police scientifique, blz. 7 (1931).

derscheiden worden: 1) de mystieke, 2) de dwang- en 3) de wetenschappelijke methode van reconstructie van misdrijven.

1) *De mystieke methode.*

In de Indonesische eilandenwereld is het een bekend verschijnsel, dat fetischen gebruikt worden voor de opsporing van een dief [1]). Ook in Afrika komt dit gebruik voor: „Die groszen Fe„tische, Eigentum des Stammes, der Gemeinden, der Priester„schaft, werden ordnungspolizeilich ausgewertet und bilden eine „durchaus wichtige Hilfe bei Ermittlung von Verbrechern und Un„schuld" [2]). De Abessynische dievenzoeker *(Lebascha)* heeft methoden, welke wij tot de mystieke rekenen moeten [3]). Het godsoordeel is uit de procedure van de kultuurvolken verdwenen. Er is een periode geweest dat deze methode vrijwel algemeen in zwang was. De vuur- en rijstproef bij de Indiërs wordt door WARREN HASTINGS beschreven [4]). Nog in het jaar 1783 werd in Benares op hardnekkig verzoek van de partijen een vuurproef toegepast. Negen kringen werden getrokken. De beklaagde ging in de eerste kring staan en nam het ijzer van het vuur. Rustig en langzaam moest hij in de achtste kring loopen en vandaar het ijzer in de negende werpen. Daarna moest een geheel onverdachte persoon rijstkorrels in de handen van de beschuldigde wrijven. Wanneer de handen onveranderd bleven volgde vrijspraak. In West-Afrika paste men de giftproef toe. Om een eed af te leggen liet de priester beide partijen eerst vergiftigd water drinken. Demonstreerde zich de giftige werking, dan stortte zich de tegenstander op het slachtoffer om het met een mes stuk te snijden. Bij minder zware vergrijpen moest men een ring uit kokende olie halen. In Nederlandsch-Nieuw-Guinea werd een lijk boven een matig vuur ingedroogd en het vocht, dat er gedurende eenige dagen uitvloeide, opgevangen. Dit vocht werd aan personen, die verdacht werden de dood door middel van slechte wenschen veroorzaakt te hebben, te drinken gegeven. Wanneer zij hierop overgaven, goldt de schuld als bewezen (HELBING — BAUER).

Onder de Kelten, Slaven, Grieken, Romeinen, Indo-Germanen,

1) Enc. v. Ned.-Indië deel II blz. 87, Heidendom.
2) Bilderlexikon der Erotik, Bd. I blz. 355/356.
3) A. HELLWIG, Okkultismus und Verbrechen, blz. 22/23.
4) Geciteerd in HELBING — BAUER, Die Tortur, blz. 18.

Semitische stammen en Mongolen trof men het godsoordeel aan. De waterproef, het kokend heete water op lichaamsdeelen gebracht, is een der oudste vormen. De koud-waterproef of het heksenbad bestond in het werpen van verdachte in een rivier, aan een lijn vastgemaakt: „Wer oben schwamm, war verloren, denn man „nahm an, dasz das Wasser den Verbrecher nicht aufnehmen „möge, eine Vorstellung, die sich durch die aus dem Heidentum „vererbte Verehrung der Elemente erklären läszt" [1]). De proef met de weegschaal heeft vooral in Oudewater bekendheid verworven. Wilde de beklaagde onschuldig bevonden worden, dan moest hij zwaarder wegen, dan men hem geschat had [17]). Ook de proef met het gloeiende ijzer trof men evenals in Indië en Mongolië in Europa aan, nl. in Denemarken, Noorwegen en bij de Slaven. Verder kende men nog het loopen over gloeiende ploegscharen, de kruisproef (het met geheven handen blijven staan tijdens de lezing van een aantal missen); de eetproef met tevoren op het altaar gewijd droog brood of kaas en de avondmaalsproef, het in de mond steken van de Hostie onder het uitspreken van de woorden: „corpus domini sit mihi hodie in probationem" (het lichaam des Heeren diene mij heden als bewijs van onschuld) [3]). Het baarrecht, het beroeren van het lijk van den vermoorde, dat bij aanraking door den dader weer zou gaan bloeden en tenslotte het Germaansche tweegevecht waren verdere vormen van godsoordeel. De mystieke methode van opsporing en reconstructie van misdrijven vindt haar moderne voortzetting in het gebruik van de z.g. helderzienden in strafzaken.

2) *De dwangmethode.*

De geschiedenis van de foltering van verdachten of getuigen om een bekentenis of verklaring te verkrijgen, behoort tot de zwartste bladzijden van de beschavingsgeschiedenis. Berustte het godsoordeel op onkunde of op een naïef geloof aan magische invloeden uitgaande van enkele begaafde menschen of van bepaalde stoffen, de mishandeling van verdachten of getuigen, volgens HELBING — BAUER uit Azië, de wieg van de menschelijke kultuur, in Europa geïmporteerd [4]), vindt haar oorsprong in een zieken menschelij-

1) Die Tortur, blz. 26.
2) T.a.p. blz. 28.
3) Als boven blz. 32.
4) Die Tortur, blz. 9 en 38.

ken geest, in een sadisme van de ergste soort. Deze methode vindt haar moderne voortzetting in de mishandelingen door politieambtenaren gepleegd, in de intimidatie van verdachten en getuigen door politie en rechters, in het dreigen met zwaardere straf ingeval van ontkenning, in het zonder dringende redenen gevangen zetten van verdachten of het dreigen met voorloopige aanhouding (moordzaak Giessen-Nieuwkerk). Tot den huidigen tijd is de dwangmethode, ook in kultuurlanden in zwang.

Voor uitvoerige bizonderheden wordt verwezen naar het herhaaldelijk gebruikte werk van HELBING — BAUER en speciaal voor Nederland naar het werk van VAN HEYNSBERGEN. Een punt moge vermelding vinden. Onder de eerste bestrijders van de foltering vindt men den proost LANZKRANNA te Weenen, die in 1484 tegen het heksengeloof front maakte; de advokaat VON NETTESHEIM (1486 — 1535); de arts WEYER (1515 — 1588); de geestelijken CHARRON (1541 — 1603), LOOS (uit Gouda) en in Duitschland drie Jezuïten: TANNER, LEYMANN en VON SPREE [1]). Eerlijkheidshalve moet dit gesteld worden tegenover de droevige faam van de inquisitie.

Wij onderscheiden een lichamelijken, directen en indirecten dwang (mishandeling en onthouden van noodzakelijke levensbehoeften) en een psychischen dwang. Beide methoden zijn immoreel en kunnen volgens de onderzoekingen door tal van geleerden naar de waarde van de bekentenis en de getuigenverklaring gehouden niet zonder zeer groote kansen op rechterlijke dwalingen worden toegepast. Zelfs zonder dwang is de waarde van deze „bewijsmiddelen" namelijk zeer problematiek gebleken. De toepassing van de foltering levert bovendien een groot politiek gevaar op. KENNAN, een Amerikaansch publicist, die opzienbarende opstellen schreef over de toestanden in de Siberische gevangenissen in de tachtiger jaren, vestigde de aandacht op een drietal omstandigheden, welke een gewichtige invloed hebben uitgeoefend op de staatkundige omvormingen van Rusland: 1) het gebruik om op goed geluk iemand te arresteeren om schrik te verwekken; 2) het toepassen van de gevangenhouding als een soort foltering om de gevangenen tot bekentenis of verraad van vrienden te bewe-

1) Idem blz. 317/319.

gen; 3) het maanden- of jarenlang onwettig gevangenhouden, terwijl de politie zoekt naar bewijs. „Diese Kunstgriffe werden in „Rusland sehr häufig angewendet, und nichts mag mehr dazu „beigetragen haben, die halberstickte Glut der Unzufriedenheit zur „Loderflamme des Terrorismus anzufachen" [1]).

Het gebruik van de derde methode moet ons in staat stellen, onafhankelijk van bekentenis of getuigenis, zonder het slachtoffer te worden van menschelijke hartstochten, tot een objectief oordeel te geraken.

3) *De wetenschappelijke methode.*

Zooals REISS constateerde, is de ontwikkeling van de kriminalistiek als wetenschap te danken aan het resultaat van den arbeid van practici en geleerden, waarbij dan nog gevoegd moeten worden de goede detective-romanschrijvers, die een stimuleerenden invloed uitoefenden op later aangevangen wetenschappelijk onderzoek (LOCARD). De juistheid van deze bewering kan men toetsen, wanneer men nagaat, hoe de techniek van het onderzoeken van *voetsporen* is gegroeid. De jagersvolken verstonden de kunst van het spoorzoeken uitstekend. Niet alleen moesten de diersporen gekend worden, ook het lezen van de menschelijke voetsporen was uit eigen belang noodzakelijk, vooral in tijden van onrust.

De wetenschappelijke bestudeering van de voetsporen is pas sedert het midden van de 19de eeuw begonnen. Het voetspoor is een van de talrijke middelen tot identificatie, tot herkenning van dengeen, die het spoor veroorzaakte. Om die reden is het duidelijk, dat een voetspoor gevonden op de plaats des misdrijfs een „aanwijzing" oplevert voor het aanwezig geweest zijn van den veroorzaker van dat spoor. Aangezien echter de sporen tengevolge van weersinvloeden vervagen en tenslotte verdwijnen en bovendien een nader onderzoek in een laboratorium en ter terechtzitting van belang is, was men er op uit om een middel te vinden voor het fixeeren van het voetspoor. Dit middel vond men respectievelijk in beschrijving, teekening, het maken van een afgietsel of photo, zoodat men ook lang nadat het eigenlijke spoor al verdwenen was herkenningsmateriaal gereed had.

1) T.a.p. blz. 408.

MASCART bestudeerde o.a. de afmetingen van voetsporen (1848); HUGOULIN (1850 en 1855) en CAUSSE (1854) onderzochten de mogelijkheid van het maken van afgietsels. HODANN vond een mengsel van cement en zand, hetwelk het maken van afgietsels in sneeuw mogelijk maakte (1867). ZANCKER publiceerde in het „Vierteljahrschrift für gerichtliche Medizin" (1879) een opstel over het uiterlijk en de vorm van den indruk, doch spreekt slechts van teekenen en meten. JAUMES (1880) verbeterde het procédé-HUGOULIN, terwijl de militair-apotheker MASSON (1886) het procédé-CAUSSE aanvulde [1]).

De gerechtelijk geneeskundigen hebben zich bizonder verdienstelijk gemaakt; zij zijn de wetenschappelijke bestudeering van kriminalistische vragen begonnen en ook thans nog treffen wij juist onder de gerechtelijk geneeskundigen het grootste contingent degelijke onderzoekers op dit gebied aan. Lang voordat er sprake was van de oprichting van politielaboratoria was met dit onderzoek een begin gemaakt (LOCARD) [2]). Ook de voorgeschiedenis van de *vingersporen* demonstreert zulks overduidelijk. Aangezien omtrent dit onderwerp in 1926 [3]) reeds een beschouwing werd gegeven, willen wij ons thans beperken tot de vermelding van de historische indeeling van LOCARD [4]) in: a) de prehistorische; b) de empirische en c) de wetenschappelijke periode.

In Nieuw-Schotland (Canada) zijn op de rotsen van Kejimkoojik prehistorische teekeningen gevonden van de menschelijke papillaire lijnen der vingers. Het gebruik van den vingerafdruk in de plaats van de handteekening of het zegel, kwam in Klein-Azië en het Verre Oosten veelvuldig voor. Ook op Java *(tjap doemoek)*, waarschijnlijk uit China geïmporteerd. De wetenschappelijke periode werd ingeluid met MALPIGHI (1686) en heeft eerst in het begin van deze eeuw algemeen resultaat geboekt. Ook hier hebben vele artsen o.a. PURKINJE, FAULDS en GALTON, een veearts (EBER) [5]), Britsch-Indische bestuursambtenaren (HERSHELL en HENRY), poli-

1) E. LOCARD, Traité de Criminalistique, II blz. 507.
2) T.a.p. blz. 522.
3) Dactyloscopie voor Ned.-Indië, Kol. Studiën blz. 908/947.
4) Traité de Criminalistique, I blz. 13/28.
5) R. HEINDL, Die erste deutsche Arbeit über das Fingerabdruckverfahren als polizeiliches Identifizierungsmittel, Arch. f. Krim. Bd. 85 blz. 30/69.

tieambtenaren (JÖRGENSEN) na een langdurige evolutie de dactyloscopie tenslotte doen erkennen als de algemeene identificatiemethode voor recidivisten.

Toen eenmaal de belangstelling van wetenschappelijke onderzoekers op bepaalde onderdeelen was gevestigd, werden alle mogelijke, andere sporen, waarmede een misdrijf te onderkennen of een misdadiger te identificeeren was, systematisch onderzocht. GROSS geeft in zijn handboek [1]) reeds aan welke deskundigen in verschillende gevallen geraadpleegd kunnen worden: gerechtelijk geneeskundigen; microskopische onderzoekers; chemici; physici; mineralogen; zoölogen en botanici; wapenkenners en photografen. Als voornaamste en meest gebruikte deskundigen noemt GROSS de eerste groep [2]). Achtereenvolgens zullen wij den invloed van de forensische geneeskunde en scheikunde, benevens de resultaten van practici op het gebied van de kriminalistiek behandelen.

a) *De gerechtelijke geneeskunde.*

De gerechtelijk geneeskundige werkzaamheden zijn, voor zoover thans bekend is, begonnen in China. Het oudste, gerechtelijk geneeskundige document is nl. een Chineesch compendium *(Si yen luh)*, waarvan een Duitsche vertaling in de 20ste eeuw werd gemaakt. Het was geen wetenschappelijk werk in modernen zin, doch een richtsnoer voor de ambtenaren (VORKASTNER) [3]). Het werk stond onder den invloed van de geldende wereldbeschouwing en was verdeeld in 5 boeken over: 1) doodelijke verwondingen; 2) lijkschouw; 3) krimineele abortus en kindermoord; 4) zelfmoord door ophanging, verdrinken of verbranden; 5) kenteekens van vergiftigingen en algemeene regels voor het gerechtelijk onderzoekt. (M. KERN) [4]).

Men treft bepalingen aan in de Arabische en dus ook in de Mohammedaansch-Javaansche transcriptie van het „Kitab Toehpah" [5]), welke een zekere, gerechtelijk geneeskundige werkzaamheid impliceeren. In de hoofdstukken: 1) doodslag, wedervergelding en bloedprijs; 2) niet doodelijke verwondingen en 3) beroo-

1) Handbuch für Untersuchungsrichter, Bd. I.
2) T. a. p. blz. 213.
3) Ueber Werden und Wesen der gerichtlichen Medizin, Klinische Wochenschrift 1931 1. Halbjahr.
4) Das Licht des Ostens, blz. 501.
5) L. DE VRIES, Verhandelingen Kon. Bat. Gen. v. K. &. W.

ving van eens anders verstand, treft men deze artikelen aan. Zoo spreekt artikel 31 over een hoofdwond, welke tot het hersenvlies doordringt; artikel 50 eischt bij veroorzaken van doofheid de gehoorproef en artikel 53 bij veroorzaken van stomheid de spraakproef; artikel 72 bespreekt het kausaal verband van een slag op de buik van een zwangere vrouw toegebracht en het geboren worden van een dood of gebrekkig kind. Het Arabische beginsel van wedervergelding *(Kisas)* werd verzacht door de mogelijkheid om een schadevergoeding te vorderen, namelijk de bloedprijs als vergoeding voor het veroorzaken van den dood van een naasten bloedverwant en de vergoeding voor een verwonding. Zoo ontstond een „tarief" voor vrije mannen, vrouwen en slaven, voor het missen van een oog, een oor, een hand of voet, een vinger (JUYNBOLL) [1]).

In Nederland kende men eveneens boete-oplegging wegens toegebrachte verwondingen, met een tarief volgens de grootte en diepte der wonden, namelijk in het land van Voorne (BROEKSMIT) [2]). De stadsheelmeester van den Briel was volgens een tractaat van omstreeks 1405 met het deskundig onderzoek belast.

Het verschijnsel, dat juist de artsen zich allerwegen bemoeiden met vragen van kriminalistischen aard, vindt zijn natuurlijke verklaring in het feit, dat de misdrijven tegen het leven of de gezondheid gericht wel altijd tot de belangrijkste gerekend zijn. Door de hulpverleening aan het slachtoffer, of het bepalen van de doodsoorzaak kwamen de artsen vanzelf op de vraag, hoe en met welk instrument een verwonding was toegebracht. Het behoeft dus geen verwondering te wekken, dat het natuurwetenschappelijk gevormde artsen waren en niet de juristen, die het leeuwendeel hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van de kriminalistiek. GROSS is wel de eerste strafrechtjurist geweest, die zich van het theoretiseeren over opzet en schuld, over het doel van de straf, enz. afwendde en zijn aandacht bepaalde op de kriminalistiek.

De betrekkingen tusschen de medici en de politie zijn reeds zeer oud (GLAISTER) [3]). Er zijn redenen om aan te nemen, dat in

1) TH. W. JUYNBOLL, Handbuch des Islamischen Gesetzes (1910), blz. 299.
2) Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 1927, blz. 94/96.
3) J. GLAISTER, The Medical Profession and the Police, The Police Journal, Vol. III No. 10, blz. 201/212.

het oude Rome regels waren gesteld voor het onderzoeken van gevallen van gewelddadigen dood, immers ANTISTIUS, die de 23 wonden van CAESAR onderzocht, verklaarde er een tot een doodelijke wond. Hiervoor wordt bevestiging gevonden in de wet van JUSTINIANUS. Ook onder geschriften van HIPPOCRATES, GALEN en CELSUS vinden wij een begin van gerechtelijk geneeskundigen arbeid. De eerste Europeesche schrijvers over het onderwerp waren voor zoover thans bekend AMBROISE PARE (eind 15de eeuw), FORTUNATUS FIDELIS (1601), die zijn: *„De Relationibus Medicorum"* schreef en PAULUS ZACCHIAS (± 1651), de lijfarts van Paus Innocentius X, wiens boek: „Quaestiones Medico Legales" [1]) sterk onder invloed van de godsdienstige opvattingen van dien tijd staat, doch langen tijd als vraagbaak dienst deed.

In de strafwetgeving van de 16de eeuw werd bepaald, dat de hulp van de medische wetenschap moest worden ingeroepen, o.a. ingeval van gewelddadigen dood, vergiftiging, ophanging of verdrinking. Voorbeelden daarvan zijn de *Lex Bambergensis* van den Bisschop van Bamberg (1507) en de *Constitutio Criminalis Carolina* van KAREL V (1232), waarvan enkele ontwikkelingsvormen thans nog in sommige Zwitsersche kantons van kracht zijn (ZANGGER) [2]). De eerste colleges in gerechtelijke geneeskunde werden waarschijnlijk gegeven door MICHAELIS te Leipzig (1650). In Schotland ontstond in het begin van de 17de eeuw de bepaling, dat, ingeval van vergiftiging, het lijk door een arts onderzocht moest worden, terwijl HENDRIK IV van Frankrijk in 1603 of 1606 een soortgelijk voorschrift opnam in brieven aan zijn eersten geneesheer, welke machtiging inhielden om in iedere stad twee heelmeesters aan te stellen, belast met het uitbrengen van rapporten omtrent gewonde of vermoorde personen. LODEWIJK XIV decreteerde in 1667, dat ieder optredend geneesheer zich in zulk een geval door een heelmeester moest doen vergezellen, eene bepaling, welke men in een K. B. van 1818 eveneens aantreft in Nederland: „met adsistentie, daar het kan zijn van een openbaren leeraar in de ontleedkunde" [3]).

1) Een exemplaar is in het bezit van dr. H. MÜLLER.
2) ZANGGER, Medizin und Recht in „Methods and Problems of Medical Education ninth series: Institutes of Legal Medicine", blz. 263 (1928).
3) A. E. SITSEN, Enkele opmerkingen over de uitoefening der gerechtelijke geneeskunde in Indië, Het Recht in Ned.-Indië 1913.

Tijdens de 18de eeuw verschenen nog van BECCARIA: *„Scriptu Medico-legalis"* (1746) en van S. FARRE: *„Elements of Medical Jurisprudence"* (1788), welk werk beschouwd wordt als een vrije vertaling van buitenlandsche verhandelingen. Het eerste werk in Amerika was van Th. R. BECK: *„Medical Jurisprudence"* (1829) en in Ned.-Indië van F. SCHNEIDER: *„Catechismus der gerechtelijke geneeskunde voor Nederlandsch-Indië"* (1881 [1]). Het laatste werk bevat een origineele, Indische casuistiek en is bedoeld als een handleiding voor geneeskundigen, rechtsgeleerden en alle verdere, rechtsprekende ambtenaren.

De Duitsche landen, Frankrijk en Schotland waren de centra, waar de gerechtelijke geneeskunde in het begin van de 19de eeuw stevig wortel zou schieten. Uit de opsomming van het ontstaan van leergangen en instituten voor dit vak, welke hieronder zal worden gegeven, moge zulks duidelijk blijken. Aanvankelijk was de gerechtelijke geneeskunde in één verband opgenomen met de sociale geneeskunde. In de Duitsche landen noemde men het vak „Staatsarzneikunde". Tengevolge van de belangrijke ontwikkeling van de ziektekundige ontleedkunde (pathologische anatomie) geraakte de gerechtelijke geneeskunde op den achtergrond. De afsplitsing van de hygiëne droeg aan dit proces van verval het hare bij. Eerst in de laatste decennia heeft het leervak zich in de Germaansche (behalve Nederland) en Romaansche landen, dank zij de bizondere kennis en strijdbaarheid van zijn wetenschappelijke voorvechters, zijn positie aanmerkelijk verbeterd. In vrijwel alle belangrijke, buitenlandsche steden in Europa worden de gerechtelijk geneeskundige docenten benut als deskundigen, waardoor de universiteit studiemateriaal verkrijgt en de politie en justitie een zeer welkome, objectieve medewerking. In Berlijn is b.v. een gerechtelijk geneeskundige in de z.g. *„Mordkommission"* der politie opgenomen.

Het proces van afsplitsing van de hygiëne voltrok zich evenzoo in Frankrijk. Tot 1922 kende men daar het tijdschrift: *„Annales d'Hygiène Publique et de Médecine légale"*, doch in dat jaar werd dit periodiek voortgezet in *twee* organen: 1) *„Annales de Médecine légale, de Criminologie et de Police Scientifique"* en 2):

1) Gebr. Gimberg & Co. (Soerabaia) 2 deelen.

„*Annales d'Hygiène publique, industrielle et sociale*". Deze splitsing moet toegeschreven worden aan de industrialisatie en de tengevolge daarvan ontstane noodzakelijkheid van bescherming van de werknemers tegen bedrijfsgevaren.

Onder de voorloopers van de wetenschappelijke methode moeten genoemd worden: ORFILA en TARDIEU (Franschen) en TAYLOR (Engelschman) (REUTER) [1]). Tegen het einde der 18de eeuw ontstond op verschillende plaatsen officieele belangstelling aan de universiteiten. Te Edinburgh werd in 1791 reeds door DUNCAN tijdens algemeene colleges de aandacht gevestigd op het belang van de gerechtelijke geneeskunde voor de politie en justitie. In zijn voorwoord op: „*Heads of Lectures on Medical Jurisprudence or Institutiones Medicinae Legalis*" (1792) kondigde DUNCAN wekelijksche, gemengde colleges aan voor medici en juristen speciaal voor dit vak (LITTLE JOHN). Door zijn invloed kreeg Edinburgh in 1807 een aparte leerstoel, waarop Glasgow in 1839 volgde (GLAISTER). Oostenrijk was echter met een professoraat voorgegaan. VIETZ was namelijk van 1805 — 1812 te Weenen hoogleeraar in de gerechtelijke geneeskunde, opgevolgd door de zeer verdienstelijke BERNT (REUTER) [2]). Het eerste instituut voor gerechtelijke geneeskunde op Duitschen bodem was dat te Weenen (1818), nadat FRANK daar was voorgegaan met een „Institut für öffentliche Medizin" (1804) (REUTER). Het instituut te Berlijn vindt zijn oorsprong in het jaar 1832 (STRASZMANN). Het oudste, Italiaansche instituut is dat te SIENNA, opgericht in 1822 (BIONDI). De universiteit te Krakau (Polen) kreeg in 1804 een leerstoel en in 1834 een instituut (WACHHOLZ). In Zwitserland wordt het vak sedert 90 jaren beoefend (ZANGGER), terwijl in Denemarken een instituut werd opgericht in 1819 (KNUT SAND). Het Parijsche instituut is ontstaan uit de gebouwen, welke voor het bewaren en het inspecteeren van lijken werden opgericht, de z.g. „*morgue*", waarin de lijken van verdronkenen en van op straat gevonden personen werden opgenomen. Het woord morgue is een afleiding van „morguer", dat aandachtig bekijken beteekent. Deze instellingen bestonden reeds in de

1) Alte und neue Wege in der gerichtlichen Medizin, D. Z. f. d. g. g. M., Bd. 11 blz. 15 (1928).
2) T.a.p. blz. 16.

14de eeuw. Pas in 1920 ontstond uit deze afkeer verwekkende „morgues" het *„Institut Médico-Légale"* (BALTHAZARD), terwijl twee jaar later een nieuw specialistisch tijdschrift zou ontstaan [1]).

Nederland bezat in J. VAN GEUNS de eerste hoogleeraar in de gerechtelijke geneeskunde. Van 1835 — 1873 was hij aanvankelijk buitengewoon, later gewoon hoogleeraar aan het Atheneum Illustre te Amsterdam in de „pathologie en de geregtelijke geneeskunde". Hij studeerde gedurende twee jaar na zijn promotie (1833) in het buitenland, alwaar hij waarschijnlijk zijn belangstelling in deze richting zal hebben ontwikkeld. Hij is mederedacteur geweest van het tijdsschrift voor gerechtelijke geneeskunde en voor psychiatrie opgericht door J. N. RAMAER, welk orgaan bestond van 1853 — 1855, waarna het werd samengesmolten met het algemeene geneeskundige tijdschrift. In aflevering 1 van deel II treft men o. a. een opstel aan van VAN GEUNS getiteld: „Verhouding der natuurstudie en regtwetenschap in de gerechtelijke geneeskunde", een onderwerp dat ons thans nog bezig houdt [2]). Momenteel bezit Nederland slechts één leerstoel voor gerechtelijke geneeskunde, nl. die te Utrecht (BAART DE LA FAILLE), terwijl de Leidsche universiteit een lector (HULST) heeft in de gerechtelijke geneeskunde, die colleges geeft voor juristen en indologen. De omstandigheid, dat geen enkele Nederlander een bijdrage heeft geleverd voor het in 1928 door „The Rockefeller Foundation" uitgegeven werk: *„Institutes of Legal Medicine"*, waaraan wij de gegevens van de vorige alinea ontleenden (voorzoover geen andere aanwijzing werd gegeven) is teekenend voor de positie van het vak aan onze universiteiten.

De eerste gerechtelijke lijkopening in Nederlandsch-Indië was die op het lijk van JAN MULLENAER, schipper in dienst van de V. O. C., verricht op 2den kerstdag 1596. Tijdens een scheepsraad was hij door „een haestige sieckte overvallen, soedat hij geen ure „respijt hebbende, gestorven is, sonder dat yemant wiste, wat hem „deerde, want niemant gheen sieckte weynigh tijts te vooren aen „hem vernoomen hadde". Het vermoeden rees op vergiftiging, terwijl CORNELIS HOUTMAN door de algemeene opinie aan boord

1) Voor bovenstaande gegevens zie de verschillende opstellen in „Institutes of Legal Medicine", The Rockefeller Foundation (1928).
2) Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 1927, blz. 66, 69 en 70.

als de dader werd aangewezen, zoodat hij door zijn eigen volk in de boeien werd geslagen. Na eenige dagen moest men hem wegens gebrek aan bewijs weer vrijlaten (SCHOUTE) [1]). De opleiding van de z.g. „dokter djawa's" eischte een examen in het vak (Bijblad No. 6233), welk examen thans voor de Ned.-Indische Artsenschool nog steeds bestaat. Genoemd dienen te worden na den Duitscher SCHNEIDER, H. F. ROLL die zijn *„Leerboek der gerechtelijke Geneeskunde"* schreef (Landsdrukkerij 1908) en de genaturaliseerde Oostenrijker H. MÜLLER, wiens deskundige voorlichting gedurende een tiental jaren aan politie en justitie in Oost-Java, ook op het gebied van de vuurwapenidentificatie en schriftvervalsching noode gemist zal kunnen worden en van wiens hand talrijke publicaties en referaten in den Nederlandsch-Indischen Politiegids zijn verschenen. Opvallend is het verschijnsel, dat het grootste aantal wetenschappelijke onderzoekers op dit gebied gevonden wordt onder de Duitsch sprekenden. Dit blijkt o.a. ook uit de handboeken in onze taal over dit onderwerp verschenen. Het werk van ROLL en SCHNEIDER is een compilatie van respectievelijk Fransche (VIBERT) en Duitsche werken. De handboeken van E. BUCHNER en van J. L. CASPER werden ook in het Nederlandsch bewerkt: *„Leerboek der gerechtelijke geneeskunde voor artsen en rechtsgeleerden"* door W. KOSTER (1877) en *„Practisch Handboek der gerechtelijke geneeskunde"* door A. COHEN (1865). Slechts SCHNEIDER geeft *eigen* casuistiek. De afbeeldingen van ROLL zijn ontleend aan buitenlandsche werken (zie voorbericht). Men mag derhalve constateeren, dat er behoefte bestaat aan een Nederlandsch werk, met Nederlandsche en Indische gevallen. In de 2druk van SMITS's *„Handleiding"* gaf MÜLLER (blz. 102 — 147) een eigen Indische casuistiek.

De opkomst van de gerechtelijke geneeskunde is echter voor een groot deel te danken aan het onderzoek ingesteld op een terrein, dat strikt genomen niet meer geneeskundig is te noemen. Het beschrijven van wonden, het vaststellen van de doodsoorzaak en het trekken van conclusies t.a.v. het mogelijk gebruikte instrument, het opsporen van vergif in lijkdeelen of braaksel, daarbij zijn de gerechtelijk geneeskundigen niet blijven stilstaan. Toen

1) D. SCHOUTE, De geneeskunde in den dienst der Oost-Indische Compagnie in Nederlandsch-Indië, blz. 10/12, Amsterdam (1929).

men eenmaal zich temidden der vraagstukken bevond, moest men zich met tal van onderwerpen bezighouden, welke van belang bleken te zijn voor het beantwoorden van de vragen: wat, waar, waarmede, waarom, wanneer, hoe en wie?

Hoe groot de verandering op dit punt is, moge blijken uit de titels van twee werken; het eene van SVEBUS (Zwaab) en PFEIZER: *„Vernünftiges Wunden-Urteil, wie man nämlich von allen Wunden „des menschlichen Leibs gründlichen Bericht, ob solche gefährlich, „tödlich oder nicht, vor Gericht und anderswo urteilen möge"* (1635) het eerste werk in de Duitsche taal geschreven (J. KRATTER) [1]) en het andere ABDERHALDEN's *Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden* deel 12: *„Gerichtliche Medizin und Kriminalistik"*, o.a. van talrijke deskundigen monografieën bevattende over: de gerechtelijke sectie, het chemisch, mikroscopisch, natuurkundig en biologisch bloedonderzoek, de anatomische gevolgen van vergiftigingen, het onderzoek naar het vaderschap, het onderzoek van beenderen op geweld, het onderzoek van haren en menschelijke uitscheidingen, het onderzoek van wonden veroorzaakt door spitse, scherpe of stompe werktuigen, het onderzoek van vervalschingen van postzegels, stempels en zegels, onderzoek van stof en vuil, natuur- en scheikundig onderzoek tot vaststelling van den dood door verdrinking, onderzoek bij ophanging en wurging, aantooning van schrift- en andere vervalschingen. Deze laatste uitgave, welke momenteel nog niet compleet is, demonstreert overduidelijk, hoever de gerechtelijk geneeskundigen hun kriminalistische werkzaamheid uitstrekken buiten het eigenlijke, medische gebied.

Als voorbeeld van de practische beteekenis van deze onderzoekingen vermelden wij het volgende geval, dat ontleend is aan HULST [2]). Het lijkje van een pasgeborene was in een kast verborgen aangetroffen. De moeder verklaarde, dat het kind dood geboren was. Bij het onderzoek van het vocht der longen en de maaginhoud, werden kleurlooze en blauwachtig geverfde kapokvezels, zandkorrels en muizenharen aangetroffen. Het kind was derhalve levend met mond en neus in vuile kleeren gedrukt, waar-

1) KRATTER, Lehrbuch der gerichtlichen Medizin, blz. 2/3, Bd. I (1931).
2) J. P. HULST, Beweis der Kindestötung durch die Untersuchung des Lungen und Mageninhalts, Arch. f. Krim. blz. 88 bzl. 145/146.

door onreinheden werden geinhaleerd en ingeslikt. De moeder ontkende aanvankelijk, doch toen het resultaat van het onderzoek aan haar werd medegedeeld, bekende zij het kind na de geboorte dadelijk met het gezicht in een wollen rok te hebben gedrukt. Deze rok had tevoren op zolder gelegen en was daardoor met zand en muizenhaar verontreinigd. Het vaststellen van de doodsoorzaak kan ook groote moeilijkheden opleveren. Een voorbeeld daarvan geeft het proces-Muylwijk. Achttien getuigen-deskundigen werden in dit proces gehoord. In twijfelgevallen diende men de mogelijkheid te openen van een advies van de medische faculteit. Overigens blijft — op welke wijze men bronnen van fouten tracht te elimineeren — het laatste woord aan den rechter, doch het inzicht van JUSTINIANUS [1]) neergelegd in zijn pandecten: „Medici non sunt proprie testes, sed magis est judicium quam testimonium" (de doktoren zijn eigenlijk geen getuigen, maar meer is het een oordeel dan een getuigenis) diende op zijn juiste waarde geschat te worden.

b. De gerechtelijke scheikunde.

Zooals uit het voorgaande reeds is gebleken, is ook dit gebied het eerst door artsen betreden. In de oudheid, gedurende middeleeuwen, de nieuwe en de jongste tijd is het aantal gevallen van vergiftiging zeer talrijk. Bepaalde landen hebben wat dat betreft een zekere twijfelachtige vermaardheid verworven. Zoo heerschte tijdens de 15de en 16de eeuw aan de Italiaansche hoven en tijdens de Borgia's een ware terreur (VAN ITALLIE — BIJLSMA) [2]). De periode van Lodewijk XIV was berucht om haar giftmengsters. Het arseentrioxyde verkreeg de kenteekenende naam van *„poudre de succession"*. In de 17de eeuw werd de beteekenis en de werking van de vergiften nog steeds als een mysterieus verschijnsel beschouwd. Ook hoogleeraren geloofden dit soms. In de moordzaak-OVERBURY (1615) merkte de Lord Chief Justice op: „The devil had taught divers to be cunning in poison-„ing so that they can poison in what distance of space they „please by consuming the calidum or humidum radicale in one

1) Geciteerd door M. MINOVICI, Tratat complect de Medicina Legala, Boekarest (1928) deel I blz. 3.
2) Toxicologie en gerechtelijke scheikunde, I blz. 4 en 5 Amsterdam (1928).

„month, two or three or more as they list, which they four man-„ners of ways do execute (1) *gustu* (eating), (2) *haustu* (drink-„ing), (3) *odore* (smell), (4) *contactu* (touch)". De duivel had ettelijke (menschen) geleerd om handig te zijn in het vergiftigen, zoodat zij ongeacht de afstand kunnen vergiftigen door in één, twee of drie of indien noodig meer maanden de levenssappen te vernietigen, hetgeen zij op vier manieren uitvoeren, door eten, drinken, opsnuiven of aanraken (RHODES) [2]). Wanneer het woord vergif was gefluisterd, dacht men dadelijk aan magische krachten. BOYLE nam tegen deze mystieke opvattingen stelling in zijn *„Sceptical Chymist"* (1677), doch bijgeloof is onder de massa moeilijk uit te roeien, zoodat thans nog onder vele volken, ook onder de beschaafde lagen, deze opvattingen voortwoekeren.

De wetenschappelijke periode van de gerechtelijke scheikunde begint met den arts ORFILA, die zijn *„Traîté de Toxicologie"* (1814) schreef en nadat het toestel van MARSH (1836) was uitgevonden, in 1839 zijn eerste gerechtelijk geval van aantooning van arsenicum daarmede publiceerde voorts met den arts TAYLOR (1806 — 1880), wiens *„Principles and Practice of Medical Jurisprudence"* uit piëteit nog steeds onder zijn naam verschijnt, ook al wordt de inhoud omgewerkt en die gedurende 64 jaar verbonden was aan Guy's Hospital Medical School voor de gerechtelijke geneeskunde. Vooral het wetenschappelijk aantoonen van arsenicum heeft de gerechtelijke scheikunde een stoot vooruit gegeven. RHODES deelt de bewijsvoering van het geval Mary Blandy (1752) mede: „The poison used was arsenic, and the doctor who gave „evidence was able to convince the jury that the comparative „tests he had made of the white powder found in the gruel which „the victim had eaten, with a known sample of white arsenic, „proved to be identical. The tests he employed were doubtless crude „when compared with modern practice, but the scientific prin-„ciples were there. After her execution a written confession of „guilt came to light".

Via den mensch, die getroffen was door een onbekend lijden, kwamen de geneesheeren er het eerst toe de gerechtelijke schei-

1) Forensic Chemistry: Past, Present and Future, The Police Journal, III blz. 360.

kunde te beoefenen. Ook in den jongsten tijd zijn er verschillende gerechtelijk geneeskundigen, die deze oude traditie in eere houden. Tegen einde der 19de eeuw zouden scheikundigen hunne krachten ook op justitieel gebied aanwenden, met het gevolg, dat ook dit gebied zeer omvangrijk is geworden. Behalve het bepalen van den aard en de werking van vergiffen, heeft het onderzoek van bloedvlekken reeds vroeg de aandacht gehad. Immers de verdachte, bij wien bevlekte kleeren of werktuigen waren aangetroffen, beweerde gewoonlijk, dat het bloed afkomstig was van een geslachte kip, van een geit of van een koe. Vandaar dat de identificatie van dit bloed als afkomstig van een mensch zeer gewichtig was. Reeds J. L. CASPER geeft in zijn: *„Handbuch der gerichtlich-medizinischen Leichen-Diagnostik"* (2de druk 1858) verschillende gevallen van bloedonderzoek met behulp van de microscoop op de grootte (doorsnede) van de roode bloedlichaampjes, welke verschillend is voor menschen- en vogelbloed of bloed van een rund. In bedoeld werk deelt hij zijn eerste onderzoek van dezen aard mede zonder opgave van jaartal. Ook deelt CASPER mede, dat het bloed langs chemischen weg d.m.v. eenvoudige analyses werd aangetoond. Deze methoden bleven tot 1901 in zwang. Tengevolge van de ontdekkingen van UHLENHUTH en WASSERMANN tezamen met SCHÜTZE (1901) onafhankelijk van elkaar gedaan en met slechts één week tusschenpoos gepubliceerd, ontstond de methode van het biologisch bloedonderzoek, met behulp waarvan met groote zekerheid geïdentificeerd kan worden. Slechts het bloed van menschapen zou een twijfelgeval vormen (RHODES).

Ten aanzien van de leer der vergiffen dient nog vermeld te worden L. LEWIN, die door zijn historisch overzicht: *„Die Gifte der Weltgeschichte"* (Berlin 1920) en zijn: *„Die Kohlenoxydvergiftung"* (1920) zich bizonder verdienstelijk maakte. Eerst in 1842 heeft LEBLANC door onderzoekingen bewezen, dat het giftige bestanddeel van kolendamp het koolmoonoxyde is. In zijn geschiedkundig overzicht (het eerste van dezen aard) deelt LEWIN mede, dat ARISTOTELES en GALEN van Erasistratus (300 v.C.) zich reeds met de verschijnselen van kolendampvergiftiging bezig hielden: hoofdpijn, verlamming gevolgd door den dood. In het oude Rome werden menschen „en masse" verstikt door ko-

lendamp in de openbare baden. Ook in de Nederlandsche geschiedenis komt de kolendamp voor. De tocht van WILLEM BARENTZ, JACOB VAN HEEMSKERK en JAN CORN. RIJP (1596) om een noord-oostelijke doorvaart naar Indië te vinden, eindigde met een overwintering op Nova-Zembla, tijdens welk verblijf op een koude avond kolendampvergiftiging optrad. In 1830 werd de eerste beschrijving van een lichtgasvergiftiging gepubliceerd. Tot heden toe zijn de kansen op deze vergiftigingen toegenomen, omdat de toepassing van verbindingen, waarin het koolmoonoxyde voorkomt of als afscheidingsproduct ontstaat, belangrijk is vermeerderd.

De toepassing van de scheikunde op het schrijfmateriaal tot ontdekking van vervalschingen, heeft een groote vlucht genomen. Het onderzoek van inktsoorten en hoe zij uitgewasschen kunnen worden en het onderzoek naar het tijdstip van het veroorzaken van het schrift (welk het oudste is en welk er later over heen is geschreven), heeft naar het zich momenteel laat aanzien meer kans resultaat af te werpen, dan de werkzaamheid van deskundigen, die uit het handschrift het karakter van den schrijver en zijn aanleg trachten te lezen (TÜRKEL) [1]). Het onderzoek van stof en vuil in kleederen en van nagelvuil is een ander gebied voor den scheikundige.

Het moderne gerechtelijk-scheikundig onderzoek wordt behalve door gerechtelijk geneeskundige instituten (de oude traditie) vooral gehouden in laboratoria voor het onderzoeken van levens- en geneesmiddelen en in particuliere, scheikundige laboratoria. In Nederland was wijlen M. L. Q. VAN LEDDEN HULSEBOSCH de grondlegger van deze wetenschap. Zijn: *„Makro- und mikroskopische Diagnostik der menschlichen Exkremente"* (1899) toonde de belangrijkheid aan van een juiste identificatie van de bestanddeelen der faeces, omdat daardoor kon worden uitgemaakt, wat den vorigen dag door een verdachte gegeten is. Veelal kan hiermede een alibi bevestigd of ontzenuwd worden, hetgeen voor het politioneel onderzoek van groot belang is. VAN LEEUWENHOEK is de eerste geweest (1717), die de menschelijke faeces microsko-

1) S. TÜRKEL, Tijdschrift voor wetenschappelijke graphologie, jg. 5 No. 5. De schriftexpertise en de oorzaken van haar fouten. Zie ook J. DESTABLE, L'expertise en écritures, blz. 60 en „Conclusions", Paris (1925).

pisch onderzocht. Eerst in 1897 kwam de Oostenrijker MOELLER op het denkbeeld om deze methode voor de reconstructie van misdrijven toe te passen. VAN LEDDEN HULSEBOSCH gaf reeds een uitvoerige atlas van 255 micro-photo's van verschillende soorten verteerd voedsel. KARL REUTER heeft thans (1932) in ABDERHALDEN'S *„Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden"* dit onderzoek uitgebreid voor alle uit- en afscheidingen van het menschelijk lichaam.

In Duitschland verwierf wijlen PAUL JESERICH zich met zijn particulier laboratorium te Berlijn in het begin dezer eeuw groote vermaardheid. Hij werd de Duitsche Sherlock Holmes genoemd. Zijn zoon R. JESERICH huldigde zijn nagedachtenis in een ook voor leeken geschreven werk: *„Chemie und Photographie im Dienste der Verbrechensaufklärung"* [1]). BRÜNING van de Pruissische „Landesanstalt für Lebensmittel-, Arzneimittel- und gerichtliche Chemie" te Berlijn en MEZGER van het stedelijk laboratorium te Stuttgart behooren tot de verdienstelijke onderzoekers van het vraagstuk der vuurwapenidentificatie.

In Nederland kennen wij behalve VAN ITALLIE (Leiden) en BIJLSMA (Utrecht) nog HESSELINK (Arnhem), van wiens hand talrijke opstellen in de Ned.-Indische Politie Gids en het „Archiv für Kriminologie" verschenen en de apotheker VAN WAEGENINGH (Maastricht), welke beide deskundigen in verschillende gerucht-makende processen van den laatsten tijd optraden. In Nederlandsch-Indië ging de belangstelling uit naar de Inlandsche vergiffen. Ambtenaren verbonden aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel gingen bij dit onderzoek voor. Genoemd dienen te worden: wijlen GRESHOFF; zijn opvolger BOORSMA; HEYNE, wiens *„De nuttige planten van Nederlandsch-Indië"* (2de druk 1927) verschillende wetenswaardigheden bevat nopens de giftige werking van sommige planten; de gepensionneerd dirig. officier van gezondheid 1e Kl. ARENDS, wiens *„De belangrijkste Inlandsche vergiften van Nederlandsch Oost-Indië"* (Amsterdam 1927) op eigen onderzoek berust (zie Voorwoord blz. 8) en DUYSTER, die in zijn *„Giftige Indische Planten"* (Bandoeng 1927) voornamelijk een compilatie geeft (zie Voorwoord). De Engel-

1) Verlag G. STILKE Berlin (1930).

sche arts J. D. GIMLETTE is echter de Nederlandsche schrijvers met zijn *„Malay Poisons and Charm Cures"* (1ste druk 1915, 2de druk 1923) voor geweest. Voor botanici, artsen, apothekers en scheikundigen is op dit terrein nog veel belangrijk werk te verrichten.

II. De kriminalistische organen.

Wanneer men tot de erkenning is gekomen, dat de kriminalistiek mogelijkheden voor het practische leven biedt, welke tot dusverre niet verwezenlijkt konden worden, dan zal men vervolgens het standpunt dienen in te nemen, dat deze perspectieven geopend zullen moeten worden, indien men nog aanspraak wil blijven maken op de kwalificatie van met den tijd mede te gaan. Men zal dan den invloed van de kriminalistiek op politie en justitie willen vergrooten tot zoodanigen omvang, dat de kans op rechterlijke dwalingen tot een minimum gereduceerd wordt. De organen, welke dit doel kunnen verwezenlijken, verdeelen wij in: a) kriminalistische instituten; b) politielaboratoria en c) opsporingscentrales. Hieronder zullen de verschillen nader uiteengezet worden. Een weergave van de opinie van verschillende kriminalisten omtrent de noodzakelijkheid van de centrale wetenschappelijke behandeling van belangrijke misdrijven en het gebruiken van bedoelde organen daartoe, gaat aan die beschrijving echter vooraf. Immers de Indische Regeering heeft zich op advies van DUYSTER en op grond van diens terzake gevoerd overleg met VAN LEDDEN HULSEBOSCH zeer duidelijk uitgesproken tegen het oprichten van centrale laboratoria, omtrent de werkzaamheden, waarvan niet alleen bij de door de Regeering bedoelde Volksraadsleden, doch ook bij Haar zelve een o.i. minder juiste voorstelling heeft postgevat. De Regeering rept uitsluitend van *chemisch en toxicologisch* onderzoek en van *hooger* chemisch of toxicologisch onderzoek; van gerechtelijk geneeskundig onderzoek, zooals hiervoor mocht blijken het allerbelangrijkste deel van het kriminalistisch onderzoek, nòch van het algemeene onderzoek zooals dat boven is aangeduid, wordt gesproken [1]). Het wil ons voorkomen, dat de Regeering het slachtoffer geworden is van Haar voorlichters. Kriminalisten, die in dagelijksch contact staan

1) Memorie van antwoord in Ned.-Ind. Pol. Gids 1931 blz. 372/373.

met de recherche en die de doorslaggevende waarde van het deskundig onderzoek ter plaatse kennen of gerechtelijk geneeskundigen, zijn in het geheel niet gehoord. Blijkbaar heeft men steun willen zoeken bij den naam van den Amsterdamschen politiedeskundige, van wien algemeen bekend is, dat hij de oprichting van een *Rijks*politielaboratorium niet bepleit. Vandaar dan ook, dat wij er ons thans aan zetten de meeningen van verschillende buitenlandsche kriminalisten weer te geven.

Voor de goede orde beginnen wij echter met den Nederlandschen president van de Internationale Kriminalistische Academie, VAN LEDDEN HULSEBOSCH, die in zijn openingsredevoering van het congres te Weenen (8— 10 October 1930) als volgt den vooruitgang van de kriminalistiek schetste: „Pendant trop longtemps les „efforts ont porté presque uniquement sur l'élaboration théorique „et pratique du Droit pénal, les autres disciplines de la crimi„nalistique étant au fond tenues à l'écart. Et les recherches de „police scientifique sont restées longtemps le fait d'amateurs, de „chercheurs isolés, sans que l'on ait tendu à une discipline or„donnée, à un travail systématique pour établir les bases de cette „science nouvelle. Et cependant la nécessité de ce travail méthodi„que s'est un peu partout fait sentir. Depuis l'époque où, dans „les divers pays de l'Europe, les premiers pas furent faits dans „ce domaine spécial, l'oeuvre a rapidement progressé, à tel point „qu'à l'heure actuelle, dans divers pays, il existe des Instituts „scientifiquement outillés et capable d'orienter leurs recherches „dans toutes les directions possibles. Il est temps, pensons nous, „de franchir les barrières nationalistes, de supprimer les distances „et les différances de langues, bien plus de traverser océans „pour établir les relations étroites qui doivent exister entre les „criminalistes du monde entier" [1]).

Na lezing van dit citaat zal men wellicht willen toegeven, dat deze deskundige toch niet zonder nader onderzoek ingelijfd kan worden bij de principieele tegenstanders van centrale organen. In *internationaal* gezelschap heeft hij zich voor de oprichting daarvan uitgesproken, geheel overeenkomstig de statuten van de vereeniging, welke door hem werd gepresideerd. Concentratie van

1) R. I. d. C. 1931 blz. 408/409.

nationale krachten achtte hij een voorwaarde voor de mogelijkheid van internationale samenwerking. Als Nederlander mag men hem de vraag stellen, waarom hij bezwaren heeft tegen een Rijksinstelling, aangezien door afwezigheid daarvan de vooruitgang van de kriminalistiek in ons land wordt geremd.

Wij willen thans de lange rij van deskundigen, die zich over het onderwerp uitlieten, nagaan. Hoe ernstig wij ook gespeurd hebben, zijn wij er niet in geslaagd één enkele *tegenstander* te vinden. Medici, chemici en juristen, wier belangstelling op de kriminalistiek gericht is, zijn het t.a.v. dit punt volslagen eens: verschillende overwegingen leiden tot de conclusie, dat centrale instituten onontbeerlijk zijn voor wetenschap, practijk en opleiding.

GROSS, de grootmeester van de kriminalistiek, heeft zich talrijke malen met het onderwerp bezig gehouden. In zijn opstel *„Die Ausbildung des praktischen Juristen"* [1]), bepleit hij de oprichting van een leerstoel in de kriminalistiek als aanvulling op het strafrecht in zijn *„Kriminalistik"* (1901) stelt hij als voorwaarde voor een verderen groei van de wetenschap, dat de kriminalistische instituten moeten worden opgericht, welke zoowel wetenschappelijk onderzoek als practisch werk moeten verrichten [2]). Ten behoeve van de wetenschap ontwierp hij een museum, een laboratorium en een bibliotheek, terwijl tevens colleges zouden worden gegeven. Het contact met de practijk onderhield de „kriminalistische Station", welke de dagelijksche gevallen van misdrijf onderzocht. In 1902 bracht hij het vraagstuk voor internationaal gehoor *„Ueber die Frage der strafrechtlichen Hilfswissenschaften"*, tijdens welke lezing hij o.a. zeide: „Das Ideal für die Möglichkeit einer Aus„gestaltung der Kriminalistik und ihrer verwandten Fächer läge „in den sogenannten kriminalistische Instituten, die zu bestehen „hätten aus Vorträgen, einem Museum, einen Laboratorium, einer „Handbibliothek, einem wissenschaftlichen Organ und einer kri„minalistischen Station, auf welcher das von Gerichten etwa für „den Einzelfall Verlangte ausgearbeitet werden sollte" [3]).

LOCARD wijst in zijn voorwoord op *„L'Identification des Récidivistes"* (1908) behalve op het laboratorium van REISS, op het

1) Ges. Krim. Aufsätze, I blz. 82/89.
2) T.a.p. blz. 89/93.
3) Ges. Krim. Aufsätze, II blz. 261/276.

instituut voor gerechtelijke geneeskunde van Lyon onder leiding van LACASSAGNE en de belangrijke resultaten in deze instituten bereikt niet alleen op het gebied der personenidentificatie, doch ook op ander kriminalistisch terrein. Verschillende malen heeft deze deskundige een pleidooi gehouden voor de oprichting van politielaboratoria. In *„La Police, ce qu'elle est, ce qu'elle devrait être"* (1919) wijdt hij er een hoofdstuk aan [1]). Zijn *„Manuel de technique policière"* (1923) stelt het politielaboratorium al dadelijk in het eerste hoofdstuk aan de orde [2]), terwijl *„Policiers de roman et policiers de laboratoire"* (1924) verschillen en overeenkomstigheden van romanfiguren en deskundigen aanduidt. Zijn *„Le Crime et les Criminels"* (1925) geeft een korte beschrijving van enkele belangrijke laboratoria [3]) en in hetzelfde jaar concludeert hij in *„L'Enquète criminelle et les Méthodes scientifiques"*: „13° La substitution des méthodes techniques implique un bon „recrutement des experts. Il y aurait avantage à créer des centres „d'expertise régionaux où les divers spécialistes seraient groupés: „médecins-légistes, chimistes, toxicologues, graphologues, policiers-„experts etc. On aurait ainsi une collaboratoin et une contrôle „réciproque, en même temps qu'une garantie maximum d'ex-„périence. Enfin les conditions d'outillage seraient optimes" [4]).

REISS behandelt in zijn *„Contribution à la réorganisation de la police"* o.a. het aandeel, dat de wetenschap in de politie-organisatie dient te verkrijgen. Als volgt geeft hij de gewenschte positie der gerechtelijk geneeskundigen aan: „Le vrai médecin légiste doit „être policier presque au même degré que médecin. C'est ce qu'ont „compris des maîtres comme Lacassagne, Minovici, Ottolenghi, „Stockis etc., et aussi le Professeur Balthazard, auquel nous „devons ici une mention particulière. L'opinion de celui-ci est que „le médecin légiste doit être spécialiste et devra être aussi en „quelque sorte policier" [5]).

HEINDL heeft een zeer merkwaardige organisatie voor Saksen ontworpen (in de jaren 1912 en 1917) nl. de centrale recherche

1) Als boven blz. 117/196.
2) Idem blz. 11/14.
3) Idem blz 265/267.
4) Idem blz. 279.
5) Geciteerd door M. ZAKI in: „Relations du Laboratoire de Police avec les Magistrats et le Médecin Légiste", R.I.d.C. 1930 blz. 130.

voorzien van een z.g. *„Nachrichtenstelle"* of opsporingscentrale, omtrent de werking waarvan hieronder gehandeld zal worden.

KANGER, directeur van het Letlandsche instituut voor wetenschappelijk gerechtelijk onderzoek, motiveert in zijn *„Ueber die Notwendigkeit einer Rationalisierung der Gerichtsexpertise"* uitvoerig wat er aan het vooronderzoek ontbreekt [1]). „Man sollte „deshalb annehmen, dasz der Gerichtsexpertise in allen Kultur„staaten die gröszte Aufmerksamkeit zugewendet wird, und dasz „diese überall so fundiert ist, dasz sie dem Richter in entsprechen„den Fällen eine sichere Grundlage für einen Gerichtsurteilspruch „bietet. Angaben in der einschlägigen Literatur sowie die Gerichts„praxis zeigen aber, dasz diese Annahme durchaus nicht zutrifft „und dasz Fehlgutachten und durch diese hervorgerufene Justizirr„tümer eine noch recht häufige Erscheinung sind". De redenen van deze fouten zijn z.i. tweeërlei: de kwalificatie der deskundigen en de organisatie van het deskundig onderzoek deugen niet. Wat het eerste punt betreft, de rechter kan veelal het verschil in waarde van het wetenschappelijk onderzoek van exact opgeleide deskundigen en het empirische onderzoek van lieden, die een bepaald beroep uitoefenen en op grond daarvan bevoegd geacht worden om allerlei technische vragen te beantwoorden, niet zien. Dit misverstand heeft vaak geleid tot het aanwijzen van deskundigen, die onbevoegd zijn om over kriminalistische vragen een oordeel te vellen. Zoo werd de pelshandelaar verzocht, om zijn oordeel te zeggen inzake *haren*-identificatie, de manufacturier inzake *weefsel*-identificatie, jagers en wapenhandelaars inzake *kogel*-identificatie en typografen of onderwijzers inzake de ontleding van druk- of schrijfinkt. KANGER zoekt de oplossing in de aanstelling van officieele deskundigen, georganiseerd in het verband van een kriminalistisch instituut: „Als Hauptmasznahme zur Rationalisierung „der Gerichtsexpertise wäre dann aber in allen Kulturstaaten die „Gründung von solchen Spezialinstituten zu fordern, die als Zen„tralstellen für die gesamte Expertise der Beweisgegenstände gelten „könnten in der festen Gewiszheit, dasz die anverlangte Expertise „von dem rechten Fachmanne und streng wissenschaftlich aus„geführt wird ....."

1) Kriminalistische Monatshefte (Krim. Mon.) 1932 blz. 169/173.

Ongeveer tezelfder tijd publiceerde P. PROVENT, juge d'instruction au Tribunal de Péronne, zijn opstel *„Convient il créer un Corps d'experts?"* [1]). Zijn klacht over de verwaarloozing van de positie der deskundigen besluit hij met een voorstel om van staatswege een corps bezoldigde deskundigen aan te stellen: „On peut „songer à deux catégories de solutions: a) N'admettre comme „experts que les spécialistes des grandes villes, notamment les „professeurs et chefs de travaux de médecine légale des villes de „faculté; b) Créer un corps d'experts, qui seraient des profes„sionnels appointés par l'Etat et qui seraient tenus de se consacrer „uniquement à l'étude et au perfectionnement de leur art". Deze permanent bezoldigde deskundigen moeten z.i. in politielobaratoria of gerechtelijk geneeskundige instituten, dan wel de parketten werkzaam gesteld te worden. Een vaste organisatievorm verdient echter de voorkeur: „La réforme en question est enfin intimement „liée à celle de l'organisation des laboratoires de police scien„tifique et de médecine légale, qui n'ont encore aucun statut „organique uniforme". Tenslotte roept PROVENT de medewerking van medici en juristen in om deze kwestie ernstig te overwegen: „Que médecins et juristes réfléchissent et apportent dès maintenant „leur contribution à la réforme de l'expertise, pour que, lorsque „l'heure sonnera des réalisations pratiques, le problème ait déjà „mûrement étudié".

Ook RHODES [2]) borduurt in zijn *„Forensic Chemistry: Past, Present and Future"* op hetzelfde straimien: „No special organiza„tion exists in England which confines its activities to forensic „chemistry and technical questions allied to it, and it is no ex„aggeration to assert that the future of the science depends upon „the establishing of a department similar to the Police laboratories „to be found in France and elsewhere in Europe. Not only can „practical work and research be carried on in these circumstances „under the most satisfactory conditions, but also there is always „available for the assistance of the police a band of experts whose „co-operation can only be really effective if it is continually in „touch with the Criminal Investigation Department".

TÜRKEL belicht weer een anderen kant van het vraagstuk. In zijn

1) Paris Médical, blz. 433/436 (19/11 — '32).
2) Forensic Chemistry enz. als boven blz. 368.

„Die kriminologische Ausbildung des höheren Polizeibeamten, des Strafrichters und des Staatsanwaltes" [1]) behandelt hij de inrichting van het kriminologische instituut te Weenen en de doelstellingen bij het onderwijs daaraan. Zijn opstel eindigt met de volgende aanbeveling voor internationale actie in den Volkenbond, om in alle aangesloten landen tot oprichting van dergelijke instituten over te gaan: „Die Gründung der internationalen „kriminalpolizeilichen Kommission, weiters die in Lausanne erfolg„te Gründung der Internationalen Akademie für kriminalistische „Wissenschaften hat bewiesen, dass ein internationale Zusammen„arbeiten in Theorie und Praxis möglich ist und so darf wohl „auch der Hoffnung Ausdruck gegeben werden, dass die künftige „kriminologische Heranbildung der Polizeikonzeptsbeamten, Straf„richter und Staatsanwälte nicht bloss in jenen Staaten erfolgen „wird, wie rücksichtlich dieser Probleme bisher die Initiative er„griffen haben, sondern dass sie in allen europäischen und ausser„europäischen Staaten in absehbarer Zeit zur Wirklichkeit werde".

In zijn voor particuliere verspreiding uitgegeven brochure *„Institute of Scientific Criminology"* vestigt de kriminoloog Boris Brasol de aandacht op de primitieve organisatie van de recherche in de Vereenigde Staten: „Still, until now either the Police Depart„ment of New-York nor of any of the large educational institu„tions has taken up the important matter of organizing what can „be termed The Institute of Scientific Criminology" [2]). Hij besluit dit geschriftje met de prognose, dat de oprichting van zulk een inrichting in de V. S. niet zal kunnen uitblijven: „Sooner or „later — rather sooner than later — an Institute of Scientific Cri„minal Research will be founded in the United States. The cri„minal wave sweeping this country from shore to shore warrants „immediate attention to the problem of establishing such an In„stitute. America with her boundless wealth can well afford to „give her citizens that protection which they expect from her, and „to which the are entitled" [3]). Ondanks de depressie zond de Columbia University haar professor Brasol naar Europa om de organisatie van de kriminalistische instituten en politielaboratoria

1) R.I.d.C. 1929 blz. 337/357.
2) Uitgegeven te New-York 1925, blz. 6.
3) T.a.p. blz. 10.

te bestudeeren. Zijn rapport dat 800 bladzijden machineschrift beslaat, is nog niet in druk verschenen, doch een hoofdstuk is in de „*Revue Internationale de Criminalistique*" afgedrukt [1]). Zijn denkbeelden nopens den gewenschten vorm van een kriminalistisch instituut zullen hieronder worden besproken.

De jurist ALBERT CLAPS, assistent in het politielaboratorium te Lyon, heeft in zijn werk: „*Les Indices dans le procès pénal. Le Laboratoire de criminalistique*" (1932) voor Frankrijk de oprichting van 16 instituten met regionaire bevoegdheden aanbevolen. Zijn voorwoord besluit hij als volgt: „Je voudrais avoir réussi „à montrer que la société a, la première, un intérêt immense et „immédiat au développement du Laboratoire de criminalistique. Le „Laboratoire de criminalistique est un problème social; il faut le „résoudre: c'est à la loi à le faire. La loi, c'est la volonté de vivre „exprimée [2]).

Tenslotte heeft de jurist HAGEMANN in vier vervolgopstellen getiteld: „*Was der Kriminalpolizei nottut*" [3]) eveneens de allesbeheerschende factor van het centraal instituut aangewezen: „Darüber hinaus aber muss es eine Stelle geben, die sich aus„schlieszlich kriminaltechnischen Untersuchungen widmen kann „und dadurch gewissermaszen eine Sammelstelle der diesbezüg„lichen Erfahrungen wird". Samenwerking van politie en gerechtelijk geneeskundigen wordt beslist noodzakelijk geacht: „Schon um „der sich in letzter Zeit mehrfach meldenden, von naturwissen„schaflichter Seite (KOCKEL, RAESTRUP) ausgehenden Kritik an „der kriminaltechnischen Arbeit rechtzeitig begegnen zu können, „erscheint eine starke Durchdringung der Arbeit der Kriminal„polizei mit der Arbeit naturwissenschaftlich und medizinisch ge„schulter Kräfte unbedingt notwendig" [4]).

Wij zouden nog kunnen citeeren BÖHME [5]), de notulen van de „Deutsche Kriminalpolizeiliche Kommission Tagung Karlsruhe

1) R.I.d.C. 1931, blz. 610/616.
2) Opgenomen in R.I.d.C. 1932 blz. 408.
3) Krim. Mon. 1931, blz. 49/52, 76/79, 151/154 en 251/254.
4) T.a.p. blz. 52.
5) A. BÖHME, Groszstädtische Kriminalpolizei und Landgendarmerie, Krim. Mon. 1931 blz. 26/30.

22 — 24 Juni 1925" [1]), H. MÜLLER (Heidelberg) [2]), EALCK [3]), wijlen SCHOBER [4]), doch wij willen het hierbij laten. Wellicht dat de voorlichters van de Regeering is staat zullen zijn om hun advies, dat de zaak van de kriminalistiek ons inziens slechts kwaad heeft gedaan, te verdedigen met behulp van wetenschappelijke publicaties. Wij zijn er niet in geslaagd, om aanknoopingspunten in die richting op te sporen.

a) Kriminalistische instituten.

Het proto-type van deze instituten is dat van GROSS te Graz, waarvan de inrichting reeds is besproken. Te Lausanne ontstond het instituut van REISS, aanvankelijk als „Laboratoire de police scientifique", doch onder BISCHOFF zich ontwikkelende tot een kriminalistisch instituut. Te Leipzig groeide uit het gerechtelijk geneeskundig instituut van KOCKEL eveneens zulk een orgaan. Te Weenen en Berlijn zijn ook dergelijke instituten ontstaan. De doelstelling van het orgaan is voornamelijk het wetenschappelijk onderzoek en de opleiding van gerechtelijk geneeskundigen, chemici, strafrechtjuristen en hoogere politie-ambtenaren. Voor deze opleiding heeft men echter een practisch arbeidsveld beslist noodig. Het instituut is te vergelijken met de verloskundige klinieken (o.a. te Leiden en Utrecht), die ten doel hebben de medische studenten ook *buiten* de muren van de kliniek patiënten te leeren bijstaan. Deze instituten maken derhalve meestal deel uit van de medische onderwijsinstellingen en zijn veelal ontstaan uit de gerechtelijk geneeskundige instituten, die hun arbeidsveld belangrijk hebben uitgebreid.

BRASOL heeft in zijn bovenbedoeld rapport de gewenschte indeeling als volgt beschreven. Het dient 11 onderdeelen te hebben nl.: 1) krimineele aetiologie (oorzaken van de misdadigheid en preventie, krimineele biologie); 2) behandeling van den misdadiger (gevangeniswezen, jeugdige misdadigers); 3) krimineele psychologie; 4) strafrecht en strafvordering; 5) politie-administratie;

1) Arch. f. Krim. Bd. 77 blz. 301/304.
2) H. MÜLLER, Der Erkennungsdienst bei der Polizeidirektion Heidelberg, Arch. f. Krim. Bd. 80 blz. 103/109.
3) C. FALCK, Der Fall Böttcher. I. Der Kampf gegen den Berufsverbrecher, Arch. f. Krim. Bd. 82 blz. 139/141.
4) H. SCHOBER, Polizei und öffentliche Sicherheit in Österreich, Arch. f. Krim. Bd. 83 blz. 89/93.

6) wetenschappelijke politie met een laboratorium in vijf afdeelingen (chemisch, physisch, photographisch, technisch instrumenteel en identificatie); 7) kriminalistisch museum; 8) krimineele statistiek; 9) wetenschappelijke opleiding; 10) publicatie en 11) bibliotheek.

LOTHAR PHILIPP heeft in zijn *„Vorschlag zur Einrichtung eines Kriminalpolizei-Instituts"* [1]) ongeveer dezelfde indeeling gevolgd, alleen bewegen zijn gedachten zich in de richting van een instituut voor de politie, dat niet beslist een onderdeel van een universiteit behoeft te zijn. Dit opstel gaf KLEINSCHMIDT aanleiding zijn denkbeelden uiteen te zetten in: *„Die Fortbildung der Kriminalbeamten* (Kriminalpolizei-Institut)" [2]). Hij begint met de verklaring, dat PHILIPP's voorstel „sicher die Zustimmung aller kriminalisten ge„funden haben (wird)" en voorts: „Die Schaffung eines solchen „Instituts wäre eine Tat, für die die deutsche Kriminalbeamten„schaft dem preuszischen Ministerium des Innern für alle Zeiten „Dank schuldig wäre". Hij gaat vervolgens dieper in op het te geven gerechtelijk geneeskundig onderwijs.

Men ziet derhalve, dat ook onder „practici" de behoefte aan degelijke opleiding en voorlichting gevoeld wordt. Het wil ons echter juister toeschijnen, dat men het kriminalistische instituut als onderdeel van de universiteit laat bestaan, teneinde de wetenschappelijke waarde daarvan zeker te stellen. Voor de directe behoeften van de practijk heeft men voldoende nut van de eenvoudiger ingerichte politielaboratoria.

b) Politielaboratoria.

Het politielaboratorium, zooals dat voornamelijk in Frankrijk en de Latijnsche Amerikaansche staten is gegroeid, richt zich in hoofdzaak op de kriminalistische practijk. De gerechtelijke geneeskunde behoeft daarbij niet altijd ingedeeld te zijn, omdat daarvoor vaak afzonderlijke instituten bestaan. Weliswaar worden aan deze laboratoria ook juristen en politie-ambtenaren opgeleid, doch de doelstelling van het laboratorium is principieel anders. Een uitvoerige beschrijving van deze instellingen geeft DE AZEVEDO

1) L. PHILIPP, in Krim. Mon. 1927 blz. 206/210.
2) KLEINSCHMIDT, in Krim. Mon. 1927 blz. 244/246.

NEVES in zijn: *„Médecine légale et police criminelle"* [1]). Voor Frankrijk treft men aan een beschrijving van de administratieve politie, de recherche, de laboratoria voor krimineele anthropologie, het gerechtelijk geneeskundig en kriminologische instituut te Parijs, het gerechtelijk geneeskundig instituut en het politielaboratorium te Lyon. Voor België: het gerechtelijk geneeskundig instituut, de opleidingsschool voor kriminalistiek. Voor Pruisen: de politiescholen en identificatiediensten. Voor Beieren: de politiescholen, de opsporingscentrales en het gerechtelijk geneeskundig instituut te München. Voor Oostenrijk: het kriminalistisch instituut en de internationale recherchediensten. En voor Italië: de politieschool en het gerechtelijk geneeskundig instituut te Rome.

LOCARD beschrijft voorts in zijn *„Laboratoire de Police et Instruction criminelle"* [2]) de werkwijze en indeeling van zijn laboratorium, terwijl STIRLING, van de civil service der Straits Settlements, eveneens dit laboratorium behandelt en den leider huldigt in zijn *„A short account of the Laboratoire de Technique policière de Lyon and an appreciation"* [3]).

TÜRKEL geeft tenslotte in het gedenkboek van de groote Politietentoonstelling te Berlijn in *„Kriminalistische Laboratoriën der Gegenwart"* [4]) een populaire beschrijving. Uit de hoeveelheid literatuur, in de laatste jaren over het onderwerp verschenen, kan men al dadelijk de conclusie trekken, dat het vraagstuk de voortdurende belangstelling van ernstige kriminalisten heeft. Men sukkelt echter overal met den financieelen kant van het vraagstuk, behalve in Zuid-Amerika. Men leze slechts wat LOCARD schrijft over het politielaboratorium te São Paulo (Brazilië [5]) naar aanleiding van het album *„Laboratorio de policia technica"* (1929): „Le laboratoire de police de São Paulo (Brésil) est, je pense, le „mieux logé et le plus comfortable du monde". En zijn verzuchting: „Hélas! que de douloureuses comparaisons pour les chefs de „laboratoires européens. La jeune Amérique sait honorer la science!"

1) Portugeesche regeeringsuitgave; zie ook referaat in R.I.d.C. 1932 blz. 457/458.
2) LOCARD, in R.I.d.C. 1930 blz. 766/769.
3) STIRLING, in R.I.d.C. 1932 blz. 145/151.
4) S. TÜRKEL, Grosze Polizeiausstellung Berlin in Wort und Bild, blz. 233.
5) Referaat van E.L. in R.I.d.C. 1930 blz. 238/239.

Deze instellingen richten zich derhalve voornamelijk op het algemeen kriminalistisch werk, de identificatie van personen, photografie, chemisch onderzoek en micro-photografie. Geheel anderssoortige organen zijn de:

c) Opsporingscentrales.

De opsporingscentrale is een administratiebureau, waar alle gepleegde misdrijven, opgehelderde en onopgehelderde, geregistreerd worden op zoodanige wijze, dat de vele verschillende soorten van misdrijf systematisch bijeen gebracht worden, terwijl tevens bij iedere afzonderlijke beschrijving alles wat kriminalistische waarde heeft, zooals b.v. de techniek van het misdrijf en de beschrijving van de gebezigde instrumenten, tot uiting komt. Men gebruikt hiertoe kartotheken, dossiers en photoverzamelingen. De nummers van bij elkaar behoorende registerkaart, dossier en photo verwijzen naar elkaar, zoodat men spoedig alle stukken, op een zaak betrekking hebbende, kan vinden. In de tweede plaats hebben deze centrales materiaal voor de identificatie van recidivisten, nl. vingerafdrukken en photo's, terwijl men tevens een indeeling heeft gemaakt naar de specialiteit(en), waarmede deze misdadigers zich bezighouden. Het groote succes van deze „boekhoudkundige" methode van opsporen is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat bij de beroepsmisdadigers langzamerhand van het begin van hun „loopbaan" tot aan het „hoogtepunt" door de routine en het geluk met een bepaalde werkwijze behaald, een bepaalde voorkeur voor zulk een techniek, truc of werkwijze gaat ontstaan. Deze voorkeur gaat zoover, dat sommigen zich slechts met één soort misdrijf occupeeren. Deze waarheid, welke reeds bekend was aan de detectives en rechercheurs der vorige eeuw, geldt ook voor Java. Twee typische gevallen van vrijwel automatische herhaling van het misdrijf hebben wij bescheven in *„Twee Javaansche Kapiteins van Köpenick"* [1]). Op deze waarheid van de keuze (vroeg of laat) van een bepaalde methode, is het z.g. *„modus-operandi-systeem"* opgebouwd. SMITH heeft hiervan een duidelijke beschrijving gegeven [2]).

Het denkbeeld, om deze gegevens systematisch te bewerken, is

1) In Koloniaal Tijdschrift 1930 blz. 628/641.
2) J. H. SMITH, Het nut van een z.g. modus operandi-systeem in den strijd tegen de beroepsmisdadigers in Indië, Kol. Stud. 1932 blz. 43/65.

uitgegaan van HEINDL, die in Saksen een centrale *„Nachrichtenstelle"* wist te doen oprichten. Reeds op de Duitsche politieconferentie 1912 bracht hij het denkbeeld ter sprake, terwijl in 1917 het eerste succes in Saksen geboekt kon worden. In 1919 diende hij een ontwerp *Reichskriminalgesetz* voor het heele Duitsche Rijk in, waarin rekening werd gehouden met de oprichting van een rijkscentrale. Tot dusverre is deze echter nog niet tot stand gekomen. Wel heeft men — op Amsterdamsch voorbeeld — een z.g. valschgeldcentrale. FLEISCHER acht op grond van de uitstekende resultaten van de lands-centrales de oprichting van een rijksopsporingsbureau in Duitschland beslist noodzakelijk [1]). Oostenrijk bezit sedert 1928 wel zulk een centrale. KALMANN (Graz) beschrijft de werking van dit Weensche orgaan [2]). Bij besluit van den Bondskanselier van 6/3-'28 werd het opsporingswezen geheel hervormd en gecentraliseerd voor geheel Oostenrijk. Tevoren had iedere staat een eigen politieblad, thans geeft de centrale van de *Polizeidirektion* te Weenen dit blad uit. Het is een dagelijksche uitgave, waarin worden opgenomen verzoeken om arrestatie, om opsporing en persoonsbeschrijvingen. In het eerste en tweede geval gaat het om bekende daders, die voortvluchtig zijn. De namen worden alphabetisch geordend. Het derde geval geeft slechts een persoonsbeschrijving, vergezeld van een omschrijving van het misdrijf en de werkwijze daarbij gevolgd, omdat de dader niet bekend is. In het opsporingsvoorschrift worden 80 specialiteiten, alphabetisch gerangschikt, opgesomd. De landelijke en lokale opsporingsbureaux verwerken deze gegevens uit het politiedagblad op registerkaarten, welke in een kartotheek worden bewaard. KALMANN geeft het volgende voorbeeld van de werkwijze [3]): „Das Polizeipräsidium „Berlin sendet am 6. 3. '27 Fahndung an das Zentralpolizeiblatt: „Mann, angeblich Meixner Friedrich oder Gruber Hermann, angeb- „licher Spitznahme Schimmelfritze, näheres unbekannt, ungefähr „28 — 30 Jahre alt, klein, Warze auf der rechten Wange, ist „dringend verdächtig, am 26. 2. '27 um 8 Uhr früh auf dem Wald-

1) FLEISCHER, Die Notwendigkeit einer Nachrichtenzentrale für das ganze Reich, Krim. Mon. 1930 blz. 64/65.
2) KALMANN, Inwieweit erfüllt die Reform des Fahndungswesens in Österreich Heindl's Vorschlag eines Verbrecher-Clearing-House?, Arch. f. Krim. Bd. 86 blz. 145/163.
3) T.a.p. blz. 160.

„wege von A. nach B. die 12-jährige M.K. geslechtlich miszbraucht „und durch Stiche in den Rücken mit einem dünnen, spitzen „Istrument getötet und ihren Halsschmuck (silberne Gliederkette „mit Marientaler) an sich genommen zu haben ....."

In de kartotheek wordt thans gezocht onder de volgende kaarten:

a) de *naam* onder: „Meixner Friedrich", „Gruber Franz" en „Schimmelfritze";

b) het *misdrijf* onder: moordenaar, verkrachter en schender;

c) de *persoon* onder: de oudersdomsgroep 28 — 30 en de ondergroep bizondere kenteekenen (wrat op rechter wang);

d) de *goederen* onder: schakelketting en hanger.

Op een gendarmeriepost in Kärnten wordt op 5/7-'27 een zekere Müller Hermann wegens bedelarij aangebracht. Zijn identiteitspapieren zijn in orde. Hij bezit echter een zilveren schakelketting met Marientaler, welke verdacht voorkomt. In het centrale politieblad, dat tevoren reeds is opgemaakt en rondgezonden, wordt een persoonsbeschrijving gevonden, welke op den arrestant past, n.l. die van bovenbedoelden moordenaar. De noodzakelijke maatregelen worden vervolgens getroffen. Deze administratieve methode van opheldering van begane misdrijven berust op kansberekening, is derhalve geen exact wetenschappelijke, doch leidt niettemin in zeer vele gevallen tot het succes. In Oostenrijk zijn HEINDL's voorstellen tot oprichting van een *„Verbrecher-Clearing-House"* vnl. door den grooten invloed van wijlen SCHOBER algeheel verwezenlijkt.

Van hetzelfde grondbeginsel gaan ook de centrales voor speciale delicten uit, zooals wij die hier te lande bezitten in: het Regeeringsbureau tot bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen (opgericht 1915); de afdeeling algemeene recherche aan het Hoofdparket (opgericht 1919); de centrale opiumrecherche aan het Departement van Financiën (opgericht 1927); en de valschgeld-centrale aan het Hoofdparket (opgericht U°. 1931). Een organisatorische onvolkomenheid is het, dat deze organen verdeeld zijn over: het Departement van Justitie, waaronder ook het Centraal Bureau voor de Dactyloscopie ressorteert, het Departement van Financiën en het Hoofdparket. Het voortdurend contact, dat tusschen de ambtenaren der verschillende centrales dient te bestaan, wordt zoodoende bemoeilijkt, terwijl geen leven-

wekkende invloed van de centrales op het bureau voor dactyloscopie kan uitgaan. Centralisatie van al deze bureaux aan het Hoofdparket zal in de toekomst blijken een onafwendbare noodzaak te zijn, indien men datgene wat aanwezig is zoo doelmatig mogelijk wil benutten.

De opsporingscentrale is dus geheel op de practijk ingericht, doch de ervaringen daarmede opgedaan kunnen voor de kriminalistische wetenschap van gewicht zijn. Voortdurend contact tusschen de kriminalistische instituten, de politielaboratoria en de opsporingscentrales, kan de doelmatigheid slechts ten goede komen.

Wanneer wij recapituleeren, dan kunnen wij de onderlinge verschillen en overeenkomstigheden der drie organen als volgt omschrijven:

a) het *kriminalistisch instituut* richt zich op het wetenschappelijk onderwijs, doch heeft daartoe contact met de practijk voortdurend noodig; het is het meest omvattende orgaan, omdat het een laboratorium bezit, terwijl onderbrenging van een opsporingscentrale zeer goed mogelijk zou zijn;

b) het *politielaboratorium* is eenvoudiger van opzet, het richt zich vnl. op de practijk, doch wordt ook gebruikt voor de scholing van politie- en justitie-ambtenaren; de gerechtelijke geneeskunde wordt meestal niet daarin beoefend;

c) de *opsporingscentrale* is een administratief orgaan, dat geheel op de behoeften van de practijk is ingesteld (zelfs niet eerder ontstaat dan wanneer die behoefte duidelijk gebleken is), doch dat ingedeeld zou kunnen worden bij elk der vorige organen.

III. Conclusies.

Indië heeft slechts twee punten waar aan wetenschappelijk kriminalistisch onderzoek gedaan wordt. Op den voorgrond wordt gesteld de gerechtelijk geneeskundige afdeeling van de Nederlandsch-Indische Artsenschool te Soerabaja. Het arbeidsveld, dat door MÜLLER in den loop van 10 jaren bestreken werd, is dat van een kriminalistisch instituut in beginstadium. Behalve op ziektekundig ontleedkunde en gerechtelijk geneeskundig gebied, de leerstof voor de leerlingen van de N.I.A.S., is gedurende bedoeld tijdperk — dat thans voor een tweetal jaren zal worden afgesloten

in verband met het vertrek van den leider naar Batavia — arbeid gepresteerd op *algemeen* kriminalistisch terrein. Bij zware misdrijven tegen het leven gericht, werd vaak een *plaatselijk onderzoek* ingesteld, tot ver buiten Soerabaja, zooals in het geval van den moord op een chauffeur in Sragèn (1930) en een moordzaak in de omgeving van Tjepoe (1928), nopens welke laatste zaak een publicatie verscheen [1]). Op het belang van het onderzoek ter plaatse kan niet genoeg de nadruk gelegd worden. In vele gevallen zond men van uit de provincie het materiaal aan het gerechtelijk geneeskundig instituut ter onderzoek toe. Het instituut bewoog zich dus op het gebied der gerechtelijke geneeskunde, microphotografisch onderzoek van bloedvlekken, identificatie van valsch geld, onderzoek van schaardensporen op inbraakwerktuigen en wapens. Voor het laatstgenoemde onderzoek wordt een metaalmicroscoop gebruikt. Voorts werden onderzoekingen gedaan op het gebied van schriftvervalsching. Ook met kogel-, hulzen- en vuurwapenidentificatie hield men zich bezig. Reeds eenige jaren geleden was het te Soerabaja opgevallen, dat bij overrijdingen met doodelijk gevolg door automobielen, op de huid van het slachtoffer een afdruk of indruk van den autoband viel waar te nemen, een onderwerp, dat het vorige jaar door WEIMANN in het *Archiv für Kriminologie* (Bd. 91 S. 53/54). werd besproken. Het is zonder meer duidelijk, dat door dezen bandafdruk een eventueel weggereden wagen zou kunnen worden geïdentificeerd.

Het laboratorium van den militair-pharmaceutischen dienst te Bandoeng is het tweede centrum van wetenschappelijk kriminalistisch onderzoek. Voor zoover bekend bepaalt DUYSTER zich tot chemisch en physisch onderzoek, terwijl sedert eenige jaren eveneens het schriftonderzoek beoefend wordt. Onderzoek ter plaatse geschied echter niet. Het materiaal wordt volgens door het Hoofdparket vastgestelde regels door de vervolgings- of politie-ambtenaren verpakt en aan het centraal laboratorium toegezonden, alwaar het onderzoek wordt ingesteld, dan wel de deskundige wordt aangewezen, die het onderzoek zal verrichten. Bandoeng is geen geëigende plaats voor een kriminalistisch instituut, omdat aldaar wèl een technische, doch geen medische of juridische hoogeschool

88) H. MÜLLER, Val in dronkenschap of slag op het hoofd, N.I.P.G. 1932 IV.

aanwezig is. Eenvoudige laboratoria en photografische ateliers zijn aanwezig bij de afdeelingen centrale recherche van de algemeene politie op de hoofdplaatsen, terwijl ook de politieschool te Soekaboemi tracht in het belang van het onderwijs in de politiewetenschappen het noodzakelijke contact met de practijk te verkrijgen. Een leerzaam politiemuseum bezit het hoofdcommissariaat te Soerabaja, terwijl de politieschool te Soekaboemi een eenvoudigere verzameling bezit. De hier te lande aanwezige opsporingscentrales zijn reeds in het voorgaande besproken.

De vraag, welke wij thans met een zekeren, door de in 's Lands belang geboden bezuiniging ingegeven, schroom willen stellen is: hoe kan door herordening van datgene, wat aanwezig is, dus zonder belangrijke kostenvermeerdering een stap worden gedaan, welke een einde maakt aan een stilstand van jaren, waardoor het mogelijk zal worden den Indischen opsporingsdienst in de toekomst op wetenschappelijke en moderne leest te schoeien?

Wij meenen in het voorgaande te hebben aangetoond, dat de beantwoording van deze vraag mogelijk is, indien men de oplossing tracht te benaderen zooals BRASOL en A. NEVES dat gedaan hebben, n.l. langs den weg van samenwerking tusschen de medische en juridische faculteiten ten bate van het onderwijs en door deze belanghebbende instanties te prikkelen tot het zoeken van aanraking met de levende practijk. Door gezamenlijk overleg van den hoogleeraar in het strafrecht en zijn collega in de ziektekundige ontleedkunde en gerechtelijke geneeskunde te Batavia, zouden, zooals zulks in het buitenland op talrijke plaatsen geschiedde, reeds zeer bevredigende resultaten te bereiken zijn. Daartoe zou o.m. noodzakelijk zijn, ter contrôle van de prestaties van de Gouvernements- en particuliere artsen in het binnenland, dat *alle visa reperta* met bijbehoorende processtukken ter inzage werden gezonden aan de afdeelingen voor gerechtelijke geneeskunde te Batavia en Soerabaja. Vele vergissingen zouden hoogstwaarschijnlijk reeds door deze „administratieve" contrôle voorkòmen kunnen worden.

Hoe hoogst gevaarlijk voor de justiciabelen op dit gebied nog gehandeld wordt, willen wij demonstreeren aan een geval waarvan wij persoonlijk kennis namen. In het jaar 1924 was uit een *wadoek* van een vezelonderneming het lijk van een Javaanschen

smid, in dienst bij die onderneming, opgehaald. Het Inlandsch Bestuur constateerde in een rapport, dat uit de neusgaten bloed gestroomd was. Het geronnen bloed was nog zichtbaar. Op verschillende plaatsen van het lichaam waren wonden en wondjes aanwezig. De Gouvernements Indisch arts, in opdracht van den Assistent-Resident, voor onderzoek naar de onderneming gereden, zou volgens de verklaringen van de Javaansche bestuursambtenaren zich bepaald hebben tot het oplichten van de doek, welke over het lijk gespreid was en al dadelijk in staat zijn geweest te verklaren, dat deze wonden veroorzaakt waren door de visschen in de *wadoek*. Het onderdistrictshoofd schreef hierop een merkwaardig rapport van vier bladzijden. Op de eerste bladzijde verklaarde hij het wel aannemelijk te achten, dat de wonden op die wijze veroorzaakt zouden kunnen zijn; op de tweede werd medegedeeld, dat berichten waren binnengekomen, dat de Europeesche machinist der vezelfabriek den smid uit jaloezie vermoord zou hebben, aangezien deze te veel attenties voor zijn huishoudster getoond zou hebben. De derde bladzijde geeft een beschrijving van het laten leegloopen van de *wadoek* en de soorten waterdieren daarin aangetroffen, teneinde te onderzoeken of de wonden door hen zouden kunnen zijn veroorzaakt. Op de vierde bladzijde besloot hij met over te hellen naar de meening van den Indisch arts, alhoewel slechts „kleine dieren" van eenige centimeters grootte waren aangetroffen.

In 1928 kwam deze zaak door spionnenberichten van de veldpolitie wederom aan de orde. De administrateur van de onderneming verklaarde overtuigd te zijn van de schuld van zijn gewezen machinist, aangezien deze als hardhandig bekend stond en tenslotte ontslagen was wegens mishandeling van ondergeschikten. Door berichten van getuigen vatte de meening post, dat de smid 's avonds in het huis van den machinist zou zijn gewurgd en vervolgens met een hamer op het hoofd en de borst zou zijn geslagen. Tevergeefs werd naar een *visum repertum* van 1924 gezocht. Zulk een stuk was door bedoelden arts niet opgemaakt! Medio 1929 kwam een rechtercommissaris ter plaatse voor het verder onderzoek. Tijdens een onderhoud met hem gevoerd, bleek, dat de theorie: het slachtoffer is doodgeslagen met een hamer, nog niet was gecontroleerd door opgraving van het lijk te gelasten en de schedel te onderzoeken op afwijkingen veroorzaakt door

stomp geweld. Zulks geschiedde vervolgens, met het merkwaardige resultaat, dat geen enkele afwijking aan de schedel kon worden waargenomen! De verdachte machinist werd vrijgesproken van het hem ten laste gelegde.

Nu rijzen de volgende vragen.

Hoe lang heeft de verdachte in spanning moeten leven en welke nadeelen heeft hij van de zaak ondervonden (o.a. ontslag)? Hoeveel ambtenaren zijn met het onderzoek bezig geweest en hoeveel geld heeft het onderzoek gekost aan spionnenbelooningen uit de geheime politiefondsen? Wat kost een reis van een rechtercommissaris van eenige dagen aan 's Lands schatkist? Wat zijn de kosten van een behandeling voor den Raad van Justitie? Wanneer men deze vragen eens ernstig ging beantwoorden voor tal van strafzaken, dan zou men waarschijnlijk eerder geneigd zijn de zaak van de kriminalistiek te bevorderen. Juist in deze periode dient er naar gestreefd te worden, dat de versnipperde organen, welke wij bezitten, tot het maximum van doelmatigheid worden opgevoerd. Met eenvoudige administratieve voorschriften is reeds iets in deze richting te bereiken. Zoodra de toestanden weer beter worden zal datgene, wat „aangeslagen" is, zich ontwikkelen.

Uit een oogpunt van menschelijkheid is een primitieve opsporingsdienst niet te verdedigen. De financieele gevolgen van het oprichten en verder uitbouwen van laboratoria te Batavia en Soerabaja zouden voor een belangrijk deel bestreden kunnen worden door een gering bedrag van de zeer hooge, geheime politiefondsen (ƒ 750.000.— 's jaars) af te zonderen, door voor het uitbrengen van adviezen in civielrechterlijke zaken (b.v. aanwijzing van de brandoorzaak op verzoek van verzekeringsmaatschappijen) tarieven vast te stellen en door b.v. het personeel van de laboratoria en politie-ateliers der centrale recherche aan de gerechtelijk geneeskundige afdeelingen toe te voegen. De voortgezette opleiding van ambtenaren, die een kriminalistische taak hebben, zou door deze instituten kunnen worden gegeven, zooals in een ontwerp-cursus voor commissarissen door MÜLLER werd aangegeven. Tengevolge van de bezuiniging kon dit plan geen uitvoering vinden. Zou het niet mogelijk zijn het te Soerabaja aanwezige personeel in de avonduren deze cursus te laten doormaken en het personeel van de recherche aanwezig te laten zijn bij gerechtelijke secties? Zou

dit mutatis mutandis ook niet gaan voor het te Bandoeng geplaatste personeel?

Wanneer wij er in geslaagd zijn, de overtuiging te doen veldwinnen, dat de kriminalistiek meer waardeering en aandacht verdient dan haar tot dusverre door Nederlandsche geleerden werd geschonken en dat de stichting van wetenschappelijke organen een levend vraagstuk is, bij de oplossing waarvan iedere staatsburger op een zeker oogenblik belang kan hebben, dan meenen wij ons doel met dit opstel te hebben bereikt.

„C'est l'oeuvre de demain. Et c'est une chose trop nécessaire „et trop raisonable pour qu'elle ne soit pas, malgré les difficultés „budgétaires, rapidement réalisée" [1]).

Soerabaja, Maart 1933.

---

1) E. LOCARD, Le crime et les criminels (1925) blz. 275.

De bevolkingsgroepen in het Nederlandsch-Indische recht

door

Mr. W. F. Prins.

De juist uitgekomen Nederlandsche jurist, die, te Batavia op den Pasar Gambir in een der restaurants gezeten, de bezoekers tracht in te deelen in de drie hem bekende groepen van Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen, heeft zeker meer kans onjuiste gissingen te maken dan zijn in Europa gebleven collega, die in een internationale badplaats weddenschappen afsluit op de nationaliteit der gasten.

Zelfs in eene Britsche kolonie, waar de in het moederland geborene zich in splendid isolation verschanst, komt eene talrijke schare van Eurasians (gemengdbloedigen) hem herinneren aan het feit, dat eene koloniale samenleving slechts in haar allereerste stadium het beeld van twee of meer scherp onderscheiden bevolkingsgroepen vertoont.

Deed eenerzijds de prediking van het Christendom reeds bij het eerste contact tusschen Oost en West eene klasse van Oosterlingen ontstaan, die zich nauwer dan de onchristenen aan de Europeanen verbonden achtte, aan den anderen kant leidde het gebrek aan Europeesche vrouwen vanzelfsprekend tot vermenging met de inboorlingen en al naarmate de Europeesche samenleving daardoor gekleurde elementen assumeerde en de gekerstende Oosterlingen de kleederdracht van den vreemdeling overnamen vervaagde de scheiding tusschen Oost en West.

De wetgever, die de rechtsbetrekkingen tusschen de in hare uitersten zoo verschillende natiën der Indische samenleving krijgt te regelen, ziet zich dan ook voor de moeilijkheid geplaatst om bruikbare criteria te vinden, waarnaar zal worden beslist tot welke dier natiën elk individu behoort en in het besef van de

ontoereikendheid der door hemzelf geformuleerde onderscheidingen legde de moederlandsche wetgever aan den Indischen den plicht op om een ieder in de gelegenheid te stellen door den rechter te doen uitmaken tot welke categorie dier bevolking hij behoort, een plicht, welke tot nog toe niet is vervuld.

De maatstaven, die de huidige staatsregeling aanlegt, zijn vele: nationaliteit, herkomst, in het vaderland geldend familierecht en afstamming.

Huidskleur en godsdienst ontbreken en terecht. Allerlei schakeeringen op het gebied van den godsdienst vindt men onder de Chineezen, die toch een eigen duidelijk onderscheiden natie vormen, alle variaties in gelaatskleur onder de Nederlanders. Uit de kinderen van Nederlanders en Inlandsche vrouwen is voor het grootste deel de groep der aan het voor Europeanen geldende recht onderworpenen ontstaan, wier bloed niet onvermengd Europeesch is en die men in den regel als Indo-Europeanen aanduidt [1]). Deze „Indische menschen", zooals zij zichzelven meestal noemen, vormen geen eigen klasse of stand, in uiterlijk en levenswijze vertoonen zij alle schakeeringen van zuiver Europeesch tot bijna volkomen Inlandsch [2]). Terwijl hun onderste laag zich aan den zelfkant der Inlandsche samenleving beweegt, vaak als parasieten (boeaja's), zijn de meest gegoeden en ontwikkelden veelal niet van de uit het moederland afkomstigen te onderscheiden. Een eigen stand vormt alleen de middengroep der Indische klerken, doch ook hier heeft de uitbreiding van het onderwijs de grenzen doen vervagen. Zoo goed als zij aan den eenen kant vele zonen uit den klerkenstand den toegang tot het officiers- of het bestuurscorps opende, schiep zij op hun eigen terrein, de ondergeschikte betrekkingen op de Landskantoren de

1) Dat deze benaming zou zijn voortgesproten uit een verkeerd begrip van de samenvoeging der woorden Indo en Europeesch in den naam Indo-Europeesch verbond, zooals Dr. Koks beweert (De Indo. Amsterdam 1931) is phantasie. Reeds dertig jaar vóór de oprichting dezer vereeniging had deze term den ouderen van „Inlandsche kinderen" verdrongen. De definitie van dezen schrijver, die onder Indo's ook in Indië geborenen van ongemengd Europeeschen bloede verstaat, stemt niet overeen met het spraakgebruik (p. 134 e. v.).

2) Is hun levenswijze volkomen Inlandsch, m.a.w. hebben zij zich in de inheemsche bevolking opgelost, dan hebben zij ook rechtens den staat van Inlander verkregen.

steeds scherpere concurrentie van de abituriënten der Hollandsch-Inlandsche school, zoodat men thans naar een specifiek Indo-Europeesch beroep zoekende niet veel anders vindt dan een drietal bij uitstek vrouwelijke beroepen, in den regel aangeduid met de woorden: „handel in Inlandsche kruiden", „bloemenhandel" en „levert eten buitenshuis".

Het is de alomtegenwoordigheid der Europeesche kleurlingen die iedere categoriseering der Indische maatschappij naar het uiterlijk à priori onmogelijk maakt en zelfs indien onze toeschouwer Batavia verwisselde met het om zijn „pigmenvreterij" beruchte Medan [1]), zou hij, op het befaamde „platje" van Hotel De Boer gezeten, tot de ontdekking komen, dat ook daar de bezoekers niet naar hun ras, doch naar hun maatschappelijke positie zijn gegroepeerd.

Een beeld te geven van de wijze, waarop de verschuiving der grenzen tusschen de verschillende bevolkingsgroepen in den loop der tijden tot uitdrukking is gekomen in de Indische Wetgeving is het doel der volgende bladzijden.

Reeds vóór de komst der Hollanders in den Archipel had de geloofsijver der Portugeezen op de plaatsen hunner vestiging het aanzijn geschonken aan eene talrijke klasse van op de grens tusschen Oost en West levende „zwarte Portugeezen", Christen-Inlanders, die daar, waar de Compagnie blijvend haren invloed deed gevoelen, alras den godsdienst der nieuwe heerschers overnamen, doch hun Portugeesch patois behielden evenals de welluidende namen, waarop hunne nakomelingen zich eenmaal zouden beroepen ten bewijze van hunne afstamming van de conquistadores.

Kerstening was niet in de eerste plaats het oogmerk der Compagnie, zoodat er voor haar geen reden bestond om zich met de talrijke Inlandsche Christenen buiten haar eigenlijk gebied te bemoeien, doch in de nabijheid harer kantoren waren de Christenen haar welkom als kern eener tusschen haarzelve en de inheemsche bevolking staande klasse van geprivilegiëerde Oosterlingen, die

1) Hierover kwamen nog in 1932 in de pers klachten tot uiting, welke echter berustten op eene in de koloniale samenleving zeer gewone verwarring van ras- met standsverschil. Men zie de „Sumatra Post" van 9 September 1932.

de bewezen gunst met militairen bijstand zouden vergoeden. Met dat doel werd de vestiging bevorderd van Oosterlingen, die, vreemd aan de eigenlijke Inlanders, in de O. I. C. allereerst hare beschermster zagen, zooals vrijgelaten slaven, „Portugeezen" uit Voor-Indië, Bengaleezen, Papangers van de Philippijnen en lokte men Maleiers naar Java, Amboineezen naar Ternate en Ternatanen naar Amboina. Naarmate hun militaire hulp op den duur minder gewaardeerd werd, namen ook de gunsten der O. I. C. af, zoodat deze compagniesburgers tenslotte bijna overal zijn opgegaan in de inheemsche bevolking, behalve in Amboina, Menado en Timor, waar het verschil tusschen „Inlandsche burgers" en „negorijlieden" tot op den huidigen dag is blijven voortleven [1]).

Tusschen Christen- en on-Christen-Oosterlingen als zoodanig werd daarentegen niet meer verschil gemaakt dan noodwendig uit hun godsdienst voortvloeide (huwelijks- en erfrecht, openbare uitoefening van den godsdienst) [2]). Wel schijnt men aanvankelijk de Oostersche Christenen te hebben willen opnemen in de Europeesche samenleving, getuige het van 1643 dateerende gebod om „haerselven oock uyterlyck in hare habyten (te) confirmeeren naer de maniere van de Nederlanders", doch verder dan dezen bezwaarlijk te handhaven maatregel is het niet gekomen, al is wel eens een Europeesch opgevoed Christen-Oosterling er in geslaagd eene aan die der Hollanders gelijkstandige positie te verwerven, zooals de bekende patriot Ondaatje, de zoon van een Malabaarsch predikant, die het in de Bataafsche Republiek zelfs bracht tot het lidmaatschap van het comité tot de zaken van den Oost-Indischen Handel en Bezittingen, dat het dagelijksch bewind der O. I. C. verving.

Tengevolge van het verbod van huwelijken van Christenen met on-Christenen, stond het connubium met Europeanen alleen den Christenen onder de Oosterlingen open, doch waar sinds 1617 aan Europeanen, die met eene „swartinne" gehuwd waren den terugkeer naar Europa was ontzegd, zullen de meesten wel niet

1) Zie b.v. in den oorspronkelijken tekst van artikel 19 der ordonnantie op de inkomstenbelasting (S. 1921 no. 312) de vrijstelling der Inlandsche burgers op Ambon en de Oeliassers, die in 1922 is afgeschaft.

2) Zie hieromtrent het academisch proefschrift van Mr. F. C. HEKMEYER. De Rechtstoestand der Inlandsche Christenen in Nederlandsch-Indië. Utrecht 1892.

veel voor een gemengd huwelijk gevoeld hebben [1]), al behoeft men niet veel van het Indië dier dagen af te weten om te begrijpen, dat deze bepaling niet „zonder oogluiking of aanzien des persoons" is toegepast. De buiten echt bij eene Inlandsche vrouw verwekte kinderen werden echter veelal door de moeder aan den vader afgestaan en door dezen als Christenen in de Europeesche maatschappij opgevoed.

Waar de Heeren XVII echter in het algemeen den in Indië geborenen al niet gunstig gezind waren — ook op dezen regel bestonden uitzonderingen, zooals blijkt uit de benoeming van Van der Parra, die Europa nog nimmer gezien had, tot Gouverneur-Generaal — ligt het voor de hand, dat het den uit gemengde huwelijken voortspruitende Mixtischen burgers veelal zwaar viel hunne gelijkstandigheid met de Hollanders tot gelding te brengen. Vermengden zij zich weer met Europeërs, dan viel hunnen nakomelingen, die al naarmate zij meer Europeesch bloed bezaten ook wel als Castiezen, Poestiezen en Christiezen werden aangeduid, den toegang tot de Europeesche maatschappij weer gemakkelijker. Behalve door het repatriëeringsverbod werden de Mixtiezen nog op één punt uitdrukkelijk bij de Europeërs ten achter gesteld, de bepalingen omtrent pensioenen en onderstanden waren voor hen n.l. ongunstiger dan voor dezen.

Ontbrak het hun aan de middelen om hunne afstamming te doen vergeten, dan vonden zij hun plaats onder de Oostersche Christenen, hetgeen te Batavia beteekende, dat zij zich aansloten bij die gemeenschap, die zich verzamelde rond de afstammelingen der uit Voor-Indië geïmporteerde „zwarte Portugeezen", naar het groote aantal vrijgelaten (merdeheka) slaven onder hen Mardijkers genoemd. Deze „Portugeezen" vormden tot in de tweede helft der 18e eeuw te Batavia een niet onaanzienlijke bevolkingsgroep, doch met de Compagnie zijn zij van Java verdwenen, behalve in de moeilijk bereikbare kampoeng Toegoe, nabij Priok, waar nog een halve eeuw lang de door de mannen gedragen kuitbroek met gespen getuigt van een in een vorig tijdperk verbroken contact met de Europeesche samenleving. Het „Portugeesch" heeft zich hier nog zeer lang gehandhaafd, doch behalve door hun godsdienst

1) Zie DE HAAN. Oud Batavia, Deel I, Hoofdstuk XII, Mixtiezen en Mardijkers.

en hun taal zijn de Toegoeneezen thans in niets meer van andere Inlanders te onderscheiden. Het Reglement voor de Bataviasche schutterij van 1832 [1]) kent den Mardijker — eenmaal een gewaardeerd bewaarder van rust en orde — niet meer bij name. Hun meest Aziatische laag vindt men terug in het in 1862 ontbonden bataljon Papangers, samengesteld uit „vrijgelaten slaven, Maleiers, Mooren, Bengaleezen en hunne afstammelingen".

De anderen hebben blijkens tal van Portugeesche en Mardijker namen hun plaats gevonden in de lagere regionen der Indo-Europeesche samenleving — nog jarenlang Portugeezen genoemd — waarin men herhaaldelijk door zeer sterk gepigmenteerde typen herinnerd wordt aan het feit, dat de Mardijker veel donkerder was dan de bewoners van Java.

In denzelfden tijd waarin het verval van den Mardijker begint, ontstaat tusschen Batavia en Buitenzorg de tweede Inlandsche Christengemeente op Java die nog uit den Compagniestijd dateert. In beschaving staan de afstammelingen der van Bali en Makassar afkomstige slaven, aan wie Cornelis Chastelein bij testament van 13 Maart 1714 zijn particulier land Depok vermaakte, mits zij het Christendom omhelsden, hooger dan de Toegoeneezen.

De bepalingen van Chastelein's testament, dat, na zijn overlijden, den 14en Juli 1714 door de Overheid werd bekrachtigd, vormen nog thans de puriteinsche grondwet van Depok.

Van hunne Inlandsche omgeving gescheiden door hun belijdenis, te ver verwijderd van Batavia om met den zelfkant der Europeesche maatschappij te versmelten en door hun grondbezit voor pauperisme behoed, zijn de Depokkers niet beroerd door de invloeden, die het bestaan van den Mardijker bedreigden en tot op den huidigen dag genieten zij eene reputatie van soliditeit, die o.m. tot uiting komt in de advertenties, waarbij „een onbemiddeld (!) Indisch of Depoksch meisje" als kinderjuffrouw wordt gezocht.

Geheel anders dan op Java was de toestand in die gebieden, waar het Christendom onder de Inlanders talrijke aanhangers vond, zooals op Ambon, Timor en Minahassa. Hier vormden de

1) S. 1832 no. 1. Alleen die Staatsbladen, welke niet zijn opgenomen in de bekende verzamelingen van wetten, zijn in de noten vermeld.

Inlandsche Christenen geen afgescheiden groep, doch hebben zij zich op vrij groote schaal met Europeanen vermengd. In het belangrijke Ambon, waar tengevolge van de plaatselijke gesteldheid de voor alle Christenen verbindende voorschriften van het Oud-Hollandsche recht omtrent het sluiten van huwelijken bezwaarlijk konden worden nageleefd, vinden wij zelfs een begin van specifiek Inlandsch Christenrecht in het Reglement van 23 Mei 1651 „weegens den doop en voornamentlijk het contracteeren van huwelijken onder de Inlandsche Christenen", dat ook bij gemengde huwelijken van toepassing werd geacht.

In het in 1818 door Commissarissen-Generaal, behoudens nadere koninklijke goedkeuring — die nimmer is afgekomen — afgekondigd Reglement op het Beleid van de Regering, het Justitiewezen, de Culture en den Handel in 's Lands Aziatische Bezittingen [1]), dat tot 1854 aan alle volgende reglementen tot voorbeeld heeft gediend, zal men eene indeeling der bevolking in verschillende groepen tevergeefs zoeken.

Blijkbaar achtte men de tegenstelling tusschen „de Europeesche of van Europeërs afkomstige inwoners", voor wie volgens artikel 102 in de eerste plaats behoefte bestond aan de instelling van een burgerlijken stand en de Inlandsche bevolking zoo vanzelfsprekend, dat alleen twijfel overbleef omtrent de positie der „niet tot de Europeërs behoorende vreemden", die zooveel mogelijk onder het „beheer" van hun eigen hoofden werden gelaten (artikel 96).

Echter, zoo duidelijk was het onderscheid niet; het feit, dat de grens tusschen Europeanen en Inlanders niet samenviel met die tusschen Christenen en on-Christenen, gaf alras aanleiding tot moeilijkheden.

Bij de reorganisatie van het rechtswezen op Java was een uitdrukkelijke verklaring omtrent de rechtspositie der Inlandsche Christenen achterwege gebleven, doch het feit, dat de landraden kennelijk bestemd waren om recht te spreken volgens „de civiele wetten en gewoonten der Mohamedanen" [2]) noopte het Hoog-

1) S. 1818 no. 87.
2) Zie S. 1819 no. 24 en. S. 1824 no. 4. Vgl. op dit punt art. 7 R. O., dat tot 1891 de aanwezigheid van den Mohammedaanschen adviseur ook eischte, wanneer de gedaagde een Christen-Inlander was.

gerechtshof tot de Beslissing, dat een Depokker niet voor den landraad, doch voor den raad van justitie behoorde te verschijnen [1]).

Dat men er overigens niet aan dacht de Inlandsche Christenen jure publico als Europeanen te behandelen, blijkt voldoende duidelijk uit de bestuursreglementen voor Amboina en Menado [2]). Hier verschenen de Inlandsche Christenen ook voor de landraden in tegenstelling tot de afstammelingen van Europeanen, hoewel zij met hen maatschappelijk één groep uitmaakten.

Het toe te passen privaatrecht was voor alle Christenen hetzelfde, nl. het Oud-Hollandsch recht, waaraan — op papier — alle Compagniesonderdanen onderworpen geweest waren en in een tweetal wetgevende maatregelen van 1828 treft men dan ook de oude onderscheiding in Christenen en on-Christenen nog aan nl. in de resolutie betreffende de gevolgen van acceptatiën en schuldbekentenissen „voortspruitende uit wezenlijke handelstransactiën van Christenen met onchristenen" [3]) en in het Reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand voor Christenen en Joden [4]), waarvan de naleving evenwel reeds bij resolutie van 6 Januari 1829 No. 20 voor diegenen in de residentie Amboina, die geen deel uitmaakten van de Nederlandsche kerk, op grond van practische bezwaren „bij wijze van provisioneele vergunning" facultatief moest worden gesteld. De door dit reglement opgelegde verplichtingen bleken echter voor de Inlandsche Christenen zoo bezwarend, dat in 1835 aan alle Inlandsche Christenen buiten Java en Madoera werd toegestaan zich desgewenscht te blijven gedragen naar de vóór 1828 geldende voorschriften en in 1840 keerde men tenslotte ook voor Toegoe en Depok tot den vroegeren toestand weer [5]). In Amboina ging men zelfs zoover de vrijstelling ook van toepassing te achten op gemengde huwelijken en werd de vraag of men zich al dan niet aan het Reglement van 1828 onderwierp een questie van standing [6]).

---

1) Arrest van 23 October 1839.
2) S. 1824 no. 19a en 28a.
3) S. 1828 no. 61.
4) S. 1828 no. 50.
5) S. 1829 no. 93; 1835 no. 43 en 1840 no. 2.
6) Zie het praeadvies van Mr. L.W.C. VAN DEN BERG in de Handelingen der N. I. Juristenvereeniging van 1887 p. 7 (Batavia 1887).

Stonden de Inlandsche Christenen dus, wat het privaatrecht aangaat, gelijk met Europeanen, jure publico had men tusschen hen en de overige Inlanders nimmer principieel verschil gemaakt. Daar echter de ordonnantie op het recht van successie en van overgang [1]) uitdrukkelijk naast eene categorie van Europeanen en hunne afstammelingen eene groep van „met hen gelijkgestelden" onderscheidde, rees de vraag of hier wellicht gedoeld werd op de privaatrechtelijk „gelijkgestelde", Inlandsche Christenen.

In hare algemeenheid werd deze vraag door de regeering ontkennend beantwoord. „Inlandsche Christenen, in den geheelen, Indischen Archipel aanwezig, zonder vermenging van bloed in hunnen oorspronkelijken staat zijn gebleven en slechts door hunne inwijding in het Christendom van hunne landgenooten zijn onderscheiden geworden" behoorden er niet toe [2]). De strekking van deze beslissing is duidelijk, al zal hare toepassing wel eens tot verschil van meening hebben geleid. De maatschappelijke positie bepaalt, of een inheemsch Christen al dan niet tot de met Europeanen gelijkgestelden behoort. „Een Christen", want voor anderen zal het verbod om zich in het openbaar te vertoonen in een andere kleederdracht dan die van de eigen natie — in de practijk opgevat als stond er eigen religie, zoodat b.v. een Mohammedaansch Chinees de kleederdracht der Inlanders kon overnemen — wel steeds een bezwaar tegen assimilatie geweest zijn [3]).

De woorden „zonder vermenging van bloed" wijzen er op, dat de regeering bij hare negatieve omschrijving van het begrip „gelijkgestelden" in de eerste plaats dacht aan de door Europeanen verwekte kinderen, die niet reeds als wettige afstammelingen van Europeanen den staat huns vaders voerden, hetgeen volkomen aansloot bij de politiek van Van den Bosch, die verschillende maatregelen heeft genomen om deze, vooral op de hoofdplaatsen, talrijke Christenen van gemengden bloede een plaats in de Europeesche maatschappij te bezorgen.

Zoo gelastte hij den ambtenaren van den burgerlijken stand om in de registers van geboorten de kinderen in te schrijven, welke

1) S. 1836 no. 17.
2) Beslissing van 17 Juli 1838 no. 28.
3) Dit verbod treft men nog aan in de met Januari 1918 afgeschafte Algemeene Politiestrafreglementen van 1872 (S. 110 en 111).

door Christenen werden aangegeven, onverschillig of zij zich al dan niet als de vader bekend maakten, mits zij de verplichting op zich namen het kind te verzorgen en in den Christelijken godsdienst op te voeden en de moeder hierin toestemde [1]), terwijl de door Europeanen bij Inlandsche vrouwen verwekte kinderen waarover geen Christen zich ontfermde, zoodat zij ten laste van de Inlandsche bevolking in de kampoengs rondzwierven, bij aantreffen, zoo de moeder zich daartegen niet verzette, moesten worden opgezonden naar Semarang, waar zij op 's Lands kosten zouden worden opgevoed.

De jongens moesten — krachtens eene trouvaille van 1842 — zoo zij op hun achttiende jaar nog geen middelen van bestaan hadden gevonden, soldaat worden, een maatregel, waarover zij zich moeilijk konden beklagen, want waar degenen, die geene opvoeding in Europa hadden genoten, sinds de instelling eener klasse van gequalificeerde ambtenaren in 1825 [2]), in het ambtelijke niet verder konden komen dan tot den rang van commies, bood het leger, waar men — althans beneden den hoofdofficiersrang — geen bezwaar had tegen de promotie van „Inlandsche kinderen", zooals men destijds de Indo-Europeanen noemde, voor hen nog de beste kansen.

Men vraagt zich overigens af, welken zin het had de gemengdbloedige kinderen van Europeanen met alle geweld aan den kampoeng te ontrukken, waar de regeering zoo weinig blijken gaf van ingenomenheid met het „Inlandsche kind". Want zelfs de nederigsten onder hen, de klerken, door DE WAAL [3]), die hen prijst als ijverig, ordelijk en netjes, „Portugeezen" genoemd, die naar het ambt van commies niet taalden en zich tot den lichtsten schrijfarbeid beperkten, hadden nog hun grief. Krachtens art. 16 van het pensioenreglement konden zij, die niet het „radicaal" van Indisch ambtenaar bezaten, — d.w.z. zij, die niet waren uitgezonden —, slechts de helft van het normale pensioen erlangen, hoewel zij op denzelfden voet als de overige ambtenaren voor het pensioenfonds moesten contribueeren. Dit was, ondanks hun weinige be-

1) S. 1830 no. 31. Vgl. de bij S. 1896 no. 115 gewijzigde tekst van art. 275 sub 2°. B.W., die uit hetzelfde raciaal schaamtegevoel voortspruit.
2) K.B. van 4 Maart 1825 S. 119; zie de artt. 10 en 11.
3) E. DE WAAL. Onze Indische Financiën, deel I, p. 147.

hoeften, zelfs den „stillen" Portugeezen te kras, zoodat zij opgewonden deelnamen aan de beweging, die tot het Indisch adres van 1848 — waarover later — leidde en met succes, want het odieuse artikel 16 werd in 1849 ingetrokken.

Bij de invoering der met 1 Mei 1848 in werking getreden codificatie [1]) is voor de eerste maal gepoogd om te geraken tot eene juridische omlijning der verschillende bevolkingsgroepen, doch in feite is alles bij het oude gelaten. De Algemeene Bepalingen van Wetgeving voor Nederlandsch-Indië onderscheiden vier groepen: Europeanen, met hen gelijkgestelden, Inlanders en met dezen gelijkgestelden. Daar tusschen Europeanen en de met hen gelijkgestelden echter geen enkel verschil werd gemaakt, bedroeg het aantal groepen in werkelijkheid slechts drie. *Alle* Christenen behoorden tot de tweede groep, „de Arabieren, Mooren, Chineezen en alle *anderen* die Mohammedanen of Heidenen zijn" tot de vierde (artt. 7 en 8). Dat men onder de Christenen speciaal die, welke tot de Inlandsche bevolking behoorden, vermeldde en de Arabieren, Mooren en Chineezen afzonderlijk noemde, is te verklaren uit het feit, dat onder deze laatste natiën destijds geen Christenen voorkwamen, doch had geenszins de strekking om hen, zoo zij Christen mochten worden, van de gelijkstelling met Europeanen uit te sluiten. De woorden „alle" en „andere" laten op dit punt geen twijfel over.

Intusschen was deze groepeering voor de practijk onaanvaardbaar. De Inlandsche Christenen toch zouden hierdoor onderworpen worden aan een privaatrecht — want daaraan werd bij de onderscheiding in de eerste plaats gedacht — dat niet paste bij den trap van ontwikkeling van de meesten hunner. Vandaar dat de Gouverneur-Generaal van de hem verleende bevoegdheid om de gelijkstelling te hunnen aanzien tijdelijk op te schorten onmiddellijk een zoo ruim mogelijk gebruik maakte door bij art. 3 der Invoeringsbepalingen vast te stellen, dat zij „voorloopig" zouden blijven in hunnen tegenwoordigen toestand, niet alleen voorzoover betreft het burgerlijk en handelsrecht, doch ook ten aanzien van „de strafwetgeving en de regtsbedeeling in het algemeen", met dien gevolge, dat zij, voorzoover „thans" met Inlanders ge-

1) Publicatie van 30 April 1847, S. no. 23.

lijkgesteld ook onderworpen zouden zijn aan de in de nieuwe wetgeving omtrent Inlanders te maken bepalingen. Daar echter niet werd uitgemaakt in hoeverre zij „thans" (1 Mei 1848) met Inlanders gelijkstonden, bleef de feitelijke positie beslissend. Alleen was nu uitdrukkelijk vastgelegd, dat de doop op zichzelf geen verandering van landaard medebracht.

De op den voet van S. 1830 No. 31 in de registers van den burgerlijken stand ingeschreven natuurlijke kinderen werden geacht tot de Europeesche bevolking te behooren, doch gehuwden zouden deze inschrijving in den vervolge alleen kunnen verlangen, voorzoover de kinderen, met wier opvoeding zij zich wenschten te belasten, vóór het huwelijk geboren waren (art. 61 Inv.).

Het Reglement op den Burgerlijken Stand van 1849, dat gebaseerd was op de thans voor het privaatrecht aanvaarde onderscheiding tusschen Europeanen en Inlanders en derhalve uitsluitend gold voor de Europeesche en daarmede gelijkgestelde bevolking, bracht hierin voorloopig geen verandering (art. 85), doch opende integendeel nog wijder den toegang tot de groep der Eupeanen, zij het langs een achterdeur.

Aangenomen werd nl., dat het den Inlandschen Christenen voorbehouden recht om zich aan de bepalingen van het Reglement van 1828 te onderwerpen ook onder vigueur van het nieuwe Reglement onverkort bleef voortleven. Op Ambon bevond zich dientengevolge een vrij groot aantal kinderen van Inlandsche Christenen, die bij twijfel omtrent hun landaard als geboorteacte een uittreksel uit de registers van geboorten van Europeanen en met hen gelijkgestelden konden overleggen, hetgeen, daar uit deze acte omtrent den landaard der ouders niet blijkt, in den regel voldoende bewijs geacht werd, zoo niet van hunne afstamming van Europeanen dan toch van hunne „gelijkstandigheid".

Volgens Van Hoevell zouden nog geen zestig van de 1189 Mestiezen, die luidend het Koloniaal verslag over 1872 in Amboina (met uitzondering van Banda) waren geteld, hunne Europeesche afstamming langs wettigen weg kunnen bewijzen [1]). De rest ontleende zijne pretenties uitsluitend aan de registers van den burgerlijken stand. Intusschen ging het niet aan bezwaren tegen

1) Van Hoëvell. Ambon en meer bepaaldelijk de Oeliassers. Dordrecht 1875, p. 48.

deze practijk te maken nu men, door de bepaling van artikel 61 Inv., allen Christenen de bevoegdheid had verleend om ieder willekeurig natuurlijk kind den staat van Europeaan te bezorgen [1]).

Na de afschaffing van de quasi-adoptie in 1867 [2]) bestond er echter alle reden om ook den Inlandschen Christenen de gelegenheid tot verduistering van landaard te ontnemen.

Het heeft echter tot 1907 geduurd eer art. 40 Regl. B. S. werd aangevuld met eene bepaling, die den ambtenaar van den burgerlijken stand de verplichting oplegt om van het feit, dat de ouders van een ingeschreven kind Christen-Inlanders zijn, in de acte melding te maken. Sinds de invoering eener regeling omtrent de algeheele onderwerping aan het Europeesch privaatrecht geldt eene soortgelijke bepaling ten aanzien van de geboorte-acten van kinderen, wier ouders zich aan dit recht hebben onderworpen.

Omtrent de gemengde huwelijken [3]) bepaalt art. 15 Inv. dat zij zijn toegelaten mits de niet-Europeesche partij zich vooraf onderwerpe aan de geheele voor Europeanen geldende wetgeving inzake het burgerlijk handelsrecht. Op andere dan Europeesche wijze kon dus geen gemengd huwelijk tot stand komen, zoodat de Indo-Europeesche vrouwen, die op Oostersche wijze een huwelijk aangingen met vermogende Arabieren of Chineezen, voor wie eene volledige onderwerping aan het Europeesche privaatrecht even groote bezwaren opleverde als vroeger de overgang tot het Christendom, rechtens niet anders waren dan concubinen. In de Groote Oost, waar het onderscheid tusschen Mestiezen en Inlandsche Christenen veel minder scherp aan den dag trad dan op Java, werden wel huwelijken gesloten tusschen Europeesche vrouwen en Inlandsche Christenen, voor wie eene onderwerping aan het Europeesch privaatrecht minder bezwaarlijk was, doch de meeningsverschillen, waartoe een dergelijk geval reeds in 1851 aanleiding bleek te geven, leidden er toe om juist voor de Molukken, waartoe in dien tijd ook Manado gerekend wordt, art. 15 Inv. en Ov. bui-

1) Dat het geheele systeem herhaaldelijk aanleiding geeft tot verwarring blijkt wel uit het groote aantal verzoeken om gelijkstelling, dat overbodig verklaard wordt, daar requestrant den staat van Europeanen reeds op grond van art. 61 Inv. bezit.

2) S. 1867 no. 3.

3) Hierover raadplege men het reeds genoemd prae-advies van Mr. L.W.C. VAN DEN BERG.

ten werking te stellen door een speciaal Reglement op de huwelijken van Inlandsche Christenen in de Molukken, zoo onderling als met Europeanen en derzelver afstammelingen, dat in 1874 mede van toepassing werd verklaard op Timor [1]). Volgens de artikelen 12 en 13 van dit reglement behoort het gemengde huwelijk te worden gesloten op de voor den man verbindende wijze en wordt de vrouw „door het huwelijk" onderworpen aan hetzelfde privaatrecht als de man. Dientengevolge is het herhaaldelijk voorgekomen, dat vrouwen, die voor zichzelf en hare kinderen prijs stelden op het behoud van den staat van Europeesch of Inlandsch burgeres, het concubinaat boven het huwelijk verkozen.

Het op 1 Mei 1855 in werking getreden Regeeringsreglement van 1854 bevat niet, zooals de Algemeene Bepalingen, eene uitdrukkelijke onderscheiding in hoofdgroepen. Art. 109 stelt slechts vast wie met een der beide hoofdgroepen van Europeanen en Inlanders gelijk zijn gesteld en neemt daarvoor de omschrijving der artikelen 7 en 8 A. B. bijna woordelijk over. De eenige belangrijke afwijking betreft de Inlandsche Christenen, wier toestand tengevolge van art. 10 Inv. was verkeerd in het tegendeel van wat art. 7 A. B. zou doen vermoeden. Voor eene algemeene gelijkstelling behoudens nadere uitzonderingen bleek de Tweede Kamer niets te voelen. De tekst van art. 7 A. B. had reeds aanleiding gegeven tot wanbegrippen en nu op Java de zending vorderingen maakte, zoodat de driehonderd Depokkers en Toegoeneezen niet meer de eenige Inlandsche Christenen op dit eiland waren, nam de kans op herhaling van moeilijkheden, zooals zich reeds hadden voorgedaan, toe.

In Oost-Java had nl. een tweetal politiek geenszins betrouwbare Mestiezen Christengemeenten gesticht te Ngoro (reg. Modjokerto) en op het land Sidokare, waarvan met name de eerste door hare zonderlinge gedragingen aanstoot gaf. Uit Ngoro stamde het meerendeel der Inlandsche Christenen in het Soerabaiasche, waar enkelen hunner blijkens het koloniaal verslag over 1849 [1]) op grond van hunne gelijkstelling met Europeanen weigerden heerendienst te verrichten, waarbij zij overigens niet volhardden toen hun onder het oog werd gebracht, dat zij in die opvatting ook

1) S. 1861 no. 381 en 1874 no. 63.
2) p. 78.

hunne sawahs zouden moeten derven. Tengevolge van den aandrang der Kamer liet de regeering haar oorspronkelijk voorstel, waarbij de formuleering der A. B. werd gevolgd, varen voor het meer bij den feitelijken toestand aansluitende stelsel, dat werd neergelegd in het vierde en vijfde lid van art. 109 R. R.

De Inlandsche Christenen *bleven* in denzelfden toestand als de overige Inlanders, doch aan den Gouverneur-Generaal werd de bevoegdheid verleend om, in overeenstemming met den Raad van Indië, uitzonderingen te maken op de in art. 109 gestelde regels.

Het woord *blijven* schiep reeds aanstonds twijfel aan de positie der inheemsche Christenen, die op 1 Mei 1855 niet, krachtens art. 10 Inv., in denzelfden toestand verkeerden als de overige Inlanders. Waar eene definitie van het begrip Inlander niet was gegeven, konden zij met recht betoogen nog steeds den staat van met Europeanen gelijkgestelden te voeren.

Daar komt nog bij, dat ook de regeering zich niet altijd bewust bleek van het feit, dat art. 109 R. R. geheel algemeen luidde en niet, zooals art. 6 e.v. A. B. in de eerste plaats betrekking had op het privaatrecht. Zoo achtte men het bij de invoering van het Wetboek van Strafrecht voor Inlanders in 1872 [1]) noodig uitdrukkelijk te bepalen, dat ook de Inlandsche Christenen hieraan onderworpen waren, hoewel art. 109 R. R. op dit punt toch duidelijk genoeg was. De verwarring werd nog verergerd door de opvatting van het Hooggerechtshof, dat het bewijs van den landaard in het publieke recht niet behoefde te worden geleverd door de zelfde bewijsmiddelen als in het privaatrecht, doch dat de uiterlijke staat in deze besliste [2]). Zelfs de bewering, dat een gedaagde de zoon was van een Inlander, meende het hoogste rechtscollege te kunnen negeeren op grond van het feit, dat deze zoon algemeen als Europeaan werd beschouwd.

Dientengevolge verkeerden vele Amboineezen en Manadoneezen, alsmede de door hun vader niet erkende kinderen van Europeesche vrouwen, voorzoover zij zich niet konden beroepen op art. 61 Inv. doch overigens als Europeaan waren opgevoed in de wonderlijke positie van privaatrechtelijk Inlander en jure publico

1) S. 1872 no. 85.
2) Deze leer is nadrukkelijk uitgesproken in een tweetal arresten van 28 October 1879 en 17 Augustus 1887.
(Het regt in Indië deel XXXIII p. 316 en deel XLX p. 260).

Europeaan te zijn. Het omgekeerde geval deed zich met name in Manado voor, waar verschillende Inlandsche ambtenaren op grond van den Europeeschen landaard hunner moeder in de registers van den burgerlijken stand waren ingeschreven [1]). Sinds 1871 is de bevoegdheid van art. 109 lid 5, die in de eerste plaats bedoeld was als rechtsgrond voor uitzonderingsmaatregelen ten behoeve van zekere groepen van Inlandsche Christenen, in steeds toenemende mate gehanteerd om zulke op de grens der Europeesche samenleving verkeerenden den staat van Europeaan te bezorgen.

* *
*

In den rechtstoestand der overige Christenen bracht het R. R. geen wijziging. Doordat echter in de omschrijving der met Inlanders gelijkgestelden het woord „anderen" uit art. 8 A. B. kwam te vervallen, werd nieuw voedsel gegeven aan den twijfel omtrent de positie der inmiddels ontstane groep van Chineesche Christenen, die dan ook ondanks hun geringe aantal (in 1855 waren er nog geen honderd vijftig) herhaaldelijk aanleiding hebben gegeven tot controversen. Achtte de regeering hen in 1865 nog met Europeanen gelijkgesteld, drie jaar later gaf zij deze historisch juiste interpretatie prijs voor eene, die aan hunne positie in de Indische samenleving meer recht deed wedervaren door hen op één lijn te stellen met Inlandsche Christenen [2]), eene zwenking, waaraan de vrees, dat Chineezen door schijnbekeeringen zouden trachten te ontsnappen aan de in 1866 verscherpte „wijkendwang" [3]) wel niet vreemd zal zijn geweest.

Bekeering tot het Christendom zou dus voor Chineezen, Mooren en Arabieren—ook onder deze laatsten treft men Christenen aan [4]) — dezelfde gevolgen hebben als voor Inlanders, terwijl den staat dier Oosterlingen, wier naties in Indië minder talrijk vertegenwoordigd waren, zooals Armeniërs en Afrikanen, afhankelijk bleef van den godsdienst. De laatsten, voornamelijk afstammelingen der sinds 1837 geïmporteerde Senegaleesche militairen, die in het leger in de meeste opzichten als Europeanen werden be-

1) Mr. Van den Berg t.a.p. p. 17.
2) De jurisprudentie heeft zich gaandeweg bij deze opvatting aangesloten. (Zie de bijbladen 1703 en 4257.
3) S. 1866 no's 56 en 57.
4) Zie Handelingen N.-I. Juristenvereeniging 1887 p. 46.

handeld, zijn, voorzoover Christenen, opgegaan in de lagere groepen der Indo-Europeesche maatschappij. Daarentegen hebben de Armeniërs, verzameld rond hun eigen kerk, zich geslachtenlang als zelfstandige groep gehandhaafd. Hun reputatie als uitnemende kooplieden hebben zij ook in Indië bewaarheid, want, hoewel het cultuurstelsel evenmin bevorderlijk is geweest voor den particulieren ondernemingsgeest als voordien het monopolie der Compagnie, hebben zij het in den regel tot welstand gebracht.

De afstammelingen van Europeanen worden in het Regeeringsreglement niet meer afzonderlijk genoemd [1]); vanzelfsprekend werden zij, althans voorzoover zij zich uiterlijk van Inlanders bleven onderscheiden, tot de Europeanen gerekend en met name op Java, waar het verschil in godsdienst met de inheemsche bevolking de herinnering aan hunne afstamming levend hield, hebben de Indo-Europeanen hardnekkig aan hunne positie vastgehouden, hoewel het hun niet altijd gemakkelijk is gemaakt die te handhaven.

Een andere dan de ambtelijke loopbaan stond in de eerste vijfen-twintig jaar na de inwerkingtreding van het R. R. slechts weinigen open en de bureaudienst eindigde voor hen, die geene opvoeding in Europa hadden genoten bij den rang van commies [2]).

Bovendien genoten de uitgezonden ambtenaren, welke geen speciale opleiding voor de hoogere rangen, zooals in 1842 aan de Koninklijke Academie te Delft was ingesteld [3]), ontvangen hadden, de bezitters van het z.g. radicaal der derde klasse, zelfs voor de ondergeschikte betrekkingen de voorkeur, terwijl aan den anderen kant de Mestiezen, die het radicaal bezaten, vaak moesten ondervinden, dat zij in hunne promotie werden gedwarsboomd, vooral bij het binnenlandsch bestuur, waar de meening van VAN DEN BOSCH, dat het hun tegenover aanzienlijke Javanen aan het noodige prestige zou ontbreken, nog langen tijd de heerschende bleef. Het laat zich dan ook begrijpen, dat zij levendig deel hebben ge-

1) Vreemd genoeg treft men hen wel aan in het Reglement op de huwelijken in de Molukken van 1861, dat over het algemeen met het R.R. op gespannen voet stond.
2) K.B. van 4 Maart 1825 S. 119 vide artt. 10 en 11.
3) K.B. van 6 December 1842. S. 1843 no. 12.

nomen aan de beweging, die tot het Indisch adres van Mei 1848 leidde.

In dit adres, dat door den Gouverneur-Generaal Rochussen warm werd ondersteund, geven de adressanten, allen Nederlandsche ingezetenen van Nederlandsch-Indië, uiting aan de vrees, „dat de scherpe lijn door het Gouvernement getrokken tusschen Nederlanders, inboorlingen van dit land en hier opgevoed en Nederlanders uit het vaderland herwaarts overgekomen", waarvan „de laatsten hun loopbaan beginnen op een standpunt, hetwelk voor de eersten bijna het hoogste is, dat zij, ook met de grootste bekwaamheden en talenten, maar hier verkregen, kunnen bereiken, een verdeeldheid zal brengen tusschen de ingezeten, waarvan de schromelijke gevolgen niet zijn te voorzien".

Men ziet het: van een tegenstelling tusschen Kreolen en Mestiezen wordt evenmin gewaagd als in den tegenwoordigen tijd nu men van „trekkers" tegenover „blijvers" spreekt, maar een ieder begrijpt, dat de „wrevel en ontevredenheid" die DE WAAL onder de Mestiezen waarnam, niet zoozeer te wijten was — en is — aan wettelijke maatregelen als aan een somtijds onheusche behandeling, al dan niet opzettelijk, door blanken aan Europeesche kleurlingen aangedaan. Weliswaar verzekert ons de Indo-Europeaan J. A. WILKENS [1]) nimmer iets te hebben bemerkt van rassenwaan tegenover „het Inlandsche kind, dat bruin van kleur is", doch deze schrijver kende Batavia niet en op binnenplaatsen, waar men reeds blij is iemand te ontmoeten, die Nederlandsch spreekt, bemerkt men van eclusivisme vanzelfsprekend minder dan op de hoofdplaats, waar het aantal uitgezondenen het grootst is. Dat de Europeaan geen notitie neemt „van het aantal lediggangers onder de Inlandsche kinderen, die niet veel meer zijn dan Javanen" heeft, zooals WILKENS terecht opmerkt, met rassenwaan niets te maken, doch zulks neemt niet weg, dat de lager-geplaatste Indo-Europeaan al zeer licht geneigd is om iedere reserve, die in Europa tusschen personen van verschillenden stand niet meer dan natuurlijk is, uit veronderstelde minachting voor zijn huidskleur te verklaren. DE WAAL [2]), die omtreeks 1851 de Indo-Europeesche samenleving nauwlettend gadesloeg, is een der weinigen, die in

1) Het Inlandsche Kind in Oost-Indië. Amsterdam 1849.
2) Onze Indische Financiën, deel I p. 147.

dezen tijd „het staatkundig gewicht" der „gemoedsbewegingen bij de betrokkenen veroorzaakt door het minachtend neerzien van blanken op mannen van donkere gelaatskleur" openlijk in het geding waagt te brengen.

Op zijn aandrang gelastte de Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist in 1853 eene telling der Mestiezen, welke aan het licht heette te brengen, dat op Oudejaar 1854 ruim de helft (9.360) der 18.000 op Java woonachtige Europeanen tot de Mestiezen behoorde. Dit aantal is ongetwijfeld veel te laag, want om „alle opzienbarend of onaangenaam onderzoek" te vermijden had men zich er toe beperkt den ambtenaren op te dragen uit hunne registers de zoodanigen op te tellen, die „de kenmerkende huidskleur" vertoonden. Een overweldigende meerderheid op de blanken in Zuid-, Midden- en Oost-Java blijkt uit de volgende cijfers:

	Blanken	Mestiezen
Banjoemas	96	239
Kedoe	24	184
Pasoeroean	211	611
Banjoewangi	8	100
Madoera	37	387

Dat sommige ambtenaren „de kenmerkende huidskleur" niet spoedig aanwezig achtten, blijkt uit de cijfers van Bantam:

189	2

Neemt men daarbij nog in aanmerking, dat zeer vele Mestiezen, vooral in de meer gegoede kringen, die zich vaak met Kreolen vermengen, volkomen blank zijn, dan ligt het voor de hand, dat van de 5.600 in Indië geborenen, die tot de „blanken" werden gerekend, zeker niet het kleinste deel van gemengden bloede geweest is.

Aan de bezwaren der meer gegoeden tegen de opleiding te Delft werd in 1864 tegemoet gekomen door de instelling van het z.g. groot-ambtenaarsexamen [1]), dat ook in Indië kon worden afgelegd.

De tweede groep der Mestiezen — door DE WAAL Portugeezen genoemd — zal zich van de moeilijkheden, die den toegang tot de

1) K.B. van 10 September 1864 no. 49, S. no. 194.

lagere ambten versperden, wel niet veel hebben aangetrokken, althans, indien DE WAAL niet dwaalt in zijne opmerking, dat hun beroepswenschen beperkt blijven „bij dat van klerk of opziener" en reeds door „een klein pakhuismeesterschap" worden overschreden. Overigens is hij over hen zeer goed te spreken en zijne opmerkingen gelden thans nog ten aanzien van een groot deel van den klerkenstand. Ondanks hun gebrekkige ontwikkeling — het spook der opvoeding in Europa drukte vanzelfsprekend het peil van het Indische onderwijs — vertoonen zij in den omgang een zekere mate van beschaving, zijn ordelijk en huiselijk en huwen meestal vroeg, hetgeen hun reeds bij bescheiden inkomsten mogelijk is, daar zij weinig behoeften hebben. Dat zij als klerken „buiten kijf in Indië hun wedergade" niet vinden, behoeft na dit alles geen verwondering te wekken, evenmin als het feit, dat deze „onderdanen" par excellence na de intrekking van het voor hen onaangename artikel 16 van het pensioenreglement niet meer klaagden. In de allerlaagste betrekkingen werden zij beschermd tegen de mededinging der uitgezondenen door eene circulaire van den Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST van 23 November 1851, waarbij werd voorgeschreven om van de bevoegdheid tot het aanstellen van beambten met een salaris van *f* 120.— of minder „zoodanig gebruik te maken als strekken kan om de in Indië opgevoede afstammelingen van den Europeaan bij de Gouvernementsbureaux voortdurend een middel van bestaan te doen vinden", welk voorschrift echter blijkens bijblad No. 1256 in 1862 „meer en meer uit het oog was verloren", zoodat zelfs de bescheidenste ambten werden vergeven aan „Europeanen van allerlei gehalte", die haar slechts aannemen om van daaruit naar iets beters uit te zien, „terwijl men voor dat geld minstens twee goede klerken, in Indië opgevoed, zou kunnen houden".

Voor de kinderen der kleine ambtenaren bood het in 1848 opgerichte corps pupillen gelegenheid tot eene kostelooze opleiding voor het leger [1]), doch wie weet, wat het beteekent tot een „stand" te behooren, begrijpt, waarom zoo menige „Portugeesche" vader huiverig geweest is zijne zonen daar te doen opgroeien temidden

1) Sinds 1856 was deze opleiding te Gombong gevestigd. Men zie het reglement in S. 1856 no. 35. In 1912 is het corps pupillen opgeheven.

van de kinderen der kazerne. Zelfs het uitzicht op den officiersrang heeft slechts weinigen mogen verlokken.

Degenen, wien het aan lust ontbrak om voor weinig geld hard te werken en zij die, voor den bureaudienst niet geschikt, door standstrots werden weerhouden om een ambacht te leeren, waartoe de regeering op verschillende plaatsen de gelegenheid opende, zakten langzamerhand af naar de derde groep der Mestiezen, „de zwervenden en behoeftigen", waartoe volgens de berekening van DE WAAL [2]) ultimo 1854 op Java ongeveer een vijfde deel der volwassen, mannelijke Mestiezen behoorde. „Ontevreden over hun lot en naijverig op den volbloed Europeaan vormen zij een niet gewenscht element" [3]), klinkt het twintig jaar later in een rapport van eenige ingezetenen van Batavia, waar de Mestiezen door een moord en een moordaanslag op een blanke uiting hadden gegeven aan dezelfde mentaliteit, die nog slechts enkele jaren geleden een wandeling door de wijk der Indo-paupers, Kemajoran, voor iederen Europeaan, ook voor den beter gesitueerden Indo, tot een hachelijke onderneming maakte.

Het aan hun afstamming verbonden overwicht bestemt hen voor om de leiding op zich te nemen der roerige elementen uit de Inlandsche wereld en reeds lang, voordat de Indische partij den racialen wrevel in politieke banen leidde, zien wij Mestiezen naar het voorbeeld van Pieter Elberfeld aan het hoofd van volksbewegingen staan, zooals bij de stichting der rumoerige Christengemeenten in het Soerabajasche en bij relletjes tegen den resident van Semarang in de vijftiger jaren.

***

Waar de kinderen van deze „kampoeng-Europeanen" blijven, is duidelijk. Ook al heeft hun vader hen erkend, zoodat zij wettelijk Europeanen zijn, de Europeesche samenleving biedt voor hen geen plaats meer. Slagen zij er al eens in een betrekking te verwerven, die geene ontwikkeling, alleen maar het aan hunne afstamming verbonden prestige, vereischt, zooals „opziener der gestraften", eene schare parasiteerende verwanten van beiderlei landaard trekt hen onweerstaanbaar in den kampoeng terug. Vooral indien

1) Onze Indische Financiën deel I p. 154.
2) Koloniaal verslag 1873, p. 131.

zij en dit zal bij hunne geringe inkomsten regel zijn, gehuwd zijn met eene Inlandsche vrouw is er voor hen altijd wel een bordje rijst te krijgen, zoodat er niet veel noodig is om hen arbeidsschuw te maken. Bij de geringste aanleiding leggen zij hunne betrekking neer en worden, van de Europeesche samenleving vervreemd, in uiterlijk en levenswijze Inlanders. Reclasseering van deze paupers wordt door de steeds toenemende eischen aan ontwikkeling en opleiding gesteld en door het gestadig aangroeiend aantal Inlanders, dat eene Westersche schoolopleiding heeft genoten, met den dag moeilijker.

Is het in 1862 „het Inlandsche kind", dat te kampen heeft met mededinging der uit Europa afkomstigen, twintig jaar later trekt het de aandacht der regeering, dat veelal (Indo-) Europeanen aangesteld worden in zulke nederige posten als gewoonlijk door Inlanders worden bekleed [1]) en thans staan wij al niet meer verbaasd, wanneer wij hen ontmoeten als taxi-chauffeur.

* * *

Sinds de buitenwerkingstelling van art. 85 Regl. Burgerlijken Stand [2]), waardoor de quasi-adoptie uit het Indische recht verdween, zoodat het natuurlijk kind van eene niet-Europeesche moeder den staat van Europeaan slechts kon verwerven door erkenning van vaderszijde (art. 42 Regl. B. S.), welke erkenning uit maatschappelijke overwegingen in vele gevallen achterwege bleef, ontstond, vooral op de hoofdplaatsen eene groep van Inlandsche Christenen, die met Inlanders slechts de rechtspositie gemeen hadden en dan ook vanzelfsprekend den staat van Europeaan begeerden. Dezelfde wensch werd door vele Inlanders van ongemengden bloede gekoesterd.

In het leger waar de soldaten uit de Molukken en Manado — gewoonlijk met den verzamelnaam Amboineezen aangeduid — zeer gewild waren, stonden zij, evenals de Afrikanen, financieel in de meeste opzichten gelijk met de soldaten van Europeeschen landaard, eene positie, waarop zij niet weinig prat plachten te gaan, zoodat het begrijpelijk is, dat hunne rasgenooten, die in de

1) Circulaire van 8 Juni 1885, bijblad no. 4147.
2) S. 1867 no. 3.

burgermaatschappij dezelfde werkzaamheden verrichtten als de Indo-Europeanen, ook daar dezelfde rechten begeerden. Met name de Manadoneezen, die uiterlijk moeilijk van Indo-Europeanen zijn te onderscheiden, voelden het als een grief, dat de standstrots, die de „Portugeezen" op Java tegenover hen betoonden door het verschil in rechtspositie — vooral in poenali — steeds weer werd gevoed. Van een massale gelijkstelling met Europeanen der Manadoneesche of Amboneesche Christenen op den voet van art. 109 lid 5 R. R. kon echter geen sprake zijn, doch in de jaren 1871 en 1872 toonde de Gouverneur-Generaal, dat tegen eene individueele toepassing der hem verleende bevoegdheid geen bezwaar bestond [1]).

In het eerstgenoemde jaar zag nl. de hoofdonderwijzer bij de kweekschool te Tanah Batoe zich op deze wijze den weg gebaand naar het deelgenootschap in het civiel weduwen- en weezenfonds en in het volgende jaar werd ook de Christen-Minahasser L. Mangindaän, die tijdens een zesjarig verblijf in Nederland het onderwijzersdiploma had behaald, geheel en al met Europeanen gelijkgesteld. Ook het Opperbestuur kon zich met deze practijk vereenigen, mits zij, „wegens eene anders te vreezen bedenkelijke verwarring" beperkt bleef tot „zoodanige verzoekers, die geacht kunnen worden voor de Europeesche maatschappij volkomen geschikt te zijn" [2]).

Aan gelijkstelling met Inlanders — op grond van de woorden van de wet evenzeer mogelijk — werd blijkbaar niet gedacht. Men kan zich trouwens moeilijk voorstellen welk belang iemand bij overgang naar de groep der met Inlanders gelijkgestelden (Vreemde Oosterlingen) gehad kan hebben, want zij verkeerde in de minst gunstige positie van allen. Niet deelende in de voorrechten, welke de „eigenlijk gezegde Inlanders" op het punt van het grondbezit genoten, werd zij, juist met het doel de inheemsche bevolking tegen knevelarij en depossedeering van Chineesche en Arabische zijde te beschermen, vooral sedert 1850 door den wijkendwang in hare bewegingen belemmerd.

De positie van eigenlijk gezegd Inlander kon niet door gelijk-

1) S. 1871 no. 182 en 1872 no. 176.
2) Kol. Verslag 1874 p. 61 e.v.

stelling worden verkregen [3]) en pogingen tot ongemerkte assimilatie met de Inlandsche bevolking van de zijde van Mohammedaansche Chineezen werden terecht met een argwanend oog gadegeslagen [1]).

Een aantal paranakan-Chineezen van Madoera, die zich in niets meer als Chineezen kenmerkten en zelfs Inlandsche namen voerden, zag echter zijn staat van Inlander door de regeering erkend. Terecht achtte deze geen redenen aanwezig om, nu een onderzoek naar de wettigheid der door hunne voorvaderen met Inlandsche vrouwen gesloten huwelijken niet meer mogelijk was, aan dezen requestranten nog langer hunne slechts op overlevering berustende Chineesche afstamming tegen te werpen [2]).

De toepassing van art. 109 lid 5 R. R., die beperkt is gebleven tot gelijkstelling met Europeanen, heeft het aanzijn geschonken aan de groote groep der „Staatsblad-Europeanen" [3]) in den aanvang uitsluitend Inlandsche Christenen [3]). Behalve niet erkende kinderen van Europeanen vooral Amboineezen en Manadoneezen, die op deze wijze hun overgang naar den Indischen klerkenstand in den letterlijken zin des woords „bezegelen".

Aanvankelijk is het aantal niet groot, de Staatsbladen 1871-1881 bevatten slechts de namen van twintig personen, doch het jaar 1882 vermeerdert hun aantal met drie-en-dertig, waaronder één wiens gelijkstelling zeker onwettig is, nl. R. M. Ismangoen Danoe Winoto, wiens positie als Mohammedaansch Inlander niet door een der regels van artikel 109 werd bepaald, zoodat toepassing van artikel 109 lid 5 te zijnen aanzien niet mogelijk was.

Blijkbaar achtte men het, in het Staatsblad [5]) vermelde feit,

---

3) In 1877 werd door een Europeaan een verzoek van deze strekking ingediend. Is herhaaldelijk gekeurd om sawahs van de kinderen te redden.

1) Zie bijblad no. 3707.

2) Beschikking van 17 November 1874 no. 27, bijblad no. 3968.

3) De gelijkstelling geschiedt steeds bij ordonnantie, die in het staatsblad wordt afgekondigd.

4) Met uitzondering van den „Perziaan" Ardaseer en zijne drie minderjarige zoons (S. 1876 no. 162).

Volgens den tekst van het Staatsblad wordt bij deze ordonnantie uitzondering gemaakt op art. 109 lid 4, dat echter over Inlandsche Christenen handeldt. Indien Ardaseer den Christelijken godsdienst beleed, is deze gelijkstelling geheel overbodig geweest, daar een Christen-Perziaan (Armeniër ?) reeds ingevolge art. 109 lid 2 tot de met Europeanen gelijkgestelden behoorde.

5) S. 1882 no. 38.

dat Ismangoen het radicaal van groot-ambtenaar bezat en het ambt van adjunct-inspecteur van het Inlandsch onderwijs bekleedde voldoende om de overschrijding der door de wet gestelde grenzen te rechtvaardigen [1]).

Intusschen bleek de regeering niet van zins om op dezen weg voort te gaan. Blijkens eene circulaaire van den Directeur van Justitie van 22 Februari 1884 [2]) zullen voortaan slechts zij voor gelijkstelling in aanmerking komen, die den Christelijken godsdienst belijden, de Hollandsche taal goed spreken en schrijven, opgeleid zijn in Europeesche begrippen en zeden en zich voor de Europeesche maatschappij volkomen geschikt toonen.

Bovendien moeten zij in het wettig bezit zijn van een geslachtsnaam, hetgeen het geval is met Arabieren, Chineezen en vele aanzienlijke Inlanders en uit wettige huwelijken gesproten Inlandsche Christenen. Anderen dienen bij hun verzoek om gelijkstelling tevens om toekenning van een zoodanigen naam te verzoeken, welk verzoek behoort te worden gepubliceerd, teneinde belanghebbenden in staat te stellen van hunne bezwaren tegen den gekozen naam te doen blijken (art. 7 B. W.) [3]).

Gelijkstellingen van minderjarigen, wier opvoeding immers nog niet is voltooid en van personen die uitsluitend een voornaam voeren, behooren sindsdien tot het verleden [4]).

Het aantal gelijkstellingen, dat in 1883 weder tot twaalf, waaronder eene van een Depokker, is gedaald, neemt na 1884 steeds toe. In de jaren 1884-1886 worden honderd-acht-en-twintig personen gelijkgesteld, waaronder in 1886 een Depokker en een Christen-Chinees [5]). Nadat reeds in 1893 een on-Christen-Chinees is

---

1) Die overschrijding was i.c. trouwens dringend noodzakelijk, daar de betrokkene in Nederland volgens de Nederlansche wet met eene Europeesche vrouw was gehuwd, doch in Indië teruggekeerd, zich niet meer op de in art. 15 Inv. bedoelde wijze aan het Europeesche burgerlijk en handelsrecht kon onderwerpen.
Zie: Handelingen N.I. Juristenvereeniging 1887 p. 44, waar blijkbaar op dit geval gedoeld wordt.

2) Bijblad no. 4029.

3) Dat ook andere belangen bij eene gelijkstelling in het gedrang kunnen komen, schijnt uit het oog te zijn verloren bij de gelijkstelling van Andries Rompies (S. 1914 no. 256), welke geacht wordt te zijn ingegaan op 13 Mei 1882.

4) Adellijke praedicaten worden soms wel, soms niet in het Staatsblad opgenomen.

5) In 1891, als verreweg de eerste van zijn groep, een der Mistiezen van Kisar, J. Caffin (S. 1891 no. 101).

gelijkgesteld, wordt bij missive van den gouvernementssecretaris van 14 Augustus 1894 [1]) de Christelijke belijdenis uitdrukkelijk als voorwaarde losgelaten en blijft *geschiktheid voor de Europeesche maatschappij* de eenige voorwaarde.

Ter beoordeeling van die geschiktheid zal rekening worden gehouden met alle terzake dienende omstandigheden, zooals den door adressant beleden godsdienst, zijn kennis van de Nederlandsche taal, de door hem afgelegde examens en zijn maatschappelijke positie. Uit het advies van het hoofd van gewestelijk bestuur behoort tevens te blijken, of adressant al dan niet eene Europeesche opvoeding heeft genoten. Dat daaronder moet worden verstaan eene opvoeding uit Europa leert een circulaire van 1897 [2]), waarbij het aantal te vermelden omstandigheden nog wordt uitgebreid. Zoo dient, indien aan adressant geene opvoeding in Europa ten deel is gevallen, te worden vermeld of hij in eene Europeesche omgeving als Europeaan is grootgebracht. Uit het feit, dat de regeering tevens in elk voorkomend geval wenscht te vernemen, of hij in staat kan worden geacht zich in de Europeesche samenleving goed te bewegen en in zijne oorspronkelijke omgeving niet meer thuis behoort, of zich daarin niet meer thuis gevoelt, blijkt duidelijk voor welke gevallen het instituut allereerst bestemd wordt geacht.

Dat gelijkstelling van on-Christen-Inlanders niet mogelijk was, schijnt bij het schrijven dezer circulaire uit het oog te zijn verloren, doch onder deze categorie der bevolking zal men niet licht iemand hebben gevonden, die eer in de Christelijke Europeesche maatschappij thuis behoorde dan in zijne eigene. De Chineesche samenleving levert echter sinds 1894 geregeld haar contingent gelijkgestelden, al is dit in de eerste jaren niet groot genoeg om beduidenden invloed uit te oefenen op het totale aantal.

***

De tallooze rechtsvragen, waartoe art. 15 Inv. aanleiding gaf, trokken in de tachtiger jaren in steeds toenemende mate de aandacht. Zoo werd veel stof opgeworpen door het geval van eenige Chineezen te Batavia, die, in rechte betrokken, tot hunne ontstel-

1) Bijblad no. 4998.
2) Bijblad no. 5245.

tenis vernamen, dat zij, als natuurlijke kinderen van eene Europeesche moeder den staat van Europeaan voerden, zoodat zij zich hadden te ontdoen van hun „vermomming" als Chinees, hoewel zij door hun vader steeds als zoodanig waren opgevoed.

Ook te Semarang, Soerabaja en Makassar schijnt het herhaaldelijk voorgekomen te zijn, dat Indo-Europeesche vrouwen, die met Chineezen of Arabieren op Oostersche wijze een huwelijk aangingen, dientengevolge rechtens in concubinaat leefden [1]).

Bij Kon. Besluit van 29 November 1896 No. 23 werd eindelijk artikel 15 Inv. ingetrokken en vervangen door de thans nog geldende Regeling op de gemengde huwelijken [2]), welke het beginsel van algemeene eenheid van recht voor beide echtgenooten huldigt. Volgens deze regeling geschiedt de voltrekking van een gemengd huwelijk volgens het voor den man geldende recht.

De vrouw, die een gemengd huwelijk aangaat, volgt staande huwelijk den staat van haren man en kan gedurende een jaar na de ontbinding er van tot hare vroegere positie terugkeeren. Terecht is opgemerkt, dat dit koninklijk besluit in strijd is met artikel 109 en art. 75 R.R., doch de practijk heeft de oplossing die het bood, gretig aanvaard [3]).

Verscheidenheid van recht tusschen de beide echtgenooten is intusschen ook nu nog mogelijk. Immers, alleen de vrouw, die een gemengd huwelijk aangaat, volgt den staat van haren man, doch verandert in een ongemengd huwelijk de man van landaard — b.v. door gelijkstelling — dan behoudt de vrouw hare vroegere positie.

Zulke gevallen kunnen intusschen worden voorkòmen door de gelijkstelling van gehuwde mannen te weigeren, zoo niet tevens hun vrouw wordt gelijkgesteld, hetgeen echter niet altijd geschiedt.

Tegen het euvel, dat partijen, zoo de Inlandsche vrouw grond bezit of hoopt te verwerven, somwijlen een concubinaat boven een huwelijk verkiezen, is daarentegen langs wettelijken weg weinig te doen.

***

1) Zie Mr. Ch. W. Margadant. Art. 109 van het Regeeringsreglement van Ned.-Indië. Batavia 1891.

2) S. 1898 no. 158.

3) Door de wijziging van artikel 7 sub 2° der Wet op het Nederlanderschap in S. 1910 no. 297 heeft de moederlandsche wetgever deze inbreuk op het R.R. implicite gesanctionneerd.

Internationaal-politieke overwegingen leidden in 1899 tot eene wijziging van art. 109 R.R., waardoor alle Japanners met Europeanen werden gelijkgesteld [1]), hoewel hun positie in Nederlandsch-Indië, waar zij voornamelijk als drogist, fotograaf of bordeelhouder in hun bescheiden levensbehoeften voorzien [2]), daartoe allerminst aanleiding geeft en ook niemand hen als Europeanen beschouwt. Contact met de Europeesche samenleving hebben zij nagenoeg niet en huwelijken tusschen Europeanen en Japansche vrouwen zijn uiterst zeldzaam, daar de veelgeprezen Japansche huishoudster slechts noode tot een huwelijk overgaat.

Nu men eenmaal deze, zeer kleine, groep van on-Christen-Aziaten met Europeanen had gelijkgesteld, was aan het systeem van art. 109 allen grondslag ontnomen, zoodat men zich genoodzaakt zag bij de wijziging van art. 109 in 1906 [3]) den godsdienst als criterium voor de positie der niet uit Europa afkomstigen te vervangen door het in hun vaderland geldende familierecht.

De nieuwe tekst van art. 109 thans art. 163 der Indische Staatsregeling onderscheidt drie groepen [4]).

De met Europeanen gelijkgestelden zijn verdwenen en de met Inlanders gelijkgestelden heeten thans ook in het R.R. Vreemde Oosterlingen. Deze groep omvat allen, die niet zijn: Europeanen of Inlanders.

Europeanen zijn in de eerste plaats alle *Nederlanders*. Wie Nederlanders zijn, leert de Wet op het Nederlanderschap en Ingezetenschap [5]), welke nooit in het Indisch Staatsblad is afgekondigd, ofschoon hare overgangsbepaling nog wel in het bijzonder van Nederlandsch-Indië rept.

Oorspronkelijk was nl. voorgesteld om allen, die bij de in werking treding der wet (1 Juli 1893) de Nederlandsche nationaliteit reeds bezaten, deze te laten behouden, doch, nu het verschil

1) Wet van 12 Mei 1899, S. no. 212.
2) In 1867 is het plan geopperd om Japanners voor het leger aan te werven, hetgeen echter op bezwaren van de Japansche regeering is afgestuit. (De Waal. Onze Ind. Financiën, deel II, p. 158).
3) Wet van 31 December 1906, S. 1906, S. 1907 no. 25.
4) Over den gekunstelden tekst van dit artikel zie men Nederburgh. Eenige Hoofdlijnen van het N.I. Staatsrecht. 's Gravenhage 1923 § 25.
5) Wet van 12 December 1892, Ned. S. no. 268.

tusschen Nederlanders volgens het B. W. en Nederlanders ten aanzien van het genot der burgerschapsrechten [1]) stond te verdwijnen, vreesde de Tweede Kamer voor politiek gevaarlijke consequenties. Blijkbaar zag zij echter over het hoofd, dat zij, door de aanneming van een amendement-Levyssohn Norman, de Inlanders en met hen gelijkgestelden van de werking der overgangsbepalingen uitsluitende, hen tot vreemdelingen maakte, hetgeen voorzeker een wonderlijke toestand kan worden genoemd [2]).

De *Europeanen en met hen gelijkgestelden* behielden de Nederlandsche nationaliteit, zoodat de voor 1 Juli 1893 gelijkgestelden en hunne afstammelingen Nederlanders zijn [3]).

Behalve alle *Japanners* zijn voorts nog Europeanen alle *anderen* dan Nederlanders, die uit Europa *afkomstig* zijn, eene omschrijving die met de noodige vrijheid dient te worden gehanteerd, daar het meerendeel der Nederlanders in Indië evenmin rechtstreeks uit Europa stamt.

De vierde groep van Europeanen omvat de van buiten Nederlandsch-Indië afkomstigen, die in het land hunner herkomst onderworpen zouden zijn aan een *familierecht*, dat in hoofdzaken met het Nederlandsche overeenstemt. In deze formuleering, die tot eigenaardige consequenties leidt tegenover de Vreemde Oosterlingen bij uitstek, de Chineezen, die in hun vaderland niet, doch in Nederlandsch-Indië wel aan een zoodanig familierecht onderworpen zijn, herkent men de oude groep der Christen-Vreemdelingen, thans vermeerderd met de Turken en straks met de leden van allerlei naties, wier regeeringen er eene eer in stellen hen op papier aan eene met de Nederlandsche overeenkomende wetgeving te onderwerpen.

Dat eene wetgeving, die de polygamie erkent, niet in hoofdzaken met de Nederlandsche overeenstemt, is duidelijk, doch in andere gevallen zal de vraag of de overeenstemming in hoofdzaken al

---

1) Wet van 28 Juni 1850, Ned. S. no. 44.

2) De wet spreekt van degenen, die ingevolge het R.R. als Inlanders en met dezen gelijkgestelden beschouwd worden, doch *ingevolge* het R.R. werd niemand als Inlander beschouwd. De bedoeling is intusschen duidelijk genoeg.

3) De Staatsbladen tot 1 Juli 1893 bevatten 150 verschillende namen van gelijkgestelden, welke thans nog in Indië voorkomen.

dan niet bereikt is, aanleiding geven tot zeer verschillende beantwoording [1]).

De overgangsbepaling, neergelegd in artikel 3 der wet van 1906, is ten onrechte niet in het R. R. opgenomen. Krachtens dit artikel behouden degenen, die ten dage van de in werking treding der wet in Nederlandsch-Indië gevestigd waren en aldaar den landaard van Europeaan bezaten, dezen staat evenals hun wettige en wettelijk erkende afstammelingen, zoolang zij zich niet in de inheemsche bevolking hebben opgelost. Dientengevolge zijn dus de afstammelingen der op 1 Januari 1920 in Nederlandsch-Indië gevestigde Christen-Oosterlingen, mits geen Chineezen, Mooren of Arabieren, Europeanen.

Hetzelfde geldt voor de na 1 Januari 1920 geboren nakomelingen der Staatsblad-Europeanen, wier gelijkstelling hierdoor het erfelijk karakter verkreeg, dat de practijk er reeds in vele gevallen aan had toegekend.

Lossen zij zich weder in de inheemsche bevolking op, dan erlangen zij, evenals alle anderen, die dit doen, den staat van *Inlander*, welke, behoudens den bij algemeene verordening te regelen rechtstoestand der Inlandsche Chistenen, gevoerd wordt door allen, die tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië behooren, voorzoover zij niet zijn overgegaan tot eene andere bevolkingsgroep.

Het begrip Inlander is dus in de eerste plaats van feitelijken aard: niet de wettelijke omschrijving, maar de beteekenis die de woorden Inlander en Vreemde Oosterling van oudsher hebben, bepaalt de grens tusschen deze beide groepen.

Wie hunne bangsa aanduiden met den naam van een buiten Nederlandsch-Indië gelegen land (bangsa Tionghwa, bangsa Arab) behooren tot de Vreemde Oosterlingen, ook al is hun geslacht sedert eeuwen in Indië gevestigd.

De grens tusschen Europeanen en Vreemde Oosterlingen is moeilijker te trekken. Zoo zagen Levantijnsche Joden zich reeds bij de laatstgenoemde groep ingedeeld, omdat volgens de bewering van een „deskundige" in de stad hunner herkomst polygamie zou zijn toegelaten in gevallen, die bij nader inzien slechts een reden tot echtscheiding bleken op te leveren.

1) Men denke b v. aan de Siberiërs.

Dat de wetgever twijfel voorzag en daarom bepaalde, dat een ieder volgens bij algemeene verordening te stellen regelen door den rechter zou kunnen doen beslissen tot welke bevolkingsgroep hij behoorde, vermelden wij reeds, evenals het feit, dat deze verordening nimmer tot stand is gekomen, zoomin trouwens als die, welke den toestand der niet-Europeesche Christenen zou regelen. In een eenmaal aanhangig procedure bestaat echter veelal de mogelijkheid om eene beslissing inzake den landaard van den gedaagde uit te lokken.

De mogelijkheid tot oplossing in een andere bevolkingsgroep dan waartoe men oorspronkelijk heeft behoord, is in den nieuwen tekst van art. 109 R. R. uitdrukkelijk erkend. Zij gewaagt van Inlanders „die tot een andere bevolkingsgroep dan die der Inlanders zijn overgegaan" en van anderen „die zich in de inheemsche bevolking hebben opgelost".

Waar het instituut der gelijkstelling niet werd gehandhaafd en de reeds gelijkgestelden onder de Europeanen waren gerangschikt, heeft men met de eerste omschrijving blijkbaar gedoeld op Inlanders, die ongemerkt in een andere groep zouden opgaan. Een ongemerkte overgang tot de groep der Europeanen wordt echter, sedert 1907 ook voor Inlandsche Christenen, door de registers van den burgerlijken stand onmogelijk gemaakt en het geval, dat een Inlander opgaat onder de Vreemde Oosterlingen, waarvoor, met uitzondering van de Chineezen, geen burgerlijke stand bestaat, zal wel nagenoeg geheel theoretisch zijn.

Daarentegen is de oplossing van niet-Inlanders in de inheemsche bevolking niet zeldzaam. Het belang van de wettelijke erkenning van dit verschijnsel, dat bijna even oud is als de koloniale maatschappij, is vooral hierin gelegen, dat men niet meer aan iemand, die algemeen als Inlander bekend staat, zijn reeds vergeten afstamming kan tegenwerpen.

CARPENTIER ALTING [1]) acht het proces eerst voltooid, wanneer de indringer den godsdienst zijner omgeving heeft aangenomen, hare taal spreekt als zijne eigene, een beroep of bedrijf uitoefent zooals ter plaatse alleen door Inlanders wordt uitgeoefend, een

1) Grondslagen der Rechtsbedeeling in Nederlandsch-Indië.

Inlandschen naam heeft aangenomen, geheel met de inheemschen als inheemsche verkeert en zichzelf als lid der Inlandsche samenleving beschouwt en ook door anderen als zoodanig beschouwd wordt.

Op deze beide laatste punten komt het m.i. alleen aan, de andere zijn slechts begeleidingsverschijnselen, die de oplossing in den regel zullen vergezellen, doch welker uitblijven eene volkomen oplossing niet in den weg kan staan. Eene rariteit op het gebied van beroep of naam *in* de Inlandsche samenleving behoort tot *hare* rariteiten, ook al is zijn uitzonderlijkheid een gevolg van vreemde, doch vergeten, origine. Wie een anderen godsdienst dan zijne omgeving belijdt of een Europeeschen naam voert, hetgeen ook onder Inlanders voorkomt, zal gemeenlijk niet als lid der Inlandsche samenleving worden beschouwd, doch, is zulks wel het geval, welke reden bestaat er dan voor een buitenstaander om het beter te weten?

Ieder ander criterium dan de opvatting van den betrokkene en zijn omgeving lijkt mij dan ook evenzeer uit de lucht gegrepen als de veelal verkondigde stelling, dat oplossing in het eerste geslacht niet mogelijk is, welke laatste opvatting de raad van justitie te Medan zelfs als vanzelfsprekend verkondigde in een geval, waarin naar het oordeel van den landraad een Mandailinger zich zou hebben opgelost in de Maleische bevolking der Oostkust van Sumatra en dus niet eens sprake was van eene verandering van bevolkingsgroep [1]). Het is vooral de angst, dat van den kantoorkruk verdreven Indo-Europeanen of op grondbezit azende Chineezen eene „oplossing in de inheemsche bevolking" zullen forceeren, die er toe leidt dit proces met wantrouwen gade te slaan; het meer te duchten euvel, dat de Europeanen, voor wie ook de desa geen plaats meer biedt, zich in de stadskampoengs zullen „oplossen" en daar tot „boeaja's" verworden, schijnt eerst zeer kort geleden de aandacht der regeering te hebben getrokken, in het omvangrijke werk, door De Kat Angelino aan de overheidszorg in Nederlandsch-Indië gewijd, vindt men althans slechts één maatregel genoemd ten bate van „deze landskinderen, (voor wie) inderdaad in vergelijking met de Inheemschen eigenlijk stief-

1) Zie Indisch Tijdschrift voor het Recht, CX, p. 104. Belangwekkend zou het zijn, het oordeel van dezen raad te vernemen voor een geval, zooals zich in haar ressort heeft voorgedaan, waarin een Vreemde Oosterling het tot kampoenghoofd bracht.

moederlijk gezorgd" [1]) is, nl. de uitgifte van kleine stukken grond voor den kleinen land- of tuinbouw [2]).

Waarom aan den anderen kant de Mestiezen van Kisar als Inlanders — zij het dan ook een bijzondere soort van Inlanders, die sinds 1882 onder een eigen wijkmeester staat en aan het gezag van den radja is ontrokken — worden beschouwd, is mij niet duidelijk [3]).

Hunne afstamming van Europeanen staat vast en is zelfs veelal geslacht voor geslacht na te wijzen. Hun positie zal, daar bij gebreke van een burgerlijken stand geene wettige huwelijken onder hen tot stand zijn gekomen, steeds door den landaard van de moeder worden bepaald. Van eene oplossing in de inheemsche bevolking is bij hen geen sprake, zij beschouwen zichzelve niet als Kisareezen en worden door hunne omgeving ook niet als zoodanig beschouwd [4]).

De gelijkstelling bij ordonnantie was in den nieuwen tekst van art. 109 niet gehandhaafd.

Nu het Nederlanderschap ipso jure den landaard van Europeaan medebracht, zou — zoo zegt de memorie van toelichting — naturalisatie het middel zijn om haar te verkrijgen, zoodat in den vervolge de beslissing des Nederlandschen wetgevers zou moeten worden ingeroepen. Vooral na de schepping van het Nederlandsch onderdaanschap in 1910 had het echter weinig zin om hen, die niet anders begeerden dan onderwerping aan het in Indië voor Europeanen geldende recht, te nopen, om, onder het brengen van belangrijke, financieele offers, de Nederlandsche nationaliteit met al de daaraan verbonden rechten na te streven [5]).

1) A. D. A. DE KAT ANGELINO. Staatkundig Beleid en Bestuurszorg in Nederlandsch-Indië. 's Gravenhage 1930, tweede deel, p. 534.

2) S. 1904 no's 325 en 326.

3) Omtrent de Mestiezen van Kisar raadplege men het werk van ERNST RODENWALDT. Die Mestiezen auf Kisar, Mededeelingen van den dienst der volksgezondheid in Ned.-Indië.

4) Vgl. het teekenende verhaal van de Mestieze Adriana Bakker, volgens hetwelk de woordvoerder der Mestiezen in 1864 op den raad van den resident om naar Ambon te verhuizen, zou hebben geantwoord met den wensch uit te spreken, dat de Mestiezen naar Holland zouden worden gebracht. (RODENWALDT p. 36).

5) DR. KOKS, die het verschil tusschen naturalisatie en gelijkstelling geheel over het hoofd ziet, bevestigt zijne bewering, dat de term Staatsblad-Europeanen „bijna even vaak misbruikt als gebruikt" wordt door ook genaturaliseerde Europeanen met dezen naam te betitelen (t.a.p. p. 140).

Het doodvonnis der gelijkstelling is dan ook niet voltrokken. Wel werd ook hier de poëzie uit het recht gebannen, doordat het woord „gelijkstellen" uit het Staatsblad verdwenen, doch nog vóór de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 109 werd bij het in 1919 ingelaschte vijfde lid [1]) aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om, in overeenstemming met den Raad van Indië, de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op personen, die daaraan niet zijn onderworpen. Deze toepasselijkverklaring geldt mede voor de wettige of wettelijk erkende afstammelingen, hetgeen, nu de positie van onbemiddeld Europeaan hare aantrekkelijkheid grootendeels heeft verloren, voor velen, die voor zichzelven wel gelijkstelling — want dit woord heeft zich in den volksmond gehandhaafd — zouden begeeren een bezwaar zal zijn om haar aan te vragen.

Van een drang om nog snel voor de dreigende afschaffing van de mogelijkheid tot gelijkstelling te profiteeren, is weinig te bespeuren. Alleen in 1907 is het aantal gelijkstellingen bijzonder groot. In dit jaar treffen wij voor het eerst weder een tweetal onvervalscht Javaansche namen aan (Soekotjo en Mas Soedjak), en drie Arabieren van het geslacht Baädilla [2]).

De gestadige toename is een normaal gevolg van de uitbreiding van het Westersch onderwijs, dat niet alleen den Inlandschen Christenen uit Ambon en de Minahassa blijft voorbehouden, zoodat in de jaren 1910 en 1911 het aantal Chineezen onder de gelijkgestelden dat van genen zelfs overtreft. Onder den Gouverneur-Generaal IDENBURG wordt de toepassing van het instituut nog verruimd. Eene circulaire van den Directeur van Justitie van 26 Juni 1912 [3]) tracht alleereerst eene uniforme behandeling der requesten te verzekeren door den hoofden van gewestelijk bestuur de beantwoording eener vragenlijst voor te schrijven, welke aan de sinds 1897 in beschouwing te nemen omstandigheden nog eenige toevoegt. Zoo dient te worden nagegaan of de requestrant te goeder naam en faam bekend

1) Wet van 6 Juni 1919, S. no. 287.
2) S. 205 en 508.
3) Bijblad no. 7679.

staat en mogelijkerwijze een strafvonnis wegens misdrijf tegen zich heeft hooren uitspreken.

Is hij niet in eene Europeesche omgeving grootgebracht, dan is het van belang te weten of hij in een Indo-Europeesch gezin, waarvan de standing moet worden vermeld, is opgegroeid en wordt rekening gehouden met de mogelijkheid, dat wie zich in de Europeesche samenleving niet goed kan bewegen, zich in de Indo-Europeesche geheel thuis gevoelt. Bij verzoeken van Vreemde Oosterlingen behoort er op te worden gelet, of hun geslacht reeds lang in Indië is gevestigd en tot de notabelen hunner natie gerekend wordt. Aan eene benoeming tot hoofd eener natie staat de gelijkstelling niet in den weg [1]), hoewel het toch vrij zonderling aandoet een Europeaan als hoofd eener groep Vreemde Oosterlingen te zien optreden.

Van de beantwoording van de laatste vraag, of de verzochte verandering van rechtstoestand door werkelijk bestaande rechtsbehoeften wordt gemotiveerd, hangt sinds 1913 de beschikking op het verzoek af. Blijkens eene circulaire van 1 October van dat jaar [2]), acht de regeering het wenschelijk, dat „de mogelijkheid geopend worde om, meer dan tot dusver het geval was, gebruik te maken van dit instituut". De eisch van geschiktheid voor de Europeesche maatschappij dient te worden losgelaten, want velen bezitten „eene alleszins voldoende beschaving en ontwikkeling om de rechtsbehoeften van den Europeaan te deelen zonder dat zij zich ook overigens de zeden en gewoonten der Westerlingen in die mate hebben eigen gemaakt, dat van hen getuigd kan worden, dat zij niet meer in hunne omgeving passen".

De verandering van koers schijnt principieel, doch ook thans nog worden de meeste verzoeken wel ingegeven door den wensch om in alle opzichten als Europeaan te worden aangemerkt, daar hij, die deelgenoot der Oostersche samenleving wenscht te blijven, in den regel voldoende gebaat zal zijn met onderwerping aan het Europeesch privaatrecht [3]), al zal wel eens een Inlandsch ambtenaar verlokt zijn door de begeerte naar buitenlandsch verlof

1) Bijblad no. 8326.
2) Bijblad no. 7962.
3) Geregeld bij S. 1913 no. 515, voor zijne inwerkingtreding vervangen door S. 1917 no. 12, in werking getreden 1 October 1917.

voor zichzelf of pensioen voor zijne weduwe en al spelen ook de meest onverwachte motieven een rol, zooals bij den Katholieken Javaan, die alleen maar gelijkstelling begeerde, omdat in de stad zijner inwoning geen begraafplaats voor Katholieke Inlanders bestond. Maatschappelijk behoort dan ook het meerendeel der gelijkgestelden tot de lagere en middenklasse der Indo-Europeesche maatschappij. Het, blijkens de memorie van toelichting der Wet op de Bestuurshervorming, bij de regeering voorzittende streven om „de oude, niet meer te handhaven onderscheiding naar ras" te vervangen door eene naar nationaliteit heeft echter de na 1 Juli 1893 gelijkgestelden op electoraal gebied van de Europeanen gescheiden. De verdeeling van het kiezerscorps in Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen werd nl. in 1924 vervangen door eene in onderdanen-Nederlanders, inheemsche onderdanen niet-Nederlanders en uitheemsche onderdanen niet-Nederlanders, waarvan wordt getuigt, „dat zij, door de bijeengroepeering van alle onderdanen van inheemsche afkomst, om het even, of deze stamden uit Europa, Azië, Afrika of Amerika, een pijnlijk geworden raciaal criterium opgeeft" [1]).

Is dit inderdaad de bedoeling geweest, dan heeft men allerminst zijn doel bereikt. Terecht mag worden betwijfeld, of het den Chineezen eenige voldoening heeft geschonken, thans in één groep te zijn samengebracht met de uitheemsche Europeanen, welke men beter openlijk allen invloed op de publieke zaak had kunnen ontzeggen dan hun op papier een recht te verleenen, dat voor hen, tusschen Chineezen en Arabieren in het niet verzonken, geen beteekenis heeft, maar het staat vast, dat men, door de gelijkgestelde Inlanders terug te brengen naar het Inlandsch kiezerscorps, pijnlijken twijfel heeft gewekt aan de oprechtheid van een instituut, dat bij uitstek geëigend was om den gevoeligen kant van het in jure tusschen de verschillende rassen gemaakte onderscheid af te slijpen, doordat het „wijst op het aan (het) dualisme bovenal

---

1) De Kat Angelino. Staatkundig Beleid, tweede deel, p. 433. De in 1924 ingevoerde formuleering: Nederlanders, niet-Nederlanders van inheemschen en niet-Nederlanders van vreemden oorsprong, werd in 1925 vervangen door de tegenwoordige. Zie de Staatsbladen 2924 no's 78, 79 en 535, en 1925, no's 397, 398 en 667.

ten grondslag liggende streven om rechtsbehoefte en rechtstoestand zooveel mogelijk te doen harmonieeren" [1]).

Behalve in de Molukken en de Minahassa is de stem van de meeste gelijkgestelde Inlanders, nu „de oude niet meer te handhaven onderscheiding naar ras" zich in de politiek steeds scherper afteekent, van haar effect beroofd en het verschijnsel, dat de onderdanen-Nederlanders een gelijkgestelde als hun vertegenwoordiger bleken te wenschen, heeft reeds eenige malen tot onverkwikkelijkheden geleid.

* * *

Tenslotte moest, nu het aan buitenlandschen mogendheden vrij staat om door eene wijziging in haar familierecht hare nationalen in Nederlandsch-Indië aan den staat van Europeaan te helpen, de gelijkgestelde miliciën den weg van den gelijkgestelden kiezer volgen [2]). Sinds 1 November 1932 is hij uit de voor Nederlanders gereserveerde kazerne verdwenen, een twijfelachtig voorrecht voor hen, die juist in de vervulling van den militieplicht het symbool zagen hunner gelijkstandigheid met den Europeaan, die zij zich wellicht nimmer zoo sterk bewust zijn geweest als in den tijd, waarin zij op de slaapzaal ruzie met hem maakten als kinderen uit één gezin.

---

1) De Kat Angelino. Staatkundig Beleid, tweede deel, p. 179.
2) Men zie de wijziging van art. 2 van het Dienstplichtbesluit (S. 1923 no. 408) bij S. 1932 no's 89 en 511.

Balische deelbouwcontracten gewijzigd als gevolg der huidige crisis

door

M. PEDDEMORS,

fd. Controleur B.B. in Commissie.

In de April-aflevering van dit jaar van „Koloniale Studiën" verscheen een lezenswaardig artikel onder bovenstaanden titel van de hand van Dr. F. W. T. HUNGER.

In een ruim driejarig tijdvak had ik gelegenheid tot veel contact speciaal met de landbouwende bevolking van het geheele eiland Bali, verkreeg zoodoende vele inlichtingen ook ten aanzien van deelbouwcontracten en de verplichtingen, die op de deelbouwnemers rusten en daar deze soms in belangrijke mate afwijken van de gegevens, verzameld door Dr. HUNGER, acht ik het van belang ook deze te publiceeren.

Zoo bemerkte ik, dat de deelbouwvoorwaarden plaatselijk zeer sterk afwijken en in het bijzonder in de onderafdeeling Tabanan — waar de geachte schrijver Controleur B. B. is — verschillen met die gesloten in overig Bali. Dit brengt er mij toe de deelbouwcontracten onderafdeelingswijze te bezien, waarbij ik uiteraard de onderafdeeling *Tabanan* op de eerste plaats zet.

In dit ressort kent men de voor de deelbouwers ongunstige voorwaarde, dat de grondbewerker de helft ontvangt van de padi-oogst en verplicht wordt de geheele landrente te voldoen. Bovendien moet de deelbouwnemer diensten verrichten in de poeri van den grondeigenaar; gevallen zijn zelfs bekend, dat de deelbouwnemer een kind of familielid afstond voor geregelde werkzaamheden ten huize van den grondbezitter, waartegenover de landheer dan de heflt van de landrente betaalde. Deze voorwaarden zijn te meer drukkend, daar nagewas vrijwel niet geplant wordt en de gunstige bepaling elders, waar de geheele nagewasoogst is voor den deelbouwer, hier vervalt.

Echter in de schaarsche litteratuur over de onderafdeeling Tabanan zijn aanwijzingen, dat deze onbillijke voorwaarden vroeger niet bestonden. Zoo schrijft Dr. V. E. KORN, die zelf Controleur van Tabanan was en zeker op de hoogte mag worden geacht van de deelbouw in dit ressort, in 1924 (eerste druk) in het Adatrecht van Bali (blz. 465): „De deelbouwer heeft te zorgen voor: de grondbewerking, de offeranden, het ploegen en de bibit; de tigasana [1]) en oeroenans [2]), met uitzondering van die voor de offeranden, worden voldaan in dezelfde verhouding als de oogstverdeeling" [3]).

In de landrentemonografie van Tabanan, in het jaar 1923 bewerkt door den toenmaligen Assistent-Resident in Commissie J. C. DE VOS, wordt eveneens aangehaald het algemeen geldend beginsel van gelijk opdeelen van lusten en lasten, van oogst en landrente. Verkregen inlichtingen bevestigen, dat de ongunstige bepaling, waarbij de geheele landrente moet worden betaald door den deelbouwnemer, is ontstaan in de hausseperiode, in den tijd van ƒ 5.— voor een pikol padi, toen het betalen van de landrente als een lichte last werd gevoeld. Dat men thans, nu de prijzen zijn gedaald, tot het oude niveau of lager terug wenscht te keeren tot de vroegere, voordeeligere voorwaarden ligt voor de hand. De huidige crisis treedt ook hier, als op zoovele andere gebieden, zuiverend op en de „agrarische omwenteling" ware beter te zien als het snoeien van een wilden tak uit een gezonden stam.

De becijfering in padi van de landrenteplicht van den deelbouwer in Tabanan, die de geachte schrijver op pag. 147 geeft, is daarom al onjuist, daar voor verplichtingen in de hausseperiode gerekend moet worden met prijzen uit dien tijd. Waar dus ƒ 5.— landrente moest worden betaald kon volstaan worden met den verkoop van 1 en 1½ pikol padi.

Overigens vergist [4]) Dr. HUNGER zich, waar hij aanhaalt, dat „voor een sawah, die plus minus veertien picol padi, dus zeven picol nandoe-aandeel oplevert, ongeveer vijf gulden tigasana moet

1) Inheemsche naam voor landrente op sawah's.
2) Hoofdgeld voor de soebakkas, ter verbetering van dammen, tunnels e.a., ook wel bestemd voor feesten.
3) Zie ook Adatrechtbundel XXIII, blz. 429.
4) Het wekt bevreemding, dat het sprookje van die hooge landrentedruk nog steeds opgeld doet zelfs bij ambtenaren, die beter konden weten, althans over de juiste cijfers beschikken.

worden betaald." Bij opbrengsten van ± 25 pikol, dus bijna het dubbele, is pas ƒ 5.— landrente verschuldigd. Van het nandoe-aandeel van den deelbouwer bedragende ± $12^1/_2$ pikol ging dus bij dit ongunstige contract circa $1^1/_2$ pikol naar den fiscus zegge 12%.

Dat men thans Tabanan naar den ouden toestand van gelijke lusten gelijke lasten terug wil keeren, is alleszins begrijpelijk en komt voor een belangrijk deel voort uit het uitgesproken gevoel voor rechtvaardigheid van den Baliër. Vrees voor „zich als nalatige landrentebetaler have en hof te zien executeeren door den fiscus" is onbestaanbaar, daar niet de deelbouwnemer, doch de grondeigenaar wordt aangeslagen en dus eventueel geëxecuteerd.

In Tabanan heerscht een overgangstoestand: de adel laat zich niet zoo spoedig een gunstige voorwaarde ontnemen. Hier ziet men reeds vrijstelling van poeridiensten, maar de heele landrenteplicht voor den deelbouwer nog gehandhaafd, elders (in poeri Kaba-Kaba) wordt om tegemoet te komen aan de klachten der deelbouwers het oogstaandeel voor den deelbouwer gebracht van $^1/_2$ op $^2/_3$. Hier is een taak weggelegd voor het Europeesch bestuur om de lasten voor de deelbouwers te verlichten en de teruggang tot de aloude Balileus: gelijke lusten gelijke lasten te stimuleeren. Ook in *de onderafdeeling Badoeng* was in de goede jaren het misbruik ingeslopen om de geheele landrentelast af te wentelen op den deelbouwer. Het drukkende werd echter niet gevoeld, daar in dit ressort in tegenstelling met Tabanan het planten van tweede gewassen veelvuldig voorkwam, terwijl juist algemeen de opbrengst van den verkoop der polowidjo bestemd is voor het betalen van de belasting. Van dit nagewas kreeg de deelbouwer $^2/_3$ deel (bij tabak soms de helft). Dit aandeel van de polowidjo was zeker meer waard dan de extra helft van de landrente. Bovendien komt hier het transport van den oogst, die op het veld verdeeld wordt, voor zijn deel ook voor rekening van den sawaheigenaar, wat voor veraf gelegen sawah's zeker van belang is.

De algemeene prijsdaling heeft ook hier zuiverend gewerkt, zoodat men thans bijna overal in deze onderafdeeling oogst en landrente gelijkelijk verdeelt tusschen sawaheigenaar en grond-

bewerker. Speciale diensten van den deelbouwer in de poeri van den grondeigenaar zijn in dit ressort vrijwel geheel afgeschaft.

Gianjar.

Speciaal in deze onderafdeeling komt een andere oogstverdeeling voor. Behalve nandoe ($^1/_2 — ^1/_2$) en nelon ($^1/_3 — ^2/_3$) komt hier voor ngempat, waarbij de grondbewerker slecht ¼ van den oogst krijgt. De hier belangrijke polowidjo wordt steeds gelijk verdeeld. In gevallen van ngempat-deelbouwcontracten kwam steeds de geheele landrente voor rekening van den sawah-eigenaar, zoodat deze regeling in de jaren van hooge padiprijzen en lage landrente voordeelig was voor den eigenaar. In deze onderafdeeling, waar veel grootgrondbezit voorkomt en de macht van den adel groot was en is, ziet men thans door de tegenwoordige crisis het omgekeerde gebeuren van in Tabanan. Hier dringt de *eigenaar* aan op wijziging der deelbouwovereenkomsten, wenscht de geheele landrente te doen betalen door den deelbouwer met als tegenprestatie een grooter oogstaandeel. Belangrijk zijn thans (sedert 1932) de deelbouwcontracten, waarbij de deelbouwer $^2/_5$ van den hoofdoogst krijgt en de helft van de polowidjo met de plicht tot volle landrentebetaling. Begrijpelijk is in dit verband het voorstel van de Inlandsche hoofden van Gianjar, om de dwangschriften bij wanbetaling van de landrente te doen uitschrijven op naam van den deelbouwer, waardoor deze zou kunnen worden geëxecuteerd. De crisis brengt hier dus zeker geen verlichting voor den grondbewerker. Deze toestand heerscht overigens niet in de geheele onderafdeeling; in Pajangan wordt algemeen de billijke regel gevolgd halve padioogst, halve polowidjo en halve landrente.

Dat hier overigens rijkelijk gebruik wordt gemaakt van verplichte diensten in de poeri zal geen verwondering wekken.

Kloengkoeng (en Bangli).

Algemeen vindt hier het nelon-contract toepassing, waarbij de grondbewerker $^1/_3$ deel ontvangt van den hoofdoogst en $^1/_2$ van de polowidjo. Alle lasten: landrente, pengatji [1]), pengoöt [2]), zijn verschuldigd in dezelfde verhouding als de verdeeling van den hoofdoogst, dus $^1/_3$ voor den deelbouwnemer. Belangrijke herstel-

1) Aandeel in de kosten voor gemeenschappelijke offerfeesten.
2) Afkoopsom voor verplichten soebakdienst.

lingen aan soebaktemepels en irrigatiewerken komen geheel voor rekening van den grondeigenaar. In het district Temboekoe komt herhaaldelijk voor $^2/_5$ aandeel hoofdoogst en landrente voor den deelbouwer. Verplichte diensten in de poeri's zijn bekend.

Wijziging in de deelbouwvoorwaarden veroorzaakt door de crisis kwamen hier tot nu toe niet voor en worden, gezien de gezonde basis der contracten, hier niet verwacht.

Karangasem.

In dit ressort trof ik drie soorten deelbouwcontracten aan, waarbij de hoofdoogst verdeeld werd in de verhouding $^2/_5$ — $^3/_5$, $^1/_3$ — $^2/_3$ or $^1/_2$ — $^1/_2$, met steeds het kleinste aandeel voor den grondbewerker. De landrente wordt steeds betaald gezamenlijk door deelbouwnemer en eigenaar in de verhouding als de verdeeling van den hoofdoogst. De polowidjo wordt en is bovendien verplicht tot werkzaamheden voor onderhoud van huis en erf, alsook bij adatfeesten.

In algemeenen zin wordt bij slechtere sawah's het contract gesloten van gelijke verdeeling der padi en wijzigt zich dit ten nadeele van den bewerker bij betere gronden. Gevallen kwamen voor, waarbij de geheele landrente ten laste kwam van den deelbouwnemer met als tegenprestatie van den grondeigenaar het verstrekken van zaadpadi.

In de onderafdeeling *Boeleleng* doet zich een soortgelijk verschijnsel voor als in Tabanan. Hoewel vroeger algemeen de deelbouwcontracten berusten op het principe: gelijke lasten, gelijke lusten kwam in latere jaren (naar men zegt kort na de invoering van de landrente in 1922) het „madjegin" in gebruik, meer speciaal voor de sawah's van den Anak Agoeng. Naar dit contract werd de padi (ook indien padi als tweede gewas is geplant) gelijkelijk verdeeld, het droog nagewas was geheel voor den deelbouwer. De geheele landrente, alsook de soebakdiensten kwamen voor rekenning van den deelbouwer. De kosten voor herstel of aanleg van irrigatiewerken, tempels e.d. (z.g. pengedalem) werden gedragen door den grondeigenaar. Voor minder goede sawah's droeg de eigenaar soms voor 1/3 bij in de landrentebetaling, hoewel de oogstverdeeling bleef, als boven genoemd.

Onder invloed van de huidige crisis, die de verplichting tot landrentebetaling zwaarder deed gevoelen, zijn vrijwel alle boven-

bedoelde madjegin-contracten verbroken en in onderling overleg vervangen door het aloude Bali-contract: $^1/_2$ hoofdoogst, $^1/_2$ landrente en heele polowidjo voor den deelbouwer. Deze laatste contracten vonden overigens ook in de afgeloopen jaren nog ruime toepassing in dit ressort.

Door meerdere deelbouwers, bewerkers van minder goede sawah's, wordt thans gevraagd een deelbouwcontract, dat voorheen geen toepassing vond en „moetjoein" genoemd wordt, waarbij de deelbouwnemer genoegen neemt met $^1/_4$ deel van den hoofdoogst, doch wenscht, dat de geheele landrente wordt betaald door den grondbezitter. Voor zoover bekend vonden deze contracten nog geen toepassing. In tegenstelling met Tabanan is de bezitter in Boeleleng verplicht zelf te zorgen voor het transport van zijn oogstaandeel naar huis.

Verplichte diensten (ajahan poeri) zijn hier definitief afgeschaft.

Resumeerende kom ik tot de conclusie, dat de huidige crisis in Bali zuiverend heeft gewerkt op de deelbouwcontracten in die streken, waar in de machtssfeer der adellijken in vroegere jaren uitwassen waren ontstaan.

Overigens kunnen de overeenkomsten gesloten tusschen grondbezitter en deelbouwnemer als volgt worden onderscheiden:

Gadai serah of *gadai gegem.*

Hieronder verstaat men den normalen vorm van verpanding, waarbij de grond in gebruik overgaat naar den pandnemer, die den vollen oogst ontvangt en alle lasten draagt. Inlossen is alleen mogelijk, vóór dat de leidingen in orde worden gemaakt. Onderpanding aan derden („melelen") is alleen toegestaan met toestemming van den eigenaar.

Gadai lajar.

De grond wordt in onderpand gegeven tegen het leenen van een geldsom, doch blijft in bewerking bij den eigenaar, die de geheele landrente betaalt. Het te leenen bedrag bedraagt in den regel niet meer dan de helft van de verkoopswaarde. De rente van de leensom wordt soms voldaan in den vorm van padi naar den maatstaf één tenah padi per vijf geleende rijksdaalders. Vaker wordt de rente in geld voldaan en bedraagt 2% per maand. In sommig gevallen gaat het bewerkingsrecht op den grond over op den leener, die deze echter niet zelf bewerkt, doch

op deelbouwvoorwaarden uitgeeft aan den grondeigenaar of aan derden. De landrente wordt dan betaald volgens deelbouwovereenkomst. De bedoeling van gadai lajar is dikwijls hulpbetoon aan familie of vrienden. Beleeningen bij den Volksbank noemt men gadai lajar. Elders wordt dit leenen van geld met gronden als borgstelling „gadai kantah" genoemd, of met geringe wijziging „gadai wala".

Gadai galoer.

Hieronder verstaat men het afstaan van gronden in vruchtgebruik gedurende één jaar tegen het leenen van een bepaalde som of het delgen van een schuld. Indien men in gebreke blijft de op zijn grond rustende geldelijke verplichtingen te voldoen (oeroenans, landrente) wordt namens het desa- of soebakbestuur het „sawen"-teeken geplaatst, zijnde een lontarblad aan een bamboe, waarop de reden van het „kesawenan" staat vermeld. Is de schuld na (in den regel) zeven dagen niet betaald, dan wordt de grond gegeven als gadai galoer aan een derde, die bereid is de lasten te betalen tegen één jaar vruchtgebruik.

Melaisin of *mepelais.*

a. pelais hidoep. De deelbouwnemer stort een bepaalde som met de bedoeling den grondeigenaar te binden. Het deelbouwcontract kan niet ontbonden worden voor de eigenaar de bindsom heeft terugbetaald. Bij pelais hidoep zijn de deelbouwvoorwaarden in den regel gunstig.

b. mepelais karjâ. In plaats van een bindsom te storten biedt de deelbouwnemer zijn werkkracht voor het verrichten van bepaalde werken: het bouwen van een huis, verzorging van vee e.d.

c. mepelais mati. De door den eigenaar aangegane schuld vermindert elk jaar met een vastgesteld bedrag. De deelbouwnemer betaalt dus eigenlijk een soort huur, die hij eenige jaren vooruit stort. De jaarlijksche huur komt dus in mindering van de aangegane schuld. In soebak Banjoemati werd 100 tenah sawah als pelais mati voor *f* 250.— beleend voor den tijd van 7 jaren. De grond wordt in deelbouw bewerkt op nader overeen te komen deelbouwvoorwaarden.

Megantalan.

Onder dezen naam zijn grondovereenkomsten bekend, die doen denken aan pandelingschap. De deelbouwnemer is hier

de schuldenaar en dus degene, die gebonden is. Ter betaling van de rente van een aangegane schuld, soms ook ter delging van die schuld, wordt de schuldenaar gedwongen den grond van den eigenaar te bewerken, dikwijls op ongunstige deelbouwvoorwaarden.

In Sangsit was de geheele hoofdoogst voor den grondeigenaar en de polowidjo voor den bewerker. Kon voor de tweede maal binnen hetzelfde jaar padi worden geplant in plaats van droog nagewas, dan ontving de grondeigenaar hiervan nog de helft. De schuld gaat over op de kinderen.

Juni 1933.

Reclasseering van Inheemschen. Hoe moet er gereclasseerd worden?

⟨Antwoord aan Mr. G. Kamphuisen.⟩

door

L. C. Baudisch - van Harencarspel.

De kritiek, die Mr. Kamphuisen in de aflevering Juni 1933 van „Koloniale Studiën" leverde op mijn beschouwingen over „Reclasseering van Inheemschen", verschenen in het December-nummer 1932 van dit tijdschrift, zoodanig te bespreken, dat de principiëele tegenstelling der door ons ingenomen standpunten ook voor den niet in psychologie geïnteresseerden lezer in haar geheelen omvang duidelijk wordt, veroorlooft de plaatsruimte, mij door de Redactie toegestaan, niet. Ik zal derhalve moeten volstaan met het zeer in het kort aanduiden van enkele hoofdzaken.

Mr. Kamphuisen is van oordeel, dat er op de Reclasseering „velerlei scherpe en doeltreffende kritiek" geleverd zou kunnen worden, dat dit echter door mij niet geschied is, daar mijn kritiek „*drijft op* speculatieve beschouwingen van psychologischen aard", waardoor „het probleem onmiddellijk beperkt wordt tot een zeer speciaal en moeilijk begaanbaar terrein" [1]). Hiertoe zij het volgende opgemerkt: mijn kritiek „*drijft op waarneming in de practijk, al kleedde zij zich in* den door Mr. Kamphuisen gesignaleerden vorm. Waarom deze vorm door mij werd gekozen, zette ik reeds in mijn opstel [2]) uiteen, waarnaar dus thans slechts worde verwezen.

Reclasseering, voorzoover zij opvoeding bedoelt te wezen, veronderstelt *psychologisch inzicht in het te reclasseeren individu, inzicht in de maatschappij, waaruit het stamt* — en waarin het dus

1) Mr. G. Kamphuisen, Recl. van Inh., Kol. Stud. Juni 1933, blz. 274.
2) Kol. Studiën December 1932, blz. 620.

terug moet — en *inzicht in de wijze, waarop het doel, de aanpassing, kan worden bereikt;* m.a.w. het kernprobleem van de Reclasseering is van psychologischen en psycho-sociologischen aard. Wat staat nu op deze gebieden voor de reclasseering hier te lande wetenschappelijk vast? Zeer weinig, omdat de wetenschap aan de oplossing van deze problemen zoo goed als nog niet begonnen is. Toch heeft men uit Europa een regeling overgenomen, die uitgaat van bepaalde veronderstellingen op psychologisch gebied, waarvan de juistheid voor Oostersche volkeren nog allerminst bewezen is. De „theorie" van HAAS diende mij om dit *niet*-vaststaan van die veronderstellingen, waar de Reclasseering in Indië van uitgaat, duidelijk in het licht te stellen. Dit wat het principiëele betreft. Op de moeilijkheden (bij de Voorwaardelijke Invrijheidstelling) in de practijk, waar een op massa-disciplineering en massa-tewerkstelling ingesteld gevangenissysteem aangepast moet worden aan de zuiver individualistisch ingestelde reclasseering, om nog maar te zwijgen van de reeds in mijn vorig artikel aangeduide moeilijkheden wat betreft het psychologisch *kennen*, zóó *kennen*, dat men zich aan een prognose kan wagen van het gedrag na ontslag van gestraften, uit alle deelen van den archipel, uit alle spraakgebieden in de gevangenis samengestroomd, ga ik thans niet verder in.

Heb ik nu, door op de psychologische verschillen tusschen den Westerling en den Inheemsche te wijzen „de zedelijke krachten, die in de Inheemsche maatschappij schuilen", willen „negeeren"? [1]) Zeer zeker neen. Die krachten uiten zich echter wel heel verschillend. In het Westen zijn „die Liebe, die Moralität und die Humanität zu objectieven Mächten geworden" [2]). „Unser Verstand hat als für wünschenswert erkannt, was aus innerem, persönlichem Drang nur ein Heiliger anstreben würde, und eine Machinerie erfunden, welche die Realisierung des Ersprieszlichen automatisch sichert" [3]). Het Westen kent op elk gebied de organisatie: armenzorg, zorg voor werkloozen, ouderdomsverzekering, reclasseering, enz. enz. De Inheemsche maatschappij zorgt zonder organisatie-

1) MR. G. KAMPHUISEN, Recl. van Inh., Kol. Stud. Juni 1933, blz. 283.
2) GRAF HERMANN KEYSERLING, Das Reisetagebuch eines Philosophen, blz. 728.
3) Idem.

op-onze-wijze voor armen en ouden van dagen op een bij ons ongekende schaal. Zijn in *onze* maatschappij ontslagen gestraften zoodanig ge*de*classeerd, dat een speciale organisatie noodig is om hen weer te *re*classeeren, *hier* neemt de Inheemsche maatschappij zonder veel moeite ontslagen gestraften weer op. Ze worden niet uitgebannen, ze behoeven zich niet naar een opgelegd model te laten opvoeden, ze worden (het overgroote deel der gestraften is landbouwer, wat het zoeken van betrekkingen overbodig maakt) na ontslag weer in hun desaverband opgenomen, met behulp van welke gemeenschap ze zich zelf reclasseeren. Zoo is het nog in het meerendeel der gevallen. Daarom is de reclasseering, althans ten deele, *overbodig*. Daar komt nog bij, dat de reclasseering, wier taak het is — voor zoover het ontslagen gestraften betreft — recidive te verhinderen, zich bij de tegenwoordige regeling uitsluitend richt op de gunstigste gevallen (die dus vermoedelijk ook zonder hulp zich zelf zouden hebben gereclasseerd). Bovendien is zij nog in de veronderstelling — zoo is althans de practijk — dat deze voornamelijk te vinden zouden zijn onder hen, die de lagere school hebben doorloopen [1]).

Of dit alles de recidive in belangrijke mate heeft kunnen verminderen is mij onbekend. Een statistiek, die over een voldoende tijdsruimte loopt om er conclusies op te kunnen baseeren, bestaat niet. De Reclasseering bestaat daarvoor hier te lande nog te kort.

Acht ik de reclassering voor een deel overbodig, *bepaald schadelijk* acht ik haar, wanneer zij haar doel: voorkòmen van misdaad en voorkòmen van recidive meent te moeten nastreven door den Inheemsche — door haar niet hooger aangeslagen dan als „kuddedier" [2]) — hoe eer liever uit zijn statische omgeving los te maken [3]). Schadelijk acht ik het, wanneer aan een dergelijk procédé jaarlijks eenige honderden individuën volkomen noodeloos

1) Of het juist is uit opvoedkundig oogpunt tegenover de andere gestraften aan deze groep meer aandacht te besteden, moge hier worden in het midden gelaten. (Over de gevaren van westersch onderwijs zie: DE KAT ANGELINO, Staatk. Beleid en Bestuurszorg in Ned.-Indië, eerste deel, eerste gedeelte, blz. 69 en vlg.)

2) Jaarverslag 1931 v.d. Vereeniging „Reclasseering West-Java," blz. 6.

3) In de woorden van dit jaarverslag heet dat „*afstand brengen tusschen hen*" (n.l. „de jongens, die op de kolonie komen".....behoorende „*in de meeste gevallen* tot het z.g. massa-type, waaraan individualiteit ontbreekt") „*en hun omgeving*, door den jongens hun waarde als autonome individuën bewust te doen worden." (curs. door mij, L.C.B.)

worden onderworpen (immers, waartoe de voorwaardelijk in vrijheidgestelden uit de jeugdgevangenis Tangerang niet rechtstreeks teruggezonden naar de eigen desa?).

Is het kernprobleem der Reclasseering een probleem van psychologischen aard en is dit terrein inderdaad „moeilijk begaanbaar", dan verbaast het mij te meer, dat mijn geachte opponent met de vrijmoedigheid der argeloozen in het krijt treedt tegen den bekenden psycholoog Dr. W. HAAS. Aan deze „Ahnungslosigkeit" moet wel tevens worden toegeschreven de laatdunkende betoogtrant, die mijn geachte opponent meent te mogen bezigen. Had hij het fijnzinnige werkje van HAAS, waartegen zich het leeuwendeel van zijn betoog richt, in ietwat bescheidener geesteshouding bestudeerd, het ware hem wellicht niet ontgaan, dat HAAS typen opstelt van bepaalde *menschengroepen*. Het ware hem dan wel onmogelijk geweest te schrijven over „elke algemeene *typologie* van *begrippen*" [1]) of te vragen naar de beteekenis van het „vage *begrip* oosterling" [2]), daar immers HAAS op het verschil tusschen „begrip" en „type" gewezen heeft [3]). De beteekenis van het psychologische type hier uiteen te zetten, laat de plaatsruimte niet toe; daarvoor moge verwezen worden naar de litteratuur [4]). Ware mijn geachten opponent deze beteekenis duidelijk geweest, een aanzienlijk deel van zijn kritiek zou achterwege zijn gebleven, b.v. de bewering, dat de „wijze van betoogen" van HAAS „met zijn mateloos generaliseeren en zijn verwringen van de werkelijkheid om deze in overeenstemming te brengen met het dogma der tegenstelling: onderschikking — nevenschikking, met reëele wetenschap niets heeft uit te staan" [5]) en dat er geen „heviger dogmatisme" denkbaar is dan de meening van HAAS, dat het onder-

1) MR. G. KAMPHUISEN, Kol. Stud. Juni 1933, blz. 275.
2) Idem Idem blz. 276.
3) W. HAAS, Die Seele des Oriënts, blz. 3: „Nur flüchtig sei hier also auf den Unterschied zwischen dem Begriff des Durchsnittsdeutschen z.B. hingewiesen und dem Typus des Deutschen."
4) W. STERN, Die differentielle Psychologie; H. PRINZHORN, Charakterkunde der Gegenwart (met rijke litteratuuropgave); KLAGES, Die Grundlagen der Charakterkunde; JUNG, Psychologische Typen; enz.
5) MR. G. KAMPHUISEN, Kol. Stud. Juni 1933, blz. 282. Zie daarentegen W. HAAS, Die Seele des Oriënts, blz. 3, waar het heet:..... „dasz es sich bei der vergleichenden Psychologie der Völker, Rassen usw. gar nicht um *Allgemeinbegriffe* und *Verallgemeinerungen* handelt, sondern um *Typisierungen*, die *auf ganz anderem Wege gewonnen sind und ganz anderen erkenntniskritischen Wert besitzen*". (curs. door mij, L. C. B.)

kennen van het type noodzakelijk is om de werkelijkheid te begrijpen — te noodzakelijker naarmate de werkelijkheid slechts „Ubergänge und Annäherungen" van het zuivere type vertoont en dat het „zuivere type" een „Realität von höherer Art" is [1]).

Achterwege ware gebleven de klacht, dat de typologie betreft den Oosterling „in hoogeren verschijningsvorm" tegenover „een zeer ideaal type westerling", dat „in zijn volslagen organische, harmonische eenheid wel door geen enkelen Europeaan volkomen verwerkelijkt zal worden" [2]). Immers mijn geachte opponent zou dan geweten hebben, dat W. HAAS behoort tot een richting, die in de psychologie wordt aangeduid als de „Struktur (geisteswissenschaftliche)" psychologie. Deze „Struktur"-psychologie onderscheidt zich van de „exakte (naturwissenschaftliche)" psychologie zoowel naar methode als naar doelstelling. De „exakte" psychologie gaat, in het algemeen gezegd, uit van het individueele geval, verzamelt, analyseert, ordent de gevallen, spoort het causale verband op tusschen feiten, tracht *wetten* te vinden, waarnaar het psychisch gebeuren verloopt. De „Struktur"-psychologie zoekt naar het algemeene in den vorm van de *gestalte*, het *type* het *karakter*. Het individueele is haar slechts een bijzondere variatie van het algemeene. Zij tracht den zin der psychische verschijnselen te *duiden* en uit te *beelden* [3]). Zij gaat niet van het individueele geval uit, maar, waar zij poogt typen op te stellen van bepaalde volkeren of rassen, (in hoofdzaak) van de cultureele uitingen van een volk (ras) b.v. religie, kunst, philosophie, enz.

Ook door W. HAAS werd deze methode gevolgd. „Generaliseeren", het toepasselijk verklaren op alle gevallen van wat men aan enkelen heeft waargenomen, kan dus reeds daarom niet van HAAS' „wijze van betoogen" gezegd worden, daar hij niet van afzonderlijke gevallen, maar van cultureele uitingen, is uitgegaan.

---

1) Zie Kol. Stud. Juni 1933, blz. 279. Wellicht zou MR. KAMPHUISEN met meer „afstandsgevoel" over het „hevig dogmatisme" van HAAS geschreven hebben, als hij zich gerealiseerd had, dat het hier laatstelijk om een oeroude, philosophische strijdvraag gaat. (Plato versus Antisthenes; Realisten — Nominalisten in de middeleeuwen).

2) Kol. Stud. Juni 1933, blz. 281. Men vergelijke daarentegen W. HAAS, die Seele des Oriënts, blz. 3: „Wohl aber ist klar zu beachten, *dasz es keinen Sinn hat* zu erwarten, den Typus des Deutschen, im Sinne der Idee, *irgendwo in der Wirklichkeit anzutreffen.*" (curs. door mij, L. C. B.)

3) FR. SEIFERT, Psychologie, Metaphysik der Seele. Handbuch der Philosophie Abt. III, Mensch und Charakter. (Oldenburg, München 1931).

Het „hevige dogmatisme" — zoo kan door wie dit wil tenslotte elk uitgaan van een apriori betiteld worden — hebben de typen van HAAS gemeen met alle psychologische typen. HAAS bevindt zich in goed gezelschap. We behoeven slechts namen te noemen als *Jung, Kretschmer, Jaensch, Spranger* enz. Dat de wijze van betoogen van HAAS met „reëele" wetenschap niets te maken heeft, is inderdaad evident, indien met „reëele" wetenschap „exakte" wetenschap werd bedoeld, gezien, dat HAAS geen vertegenwoordiger is van de „exakte" psychologie. Dat het type door geen enkelen vertegenwoordiger van het getypeerde ras (volk, volkerengroep) *„volkomen verwerkelijkt wordt"*, behoeft ons wel thans niet verder ongerust te maken, daar het reeds gezegd werd, dat de „Struktur"-psychologie den *zin der verschijnselen* tracht *te duiden* en *uit te beelden* (in het type).

De conclusie van Mr. KAMPHUISEN, dat de „theorie" van HAAS neerkomt op een „in wezen inferieur achten van den Oosterling" is een misvatting. Vermoedelijk heeft mijn geachte opponent zich van eigen, westersch persoonlijkheidsideaal niet kunnen losmaken [1]).

Dat met de opstelling van de psychologische typen „Oosterling" - „Westerling" een „fundamenteele tegenstelling Oost en West" zou geconstrueerd zijn en daarmee „tweeërlei menschheid" [2]) lijkt vooral hierom onjuist, omdat de typen „aan elkan-

1) Uit het werkje van HAAS spreekt voor den onbevangen lezer zoo al iets, dan toch zeker een „sympathie intellectuelle" met den Oriënt, waar hij van spreekt in termen als „grandiose Einförmigkeit", „endlose Abgründigkeit und Umfassendheit orientalischen Denkens", enz. Men kan er dus onmogelijk een inferieur achten van den Oosterling tegenover den Westerling uit putten. Wel echter wekt het betoog van MR. KAMPHUISEN onwillekeurig dezen indruk, aangezien (vide blz. 282 en 276) het type „Oosterling" van HAAS en de „mentalité prélogique" (in welk woord reeds een zeker waardeoordeel ligt uitgedrukt) van LÉVY BRUHL voor hem ongeveer hetzelfde schijnen te beteekenen. Maar zelfs al beteekenden zij hetzelfde, dan moet het inferieur achten van de „mentalité prélogique" toch wel op die negentiendeeeuwsche, westersche geesteshouding berusten, hoofdzakelijk gebaseerd op een overschatten van het logische, het verstandelijke, waarvan men mag vragen of zij sedert KLAGES' werk: Der Geist als Widersacher der Seele, niet een verouderd standpunt mag heeten? Zie ook KLAGES: Grundlagen der Charakterkunde blz. 11. Over de beteekenis van het symbolische tegenover het causale denken HUIZINGA: Herfsttij der Middeleeuwen; EGON FRIEDELL: Kulturgeschichte der Neuzeit; het opstelletje van ERWIN ROUSSELLE: Die Bedeutsamkeit der Archaischen Denkform (Schule der Weisheit, Band 6, 1923).

2) MR. G. KAMPHUISEN. Kol. Stud. Juni 1933, blz. 281, blz. 275.

der als tegenstelling werden ontwikkeld"[1]), dus als het ware in een polare verhouding tot elkander, wat het daarboven uitgaande begrip menschheid dus eigenlijk reeds veronderstelt. Waarom op *psychologisch* gebied liggende tegenstellingsparen de *philosophische* idee: „eenheid der geheele menschheid", in gevaar zouden moeten brengen, is mij niet duidelijk.

Dat de typologie van HAAS „in den kern weerlegd zou zijn door gezaghebbende ethnologen en psycho-sociologen"[2]) wil ik gaarne aannemen, zoodra Mr. KAMPHUISEN het mij aannemelijk maakt dat het tegenstellingspaar „Oosterling"-„Westerling" van HAAS identiek is aan het tegenstellingspaar „mentalité prélogique" en „mentalité logique" van LÉVY BRUHL.

En mits hij mij ervan overtuige, dat een typologie „in den kern weerlegd" genoemd mag worden, omdat een uit haar *ten onrechte* getrokken conclusie — het bestaan van „tweeërlei menschheid" — met succes bestreden kan worden[3]).

Mijn geachte opponent had mijns inziens beter gedaan, alvorens het werk te bekritiseeren van een psycholoog van de bekendheid van W. HAAS, zich van de beteekenis der *„Struktur"-psychologie* op de hoogte te stellen, daar vóórdien een debat geen nut heeft.

---

1) W. HAAS, Die Seele des Oriënts, blz. 4.
2) MR. G. KAMPHUISEN, Kol. Stud. Juni 1983 blz. 275, 276, 282.
3) Dat er „tweeërlei menschheid" zou bestaan, mag, naar het mij wil toeschijnen, evenmin geconcludeerd worden uit de typologie van HAAS als uit de tegenstelling „Mentalité prélogique" en „logique" van LÉVY BRUHL. DE KAT ANGELINO ontkent niet het bestaan dezer laatste tegenstelling, hij ontkent slechts, dat deze *„absoluut* organisch karakter" zou hebben en voert ten bewijze van zijn stelling de eveneens door MR. KAMPHUISEN geciteerde schrijvers, Allier, Draghicesco, enz. aan. MR. KAMPHUISEN schijnt te meenen, dat *de kern* van het betoog van HAAS de „tweeërlei menschheid"-gedachte is. Dit is echter onjuist. Onbegrijpelijk is het dan ook, hoe bovengenoemde schrijvers, die „zich beijverd hebben de *betrekkelijkheid* der" — tusschen de „mentalité prélogique" en „logique" — „opgemerkte verschillen op den voorgrond te stellen" (DE KAT ANGELINO deel I, eerste gedeelte blz. 299) de *typologie* van *Haas* in den *kern* zouden hebben weerlegd.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.

Afleveringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniale Studiën" en de volgende publicaties der vereeniging:

No. 1. De schepenverordeningswet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van N.I.
No. 2. Uitverkocht.
No. 3. Uitverkocht.
No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
No. 7. M. B. Smits Idem
No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
No. 9. Verslag van het congres.
No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
No. 12. Verslag van het congres.
No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
No. 18. Uitverkocht.

worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.

a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;

b. tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover afleveringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is *f* 18.— per jaar.

Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en afleveringen van de aargangen I—XIII (1916—1929), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van *f* 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleveringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van *f* 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkemale zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19
1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein
2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche tegen den prijs van ..... *f* 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE
De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van..... *f* 4.—

III. ECONOMISCHE BESCHRIJVINGEN
No. 1. D. H. Burger. Rapport over de desa Pekalongan in 1868 en 1928 ..... *f* 0.50
No. 2. Dr. L. Adam. Enkele gegevens omtrent den economischen toestand van de kaloerahan Sidoardjo (District Kabonogan, Regentschap Bantoel, afdeeling Jocjakarta) Deel I ..... *f* 1.—
No. 3. Idem Idem Deel II ..... *f* 1.—
No. 4. Uitverkocht.

Tarief van Advertentiën.

6	plaatsingen	1/1	bladzijde	.....	*f*	100.—	2	plaatsingen	½	bladzijde	..... *f* 25.—
	,,	,,	,,	.....	,,	60.—	1	,,	,,	,,	..... ,, 15.—
2	,,	,,	,,	.....	,,	45.—	6	,,	1/4	,,	..... ,, 35.—
1	,,	,,	,,	.....	,,	25.—	3	,,	,,	,,	..... ,, 20.—
6	,,	½	,,	.....	,,	60.—	2	,,	,,	,,	..... ,, 12.50
3	,,	,,	,,	.....	,,	35.—	1	,,	,,	,,	..... ,, 7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adres-veranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablaing van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 16, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;

b. door het uitgeven van geschriften;

c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van *f* 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste *f* 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

Dr. J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.
Ir. E. P. WELLENSTEIN, Secretaris.
C. VAN DEN BUSSCHE, Penningmeester.
Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Morsch-Singel 9, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING, ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTENTIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUMMERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRATEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 16, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut
(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée" (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.